ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

X

D[R] ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

X.

SELJAČKA SLOGA

D[R] VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1938.

PROTIV RIEČKE REZOLUCIJE

»Dom« 1907.–1908.

„TIPOGRAFIJA" D. D., ZAGREB

Prisrašama
Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Ljudi, braćo!

Dogodilo se veliko zlo, politička *nevjera*: Narodu su se iznevjerila i ona naša gospoda, za koju smo vam na svakom sastanku, osobito na glavnoj našoj skupštini u Zagrebu govorili, da odvažno brane hrvatska prava od Magjara, ako i nisu za pučku politiku i premda su proti pučkoj seljačkoj stranci.

Čujte samo i sudite sami:

Od početka ove godine u peštanskom saboru imadu većinu pristaše i prijatelji Ferenca Košuta. To je sin onoga Košuta, koji nije mogao na zemljovidu naći Hrvatske, dok Hrvati nisu krvlju natopili Ugarsku braneći Hrvatsku i kralja. Ova košutovska većina ne može doći na vladu, jer zahtieva od kralja, da u sve ugarske i hrvatske regimente uvede magjarsku komandu, i još k tomu traži, da se Ugarska, kojoj tobože spada i Hrvatska, mora što prije tako odieliti od ostale cesarove države, da s njom ne bi imala nikakvoga posla, nego samo zajedničkoga vladara.

Ali u toj carevini od 45 milijuna duša ima Magjarâ i po njihovu računu samo 8 milijuna, a nas Hrvata i ostalih Slavena ima do 23 milijuna, koji su svi proti ovakvomu ciepanju zajedničke države. Osim toga ustali su proti Košutu i ugarski socijalisti, koji su ovih dana usred Pešte razderali magjarsku zastavu zató, jer im se pod tom zastavom krati obće pravo glasa.

Al' eto Košutu nenadane pomoći od Hrvatâ!

A došla im je ta pomoć ovako:

Dne 2. i 3. listopada o. g. sastalo se u primorskoj Rieci (Fiumi) 45 naših zastupnika iz banske Hrvatske, iz Dalmacije i iz Istre. Na sastanak nije došao nijedan zastupnik magjaronske stranke, nijedan čisti starčevićanac i nijedan Srbin. I gle, 32 od

ovih zastupnika podpisali su odluku, u kojoj kažu, **da se Magjari bore za slobodu i zato da je sve ono opravdano, što oni danas traže od kralja! A naša je dužnost, kažu, da se borimo uz Magjare!**

Dakle se za slobodu bore Magjari, oni Magjari, koji su jedini gospodari u Ugarskoj nad svim ostalim narodima, kojih tu ima više od Magjara!

Dakle se za slobodu bore oni Magjari, koji imadu toliku slobodu i jakost, da je njihova rieč prva ne samo u banskoj Hrvatskoj, nego da danas drmaju i svim kraljevinama i zemljama pod bečkim cesarom!

Hrvati, koji imaju tako malo slobode, — oni imadu pomoći do slobode Magjarima, **koji ne dadu slobode nikomu!**

Dakle je opravdano, što Magjari traže!

Nije dosta dakle, što su Magjari jedini gospodari u Ugarskoj; nije dosta, što imadu prvu rieč u banskoj Hrvatskoj; nije dosta, što tresu cielom državom, — nego je opravdano, što traže još i to, da se njihov magjarski jezik nametne vojnicima svih ostalih naroda u Ugarskoj: ugarskim Slovencima, Hrvatima i Srbima, Slovacima, Rušnjacima, Rumunjima i Niemcima.

Pače je opravdano, da i naše regimente u Hrvatskoj dobiju magjarsku komandu!

Ali ni to nije dosta!

Hrvatima je dužnost, da se bore uz Magjare, uz one Magjare, koji su 20 godina držali i odobravali Khuenovu vladu u banskoj Hrvatskoj!

Ali ni to nije dosta!

Hrvatski zastupnici nudjaju Magjarima još i Dalmaciju, da budu još jači! I tako ono, što je svaki Hrvat želio zato, da se ojača hrvatski narod u borbi za svoju slobodu, sada se to nudja Magjarima, da budu jači — proti nama i proti našoj braći.

To je odluka glasovitoga zastupničkoga sastanka na Rieci.

Tom svojom odlukom ovi su se zastupnici iznevjerili hrvatskomu državnomu pravu. Oni, nudjajući Magjarima hrvatsku Dalmaciju, da Magjari budu jači, — nisu se ufali ni spomenuti, da Hrvatskoj pripada ona Rieka, gdje su viećali.

Iznevjerili su se hrvatskoj narodnoj misli i sviesti, jer nemaju ni jedne rieči za Hrvate u Medjumurju i dalje u Ugarskoj, ni za Hrvate u Bosni i Hercegovini, a tužnu Istru spominju kao za porugu.

Iznevjerili su se našemu narodnomu preporodu, jer za njih kao da nema ni najbliže slovenske braće u Kranjskoj i Štajerskoj.

Iznevjerili su se misli o slozi s ostalim Slavenima, osobito s Česima u carevini, jer Hrvate od njih trgaju i priklapaju Ugarskoj, a tužne Slovake prepuštaju na milost i nemilost Magjarima.

Iznevjerili su se i onomu pravu, što ga danas imamo, jer traže od Magjara, da nam oni dadu dobru upravu, pravedan sud i političku slobodu.

Iznevjerili su se hrvatskomu puku, a osobito svojim izbornicima, jer nisu njih ni pitali prije, nego što su podpisali ovu štetnu i sramotnu odluku.

Iznevjerili su se i svomu i jednodušnomu uvjerenju u Hrvatskoj, koje su obrazložile naše trgovačke komore i gospodarska družtva dokazavši, da će naše gospodarstvo, obrt i trgovina upravo propasti, ako se carinom trgovini zatvori put na granici štajerskoj i kranjskoj, a tim i u ostali sviet.

A jer su se oni iznevjerili narodu, mora ih narod pozvati na račun i javno odsuditi ovu njihovu nesretnu gospodsku politiku.

Iz banske Hrvatske pristali su svojim podpisom uz Košuta i njegove prijatelje: Dr. Ivan Banjavčić, odvjetnik i zastupnik karlovačkoga kotara; Erasmo Barčić, odvjetnik i zastupnik bakarskoga kotara; dr. August Harambašić, odvjetnik i zastupnik delničkoga kotara; Milan pl. Kiepach, vlastelin i zastupnik samoborskoga kotara; dr. Bogoslav Mažuranić, liečnik i zastupnik za kotar Selca; Cvjetko Rubetić, kanonik i zastupnik III. kotara zagrebačkoga; Janko Šašel, župnik i zastupnik kotara ivanečkoga; Grga Tuškan, ravnatelj štedionice i zastupnik kotara sisačkoga; dr. Fran Vrbanić, sveučilištni profesor i zastupnik kotara pregradskoga; dr. Božo Vinković, odvjetnik i zastupnik kotara vojnićkoga; Stjepan Zagorac, župnik i zastupnik kotara velikogoričkoga — i 21 zastupnik na dalmatinskom saboru.

Uz ove zastupnike pristale su velike zagrebačke novine »Obzor«, »Pokret«, »Novi Srbobran«, pak riečki »Novi List« i osječka »Narodna Obrana«.

U ime opozicionalne gospode iz Slavonije oduševljeno je ovu odluku prihvatio osječki odvjetnik dr. Dragutin Neuman.

Ljudi i braćo!

Mi ni najmanje ne sumnjamo, da će pristaše pučke politike, kojih ima na tisuće i tisuće po gornjoj, dolnjoj i dalmatinskoj Hrvatskoj, sada pokazati, da nije više vrieme za političku trgovinu bez naroda i proti narodu.

Složno dakle odbijajmo sve širitelje ove nevjere!

Složno zovimo na odgovornost narodne zastupnike; neka dodju s novom svojom politikom pred narod, da ih čuje i da im sudi!

Napried svi za pučku politiku!

Napried za sveobće tajno izborno pravo, koje će hrvatski narod i hrvatsku domovinu za uviek riešiti i tudje sile i domaće nevjere!

Živio narod! **Živjela Hrvatska!**

Na posao za pučku politiku!

Napried Hrvatska Pučka Seljačka Stranka!

U Zagrebu, početkom mjeseca listopada 1905.

Glavni odbor Hrvatske Pučke Seljačke Stranke:

Stjepan Radić, predsjednik; **Dr. Benjamin Šuperina**, podpredsjednik; **Dr. Svetimir Korporić**, podpredsjednik; **Ivan Bartolović, Ivan Gmajner, Stjepan Gombović, Tomo Jalžabetić, Franjo Koren, Rikard Koritnik, Dragutin Kovačević, Dr. Milan Krištof, Milan Kučenjak, Mato Kušmiš, Peroslav Ljubić, Ilija Martinović, Dr. Ante Radić, Gjuro Sekulić, Mijo Stajčić, Vojslav Stanković, Stjepan Šimunović, Franjo Škrinjar, Luka Šoški, Imbro Stivić, Ivan Vidaković, Bogdan Žagar.**

Sa posebnog letka.

»Dom« 1907.—1908.

Što se je promienilo?

Mnogi ljudi govore i mnoge novine pišu, da je u banskoj Hrvatskoj nastalo novo doba, da je svanula zora, novo sunce, sunce slobode, da je narod odahnuo — i t. d. Oni, koji to govore i pišu, dodaju, da je sve to zasluga »novoga kurza«, novoga tečaja, t. j. nove politike, koju je stvorila riečka rezolucija. Branitelja i hvalitelja toga »novoga tečaja« ima mnogo: oni su svi u tom hvaljenju tako složni, da je to pravo čudo za inače nesložne Hrvate. Branitelji i hvalitelji nove politike imadu toliko novina, imadu uza se većim dielom male i velike oblasti, pa zato nije čudo, što su mnoga gospoda odmah i bez dugoga promišljanja pristala uz nove političare. Zato je vriedno i potrebno ozbiljno i pravedno prosuditi i kazati, što se je zbilja promienilo i zašto se je promienilo. U toj stvari treba da budu na čistu osobito oni, koji su protivni tomu novomu tečaju u našoj politici, kako mu je protivna i naša stranka.

Promienilo se je zbilja vrlo mnogo.

Prvo, što se je promienilo, jest ovo: Oni ljudi, oni političari i njihove novine, koji su do nedavna vikali na Magjare, danas više ne viču, naprotiv hvale Magjare i mnogo od njih očekuju i obećavaju narodu. To je promjena, koju svatko vidi i koje nitko ne taji. Tu treba osobito spomenuti ljude od stranke prava, od kojih su njekoji došli na glas radi toga, što su bili proti magjaronima i krivičnoj magjarskoj politici. Danas ovi ljudi govore posve protivno. To je očito.

Druga je promjena ovo: Nema više starih magjarona! Ljudi, koji su do nedavna imali u rukama svu vlast, koji su u jedan mig mogli mnogo dati i uzeti, mnogo koristiti i škoditi, kojima su se mnogi klanjali, a njekoji se bojali i puzali pred njima — danas se za te ljude ne zna i ne pita. Nitko ne pita ništa glaso-

vitoga velikoga župana, a poslie ministra Kovačevića, pa Tomašića, Čavraka, Spevca, Gjurgjevića, Egersdorfera, Šilovića...

Treće, što se je promienilo, jest ovo: Slobodno je vikati na Khuena i na »khuenovce«; što više, oni ljudi, koji su jučer bili u zatvoru radi Khuena, danas dobivaju odvjetnička mjesta, idu u peštanski sabor. No to nije sve, jer je slobodno pisati, što hoćeš, pa smiješ pisati ne samo proti novim političarima i nazivati ih »novim magjaronima« i »košutovcima«, nego smiješ dosta pisati i proti novoj vladi, a novine nisu zarobljene, a kamo li da bi državni odvjetnik radi toga koga zvao na sud. I sastaju se ljudi mnogo slobodnije, jer ih ne smetaju ni občinska gospoda, a kamo li žandari.

To se je troje promienilo, a sve drugo ostalo je, kako je i bilo. Naša sudbina i dalje se kroji u Pešti: bez pitanja Pešte ne može se postaviti ni jedan veliki župan; naši novci idu i dalje u Peštu; naše željeznice i dalje se zovu »magjarske« željeznice, napisi su na njima magjarski, a službenici Magjari; i pošta je i dalje »magjarska«, tiskanice magjarske i sitno hrvatske, a ako hoćete poslati novac u tudjinu, ne ćete ni rieči hrvatske naći na naputnici. Što se radi na Rieci, ne ćemo ni spominjati. Zastave su se magjarske vijale po Hrvatskoj i za vrieme Khuenovo, s tom razlikom, što su pod novom vladom bile sigurnije, pače posve sigurne, tako, da ih nije trebalo stražiti, kao što su Magjari u obće u Hrvatskoj pod novom vladom mnogo sigurniji i slobodniji, nego pod vladom Khuenovom. Pod vladom Khuenovom jedine su službene »Narodne Novine« branile i hvalile koji put Magjare, a danas ih hvale sve rezolucionaške novine, kojih ima mnogo. Ima pače nješto, čega nikako nije bilo pod Khuenovom vladom, naime ovo: Rezolucionaške novine i časopisi pišu sve to više o Magjarima, o njihovoj književnosti i kazalištu, pače Hrvati izdaju u Pešti mjesečni list u magjarskom jeziku. Ako uz sve ovo spomenemo još jedno, što je glavno, naime ono, što su rezolucionaši napisali u svojoj riečkoj rezoluciji: da je nama Hrvatima dužnost boriti se uz rame s Magjarima — onda je očito, da su naši novi političari sasvim za magjarsku politiku. Toga oni ni ne taje, pa je zato čudno, što im je krivo, kad im se kaže, da su novi magjaroni. »Magjaron« i ne znači drugo nego pristaša magjarske politike, a to oni jesu.

Hoćemo li da u kratko kažemo, što se je po riečkoj rezoluciji promienilo, možemo reći ovako: U Hrvatskoj povećao se medju gospodom broj magjarona, broj pristaša magjarske politike. Kako je do toga došlo, toga sada ne ćemo razlagati, nego ćemo odgovoriti na ova dva pitanja: 1. Ako su i rezolucionaši magjaroni, što su vlast izgubili stari magjaroni-khuenovci? — 2. Ako su magjaroni za Hrvatsku zlo, kako to, da novi magjaroni puštaju slobodu, što je bez sumnje dobro?

Na ovo je lako odgovoriti.

Svatko će priznati, da je Magjarima drago, ako im se tko ponudi kao pristaša njihove magjarske politike; oni bi ludi bili, kad bi koga takvoga odbili. Zato im je drago bilo, kad su uz stare prijatelje u Hrvatskoj, koji su bili pred narodom omraženi, dobili još i nove, od kojih su mnogi bili u narodu na glasu kao rodoljubi, kako su to bili na pr. pravaši. Tu Magjari nisu bili u neprilici, ali su bili u neprilici novi magjaroni. Novi su magjaroni znali, da su stari magjaroni u narodu omraženi, pa da zato ne može o tom biti govora, da se jedni i drugi slože, jer bi narodna mržnja prešla i na nove magjarone. Zato su novi magjaroni odmah proglasili, da se oni ne će složiti sa starima i da starih ne će primiti u svoje kolo. A Magjarima bi to bilo svejedno, pa su dugo i dugo zahtievali, da se novi i stari magjaroni slože. Do toga ipak nije došlo, i to zato, što je novih magjarona bilo nješto više od starih, a Magjari kao i svaki čovjek vole ono, gdje ima više, pa su primili nove magjarone bez starih. Da su Magjari ostali kod toga, da se novi i stari magjaroni slože, i da su se zbilja složili, bilo bi u Hrvatskoj nastalo ono isto, što je bilo za Khuena: nezadovoljstvo i nemiri, koji su Magjarima zadavali dosta brige a i vikalo se radi toga na njih. Morali su dakle pustiti njeke stare magjarone. No ipak su njekoje i pridržali, pače i nagradili. Ostao je na pr. stari ban Pejacsevich... Zato je dakle nestalo stare magjaronske stranke. A što se govori i piše, da su stari magjaroni bili za Beč, mi doduše ne znamo, ali znamo, da mnogi od njih nemaju ni pojma, o tom, što hoće Beč, i da im je sva politika bila deveta briga... Lako se naprotiv može vjerovati, da mnogi stari magjaroni nisu bili košutovci t. j. da nisu bili za to, da se Ugarska s Hrvatskom odieli od ostale monarkije, pa ni u obće im se nije htjelo pod Košutovu zastavu već zato, što su košutovci bili opozicija, a stari su magjaroni bili većinom takvi ljudi, kojima je ljepše uz

vladu. To je moglo biti razlog, da su Košutovci poprieko gledali stare hrvatske magjarone te da su im svoju zlovolju i pokazali, kad su u Ugarskoj dobili vladu. Po tom se ujedno i to vidi, da nije svejedno biti »magjaron« i »košutovac«.

Jednako je lako odgovoriti na to, zašto novi magjaroni puštaju slobodu. No ni tu nemojmo odmah reći hop! Čekajmo, dok dodje obće pravo glasa, — ako dodje. Velimo: ako dodje, jer pamtimo, što su pisale jedne rezolucionaške novine (Supilov »Novi List«): da Magjari ne će dati slobode, ako budu vidjeli, da bi se Hrvati i tom slobodom htjeli poslužiti proti njima, — t. j. da se oslobode od Magjara, njihovoga gospodstva i krivice. O slobodi dakle ne možemo još govoriti. — No što je istina, istina je, i mi smo to napisali: Danas se slobodnije sastajemo, slobodno pišemo. No zato ide hvala jedino narod, koji već Khuenu nije dao, da slobodu gazi po volji. Ta baš za Khuena su se držale one velike narodne skupštine, koje i jesu stvorile novo doba. Protiv njih nije ni Khuen mogao ništa, nego strieljati. A mi pitamo novu vladu i nove ljude: Zar se tim hvale, što i oni ne strieljaju? A štogod bi drugo činili, došlo bi opet do toga, da bi se morala dati sloboda, ili bi se moralo strieljati.

Zato možemo reći, da sve one promjene, što smo ih spomenuli, nisu drugo nego samo posljedica velike promjene, koja se dogodila u narodu, osobito seljačkom: narod je postao svjestniji, prosvjećeniji, slobodniji i odlučniji; nestalo je u narodu stoljetnoga robskoga straha, tisućljetna tmina i neznanje dobrano se je proriedilo. To se je promienilo. To je napredak, koji nas svakoga mora veseliti. A tko to poriče, pak veli, da je jedan tajni gospodski dogovor s tudjincima stvorio narodu sunce slobode, taj time dokazuje, da je podpuno ugrezao u gospodsku politiku, pa je i posve naravski, što ovakvim precjenjivanjem gospodske vlasti samo ponizuje narod i još dalje mu ulijeva nepouzdanje u se i svjetuje podpuno predanje u tobože spasonosnu gospodsku politiku. No ne će biti ništa, jer se je to promienilo. Narod će odlučiti, i to skoro.

(»Dom«. God. 1907. Br. 6.)

Čija je Rieka?

I.

Grad Rieka leži na moru. Ima do 40 tisuća stanovnika, od kojih ima preko polovice Hrvata, ostalo su većinom doseljeni Talijani, a ima nješto preko 1 tisuće Magjara, koji su se doselili u najnovije vrieme. Svuda oko Rieke živu sami Hrvati, i to za Riekom i lievo i desno na suhu, kao i preko mora u Istri opet na suhu i na otoku Cresu i Krku. Tko danas vlada i zapovieda na Rieci, to ćemo reći za čas, kad razložimo, kako je do toga došlo.

Stara pisma spominju grad i luku »Riku« već pred 640 godina, a pred 600 i nješto manje godina bila je ta Rieka u vlasti glasovitih hrvatskih knezova Frankopana, koji su vladali i na susjednom otoku Krku ili Velji. Frankopani su taj svoj grad Riku ugovorom predali susjednim knezovima u Divinu (Duinu) u Istri, a kad su divinski ti knezovi izumrli, dodje Rieka pod vlast grofova Valsa, koji su Rieku prodali cesaru Fridriku habsburškomu, i to god. 1471., dakle prije 435 godina. U vlasti cesarske kuće Habsburga ostala je Rieka 340 godina, t. j. do god. 1777.

Prije nego što kažemo, što je dalje bilo, treba da kažemo ovo:

Nama se danas njekako čudno čini, kad čitamo, da je taj i taj grof ili knez prodao ili predao cieli grad drugomu grofu ili knezu. Ali to je njekada bilo tako. Velikaši, grofovi i knezovi, bili su podpuni gospodari na velikom svojem posjedu, na kojem su živjele tisuće i tisuće naroda, pa su mogli taj svoj posjed i njegove stanovnike predati pod vlast drugomu.

Ovakav velikaš — ako nije bio sam svoj vladar — imao je nad sobom jedino kralja ili cesara, pa po tom kojega je taj velikaš priznavao za kralja ili cesara, — po tom se je znalo, u koje kraljevstvo ili u koju državu spada. Zato i sva prošlost i povjest evropskih država kroz cielu tisuću godina i nije drugo nego borba kraljeva i careva s velikašima, pa kamo su pristali velikaši, tamo je došao i narod: pod vladu ovoga ili onoga kralja ili cesara. Tako su se i naši hrvatski velikaši znali razciepati, pa su jedni priznali za vladara i gospodara ovoga, a

drugi onoga, kako su na pr. god. 1527. jedni priznali Ferdinanda austrijskoga, drugi Zapolju erdeljskoga. Danas je u Evropi i u toj stvari drugačije: danas je narodni sabor gospodar zemlji i narodu. — A sada da vidimo, što je dalje bilo s Riekom.

Carica Marija Terezija bila je od posjeda svoje kuće i od hrvatskoga zemljišta u Primorju zaokružila posebnu krajinu pod imenom »Austrijsko Primorje«, koje je spadalo pod posebno nadzorničtvo u Trstu. Dakako, da je to Hrvatima bilo krivo pa se je hrv. velikaški sabor, koji se je g. 1770. (prije 136 godina) obdržavao u Varaždinu, potužio kraljici radi toga. Za šest godina ukine Marija Terezija to »Austrijsko Primorje«, t. j. odieli hrvatsko Primorje od Istre i Trsta, pa ga priklopi pod vojničku vlast, pod krajinu ili granicu, a u zamjenu zato pripoji grad Rieku s kotarom Hrvatskoj i to novoj županiji severinskoj, koju je sastavila od Rieke, Karlovca i njekadašnjih Zrinjskih imanja u gorskom kotaru. Od toga je vremena Rieka u upravi, sudstvu i školstvu spadala pod hrvatsku vladu (kr. hrvatsko namjestničko vieće) u Zagrebu. Ali je Hrvatska imala svoju posebnu vladu samo još do god. 1779., jer ta vlada, koju je Beč postavio i ustrojio, nije bila po volji hrvatskim velikašima, koji su bili naučni, da oni vladaju, i to u saboru. Tako dodje ciela Hrvatska, pa i Rieka, pod kr. ugarsko namjestničko vieće (u Požunu, poslie u Budimu), no u sudstvu i školstvu ostade Rieka svejedno s Hrvatskom.

Tako je to bilo 5—6 godina, kadno god. 1785. cesar Josip II. ukine županije i u Ugarskoj i u Hrvatskoj, a uredi »okružja« i posebnu pokrajinu »Ugarsko Primorje«, u koje umetne ne samo Rieku, nego i Bakar i Vinodol. No kad je cesar Josip II. umro, navali i ugarski i hrvatski sabor, da se njegove novotarije ukinu, pa zajednički sabor (u kojem su bila samo tri hrvatska »glasnika« ili »nuncija«) zamoli god. 1790. novoga cesara Leopolda II., da grad Rieku pripoji »kraljevini Ugarskoj«, a hrvatski sabor (1791.) da ju sjedini neposredno s Hrvatskom. Na te je molbe cesar odgovorio, da se ovaj zahtjev odgodi do budućega sabora, i to zato, što su se i kranjska gospoda javila da Rieka spada Kranjskoj. Cesar je odlučio tu stvar riešiti istom onda, kad sasluša svoje njemačke pokrajine, pak i samo njemačko carstvo. Hrvatski se sabor obrati na to na cesara dokazujući, da Rieka po sve pripada Hrvatskoj. No u to nastadoše burna vremena,

francezka revolucija i ratovi, pa zato istom cesar Franc II. potvrdi god. 1808. zakonski članak 8. hrvatskoga sabora iste godine, koji kaže, da se »luka i grad Rieka ima smatrati za sastavni dio kraljevine Hrvatske«, te radi toga cesar i kralj milostivo dopušta (što je sabor i zahtievao): da riečki gubernator i zastupnici (poslanici) grada Rieke dobiju mjesto i glas u saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Tim se ipak nije gotovo ništa promienilo, jer je ne samo Rieka, nego i ostalo hrv. Primorje i dalje spadalo pod »gubernatora Rieke i ugarskoga Primorja« t. j. »ugarsko Primorje« nije ukinuto.

Za godinu dana dodje ne samo Rieka, nego i ciela Hrvatska na desnoj strani Save pod francezkoga cara Napoleona i ostade tako do god. 1813., a s ostalom Hrvatskom sjedinjena je ova desna strana istom god. 1822. Kad se to dogodilo, vidimo Rieku uz Hrvatsku toliko, što su njezini zastupnici god. 1825. u hrvatskom saboru, a i u sudstvu spada i dalje pod zagrebački banski stol i pod školsko nadzorničtvo u Zagrebu.

Tako dodje i godina 1848., kad su se Magjari digli na oružje proti kralju. Ugarska je u to doba imala svoje posebno ministarstvo, koje je svoju vlast htjelo protegnuti i na Hrvatsku. Kako je mnogima poznato, ovi dogadjaji nisu našli Hrvata nepripravnih, jer su se Hrvati spremali već od god. 1835., kad je Gaj i grof Janko Drašković s drugim domorodcima počeo narod buditi i okupljati. Narodni vodje predlože kralju za bana Jelačića, a Jelačić nije priznao nad sobom vlasti ugarskoga ministarstva. A budući da je hrvatski sabor god. 1848. zaključio, da kotar riečki, bakarski i vinodolski spada k Hrvatskoj, htio je Jelačić da i Rieka priznade bansku vlast. No Magjari su, kao obično, obećavali svašta riečkim gradjanima — i Rieka pristane uz Magjare. Nije bilo druge, Jelačić se posluži silom: pošalje na Rieku podžupana Bunjevca, koji s 500 šerežana, do 300 graničara i jedno 200 momaka narodne straže (garde) bakarske dodje na Rieku. Riečka su se gospoda cieli dan pogadjala, no kad je već sutradan (1. rujna 1848.) pobjegao iz Rieke i sam gubernator Erdedi, grad se predade. Hrvati unidjoše u grad uz glazbu, a zastupnici stranih država (konzuli) izvjesiše zastave, posjetiše podžupana Bunjevca i preporučiše mu svoje zemljake. Bunjevac na to potvrdi gradsko poglavarstvo i izdade proglas na stanovnike, i to hrvatski i talijanski. I ban Jelačić izdade na

Riečane proglas. Na Rieci je bilo sve mirno. Na to i cesar imenuje (2. prosinca 1848.) Jelačića gubernatorom Rieke. Godine 1851. bilo je na Rieci 12.598 stanovnika, od toga 11.581 Hrvat, 691 Talijan, 76 Magjara i nješto ljudi drugoga naroda.

Tako je Rieka došla pod bansku vlast, pa je i Jelačićev nasljednik ban Šokčević (1860.—1867.) bio takodjer riečki gubernator po kraljevom imenovanju. Magjari dakako nisu mirovali, nego su slali na Rieku svoje ljude, koji su raznim obećanjima znali predobiti riečku gospodu i svjetinu, koja je onda navaljivala na Hrvate. To je išlo tako daleko, da je Šokčević 1861. proglasio nad Riekom obsadno stanje. Na hrvatski sabor god. 1861. (od 1848. do 1861. nije bilo sabora), Rieka nije poslala svojih zastupnika, zato sabor stvori zakon, kojim se osniva riečka županija s gradom Riekom. Kralj potvrdi taj zakon. Od god. 1861. do 1865. opet nije bilo sabora, a kad se je 1865. otvorio, sjede u njem četiri riečka zastupnika, kojima je sabor dozvolio, da u ovom zasjedanju mogu govoriti talijanski.

Tako dodje godina 1868., kad su Hrvati nastavili već god. 1866. započeto pogadjanje s Ugarskom i napokon sklopili nagodbu. Za Rieku su se dugo uzalud pogadjali, a hrvatski je sabor dugo i mnogo razpravljao o Rieci i odgovarao na magjarske prigovore, predao pače Magjarima o Rieci cielu knjižicu, koju je napisao dr. Franjo Rački (1866.), a po toj knjižici i mi ovo pišemo. (Gl. knjigu »Hrvatsko Kolo« knj. II., izdala »Matica Hrvatska«, str. 224. do 267.: »Politička povjest grada Rieke« od profesora dra Rudolfa Horvata.) Sve uzalud, Magjari ne popuštaju — od tudjega! Htjeli su svakako za sebe Rieku, koja nije nikada spadala k Ugarskoj! A Riečani se bune i dižu protiv hrvatskih oblasti na Rieci. Kralj imenuje za Rieku posebnoga povjerenika (komisara) Magjara Cseha, koji počne zapoviedati po cielom hrv. primorju, a hrvatskoga podžupana Vončinu oružanom silom protjera iz primorja.

U nagodbi izmedju Hrvatske i Ugarske govori o Rieci § 66. Kad je hrvatski sabor razpravljao o nagodbi, primljen je taj § 66. ovim riečima: da Hrvatskoj pripada sva županija riečka, izuzevši grad Rieku s kotarom, glede kojih nije uspjela nagodba izmedju oba kraljevinska odbora« (t. j. izmedju Hrvata i Magjara). Ugarski pak sabor primio je taj § 66. tako, »da grad

Rieka s kotarom pripada neposredno Ugarskoj« te da joj se ima odmah utjeloviti. Razumije se, da kralj nije mogao potvrditi ovakve nagodbe, u kojoj hrvatski sabor proglasuje Rieku hrvatskom, a ugarski ugarskom. Zato kralj pošalje hrvatskom saboru svoj kraljevski priedlog, u kojem kaže u glavnom ovo: Neka jedan i drugi sabor pusti na stranu sve drugo, pa neka se drži onoga, što se kaže u pismu carice Marije Terezije, naime: da je Rieka »posebno, svetoj kruni kraljevstva pripojeno tielo«, i neka pristanu na to, da u sporazumu sa zastupnicima grada Rieke utanače sve, što bi bilo na korist svih zemalja krune Ugarske. Pa kako po nagodbi (od god. 1868.) sve zemlje »krune Ugarske« imadu mnoge zajedničke poslove (vojsku, trgovinu i t. d.) radi se samo o tom — kaže kraljevski priedlog — kako će se na Rieci urediti oni poslovi, koji Hrvatskoj i Ugarskoj nisu zajednički (uprava, sudstvo, škole). A o tom neka se sporazumije odbor sabora hrvatskoga i ugarskoga i zastupnici grada Rieke.

Ovaj kraljevski priedlog uvršten je u hrvatsko-ugarsku nagodbu u § 66., koji kaže za Rieku, da taj »grad« luka i kotar sačinjava posebno s ugarskom krunom spojeno tielo i glede kojega kao takova — posebne autonomije i na nju se protežućih zakonodavnih i upravnih odnošaja — imat će se putem odborskih razprava izmedju sabora kraljevine Ugarske i sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i grada Rieke opće sporazumljenje postići.« — Dakle zakon kaže: »imat će se obće sporazumljenje postići,« — a od onda do danas nije se nikakvo sporazumljenje postiglo, jer se nikad nisu radi te stvari sastali nikakvi odbori. Drugim riečima: Na Rieci gospodari i zapovieda ugarska vlada samo privremeno (provizorno).

Vriedno je spomenuti, prije nego završimo ovaj dio našega pričanja, još ovo: Paragraf 66. hrvatsko-ugarske nagodbe napisan je na krpici papira, koja je priljepljena (prikeljena) na ostali spis izpod § 66. Tko je to učinio, zašto je učinjeno, je li kralj to vidio, kad je nagodbu podpisivao — o tom se je dosta razpravljalo, ali svi koji bi to mogli znati, šute, kao da su zanemjeli. Očito je, da se tu radi o nječijoj nečuvenoj prevari, kojom je Hrvatima otet cieli jedan grad, a Magjarima na našoj zemlji otvoren put na more i u sviet.

(»Dom«. God. 1907. Br. 6.)

II.

Dakle čija je Rieka?

Da je koji od nas bio kralj, pa da su nas pitali, kad se ono Hrvati i Magjari nisu mogli za Rieku pogoditi, mi bismo bili jednomu i drugomu saboru, hrvatskomu i ugarskomu, odgovorili ovako:

Gospodo! Pustite na stranu sve, što je i kako je bilo u starini, pa se držite ovoga: Rieka je okružena hrvatskim zemljištem, drži se sa svih strana hrvatske zemlje i hrvatskoga mora; na Rieci živu gotovo sami Hrvati, a pod tudjega kojega vladara niti je kada spadala, niti spada, — dakle ne može biti ničija, nego samo hrvatska. — Takav odgovor bio bi istinski i pravedan.

A mjesto toga dobio je hrvatski sabor odgovor: neka pusti sve na stranu, pa neka se drži onoga, što je rekla carica Marija Terezija: da je Rieka »odieljeno svetoj kruni pripojeno tielo«, — tobože, da nije ni hrvatska, ni ugarska, nego sama za sebe pod svetom krunom (ugarskom). No Magjari tumače one rieči »odieljeno svetoj kruni pripojeno tielo« i drugačije, naime ovako: Premda je Rieka odieljena od Ugarske (jer medju Riekom i Ugarskom leži Hrvatska) — ipak je pripojena Ugarskoj i k njoj spada. To znači po magjarskom tumačenju »odieljeno svetoj kruni pripojeno tielo«! Razumije se da je to lukava i nedostojna doskočica, izmišljena samo za to, što Magjari nemaju baš nikakvoga razloga tražiti Rieku za sebe.

Kako je ovo nedostojna doskočica, izmišljena samo zato, da se Hrvatskoj otme jedan grad, vidi se evo iz ovoga: Kako smo spomenuli, carica Marija Terezija utjelovila je Rieku Hrvatskoj odpisom od 14. veljače 1776. U tom odpisu nema spomena nikakvomu »odieljenomu tielu«. Te rieči dolaze u caričinom odpisu tri godine kasnije, t. j. 23. travnja 1779., a došlo je do tih rieči ovako: Dne 13. svibnja 1778. proglasila je Marija Terezija i hrvatski grad Bakar slobodnom lukom, dala mu je i gradski statut (gradski ili obćinski pravilnik), kao što ga je imala i Rieka i podložila tu novu luku pod vlast primorskoga gubernatora. Tako su sada u našem Primorju bile dvie luke s istim povlasticama i pod istim gubernatorom (upraviteljem), — ali se ta dva grada i te dvie luke nisu spojile u jedno, jer carica kaže u svojem odpisu: »Neka se grad Rieka sa svojim kotarom i nadalje smatra kao odieljeno — svetoj kruni kraljevine Ugarske pripojeno — tielo, pa neka se na nijedan način ne mieša s drugim, bakarskim kotarom, koji na kraljevinu Hrvatsku spada od prvoga početka.« — Ovo je očito. Neka Rieka i dalje bude grad za sebe, a Bakar za sebe, premda je sada i Bakar slobodna luka i premda spada pod gubernatora. A da Rieka tim odpisom nije odieljena od Hrvatske, kaže sam taj odpis veleći, da kotar bakarski spada Hrvatskoj od prvoga početka (t. j. od starine), a to znači, da Rieka ne spada k Hrvatskoj od početka, nego tek od god. 1776., kako znamo.

I to vam je pripoviest o tom glasovitom »odieljenom — svetoj kruni pripojenom — tielu«, ili kako latinski stoji i u našoj nagodbi, koja je naravski sva ciela pisana hrvatski: »separatum sacrae coronae corpus.«*

Moglo bi se još pitati: A je li Marija Terezija imala pravo pripojiti Rieku Hrvatskoj? — Mi, koji smo uvjereni, da je Rieka dio naše domovine, možemo na to pitanje odgovoriti tako, da je Marija Terezija učinila samo pravo, kad je Hrvatskoj pripojila ono, što k njoj po naravi pripada. No kad se pita za »moje« i »tvoje«, osobito kod zemljišta, tu se gleda na gruntovnicu, na vlastnika, na posjednika, na starinu i t. d., tu treba paziti, pa je zato o tom težko govoriti, osobito kad se ne zna pravo, kako su predji Marije Terezije došli u posjed Rieke, t. j. kakve je naravi bio taj posjed. No kakogod bilo, treba iztaknuti još ovo, što smo već spomenuli: Kad je Marija Terezija priklopila njekoje dielove hrvatskoga zemljišta carskoj za onda granici, pripojila je u zamjenu za te krajeve Hrvatskoj Rieku. Po tom bi doduše mogao tko reći ovako: Kad je granica sjedinjena s ostalom Hrvatskom, mogli su nasljednici Marije Terezije Rieku Hrvatskoj uzeti i dati ju, komu bi htjeli. Ne znamo, što bi pravoznanci rekli na to, no mi po zdravoj pameti i po duši moramo reći, da bi bilo vrlo nenaravno i krivično trgati nješto što je po naravi u jedno srašteno, kako je Rieka sraštena s Hrvatskom...

Dok mi ovako mudrujemo, na Rieci gospodare Magjari — sve od onda, od kada je kralj god. 1866. imenovao riečkim ko-

* Čitaj: »separátum sákre koróne korpus.«

misarom Magjara Cseha, — a mi se pitamo: Kako će se to svršiti i čija će napokon biti Rieka?

Mislio bi čovjek, da je na to teško odgovoriti, ili bolje, da je na to lako odgovoriti, jer su Magjari jači, pak će Rieka biti njihova...

Mi ne mislimo tako. Rieka je okružena sa svih strana Hrvatima, — ona bez nas, i ako joj je otvoren put na more, ne može biti, — budemo li ljudi, budemo li htjeli biti svoji u svom. Ako mi budemo htjeli živjeti, ako nam Rieka bude potrebna, — mi ćemo dolaziti na Rieku, mi ćemo tamo živjeti, mi ćemo tamo raditi, mi ćemo tamo i gospodariti, ako svaki od nas i na Rieci ostane Hrvat, a ne bude u svojem domu držao gospodarom Talijana i Magjara. Danas se nama to čini nemoguće, jer nas na Rieci jedan i drugi gotovo preziru, a prava tamo nemamo nikakvoga. Nije čudo, jer su Hrvati dolazeći na Rieku i živući u njoj izgubili srce i dušu, izgubili narodni ponos i sviest, — i za to im je tako. No mi znamo da je Zlatni Prag bio još pred 50 godina gotovo njemački grad, a Česi u njem kao tudjinci. A danas su se Niemci stisnuli u Pragu u posebne ulice, a sav ostali grad ima češko lice.

Gledajmo, da mi to na Rieci postignemo. A kad to postignemo, — malo ćemo mariti i za »separatum korpus« i za »krpicu« na §. 66. nagodbe: Rieka će biti naša, hrvatska.

(»Dom«. God. 1907. Br. 7.)

Novo komešanje medju našim političkim strankama.

Ovih dana pokazalo se očito, da se medju našim političkim strankama ozbiljno komeša. Prije nego što kažemo, što je to, razložit ćemo posve u kratko, kakve danas imamo stranke.

Kako je poznato našim čitaocima, koji već duže vremena čitaju novine, imademo danas u hrvatskom saboru ove stranke:

Starih magjarona ili khuenovaca ima u saboru još dosta, blizu 30. Oni su doduše razpustili svoju stranku, ali nisu položili zastupničtva, kako bi to bilo u redu, kad više nema one stranke, kojoj su pripadali, kad su se dali birati. — U saboru su ovi ljudi za vladu; što vlada predlaže, oni za to glasuju. Oni su sami za sebe još uviek najjača stranka u saboru.

Druga je stranka »Hrvatska Stranka Prava«. Ona ima 20 zastupnika. Njezini ljudi govore i njezine novine pišu, da stoje na »programu od godine 1894.« t. j. na onom programu, što su ga sastavili pravaši (stranka prava) i obzoraši, kad su se složili. Taj program hoće slobodnu i samostalnu Hrvatsku u okviru austro-ugarske monarkije, hoće da se hrvatske zemlje (banska Hrvatska, Dalmacija, Medjumurje, Istra i Bosna-Hercegovina) sjedine, a da se i Slovenci ako budu htjeli, prikupe k Hrvatskoj. No uz taj program hrvatska stranka prava »priznaje« u najnovije vrieme ne samo nagodbu s Ugarskom, nego je ta stranka pristala i uz »riečku rezoluciju«, koja kaže, da se Hrvati imadu boriti složno s Magjarima. A kako je poznato, Magjari se bore za to, da se što više odiele od ostale monarkije, da izadju iz »okvira«. Uz to je hrv. stranka prava u novom svojem prijateljstvu s Magjarima posve zaboravila na sve one krivice, što ih banska Hrvatska već blizu 40 godina podnaša i trpi od Magjara, koji su jedini gospodari u našoj saveznici Ugarskoj.

Treća su stranka »naprednjaci«. Imadu samo 3 zastupnika, no ni ovih nisu izabrali napredniaci. Program napredne stranke — to je prvi košutovsko-magjaronski program u Hrvatskoj, jer su jedini naprednjaci metnuli u svoj program to, da će nastojati, da zajednica Ugarske i Hrvatske bude podpuno samostalna (od Beča i od monarkije). A to je nastojanje magjarskih košutovaca. Napredniački je program ujedno i magjaronski, jer oni vežu Hrvatsku s Ugarskom i u svojem programu. Inače su napredniaci za svaku »slobodu«, osobito pak za to, da se crkvi i svećenstvu uzme dosadašnja vlast, pa su po tom i za to, da se Crkva rastavi od države t. j. da država ne pitajući crkvenih poglavara uredi školu, ženitbu, da ne pomaže crkvama i svećenicima i t. d.

Četvrta i peta stranka — to su dvie srbske stranke: samostalna i radikalna. Ove stranke zahtievaju ravnopravnost srbskoga naroda s hrvatskim, a onda dakako i ravnopravnost ćirilskoga pisma i srbske zastave i još koješta. U čem se medju

sobom razlikuju, težko je kazati, no stalno je, da se nijedna ne će nikada složiti s nijednom hrvatskom strankom, koja je proti Magjarima, a za podpunu slobodu i samostalnost Hrvatske.

Sve ove stranke: stari magjaroni, pravaši, srbi i naprednjaci pristaju uz novu (rezolucionašku, košutovsku) politiku i podupiru novu vladu, a to je t. zv. »koalicija« ili sprega hrvatskih i srbskih stranaka, uz koju pristaje i 4 ili 5 zastupnika izvan stranaka (t. zv. divljaci). Svih zastupnika ima u ovoj spregi oko 35 (a cieli sabor ima 88), tako da nema većine, ali ipak je, dok je složna, jača od svake druge stranke. Kad je bila u stisci za većinu, izvlačili su ju starčevićanci, kojih ima u saboru 19.

Starčevićanci su šesta stranka u saboru. I oni govore i pišu, da su za onaj program od god. 1894. no oni »ne priznaju« nagodbe, protivni su novoj magjaronskoj politici i novoj vladi. Koalicija govori i njezine novine pišu, da starčevićanci služe Beču.

Osim ovih šest stranaka imade ih još, ali nemaju u saboru zastupnika. To je naša H. P. S. Stranka, zatim socijalisti i najnovija treća stranka prava: kršćansko-socijalna stranka prava, koja se od starčevićanske stranke prava razlikuje tim, što hoće da bude katolička, ili, kako joj prigovaraju: popovska ili klerikalna.

U prvi mah čovjek bi rekao, da se je težko i spoznati medju tolikim strankama. Ali tomu nije tako, jer kako je sada, imademo za pravo samo dvie glavne hrpe: rezolucionaše i pristaše hrvatskoga državnoga prava.

Rezolucionaši bili su do nedavna upravo za čudo složni. Ta se je sloga počela ozbiljno drmati. Javili smo već, kako su se pravaši i naprednjaci počeli pravdati i napadati po svojim novinama (»Pokret« i »Hrvatska«) i to najprije radi izbora u Valpovu, poslie radi izbora u Garčinu, a sada u Cerni. No kako su naprednjaci sami mladi ljudi, kojima lako uteče nezgodna rieč iz usta i izpod pera, nije valjda nitko mnogo držao do te prepirke, dok ovih dana nije garčinski naprednjački kandidat doktor Heimerl napisao u »Pokretu« cielu obtužbu proti hrv. stranki prava, posebice proti zastupniku dru. Fr. Potočnjaku. Potočnjak je na to odgovorio u »Hrvatskoj«, i to tako, kako mi nismo očekivali.

U odgovoru g. F. Potočnjaka vriedno je osobito spomenuti ovo: G. Potočnjak kaže, da »stranka prava imade danas u saboru 40 zastupnika« i da »njezina ideja u narodu vlada«. — Naši čitaoci znadu, da hrv. stranka prava ima u saboru samo 20 zastupnika, a g. P. piše 40. Očito je dakle, da g. P. računa i starčevićance, pa to i izrično kaže veleći, da stranka prava imade u saboru »podieljenu taktiku« (postupak), t. j. da je u misli složna, a samo se ne razlikuje u postupku.

Mi, kolikogod se nismo nadali, da će g. Potočnjak ikada slaviti stranku prava i njom se ponositi — mi se veselimo ovomu, što on piše. Ovo je, ako se ne varamo, znak, da je u naših ljudi ipak jača rodoljubna dužnost, nego stranačka i osobna mržnja, pa da se rat medju dvie pravaške stranke ne će više na sablazan narodu, a na štetu domovine obnoviti. S tim će valjda biti u svezi i ono, što se je pisalo po novinama: da starčevićanci hoće, da se rieše Franka — koji mnogima nije po ćudi — pa da se onda slože sa svojim starim drugovima. Bilo u dobar čas! Mi doduše ne ćemo nikada biti starčevićanci, ali u jednoj stvari, u obrani državne samostalnosti naše bit ćemo s pravašima vazda složni. A ako se složna stranka prava postavi na svoje noge, t. j. ako ne bude tražila vlasti nad narodom pomoću ugarske vlade i Magjara — nego od naroda — bit ćemo s njom na početku pravoga zajedničkoga puta. Medjutim — to ćemo još vidjeti.

No u odgovoru g. Potočnjaka našli smo nješto, što je vrlo loš znak za ljude, koji su kod nas počeli novu politiku. G. Potočnjak piše, da vanjski i domaći narodni naši neprijatelji dobro znadu, što to znači, što stranka prava ima 40 zastupnika u saboru: to znači da tu stranku treba srušiti. »A meni se sve čini« — piše g. P. — da naprednjački napadaji na stranku prava nisu »ništa drugo, nego izvadjanje plana, po kojem bi se lakše izveli izvjestni planovi.«

Dakle tako? Dakle naprednjaci valjda služe vanjskim našim (i domaćim: khuenovcima?) narodnim neprijateljima? — To ne kažemo mi, nego g. Fr. Potočnjak, koji valjda dobro znade, kakvi su to planovi i što se snuje, jer je valjda i sam imao prilike saznati, što si vanjski neprijatelji žele od novih hrvatskih političara. A pozna valjda dobro i ljude, koji bi voljni bili služiti »izvjestnim planovima«.

Ovo je strašno okrivljenje bačeno u lice ljudima nove napredne stranke, tim strašnije, što dolazi od čovjeka, koji pozna svoje ljude i prilike. Koliko je nas stid, što se za mlade ljude, koji su tek počeli u politici raditi, može ovako javno pisati, toliko nam je drago dvoje, i to prvo to, što se čini, kao da su njekoji rezolucionaši progledali, što hoće naši »vanjski neprijatelji«, pa su se žacnuli i potegnuli se natrag. Drugo nam je drago to, što će valjda brzo i sramotno svršiti svoj politički »kšeft« njekoliko ljudi, koji su bez sposobnosti i bez volje za pošten rad pod imenom »napredne stranke« započeli grdnu buku i viku na stare hrvatske političare, a onda se bez srama prihvatili za njihove skute i tako se dovukli u sabor, u Peštu i kojekamo, a za zahvalu počeli pod njima kopati jamu — kako to priča g. Fr. Potočnjak.

(»Dom«. God. 1907. Br. 7.)

Gospoda i seljački narod u Dalmaciji.

Prava ona stara i slavna Hrvatska, o kojoj pišu knjige — bila je većim dielom u današnjoj Dalmaciji i susjednoj Bosni i Hercegovini. Dok toga nije od naše domovine oteo Talijan-Mlečanin i Turčin-Osmanlija, bili smo nješto.

Dalmacija je i danas najčišća hrvatska zemlja, jer osim ono 10 do 12 tisuća potalijančene i doseljene njegda iz Italije gospode, ponajviše u Zadru (to je danas glavni grad), pa onda u Spljetu i još drugdje uz more — sav je ostali narod, oko 60.000, t. j. četvrtinu toliko, koliko ga ima Banska Hrvatska, sve je to sam Hrvat; što više, narod u Dalmaciji jedini je sviet našega jezika, koji uz primorske pa gornje posavske i podravske Hrvate i ne zna za drugo ime do hrvatskoga. Dok se je naš sviet po dolnjoj Posavini i Podravini dao nazivati i sam se nazivao šokcem, a narod pravoslavnoga zakona »racom«, i dok se po turskoj Hrvatskoj sve to više širilo ime bosansko, dotle se uz more i dalje u »zagorju« primorskom čuvalo staro i slavno ime hrvatsko sve do danas, tako da tamo ni doseljeni narod pravoslavnoga zakona u onim krajevima (a ima pravoslavnih po prilici osmina svega naroda) ne zna za drugo, nego da je Hrvat i da govori hrvatski.

Zapamtimo, da se kašnje sjetimo: Dalmacija se prva otrgla od naše domovine. Zašto? Zato, što je ona prva imala najviše tudjinske gospode. Ta Dalmacija nije bila drugo nego uz more njekoliko gradova, u kojima su živjela što domaća, što tudja latinska (talijanska) gospoda. Ta su se gospoda predavala sad ovomu sad onomu: Grcima u Carigradu, onda Mlečanima i Talijanima, onda Hrvatima, onda opet Mlečanima, onda hrvatskim velikašima i ugarskim kraljevima, dok ih jedan kralj-tudjinac nije (prije 500 godina) prodao Mlečanima za 10.000 cekina. Tu su ostali, dok nisu došli pod Napoleona i onda pod Beč, pod kojim su i danas. A kud gospoda dalmatinska, tud i narod, koji je tamo i danas dobrim dielom kmet na tudjoj gospodskoj zemlji. To su tako uredila mletačka gospoda, pa je to ostalo do danas. Drugi opet dio naroda, dalje od mora, u »zagorju«, bio je dobrim dielom stotine godina pod Turčinom, kao i Bosna, samo što je oslobodjen mnogo prije, već 200 godina (kad i dolnja Hrvatska). No slaba mu hasna od toga oslobodjenja, kad su ga mletačka gospoda još preko 100 godina, sve do Napoleona, davila i sisala držeći ga u neznanju i pokornosti. Iza kratke vlade Napoleonove dodje Dalmacija pod Austriju, koja ostavi vlast talijanskoj gospodi, a narodu nametne jošte svoje veće daće.

Tako je to u Dalmaciji i danas. Narod je hrvatski tamo u velikom neznanju i u prevelikoj pokornosti pred gospodom, osobito u onim krajevima, gdje nema svoje zemlje: tu je još »šjor parun« (gospodin zaštitnik, »patron«, t. j. vlastnik zemljišta), kojemu se neuki i siromašni narod klanja — kao pred svojim gospodinom.

Uz ove »parune« osilili su se po svoj Dalmaciji trgovci-kamatnici, koji su narod upravo ščepali u svoje šake i nikako ga ne puštaju — kao svagdje, gdje je narod neuk i odieljen od svieta, pa jači i mudriji rade, što hoće. Koliko ima dalmatinskih seljaka, koji možda nikad ne vide svojega priroda (osobito vina), jer ga odmah nose trgovcu, da podmire račun! A taj račun nikad gotov, jer se trgovac u to razumije . . . Od toga zla sviet već bježi i u Ameriku.

—

To je trebalo kazati, da se bolje razumije mala knjižica, što ju je napisao liečnik Filip Marušić, a izdala ju je nedavno

»Matica Hrvatska«. Mala je to knjižica pod nadpisom »Liečnikovi zapisci« — ali strašna, žalostna. Našao se jednom čovjek, koji ima srca, ne samo, da oćuti nevolje i patnje jadnoga onoga naroda, nego da i kaže otvoreno, tko je toj nevolji kriv. Rieči doktora Marušića razdiru srce i bune čovjeku dušu protiv zlikovaca, koji slobodno rade od naroda, što hoće. Čujmo, što je doktor zapisao:

Dolazi u selo radi bolesti i nadje njekoga Stevana gdje ore, pa mu nazove: Dobar dan! — a Stevan će doktoru:

— Vama će biti dobar dan, no meni je ovdje orati.

— Čemu si taki, Stevane? — upita doktor.

— Čemu? Nevolje, bolesti, koliko hoćeš, pa još k tomu eto vas amo! — odvrati Stevan.

— Ta božji bio, radi bolesti i dolazim — reče doktor.

— To i je ono zlo. Što se niste za bolestne starali, kad su pucali od zdravlja u gladu i nevolji? Sada, kad ih je nevolja bacila u bolest, vi dolazite na trošak sela, da ih ozdravite, pa da ih opet povratite ubožtvu i jadima... Najgora seoska bolest su vaši varoški nameti... Ti nas gore umetoše nego bolest. Jesi li jak i snažan, odoljet ćeš bolesti, ali vama ni vrag odolio ne bi... Vaši varoški kamatnici i trgovci su opustošili ovo krajine. Vidite li pod onom gredom na briegu one porušene zidine bez krova, po kojima se žure ćuci (sove), vrane i netopiri? Tamo su nekoć boravili naši imućni težaci (seljaci), koji kašnje radi nevolje pobjegoše u tudjinu, jer im je nestalo kuće i oranice, polja i pašnjaka. Odnieše im trgovci ognjište i krov za malo hljeba, što su se za crnih godina zadužili, da ne poginu od gladi... Mi se svi vas iz varoša bojimo, ja vam to čisto kažem, pa bilo vam žao, bilo vam drago. Štogod vi dajete, otrovom posipljete. Dva puta su na me nasrtali varošani, kad sam ovako govorio, ali ja bih za moje rieči glavu izgubio, ali ih progutao ne bi. Seljaci su me za ovo čudakom prozvali. A što vi velite? Da me vi na koncu ludjakom ne nazovete i u ludnicu ne strpate?

— Dobro ti govoriš Stevane, samo su tvoje rieči gorke, jer ima u njima i ponješto istine — odgovori naš doktor, a Stevan zaključi:

— Vi ni gorkih rieči trpjeti ne možete, a mi trpimo život gorčiji od pelina...

A drugi put stari njeki Pajo govori:

— Sudbeni, obćinski i porezni činovnik dodje, da nas plieni, žandar, da nas u tamnicu vodi, svećenik, da nas k smrti pripravlja, ili da nam opielo pjeva, lugar, da nas tuži za šumske štete, a eto liečnik, da nas utaman lieči, dok nam prepisuje mesa i vina, a mi nemamo kruha ni vode.«*

I još bismo mogli izpisati dosta iz male ove knjižice, ali dosta je i ovo za sada, pa da se osvrnemo kojom riečju na ovo, što smo čuli.

Prije svega treba kazati, da nije po cieloj Dalmaciji ovakva nevolja: siromaštvo, glad i žedja pa zapuštenost. Ima, hvala Bogu, i srećnijih krajeva. No jedno se može stalno kazati, a to je ovo: U nijednom dielu raztrgane naše domovine nije seljački narod toliko pod gospodskom vlašću, kao u Dalmaciji: tamo se može reći, da se za narod baš ništa ne pita, te da gospoda rade, što hoće. Ni u istoj Bosni ni Hercegovini nije (dok nisu došli Švabe onamo) — ni tamo nije u toj stvari bilo tako zlo, i to prvo zato, što u Bosni nije za pravo ni bilo prave gospode, nego su bili silnici, pred kojima se čovjek mogao barem odmetnuti u hajduke... Ali u Dalmaciji namjestila Austrija »džendare«, pa ne možeš ni u hajduke...

A sada da kažemo, što dokazuje ova knjižica vrloga i čestitoga doktora Marušića.

Ova knjižica dokazuje, da ima i gospode, koja vide i osjećaju onu veliku, krvavu i groznu krivicu, što ju trpi seljački narod od gospode. Hoćemo li pravo, morali bi reći, da većina pravo prosviećene gospode jednako, ili barem slično osjeća, kao što i vrli ovaj liečnik — samo se boji to glasno govoriti, jer njekako sluti: A što onda? A što onda, ako se seljačkomu narodu dade pravica i sloboda? Drugim riečima: Gospoda hrvatska nisu jošte toliko dozrela, a da bi spoznala, da se ova grozna krivica može popraviti samo političkim putem, t. j. tako, da se i seljački narod uvede u politički život i da u politici dobije rieč.

Zato svaki prijatelj pravice, slobode i napredka mora biti

* Jest: ni vode nema u onom kamenu. Trebalo bi sagraditi dobre jame, u koje bi nakapalo vode od kiše. Dogodilo se prije dvie godine, da su na otoku Braču kupovali vodu uz istu cienu kao vino!

i jest zahvalan čestitomu liečniku Marušiću, koji je i ne misleći na politiku po duši izvadio iz srca svoje pravedne i milosrdne osjećaje i iznio ih pred tupu, tvrdu i sebičnu hrvatsku gospodu, neka razmisle ove kao u kamen uklesane rieči: »Tko će osvetiti one suze sirotinjske, tko li će sabrati prosuta prokletstva prognanih jadnika? Zar dragulji gospodskih kćeri, u kojima su okovane tisuće suza i čemera ovih naših jadnika?« Jest, neka vide gospoda, da je njihovo gospodstvo stvoreno od suza i čemera, od muke i umiranja potlačenoga naroda...«

Možda će se gospoda čitajući ovo ganuti... Poznato je, da je ruski pisac Turgenjev u svojim »Lovčevim zapiscima« opisao ovako težki život i dobru dušu siromaha seljaka-mužika ruskoga, koji je stotine godina robovao svojoj gospodi, pa kažu, da se car ruski Aleksandar II. čitajući te »Lovčeve zapiske« ganuo i ukinuo tlaku i kmetovanje i oslobodio 50 milijuna ruskih seljaka (god. 1861.). Sviet i danas zove toga cara carem osloboditeljem, ali ne časti manje ni pisca Turgenjeva. Dao Bog, da takvu liepu slavu doživi i naš pisac Marušić! A to bi bilo onda, kad bi sva hrvatska gospoda spoznala, da nam nema slobodne domovine, dok u njoj nije slobodan seljak, da u njoj nema pravice, dok je nema za seljaka!

A ovakvo je spoznanje najpotrebnije našoj Dalmaciji. U banskoj Hrvatskoj počeo se seljački narod buditi i slagati — ali hrvatski seljak u Dalmaciji — on je jošte posve u »očinskoj« vlasti svoje gospode. Koliko li se još hoće, da se onaj krepki i bistri narod gane i digne za svoje dobro, za seljačko pravo i seljačku čast!...

Još jednu: Dalmacija se prva, kako smo čuli, otrgla u starini od naše zajedničke domovine; Dalmacija je prva, koja je pristala uz novu magjarsku politiku. Kako se njegda predavala Mlečanima, pa poslie svakomu, tko je došao i što obećao, tako eto i sada... I naši u Zagrebu brane se i hvale: Dalmacija to hoće, Dalmacija je za novu politiku!...

Ali nije to Dalmacija — to su dalmatinska gospoda, koja su vazda slabo bila na čast hrvatskoj domovini. Narod u Dalmaciji, neuki, neupućeni i potlačeni seljak hrvatski ne zna za sve to ništa, pa se samo čista gospodska politika može hvaliti, da je Dalmacija progovorila. Nije. Dalmacija će progovoriti, kada progovori prosviećeni i oslobodjeni dalmatinski seljak. A mi se tomu veselimo, jer će progovoriti hrvatski, kad je u njem ista hrvatska duša, kao što i u tisućama prosviećenih već i slobodnih seljaka u banskoj Hrvatskoj.

(»Dom«. God. 1907. Br. 10.)

Novi izborni zakon.

Sve hrvatske stranke, koja više, koja manje, zahtievaju, i to barem pred narodom, obće izborno pravo, t. j. takav zakon o saborskim izborima, po kojem bi svaki odrasli mužkarac imao pravo glasa. Uz to obće pravo glasa zahtieva se još i to, da to pravo bude jednako, t. j. da svaki izbornik ima samo jedan glas, i napokon, da bude tajno, t. j. da svatko glasuje tako, da se ne može znati ni saznati, za koga je glasovao.

Budući da je očito, da je sadašnji izborni zakon u banskoj Hrvatskoj tako krivičan, da zbilja neznatna manjina ima pravo nad većinom; budući dalje, da se po dosadašnjem izbornom zakonu mogu izbori tako obavljati, da se ne pokaže prava volja ni onih malo ljudi, koji danas imadu pravo glasa: budući napokon, da je baš današnji krivični zakon glavni uzrok ne samo političkoj nemoći većine naroda, nego je taj zakon uzrok i onim mnogim strašnim nepodobštinama u našem političkom životu, — morale su napokon i one stranke, koje su proti pravoj pučkoj politici, obećati narodu obće izborno pravo. Tako su to pred lanjske izbore narodu obećale i one hrvatske stranke, koje danas imadu u rukama vladu, t. j. novi naši pristaše magjaronske politike (rezolucionaši). I tako će ta stvar pred hrvatski sabor. Mi doduše ne vjerujemo, da ćemo tako skoro dobiti zakon o obćem izbornom pravu, no zato ipak držimo, da je nuždno pred narodom razpraviti pitanje, kakvo bi imalo biti to obće izborno pravo, a da narod opet ne ostane — kratkih rukava.

Obće izborno pravo samo po sebi nije dosta, da se onemoguće dosadašnje političke nepodobštine. A glavne su nepodobštine ove tri:

Prvo: Narod je danas igračka u rukama oblasti, gospode i sebičnih političkih špekulanata.

Druga je velika nepodobština nesloga, mržnja, svadja, kle-

veta i druga nepristojna, nepoštena i neljudska djela medju različnim strankama.

Treća je nepodobština, što u sabor dolaze ljudi nesavjestni t. j. nikako i ničim nepripravljeni za veliku i svetu zadaću, za koju su odabrani.

Zato, ako hoćemo slobodu i pravicu, red i napredak, — treba da uklonimo i onemogućimo ove glavne nepodobštine. Obće izborno pravo samo po sebi ne može tih nepodobština ukloniti ni onemogućiti, jer obće izborno pravo popravlja zapravo samo jednu krivicu, i to onu, koja daje manjini pravo nad većinom. No ako obće izborno pravo daje glas i rieč većini, — ne daje odmah toj većini i pameti i razbora i poštenja, ne popravlja svih gospodskih zloća. Istina je, toga ne može dati nikakav zakon, no zakon može ipak mnogo toga odrediti, što će nerazboru, nepoštenju i zloći zakrčiti put u najviši narodni izbor, — u sabor.

Da se to postigne, evo, što se ima zahtievati od novoga izbornoga zakona:

Prvo, što se ima zahtievati od izbornoga zakona, jest to, da bude stvoren po duhu pučke politike. A za to je nuždno, da izborne poslove od početka do kraja vodi sam narod i političke stranke. To je nuždno zato, što o pravoj izbornoj slobodi ne može biti govora dotle, dok priprave za izbor i sam izborni čin vode oblasti, jer nikakav zakon ne može zapriečiti samovolje oblasti, t. j. činovnika, budući da činovnik pazi na mig više oblasti, tako da izbore vodi zapravo vlada. Svi zakoni, koji su stvoreni proti izbornoj samovolji činovnika, ne vriede mnogo, a često ne vriede ništa.

Drugo, što se ima zahtievati od izbornoga zakona, jest ovo: Izborni zakon ima omogućiti ne samo to, da do svojega prava dodje većina naroda, nego i to, da do prava dodje razbor, pamet i poštenje. Ovo je nuždno zahtievati zato, što je naš politički život već danas tako pokvaren, da ima ljudi, koji već bez srama govore, da je svejedno, kako je tko postupao za izbora, samo kad je dobio većinu.

Kad bi izborni zakon udovoljio ovim dvama zahtjevima, naš bi se politički život posve promienio, — a bez posvemašnje promjene i ne će biti bolje.

Prva ogromna promjena bila bi u tom, što bi iz izbornih poslova posve nestalo onoga vječnoga zla, proti kojemu se je

kod nas kao i u svim neslobodnim državama čulo u saboru toliko prigovora, a to je »službeni pritisak«, »službene finte« i t d., t. j. djelovanje vlade i oblasti na izbornike. Koliko bi to naš, stotine i stotine godina potlačeni narod ohrabrilo i stvorilo od njega slobodna čovjeka, to ne treba razlagati.

No u isti čas, kad bi izborne poslove uzeo u ruke narod, t. j. izbornici, nastala bi nužda, da se narod sam vlada barem u to izborno vrieme. Zato se razumije, da bi političke stranke imale biti posve drugačije uredjene i da bi imale kud i kamo više posla, i to ozbiljnoga posla, da svoje pristaše upute i nauče na red. Izbor bi se naime po našem zahtjevu imao ovako od prilike obavljati: Pošto bi ban odredio dan za izbore, svaka bi politička stranka imenovala i prijavila oblasti odredjeni broj izbornih povjerenika za svaku obćinu; ovi bi izborni povjerenici svih stranaka zajedno bili izborno povjerenstvo za svaku obćinu, oni bi pregledali i odobrili popis izbornika, oni bi vodili i sam izbor, tako da nikakav činovnik ne bi imao posla s izborom i s izbornim činom; oblast bi imala samo posvjedočiti ili ovjeroviti zapisnik o izboru.

Već se po ovom vidi, da bi stranke morale biti bolje uredjene nego sada. No glavno je ovo: Budući da bi pristaše raznih stranaka imali u izbornom povjerenstvu zajedno djelovati, posve je naravski, da bi se morali naučiti na mirnoću, na pristojnost i snošljivost — morali bi se sve po malo priučiti i s protivnicima na zajednički rad za domovinu, kako se i pristoji ljudima, koji zajedno živu.

No još bi više stranačku borbu, mržnju i bies ublažilo tajno glasovanje. Tajno glasovanje može doduše biti i štetno, a u nepismenomu narodu, kao što je većinom još naš narod, moglo bi roditi mnogo nepodobština — ako se zakon ne postara za nuždne odredbe. Hoćemo li kod izbora dati primjereno pravo i manjini i hoćemo li izborno pravo olakšati našemu nepismenomu narodu, trebalo bi izbor narodnih zastupnika urediti od prilike ovako:

Izbornici imadu glasovati ceduljama, na kojima je natiskano ime stranke. Glasovalo bi se na amerikanski način, t. j. ovako: U sobi, gdje se glasuje, načinjena je posve mala sobica (pravo govoreći zatvorena ograda od dasaka, kao veliki ormar); u tu sobicu idu izbornici jedan po jedan i zatvore se: tu nadju tiskane cedulje (glasovnice) od svake stranke, uzmu, koju tko hoće, i

bace u priredjenu škrinjicu. Radi nepismenih ljudi bilo bi nuždno, da cedulje svake stranke budu drugačije (druge boje, možda s kakvom slikom), a svaka stranka neka se stara, da izbornici budu njezine cedulje poznali. Da ne bi tko bacio dvie cedulje, ili više, dobio bi svaki izbornik od izbornoga povjerenstva pečat od papira, pa bi ga prilepio na svoju glasovnicu, i tako bi vriedile samo one glasovnice, koje imadu taj odborov pečat (a dakako da bi svaki izbornik dobio samo jedan pečat). A da tko ne zadrži pečat kod sebe, da ga dade komu drugomu, t. j. da ne uzmogne prodati svojega glasa, i to bi se moralo i moglo lahko i zgodno urediti.

Ovakvo glasovanje moglo bi teći posve mirno, jer se tu ljudi ne bi kupili u stranačke hrpe, koje jedna na drugu reže i viču, jedna drugu grdi i t. d. nego bi izbornici odmah redom, kako dolaze, išli u sobu, kazali svoje ime povjerenstvu, uzeli pečat i tako redom a onda bi se predavši glasovnicu odmah mirno vraćali kući, jer ne bi imali što čekati, budući da ne bi još ništa saznali, kako je izbor prošao. Pravi naime izbor narodnih zastupnika obavljao bi se ovako:

Pošto izbornici u obćini predadu glasovnice i pošto trojica izbornih povjerenika glasovnice onako zatvorene i posebice zapečaćene isti dan odnesu i predadu kotarskoj oblasti i ujedno prilože zapisnik, kako je glasovanje teklo i koliko je izbornika glasovalo, imadu se glasovnice svih obćina već svojim sigurnim putem i načinom dopremiti pred posebno kraljevinsko izborno povjerenstvo u Zagrebu. To povjerenstvo, u kojem svaka stranka ima svoje povjerenike, otvara škrinjice i broji, koliko je koja stranka dobila svih glasova.

No tim izbor nar. zastupnika još nije gotov, jer se do sada znade samo to, koliko je predano glasovnica za koju stranku, a izbor zastupnika (osoba) obavit će se od prilike ovako:

Kad se zna, koliko je koja stranka dobila glasova, onda će se znati, koliko svojih zastupnika može poslati u sabor, jer zakon ima da odredi, na koliko izbornika dolazi jedan zastupnik. Ako zakon odredi, da na pr. na 5000 izbornika dolazi jedan zastupnik, pa ako je za koju stranku predano u svim obćinama ukupno 50.000 glasovnica, moći će ta stranka poslati u sabor 10 svojih zastupnika. A to će se obaviti tako, da stranka sazove svoje pristaše u skupštinu, pa da ta skupština izabere zastupnike, dakako izmedju svojih ljudi. Razumije se, da zakon ima

odrediti, koliko najmanje skupštinara ima biti u takvoj skupštini, kao što i to, da bi kod samoga izbora (ne kod viećanja, što se može prije obaviti) imao biti vladin povjerenik, koji će izborni čin posvjedočiti i podpisati skupštinski zapisnik, koji će se izabranim zastupnicima kao svjedočanstvo o njihovu izboru uručiti.

Ovim načinom izbiranja nar. zastupnika postiglo bi se troje, i to prvo, da se stranke ne bi tako klale na biralištu, kako je to bilo do sada, nego bi svaka svoje zastupnike birala u svojoj skupštini, medju sobom. Drugo, što je mnogo važnije, dobile bi po kojega zastupnika i one stranke, koje po sadašnjem načinu ne bi dobile ništa, t. j. zaštitila bi se i manjina. Danas na pr. može koja stranka dobiti u deset kotara po sto glasova, ukupno 1000 glasova, pa ne dobije ni jednoga zastupnika, jer u nijednom kotaru nema većine; a druga stranka ima na pr. u tri kotara većinu, ali svih izbornika nema ni 1000, pa ipak ima tri zastupnika, a ona prva ima i više od 1000, pa nema nijednoga.*

Ova se krivica ne može drugačije ukloniti, nego na spomenuti način, t. j. tako, da izbornici glasuju najprije za stranku, a onda u skupštini svoje stranke za osobu. Napokon bi se ovakvim izbiranjem postignulo, da bi u sabor dolazili vriedniji i sposobniji ljudi, i to zato, što po današnjem izbornom načinu gdjetko dodje u sabor samo po tom, što izbornici ne će, da mu se zamjere.

Razumije se, da bi ovomu našemu razlaganju trebalo još koješta dodati (na pr. to, da izbornici mogu glasovati i za osobu, ako ta osoba kandidira sama, a nije u nijednoj stranci), ali za sada dosta je i ovo. Glavno je, da novi izborni zakon bude stvoren po duhu pučke politike, t. j. da od izbora udalji oblasti, i onda da upravo prisili stranke na to, da se pošteno i ljudski organizuju, a da ne budu i dalje išle samo u nedostojni lov i hajku na izbornike, kao što se to sada često dogadja.

(»Dom«, God. 1907. Br. 11.)

---

* Tako je kod lanjskih izbora H. P. S. S. imala u svim kotarima ukupno 1057 glasova, pa nema u saboru nijednoga zastupnika, dok je na pr. Starčevićeva stranka prava imala nješto preko 3000 glasova, ali i 19 zastupnika, po čem bi H. P. S. S. morala imati 6 zastupnika.

Političke stranke i obće izborno pravo.

I.

Medju naše najveće političke rugobe i nepodobštine spada bez sumnje ovo:

Vladina (do nedavna magjaronska) naša stranka, govorila je, da je narod za nju, i to zato, što je za nju glasovao kod izbora narodnih zastupnika. Kad mi kažemo, da je to rugoba i nepodobština, onda ne mislimo samo na to, što je za magjarone glasovao samo vrlo malen dio naroda, t. j. samo oni, koji plaćaju preko 60 K poreza, nego mislimo osobito na to, što sigurno ni svaki deseti, koji je glasovao za magjarona, nije pravo znao, zašto je za njega glasovao. To je već samo po sebi nepodobština; a kad se prosudi, da su magjaroni jako dobro znali, kako su od naroda dobili glasove, t. j. da narod nije pravo znao, zašto za njih glasuje, — pa ipak su tako govorili, — onda je to gadna rugoba.

No hoćemo li da budemo pravedni, treba da kažemo još i ovo: Često ovako sebe i druge varaju i one naše stranke, koje su proti vladi. A da ne ostane taj grieh samo na nama Hrvatima, moramo priznati i to, da je i drugdje na svietu bilo tako i da je još dan današnji, t. j. i drugdje po svietu držali su i drže u rukama vlast i kesu ljudi, koji kažu, da im je to narod dao, a dobro znadu, pa to kadkad i priznaju, da je narod u većini tako neuk i glup, da svega toga ne razumije i da o politici nema ni pojma. Što više: Ima kod nas i drugdje ljudi, koji otvoreno kažu ne samo, da narod, osobito seljak, ne razumije politike, nego i to, da to on ni ne može razumjeti, pa da to za njega i nije.

Ovo je jedno veliko protuslovlje, jedan veliki nesklad u današnjem mišljenju. Danas se zahtieva obće izborno pravo, t. j. da svaki odrasao čovjek dobije glas kod svih izbora, — a u isto vrieme čuju se glasovi, da neuki i neškolovani ljudi ne razumiju politike i da politika za njih nije!

Kako je ta stvar? Koje je pravo? Koje je istina?

Ima ljudi, i to pametnih, koji kažu, da je na svietu uviek bilo i da će uviek biti najviše glupih ljudi, — da je glupost bila i da će biti uviek u većini. To ovi ljudi govore posve ozbiljno i bez šale. I doista, kad čovjek malo više promisli, čega je u svietu već bilo i čega još ima, može, na žalost naći dosta dokaza, da je narodno množtvo (ili »masa«) jedna glupa i gadna stvar, s kojom nije vriedno imati posla i kojoj nije nikada vjerovati, nikad se u nju pouzdati. Tako smo nedavno u jednim hrvatskim, i to naprednjačkim novinama čitali, da »nema političara« u svietu, a najmanje kod nas u Hrvatskoj, koji bi mogao sa sigurnošću uztvrditi, da mu oni isti ljudi, koji ga danas do nebesa podižu, ne će za godinu, za dvie a možda i prije vikati: dolje s njim, lopov, izdajica! To se je dogodilo i samomu Kristu. To je ta ljudska hvala i priznanje prostoga svieta.« — Eto vidite! Već su Isusu Kristu vikali danas »Hosana!«, a sutra: »Propni ga!« To je hvala »prostoga svieta«! A kad je tako bilo od Isusa do danas, bit će valjda i do vieka, — pa čemu onda toliko vikati za obće izborno pravo? Danas će taj »prosti sviet« izabrati Isusa, a sutra Judu!

Ovako govori danas većina gospode naše, pače tako govore i gdjekoji seljaci. Što je dakle s tim? — pitamo još jednom i odgovaramo evo ovako:

Može biti, da je glupost bila uviek do sada u većini, — no to nije čudo, kao što nije čudo, što su svi oni ljudi, koji su danas pametni i razboriti, njekada bili luda djeca i neuki derani. Istina je naime očita, da sviet napreduje i da ne mora biti i sutra onako, kako je danas. Istina je očita, da ljudi napreduju i u dobroti i razumu. Mi toga ne ćemo na dugo razlagati, već samo uz put kažemo, da su njekada najpametniji i najučeniji ljudi zločincima rezali nosove, uši, ruke i noge, da su žive ljude žgali, da su se trovali kao štakori, da su kraljevi i kraljevići jedni drugima kopali oči, da i ne govorimo o tom, kako su mačke i bikove držali za Boga, kao što ni mnogo drugo, što su ljudi prije mislili i činili, a danas ne misle i ne čine. Ne ćemo, velim, toga razlagati, nego velimo samo ovo:

Ljudi, koji o narodnom množtvu ili »masi« govore s nepovjerenjem, strahom i s njekim gadnim priezirom; ljudi, koji narodno množtvo drže za njekakvoga bezumnoga stoglavoga zmaja (aždaju), — to su pravi natražnjaci, to su oni kukavci, koji samo radi svoje kukavštine i sebičnosti još uviek zaustavljaju napredak čovječanstva. To su ljudi, koji nemaju vjere u čovjeka. To su oni, koji su kod nas govorili i još govore, da će osnivači seljačke stranke prvi visjeti na kojoj vrbi, jer će ih — narod povješati! To su oni, koji ne vide, i ne osjećaju i ne vjeruju, da je u svakom

čovjeku iskra božjega uma i dobrote, koja se iskra može svaki čas razgorjeti u veliki plamen. To su ljudi, koji u sebi nemaju ništa kršćanskoga. Kad bi imali, oni bi znali ili barem osjećali, da kršćanstvo bez narodnoga množtva ne bi bilo ništa. Zato, kakogod je čudno, što se i tako zvani naprednjaci tuže na nezahvalnost »prostoga svieta«, toliko je razumljivo, što se baš oni tuže, jer se valjda i oni, kao što i ini naprednjaci po svietu njekako stide kršćanstva.

Mi ne ćemo sada ni toga razlagati, zašto ima toliko ljudi, koji se boje narodnoga množtva, nego ćemo i tu reći samo nješto, i to ovo:

Mišljenje o nestalnosti i nezahvalnosti narodnoga množtva — to je tupo i sebično mišljenje. Svaka nestalnost u narodnom množtvu ima svoj razlog, a »narodna zahvalnost« — to je jedna vrlo sebična i neozbiljna željica otčinske i pastirske gospodske politike. Kako će to više puta smiešna željica, vidjeli smo i iz onoga pisanja naprednjačkih novina, koje se tuže na nezahvalnost prostoga svieta: djeca su tek počela nješto prtljati u politici, pa već čekaju od naroda zahvalnosti! A što bi tek, da su radili i borili se desetke godina, pa uzalud?

No da budemo na sve strane pravedni, moramo reći još ovo: Množtvo naroda doista je u mnogim stvarima neuko. To je istina. A tko je neuk, taj nije osvjedočen, taj nije stalan — pa eto nije čudo, što se narodnomu množtvu toliko prigovara. Ali kad se to prigovara, onda treba držati na umu ovo troje, i to: Prvo, nije istina, da množtvo naroda ništa ne razumije i da ne može ništa prosuditi; naprotiv ima mnogo stvari, koje množtvo naroda može bolje prosuditi nego školani ljudi. — Drugo treba držati na umu to, da briga za cielu domovinu nije mala stvar, pa tko već toliko razumije, da se po svojoj pameti stara za cielu domovinu — to je već podpun čovjek, kakvih malo ima i medju školanim ljudima. — Treće: Narodno množtvo bilo je stotine i stotine, pače i preko tisuću godina pod samovoljnom i nasilnom gospodskom vladom. Što je narod u tim stotinama godina od tudjinske gospode i domaćih njezinih pomagača pretrpio, to već zna i priznaje cieli sviet. Nije dakle čudo, da se je u narodu rodila mržnja proti gospodi, koja vladaju. Ta je mržnja prelazila od otca na sina od stoljeća do danas. Kad je narodu dodijalo, znao se dići na tlačitelje oružjem, kakvo je imao, i načinom, kako je znao i mogao. I tu je bilo strahota, to je istina, pa to i

jest gospodi natjeralo strah u kosti pred narodnim stoglavim zmajem. Kad bi se narod ovako digao, našao bi se medju samom gospodom čovjek, koji bi pristao uz narod i obećavao mu, da će ga izbaviti iz sužanjstva — a onda narod prevario; ostavio ga i prešao na gospodsku stranu — »prodao« narod. Toga je bilo dosta, i od tuda je došlo to, da narod gospodi ne vjeruje.

No mi nismo ovdje nakanili, da potanko razlažemo, kako se je vladalo stotine i tisuće godina, dok je došlo do takovih vlada i država, kakve su danas, jer je to preduga pripoviest. Očito je bez dugoga razlaganja to, da je množina naroda stotine i tisuće godina trpjela silu i krivicu od nasilne manjine; očito je, da je narod tu krivicu osjećao i želio pravedniju vladu, koja ne bi vladala silom. Sve je to sav sviet već priznao, pa danas nema razummnijega čovjeka, koji bi tvrdio, da manjina ima pravo vladati nad većinom.

Danas sav prosviećeni sviet priznaje da većina naroda imade pravo i dužnost, da odlučuje i da se stara za obće dobro, za domovinu, za državu. Politika, po kojoj bi manjina vladala većini naroda, za uviek je pokopana. To i jest pravi napredak, da u svietu bude što više svojih ljudi, koji se sami za se staraju i koji sobom vladaju.

I to je ono, što će političkim strankama zadati ozbiljnoga posla, kad po obćem izbornom pravu većina naroda ili narodno množtvo dodje do rieči — ako ne ćemo da obće izborno pravo postane obća narodna nesreća.

(»Dom«. God. 1907. Br. 12.)

II.

Političke stranke imat će ozbiljnoga posla, kad se uvede obće izborno pravo, — rekosmo i tu prestadosmo, a prije nego nastavimo, treba da odgovorimo na jednu veliku sumnju, i to na ovu:

Ima ljudi, koji će priznati, što smo mi razlagali, da sviet napreduje i da se narodno množtvo dade kako tako uputiti u politiku, pa da je napokon i pravo, da se narodnomu množtvu dade rieč, jer je zbilja manjina često krivična i nasilna, — ali ipak pučka vlada (ili »demokracija«) nije najbolja vlada; naprotiv ima dosta primjera, da su narodi pod pučkom vladom propadali i propali. Tako je propao grčki (ili helenski) narod, koji je već

prije dvie tisuće i više godina imao podpunu pučku vladu, koji ju je i nazvao svojim imenom »demokratija« t. j. narodna vlast ili vlada. A pok. A. Starčević napisao je negdje, da su kraljevi i carevi francezki više koristili narodu francezkomu spavajući, nego današnji republikanci (t. j. protivnici kraljevske a pristaše pučke ili skupštinske vlade) — bdijući, a i u obće je taj političar naš bio protivnik republikanske vlade.

No mi se kod ovoga prigovora ne ćemo dugo ustavljati, nego velimo ovako: I tu treba držati na umu, da sviet napreduje, pa da ne mora i sutra biti onako, kako je danas. A to po gotovo vriedi za pučku vladu. Treba naime držati na umu, da nitko ne dolazi na sviet učen, nego da se mora učiti. A pitamo li: Što su države učinile za naučavanje narodnoga množtva? — moramo priznati, da su učinile vrlo, vrlo malo. Jedina zbilja velika stvar, koju su države narodnomu množtvu stvorile — to su pučke škole, u kojima se uči čitati i pisati. A koliko imade još i kod nas i po svietu naroda, koji ne zna čitati! Ima kod nas više od polovice odraslih ljudi! To je jedno. A drugo je ovo: U pučku školu idu djeca, koja su još kao djeca slaboga uma, pa što ih može čovjek naučiti osim čitanja, pisanja i još koješta takovo? Gdje može odrasli naš čovjek, koji ima cielu pamet, gdje može čuti pametnijega od sebe i naučiti što od njega? Ne može nigdje nego u crkvi osobito rimo-katoličkoj. No crkva je tu za druge stvari, a nije za svjetsko znanje; u crkvi čuje čovjek malone samo ono, što mu dira srce i dušu, ali uma čovječjega ne dira. Pa koliko je svejedno učinilo crkveno naučanje! Nismo li ono rekli, kakvi su njekada bili ljudi, kako su se mrcvarili kao zvieri? Djecu su novorodjenu roditelji bacali kao mačiće, a nemoćne starce-roditelje sinovi davili, da ih ne moraju hraniti — i još koješta. A da nije i danas tako, ili malo bolje, velika je zasluga vjerskoga naučanja, koje u našem narodu traje već preko 1000 godina. A da se je ovako i još možda bolje tisuću godina naučao odrasli narod i u svakom svjetskom znanju, — bi li bilo ovako neukoga svieta, kako ga ima danas? Ja mislim, da ne bi.

Neka dakle nitko ne prigovara pučkoj vladi po onom, kakve su do danas bile pučke vlade, jer je prosviećenoga puka bilo do danas malo po svietu, a pučka vlada bez prosviećenoga puka lako i brzo prelazi u ruke sljeparima i sebičnjacima.

»Treba dakle prije pučke vlade stvoriti prosviećeni puk?! Oho, to ćemo dugo čekati na pučku vladu! Tko će kod nas stvoriti prosviećeni puk, kad ga nije nitko stvorio već stotine i skoro tisuće godina. Kasno će doći do te pučke vlade!...«

Ne ćemo odmah odgovarati na ovakve sumnjalice. Imamo još jednu stvar, kojom ćemo se malo obratiti na gospodsku stranu, na stranu manjine. Mislimo ovako:

Rekosmo, da pučka vlada bez prosviećenoga puka lahko i brzo prelazi u ruke sljeparima i sebičnjacima. No na žalost onih, koji su protivnici puka i pučke politike, moramo kazati, da tomu nije kriv puk, nego — gospoda, t. j. pristaše one politike, koja uči, da je bolje, da manjina vlada nad većinom. Ne ćemo ni tu početi od starine, nego ćemo u kratko: Kad su vladari i velikaši sa svojom vladom i politikom došli već tako daleko, da se to nije dalo ni tielom podnositi, ni umom odobriti, ustalo je sve listom, da narod ima vladati: neka narod bira, koga hoće, da vladaru sjedi uz koljeno. I sad dodjoše izbori, snubljenje, mamljenje: za koga će biti većina, jer se dakako javilo dosta gospode, koja su htjela uzde u ruke. Radilo se žurno, da se što prije i više uhvati, tako da narod nije ni odahnuo, a nova se gospoda sastala u sabor, i stadoše se što radi zavisti, što radi zbilja različnoga mišljenja svadjati, grditi, natezati — podieliše se u stranke. Preturiše njekako prvi sabor, nješto ukinuše s naroda, a nješto nametnuše, pa hajde na nove izbore, jer ova vlada ne valja. Hajde u narod ovaj s ove, onaj s one strane, vuci, nateži — jer nema mnogo vremena, preteći će te drugi! A narod još sveudilj nije pravo odahnuo, još ga pritište mnoga sila i krivica — ali nema kada tumačiti, ne može se to sad olakšati — glasuj za nas, pa će i to doći na red...

Jeste li čuli? Ovako to ide gotovo po svoj Evropi, a i po Americi, već preko sto godina: gospoda sve u žurbi za vlašću, za tom vječnom gospodskom željicom, navlače narod, pa sad dobiju ovi većinu, sad oni, sabori se gotovo bez prestanka sazivlju i razpuštaju, bez prestanka se vode novi izbori, bez prestanka su u saborima svadje, vječne tužbe na izborna nasilja — to je u kratko plod vječne gospodske žedje i želje za vladom. U toj žurbi i komešanju nije čudo, što ovdje ondje dobiju vladu u ruke sljepari i sebičnjaci, koji si onda diele ne samo mastne plaće, nego baš novce narodne, kao eto u Ugarskoj. Njekoje se vlade nisu stidile nenadano razpuštati sabore i odredjivati izbore na vrat na nos, samo da zateku protivnike. Tako je radio Khuen. Što

su pak sve te gospodske stranke radile jedna proti drugoj, o tom ne treba ni govoriti, jer je već i nama prilično poznato.

A sad ne ćemo o tom dalje, jer je valjda svakomu očito, da pučka politika ima dva velika protivnika i to: neukost narodnoga množtva i gospodsku pokvarenost. Kako ono rekosmo: Ne ćemo li, da obće izborno pravo bude obća narodna nesreća, mora se ovo i jedno i drugo zlo što ukloniti, što onemogućiti i umanjiti. Narod treba učiti, pokvarenost treba zauzdati. Narod učiti imadu političke stranke, a pokvarenost treba da zauzdaju i stranke same i zakon.

Tim je rečeno u kratko, što bi imale i kakve bi imale biti stranke uz obće pravo glasa. Na prvi mah se čini, kao da se sve to samo po sebi razumije. No nije tako. Sjetimo se onoga prigovora: da ćemo dugo čekati na pučku vladu, ako budemo čekali dok stvorimo prosviećeni narod. O tom njeki ne samo sumnjaju, nego se tomu po malo i rugaju. To su oni, kojima smrdi pošten politički posao; to su oni, koji se vole pokloniti tudjincu-gospodaru, da im dade mrvicu vlasti u šake nad njihovim narodom; to su oni, koji se hvale, kako su u Pešti vješto podmetnuli nogu starim magjaronima. To su u kratko oni, koji vole gospodsku politiku: i pokloniti se i pomoliti se velikoj gospodi, vikati pred narodom: »Držite tata!« i onda najedanput iz novinarskoga uredničtva i štedioničkoga ili kakvoga drugoga kuta osvanuti kao spasitelj domovine. Oni će dakako biti i proti ovomu, kako mi želimo, da se urede političke stranke.

A evo u kratko, što želimo:

Kod nas se je u Hrvatskoj tek ponješto počelo po narodu naučati o političkim stvarima, pa su se već javile njekoje gadne nepodobštine. Takva je nepodobština ono, kad na javnu skupštinu medju veliki broj pristaša jedne stranke dodje pet šest ljudi druge stranke s tom namjerom, da skupštinu raztepu. Ako im to podje za rukom, oni se tim hvale, kako su protivnici doživjeli »fijasko«. — Ne treba dokazivati, da je ovo nepodobština, koja bi se morala onemogućiti, i to tako, da se sve stranke obvežu, da će ovakve čine svojih pristaša javno osuditi, a krivce iz stranke izključiti, mjesto da im u svojim novinama pjevaju slavu. No kako danas ima malo nade, da bi svaka stranka na poziv koje druge stranke na ovo pristala, trebalo bi, da se to zakonom uredi tako, da se ona stranka ne priznaje strankom, koja na to ne pristane. U tom dogovoru svih stranaka imalo bi potanko biti odredjeno i to, kako se imadu obdržavati sastanci i javne skupštine, tko ima držati red i t. d. Razumije se, da bi taj dogovor stajao pod zaštitom zakona, pa bi se i oblasti imale toga držati. — Kad bi se ova stvar sa sastancima dobro uredila, dobio bi naš politički život posve drugo lice — sve na korist političkoga napredka narodnoga množtva.

Drugo, što bi se uz obće izborno pravo moralo učiniti na korist političkoga prosviećenja mnogobrojnih neukih izbornika, jest ovo: Svaka je politička stranka dužna barem nješto učiniti za nauk izbornika, za koje želi da za nju glasuju. Najmanje, što bi se moralo odrediti, jest to, da je svaka polit. stranka dužna dati svakomu izborniku svoj tiskani program, a njezin čovjek (povjerenik) dužan je taj program prije izbora javno pročitati u skupštini, u kojoj bi se čitali programi svih stranaka. Razumije se, da bi se i to imalo odrediti, kako se imadu takve skupštine voditi, da bude sve u miru i u redu.

Treće, i to vrlo važno, jest ovo: Gospoda u svojoj pohlepi za vlašću nad narodom govore narodu svašta: preuveličaju, kažu i ono, što nije, a osobito ocrnjuju druge stranke. Kako svakomu zlu, tako se i tomu može stati na put — može se i ta gospodska pohlepa zauzdati, i to, ako nikako, a to barem ovako: Izborni proglas svake stranke imade odobriti zajedničko vieće svih stranaka. Bude li tako, ne će barem u izbornim proglasima biti laži. Dakako, da će to težko ići; ali mi i danas vidimo, kako se u saboru najprotivnije stranke moraju pogadjati i zajedničke izjave stvarati, — pa ne će valjda biti nemoguće ni ovo, osobito kad se ne traži drugo, nego da u proglasu ne bude laži. Uz to bi bilo potrebno, da sve stranke pristanu na to, da će javno osuditi svaku dokazanu laž svakoga svojega pristaše. I to bi, dakako, išlo težko, jer se ljudi ne mogu svagda u tom složiti, što je laž, a što je istina; no za takve se laži i ne pita, nego samo za očite izmišljotine.

No — dosta! Političke stranke imale bi po ovom našem razlaganju postati javne zakonom priznate uredbe. Gdjekomu se, znamo, to ne će dopasti, jer se boje — uzde. Mi se je ne bojimo sve dotle, dok si uzdu sami mećemo, jer je to nuždno. Razuzdan puk, a još više razuzdana gospoda donesla su narodima mnogo nesreće, pa zašto da barem po tudjem zlu ne postanemo pametni? Nitko ne može poreći, da je danas politička

pokvarenost tako velika, da joj je težko naći lieka. Zato gledajmo, da ju mi u početku novoga doba, koje će početi s obćim izbornim pravom, u dragom našem domu onemogućimo i od hrvatskoga naroda odvratimo. U tom moramo, a i hoćemo svi, koji smo pošteni, biti složni.

(»Dom«, God. 1907. Br. 13.)

Židovi u Hrvatskoj.

U banskoj Hrvatskoj bilo je god. 1900. nješto preko 20.000 (dvadeset tisuća) Židova (čifuta, juda). Danas će ih biti, razumije se, više. Uzmemo li na oko cieli broj stanovnika u ovom dielu naše domovine (t. j. okruglo 2½ milijuna, ili točno (god. 1900) 2,416.304 duša), vidimo, da na stotinu ljudi dolazi skoro već jedan cieli Židov. Vriedno je zabilježiti, da u cieloj županiji ličko-krbavskoj ima samo 7 (sedam), a u modručko-riečkoj samo 335 Židova. U ostalim županijama ima Židova, i to: u zagrebačkoj (na 480.000 duša) 4.660 Židova (u samom Zagrebu 3.240), u varaždinskoj (na 268.000 duša) 1.620 Židova (u gradu Varaždinu 780 Židova), u bjelovarsko-križevačkoj (na 302.000 duša) 2.270 Židova, u požeškoj (na 229.360 duša) 2.390 Židova, u virovitičkoj (na 218.170 duša) 5.040 Židova (u samom gradu Osieku 2.070 Židova) i u sriemskoj (na 366.660 duša) 3.890 Židova.

Zašto Židova u Lici i Primorju gotovo i nema? — Na to odgovara ona priča, kako je jedan Židov pitao Ličanina, vozeći se s njim željeznicom: »Ima li kod vas tamo vrabaca?« — »E, pa ima valjda i koji vrabac.« — »A nema mnogo vrabaca?« — »E pa baš i nema toliko, koliko ih ovdje vidim. A što ti to pitaš?« — »Ništa, ništa. Htio sam samo reći, da onda tamo nema ni Židova . . . jer znaš: gdje nema vrabaca, nema ni žita, a gdje nema žita, nema ni Židova . . .«

I zbilja: Ne će vrabac u kamen, a bome — ni Židov.

No vriedno je malo bolje pogledati židovske brojke i u drugim županijama. Eno u varaždinskoj županiji, ako obračunamo grad Varaždin, dolazi jedan Židov na 300 drugih ljudi, a tako je i u zagrebačkoj županiji (ako i tu odračunamo Zagreb), dok u virovitičkoj županiji, ako i odračunamo grad Osiek, dolazi jedan Židov već na 75 drugih ljudi: a ako priračunamo i Osiek, već je svaki 43-ći čovjek Židov. I u požeškoj županiji dolazi već na 96 ljudi jedan Židov, u sriemskoj (bez Zemuna) na 111, a u bjelovarskoj na 133.

U kamen, rekosmo, ne idu Židovi, ali varaždinska ni zagrebačka županija nije kamenita, nego većinom ravna kao i virovitička, pa zašto u virovitičku idu Židovi i te kako više, nego u one dvie druge?

Tu ima više razloga. Kao što Židov ne ide u kamen, tako ne ide baš rado ni tamo, gdje je sve već oguljeno i oderano. A zagrebačko zagorje, koje spada pod varaždinsku županiju, dosta je već oguljeno i vrlo siromašno. No ima i još jedan razlog. Varaždinska je županija od svih najpismenija, ona ima najmanje nepismenih ljudi, — i to je nesumnjivo razlog, zašto se tamo Židovi baš ne turaju. A zašto, tomu se je lako domisliti.

*

Još pred 30 do 35 godina, kad smo se rodili mi, koji smo danas ljudi, nije u banskoj Hrvatskoj bilo ni pol toliko Židova, koliko već pred sedam godina (1900), jer ih je godine 1869. bilo nješto preko devet tisuća. A ima još starih ljudi u Zagrebu, koji pamte i pripoviedaju, da u Zagrebu nije bilo nijednoga Židova. A nije Židova kod nas bilo zato, što nisu imali nikakvoga prava, t. j. bilo je kod nas u Hrvatskoj tako, kao i po ostalom svietu oko nas: Židovi se nisu smjeli naseljivati ni kupovati zemljišta, pače nisu smjeli ni trgovati (osim na sajmu), a kamo li da bi mogli biti odvjetnici, činovnici, pače sudci i učitelji. Sva ova gradjanska prava i jednakost s kršćanima dobili su Židovi u banskoj Hrvatskoj istom godine 1874. I ne samo to, da Židovi nisu imali gradjanskih prava kao drugi (kršćanski) državljani, nego su bili proganjani i ubijani stotine i stotine godina, sve do francezke revolucije, pa i poslie. Mnogi su ih vladari gonili iz svoje zemlje, a često se na židove znao dići narod i dosta ih potući. Toga je bilo po cieloj Evropi, najviše valjda u Njemačkoj. Zaštite nisu Židovi često imali nikakve, i ako su njekojim vladarima plaćali posebnu daću, da budu sigurni barem na putu, kad putuju za trgovinom. Više puta su si za skupe novce kupili kakvu takvu slobodu, zato je Židovima bilo najbolje onda i ondje, kada su i gdje su vladari i ostala gospoda trebala — novaca, jer Židovi su od starine novčari.

Današnji prosviećeni sviet većinom osudjuje i kudi sve ono, što se je njegda sa Židovima radilo, a židovske knjige i novine (kojih je danas već sve puno, osobito židovskih novina) pišu, da su židovi mučenici za svoju vjeru i za svoje pleme, pa ih na svaki način žale, hvale i uzvisuju njihovu štedljivost, marljivost itd., a kude narodno množtvo, koje je Židove proganjalo radi toga, što su Židovi bili imućni, pače i bogati, pa im je narod bio zavidan.

No mi nismo nakanili, da ovu stvar danas razpravimo i do kraja odlučimo. Istina je svakako, da se ljudi, pa bilo to i Židovi, ne smiju proganjati, a kamo li ubijati. No kad je govor o onom starom vremenu, ne treba zaboraviti, na to, da onda nije bilo ni suda, ni žandara, pa si je sviet sudio, kako je znao i mogao. To dakako u uredjenoj državi ne smije biti. Samo ima tu jedna stvar, koju treba na pameti držati i prosuditi, a to je ovo: U staro vrieme bilo je i drugih nasilja, osobito proti seljačkomu narodu, pa danas malo tko to i spominje, a najmanje Židovi. A onda treba paziti i na to, da su Židovi imali drugu vjeru i druge običaje, da se nisu s kršćanima družili a osobito su pazili na svoje jelo (jer oni »nečistih« jela ne jedu) pa je sve to moglo biti uzrok nepovjerenju. No glavno je ovo: Svud po svietu gdjegod su se Židovi pojavili, svuda su se proti Židovima dizali i danas se još dižu isti prigovori; naime: da gule, da varaju. To svakako mora imati svoj razlog.

Branitelji Židova kažu doduše, da su kršćani i njihovi vladari krivi, što su Židovi takvi i onakvi, i to zato, što Židovi nisu imali slobode, što nisu smjeli kupovati zemlje, što su se morali viekom seliti, pa su se onda morali baviti trgovinom i lihvarenjem (kamatničtvom). U tom ima nješto istine, ali malo. To će svatko priznati, kada mu se kaže, da Židovi danas imadu podpunu slobodu, nitko ih ne goni, mogu postići svaku službu, daje im se pače čast, imadu u rukama velike tvornice i trgovine, banke i novine, mogu kupovati i kupuju imanja, pa ipak se oni stari prigovori ponavljaju i dan današnji. Po svem tom je očito, da izmedju Židova i kršćana nije još došlo do povjerenja, a i ima mnogo ljudi i cielih stranaka, koje se baš bore proti Židovima (to su tako zvani »antisemiti«, ili »protu-semiti« jer se Židovi po svojem praotcu Semu zovu »Semiti«). U Austriji je protu-semitska stranka dosta jaka, a vodja joj bečki načelnik Lueger. Pod bečkom vladom ima u obće malo Židova, osim u Galiciji medju

Poljacima, gdje su od starine, jer su im gospoda i vladari poljski, kojima je uviek trebalo novaca, dopuštali, da se tamo naseljuju, kad su ih od druguda tjerali. Njeki kažu da baš Židovi i jesu upropastili veliku i slavnu kraljevinu i državu Poljsku.

No vratimo se na stvar. Židovi vide, da im sviet ne vjeruje, pa zato čine sve moguće, da se pokažu drugačiji. Njekoji se dadu krstiti, a mnogi i mnogi kažu, da nisu Židovi, t. j. da nisu židovskoga naroda, nego da su Niemci, Magjari, Poljaci, Hrvati. Ima pače već Židova, koji kažu da su Srbi.

I ovo je Židovom pomoglo, a najviše u Ugarskoj i Hrvatskoj. U Ugarskoj se, kako je poznato, Židovi drže za prve i najvatrenije Magjare, a već i u Hrvatskoj ima Židova, koji se diče, da su Hrvati. Kao Hrvati, i to kao tobože najbolji Hrvati, t. j. starčevićanci, gledaju Židovi, da svakamo dodju, da ih bude svagdje; u svakom družtvu, u svakoj stranci. I čim je samo jedan Židov medju 20, 50 i 100 Hrvata, Hrvati moraju na njega paziti, ne smiju ga vriedjati, ne smiju ništa Židovima prigovarati. Prigovori li tko, odmah je Židov uvriedjen, a nadje se i medju Hrvatima ljudi, koji odmah stanu mudro razlagati, da su Židovi naši sugradjani, da ih ne smijemo odbijati i t. d. Tako je došlo do toga, da su Židovi i u Hrvatskoj postali moćni, premda ih ima dosta malo. Živa je istina, da naša gospoda i naše novine više paze na 20.000 naših Židova, nego na dva milijuna naših seljaka. Svake godine mogu napisati proti seljačtva što hoće: da je seljak lien, da razsiplje, da je glup i surov i t. d., i nitko ne će prigovoriti, a da samo jedne novine napišu što proti Židovima, pisale bi se ciele razprave, kako to nije dostojno prosviećenoga svieta, kako je to krivično mrziti koga radi vjere (kao da tko Židovom prigovara radi vjere).

No mi smo skoro zašli u pravdu radi Židova. Ne, toga ne treba. Mi nismo antisemiti, t. j. mi nismo za borbu i boj proti Židovima. Mi u toj stvari mislimo ovako: Radimo sami, i to bez Židova. Radimo osobito ono, što su do sada Židovi radili, — a to je osobito trgovina i novčarstvo. Nemojmo misliti, da to razumiju samo Židovi, kako su mnogi do nedavna mislili. »Hrvatske seljačke zadruge«, kojih već ima dosta po domovini, dokazale su, da i seljaci mogu ravnati svojim novčanim zavodom. Sada treba dalje: osnivati seljačke zadružne dućane, — i tako redom, pa nam ne će trebati boja proti Židovom. Samo bez Židova!

To je naše protu-semitstvo. *(»Dom«. God. 1907. Br. 14.)*

Najnoviji starčevićanac.

U novinah odvjetnika i narodnoga zastupnika g. Jos. Franka, u »Hrv. Pravu« čitamo dne 9. ožujka o. g., i to na prvome mjestu, pod naslovom »Hrvatskom unarodu« njekakav proglas, što li je, pod kojim je podpisan »Barun Hellenbach«. Da vidimo prije svega, što taj barun piše hrvatskomu narodu. Svega toga nije mnogo, a glavno je ovo troje, što piše:

I. »Prijašnji zastupnici, koji su nagodbu s Magjari priznavali« (a to su stari magjaroni) bili su iskreni, pa su već kod izbora otvoreno narodu kazali, da su za nagodbu«, mogli su dakle reći, da su izbornici, koji su za njih glasovali »zbilja za nagodbu glasovali«.

II. »Magjarska politika kroz 38 godina sipa na nas uvrede na uvrede, ne drži nagodbe, prikraćuje nas financijalno, uništuje nas gospodarstveno«.

III. »Zastupnik naroda g. dr. Jos. Frank dokazivao je narodu godine i godine brojkami, da nas Magjari financijalno prikraćuju ... a mjesto da mu je narod zahvalan, upravo na njega najžešće navaljuju... Ne razumijem (piše barun H.), kako to narod može dopustiti... Mi bi trebali još jednoga Franka«.

Jeste li čuli?

A jeste li kada do sada čuli za kakvoga baruna Hellenbacha? Niste nikada, držim za stalno, a niti nitko na svietu ne bi mogao kazati, da je kakav barun Hellenbach ikada išto takovo učinio, da bi mogao zvati cieli hrvatski narod, neka sluša njegovu rieč. Tko je taj barun Hellenbach? Od kuda se najedanput izvukao? Odkuda mu ta smionost, da zove cieli hrvatski narod, neka posluša njegovu rieč?

Odgovorit ćemo na to, pa da vidite, što je i kako je kod nas još i dan danas.

Familija barona Hellenbacha doselila se u Hrvatsku, u Zagorje, prije 50 godina. Jedan baron Hellenbach poznat je u našoj politici po tom, što je prije 33 godine bio takav magjaron, da je bio proti tomu, da se prvi stari magjaroni ili rauhovci sjedine s dotadašnjom opozicijom (s »obzoraši«), koja je kod izbora dobila većinu (god. 1873.) i pristala na nagodbu s Magjari. Poslie se nije nigdje ništa čulo za kakvoga barona Hellenbacha, osim što se je u Zagorju znalo, da je njeki baron Hellenbach ljuti magjaron, ali na to nije nitko osobito pazio, jer su svi velikaši, baroni i grofi po Hrvatskoj bili magjaroni. To je valjda taj isti zagorski baron Hellenbach, za kojega nije nitko znao ni pitao, taj isti, koji eto zove cieli hrvatski narod, da posluša njegovu rieč o tom, da nas Magjari već 38 godina vriedjaju, prikraćuju, pače uništuju i da nam treba — još jedan Frank. Sam taj baron piše, da Magjari tako rade već 38 godina. A gdje je taj baron H. bio do sada. — Pomagao je onim, koji su bili uz Magjare. Bio je gluh, kad je hrvatski narod stenjao pod težkimi tereti, koje je na njega navalila magjarska politika, a sada zove hrvatski narod, neka ga sluša!

Doista — to je dokaz, da i doseljenici od jučer, samo ako su velikaši s grofovskim ili s baronskim naslovom, misle, da još uviek imadu pod sobom kmetove, koje mogu zvati na posluh. No neka bi bilo i to, — neka oni živu u toj misli, da mogu zvati cieli narod, neka sluša njihove željice. No sramotno je, što su se našle hrvatske novine, koje su ovakvu gospodsku željicu tiskale na prvome mjestu i usudile se metnuti ju pod naslovom »Hrvatskomu narodu!« i time i same narod pozvale, da sluša tu gospodsku željicu. To su učinile novine g. Jos. Frank. Ne čudimo se g. J. Franku, jer baron Hellenbach njega hvali; ali se čudimo i stid nas je, što će i poslie toga uz Franka ostati ljudi, za koje bi čovjek mislio da su odavna već odlučili ne gledati na kojekakve željice **tudjinske** gospode, nego na težke potrebe **hrvatskoga** naroda.

Ali nemojmo se čuditi ni stiditi, nego radje razložimo ovo: Kad je u Ugarskoj izgubila vladu ona stranka, uz koju su pristajali naši stari magjaroni, uzete su uzde iz ruku i našim starim magjaronima, i to jedno zato, što se je narod hrvatski dobrano pridigao, a magjarone je tako mrzio, da se dalje nije moglo mirno vladati. Što će sada stari magjaroni? Njekoji se povukoše u kut, pa ćute, a njekoji gledaju ne bi li se kako uvukli u druge stranke, gdje se može štogod dobiti. Pa što mislite, jesu li ih druge stranke primile? Jesu, i to razširenim rukama! A to dokazuje — znate li, što to dokazuje? To dokazuje, da su sve naše stranke u glavnoj stvari jednake magjaronima, — sve su one gospodske stranke. Eno: jučerašnji ljuti i strašni magjaron Kršnjavi — danas je starčevićanac. A baron Hellenbach, za kojega ne zna živa duša ništa, nego da je bio magjaron, i svi drugi njegova staleža, — njemu su eto otvorene starčevićanske no-

vine, u kojima danas hvali Franka, kako se je jučer klanjao Khuenu.

No ne idu stari magjaroni samo medju starčevićance. Eno ministra Josipovića i barona Raucha. To su bili najljući magjaroni za Khuenova vremena, — pa da vam je bilo čitati, što su o njima pisale današnje rezolucijonaške, vladine novine! Pisale su, da su to njihovi ljudi.

Ali vratimo se k najnovijim starčevićancima.

Već je eto i baron Hellenbach starčevićanac! Već i jedan nepoznati do jučer, otvoreno magjaronski baron daje proglas na hrvatski narod!

A mi pitamo: a na čiju li će još želju g. dr. Jos. Frank pozivati cieli hrvatski narod, da sluša kojekakve proglase? Kad se danas po dozvoli g. Franka može njekakav magjaronski baron poduhvati, te pozvati cieli hrvatski narod, da ga sluša, komu će istu drzkost g. Frank dozvoliti sutra? — Danas to g. Frank dopušta doseljenomu Niemcu, magjaronu, a sutra će to dozvoliti tudjinu, Niemcu, Magjaru, i — svakomu neprijatelju hrvatskoga naroda.

Znamo mi, ili barem slutimo, što to gospoda snuju: Novomagjaronska vlada slabo stoji, — mogla bi doći druga vlada. »starčevićanska« — ako ne danas, sutra — pa se ljudi već pitaju: A koga ćemo za bana? — Mi Hrvati, dakako, jer smo sama gospoda, ne možemo drugoga za bana, nego kakvoga grofa, ili barem barona, pa makar se taj lani tek k nama doselio i makar ne zna ni pet rieči hrvatski. I tako se izvukao od njekuda baron Hellenbach, da bude — starčevićanski ban!

I tako bismo opet imali ober-»narodnu« vladu, kojoj bi ban bio njemačko-magjaronski baron Hellenbach, a podban (ta tko drugi?) — Frank. Ta takva već jesu naša gospoda: kad narod malo povedu i kad su blizu, da će skoro na vladu nad tim izmučenim i izvaranim narodom — onda se ogledavaju, nema li gdje kakav grof ili baron, da im bude ban, a kakav čifut (na pr. Spiczer-Krajcsovics ili Klajn) da bude podban ili vladin predstojnik. Tako su se spremali obzoraši, da podignu na banstvo grofove Draškoviće i Kulmere, a novi magjaroni barone Rauche, tako se eto spremaju i starčevićanci, da im nam bude baron Hellenbach? Pa da onda ne vjeruješ, da su i gospodske naše stranke za narod i da ne paze na ništa drugo nego na narod...

Mi upozorujemo prosviećene naše pristaše na sve ovo, što se dogadja u tako zvanoj Starčevićevoj stranci prava. Oni znadu, kako je u političkoj borbi težko dokazati koja stranka valja, a koja ne valja. Tu se često govori o podmićenju i sličnim stvarima. Ostavimo to, i unapred, kako smo se toga čuvali i do sada. No zato pokažimo protivnicima čine njihove stranke, po kojih je lako suditi. A takav je čin evo onaj sramotni i presmioni proglas na hrvatski narod oko njekakvoga njemačko-magjaronskoga barona. To je najnoviji spasitelj hrvatskoga naroda — najnoviji starčevićanac.

(»Dom«. God. 1907. Br. 15.)

Preuredjenje županijskih skupština.

Kakova je bila Khuenova politika, a i politika većine naše gospode, to se valjda najbolje vidi po tom, što je postalo od hrvatskih županijskih skupština.

Ne ćemo sad na dugo i široko razlagati, što su njegda bile županijske skupštine; dosta je reći, da su stare županijske skupštine, i to sve do nagodbe (1868) bili pravi pokrajinski sabori, koji su često vodili narodnu politiku, a bečkoj i peštanskoj vladi znali zadati velikih neprilika braneći pravice hrvatske države. Istina je, u staro vrieme bili su u županijskim skupštinama sami velikaši i plemići; no i to su bili Hrvati, gdjekoji i dobri Hrvati, kojima nije bilo svejedno, hoće li u Hrvatskoj gospodariti tudjinci, ili domaći ljudi po sporazumu, pa zato i jesu ustajali na obranu domaćih zakona i pravica. Ustajali su, jer su smjeli, jer su imali slobodu.

Za današnje županijske skupštine nitko gotovo i ne zna, jer tu su danas gospodari veliki župan i činovnici, koje narod plaća, a vlada im zapovieda. A sve je to zato, jer je takav zakon o županijama.

Taj zakon o županijama stvorio je ban Khuen s našom gospodom odmah treće godine, kako je došao u Hrvatsku, naime god. 1886. A koliko nisu županijske skupštine po samom zakonu postale igračka u rukama velikoga župana i činovnika, toliko su to postale po činovničkoj samovolji.

Da vidimo najprije u kratko, što kaže zakon o županijama

i žup. skupštinama. — Županijske skupštine imadu na 2.000 stanovnika po jednog skupštinara. Polovica tih skupštinara — to su oni, koji plaćaju najviše poreza, dakle tako zvani »virilisti«, a tek drugu polovicu imali bi izabirati izbornici, i to samo oni, koji imadu pravo glasa za saborske izbore. Već su ovo dvie velike krivice. Osim toga imadu u žup. skupštini pravo mjesta i glasa: 1) podžupan, 2) županijski tajnik, 3) žup. inžinir, 4) žup. liečnik, 5) školski nadzornik, 6) nadšumar i 6) žup. veterinar (živinar) i svi kotarski predstojnici, tako da sami plaćeni i vladi poslušni činovnici imadu u njekim županijskim skupštinama do 25 glasova. (Zagrebačka županija ima na pr. 18 kotarskih predstojnika; druge ih imadu 6 do 12). Kad se promisli, da su najveći poreznici dobrim dielom takvi ljudi, kojima će veliki župan i ostali činovnici sami učinili po volji sve, što mogu, pa im zato ne treba dolaziti u nikakve skupštine, pa i ne dolaze, a činovnici dodju uviek svi u podpunom broju, onda vidimo već po tom, da sami činovnici imadu dosta veliku rieč u žup. skupštinama.

»A gdje je ona druga polovica skupštinara, koje bira narod?«

Za onu drugu polovicu ne bi bilo gotovo vriedno ni pitati, kad bi ona prva polovica uviek dolazila na skupštine, jer mi znamo, na čijoj su većinom strani oni, koji plaćaju najviše poreza, pa da bi ovi »virilisti« sa činovnicima zajedno imali sigurnu većinu nad onima, koje bi izabrao narod. Zato je to tako i udešeno. Ali nije samo to, nego još i ovo: Poznata je stvar, da su se izbori županijskih skupštinara obavljali potajno, t. j. tako, da se dan izbora nije kako treba ni proglasio, nego su načelnici obično dobili nalog, da obavieste učitelje i druge pouzdane ljude, a kako je ostalomu narodu dan izbora oglašen, to se obično nije znalo.

Ovo je takva nepodobština, da za nju nema dosta oštre rieči. A da se ova nepodobština mogla dogadjati punih 20 godina, kriv je tomu već sam zakon, koji kaže, da je podžupan dužan »pravodobno obnarodovati i dan izbora županijskih skupštinara. Kada je to »pravodobno«? Pa onda: Kako, komu i gdje se ima obnarodovati dan izbora?

Svega toga ne kaže ovaj čudni i valjda jedini na svietu zakon, koji ovako nejasno govori o tako važnoj stvari.

Kad se uz to pomisli, kakvi su bili činovnici pod Khuenovom vladom, onda doista ne treba mnogo razlagati, kakve je ljude izabirao tobože narod u županijske skupštine. S takvom županijskom skupštinom radio je veliki župan i podžupan, što su htjeli, pa zato nitko nije za te skupštine pravo ni mario. Gdjegdje se je, ponajviše uzalud, javljao koji župnik (na pr. Forko u zagrebačkoj županiji), — i to je bilo sve.

Uz županijske skupštine ima još i upravni odbor, u kojem po sadašnjem zakonu sjedi većina činovnika uz šest članova, koje bira onakva žup. skupština. Što može narod očekivati od ovakvoga činovničkog odbora?

Sve je ovo tim štetnije, što žup. skupštine i žup. upravni odbori imadu i po današnjem zakonu veliku i važnu zadaću i vlast. Dosta je spomenuti, da županijska skupština ima dužnost i pravo paziti na poslovanje i postupanje svih obćinskih, kotarskih i županijskih službenika. Kad na ovo mislimo, onda se pitamo: A bi li bilo toliko tužbe na službenike, da su županijske skupštine bile onakve, kakve bi imale biti? A o narodnom gospodarstvu, o cestama, kanalima i t. d., što sve spada na županije, o tom ne ćemo ni da govorimo, nego kažemo ovo:

Današnja vlada i današnje vladine stranke očito su i javno proti raznim i velikim nepodobštinama, što su se činile pod Khuenovom vladom. Jedna od najgadnijih i najštetnijih nepodobština Khuenove vlade bez sumnje je ovo, što smo u kratko razložili o županijskim skupštinama, pa mi pitamo današnju vladu i njezine stranke (rezolucionaše): Zašto i dalje trpe ove nepodobštine?

A ovomu pitanju dodajemo ovo: Svim nam je već dosta jasno, da je današnji sabor donio narodu malo koristi, dosta troška, a mnogo sramote. Ima nas dosta, pa i medju rezolucionašima, koji želimo, da se sve to što prije popravi, da se ljudi primire i prime posla. »Nastavak sabora bit će drugačiji. Onda ćemo pristupiti k nutarnjem uredjenju, da se narod preporodi. — I tako dalje kažu rezolucionaši.

Mi u ovo ne vjerujemo. Mi od ovakvoga sabora ne očekujemo ništa. Mi unapred znamo, da će sabor i opet biti pun praznih rieči, pun svadje, psovaka — sve na štetu i sramotu naroda. Gospoda će se i dalje sramotno natezati, a narod ne samo da se ne će preporoditi, nego će i dalje patiti, što od nevolje i neznanja, što od službenika svojih, koje plaća. A to će trajati dotle, dok narod ne dobije pravo, da sam reče svoju rieč barem o najtežim i težkoćama, koje trpi. Ne će biti ništa, dok sebi za hasnu ne progovori pravi živi hrvatski seljak. Ta recimo

jednom pravu otvorenu rieč: Zar zbilja tko misli, da Elegović, Lorković, Supilo i t. d. zastupaju želje i potrebe hrvatskoga izmučenoga seljaka? Ta mi znamo, da ova i druga tamo gospoda imadu svoju visoku i nizku politiku, a da na nevolje i potrebe većine naroda, seljačtva, mnogo puta i ne misle. A da i misle, kao što njekoji bez sumnje misle, — recimo po duši: Što ovaj sabor može za tolike narodne potrebe? Hoće li same rieči i zakoni pomoći narodu?

Zato mi velimo ovako: Tko zbilja hoće, da seljački narod zakonitim i redovitim putem progovori i da si sam pomogne; tko hoće, da počnemo rad i preporod odozdola, od korena, taj će biti za to, da seljački narod dobije mjesto, gdje će moći na taj način progovoriti i sam sebi pomoći. To mjesto, gdje bi narod imao doći do rieči i uzeti svoju sudbinu u svoje ruke, — to su županijske skupštine.

Zato predlažemo svim zastupnicima, kojima je zbilja do toga, da se kod nas započne novo doba, o kojem se toliko govori, neka iznesu pred sabor ovakav zakon od prilike:

Zakon od 5. veljače 1886 o ustroju županija i žup. odbora mienja se ovako:

1) Sve skupštinare na županijske skupštine biraju izbornici.

2) Županijsku skupštinu saziva veliki župan sam ili na zahtjev 20-orice skupštinara, a skupština bira sama predsjedničtvo.

3) Županijski činovnici i kotarski predstojnici nemaju glasa u žup. skupštini, no veliki župan i županijski činovnici mogu govoriti u skupštini, a na upite skupštinara dužni su odgovarati.

4) Osim pazke na poslovanje i postupanje obćinskih, kotarskih i županijskih činovnika i velikoga župana spada na županijsku skupštinu briga za poboljšanje narodnoga gospodarstva, uredjenje zemljištnih zajednica i gradjenje cesta u cieloj županiji.

5) Za gradjenje cesta i za podizanje nar. gospodarstva ima se županijama iz domaćega državnoga proračuna doznačiti razmjerna svota, a osim toga može županijska skupština u tu svrhu učiniti zajam.

6) Izbori, kojima su izabrani sadanji žup. skupštinari, proglasuju se ništetnima, a novi se izbori imadu razpisati za 14 dana iza proglašenja ovoga zakona.

7) Sadašnji županijski upravni odbori ukidaju se, a mjesto njih bira svaka županijska skupština dva odbora: politički (upravni) i gospodarski, svaki od 12 članova.

U kratko: mjesto sadašnje činovničko-gospodske vlade i uprave u županijama treba uvesti slobodnu narodnu vladu.

Dakako, da će se mnoga gospoda snebivati i za glavu hvatati: što li će to nastati, ako u županijama dobiju vlast ljudi, koji nisu podložni vladi, ili pače u većini seljaci! Ta tu će nastati bezglavlje, »anarhija«, ne će se znati, tko pije, a tko plaća! — Ali mi i opet velimo: Ako sloboda naroda nije samo prazna rieč u ustima naše gospode, onda se svemu ovomu ne smiju protiviti. I mi znamo, da u početku možda ne će sve ići lako i gladko, — ali negdje se mora jednom popustiti, da narod odahne. A tko se boji svakoga slobodnoga narodnoga vieća, koje nije sapeto u stotinu paragrafa i koje nije pod komandom gospode i činovnika, taj neka radje i ne govori o narodu u političkom životu.

Otvore li se narodu županijske skupštine, — bit će i sabor drugačiji. Stotine i stotine interpelacija radi nepodobština obćinskih činovnika, radi ovoga ili onoga učitelja, radi ove ili one ceste i t. d., na koje se u saboru troši toliko vremena, — sve će se to obaviti u županijskim skupštinama, a sabor će se moći baviti drugim zamršenijim stvarima. A podje li viećanje u županijskim skupštinama i odborima pravim putem, moći će se narod, osobito seljački, još jedno vrieme zadovoljiti time, što nema mjesta i rieči u saboru. Povrh toga bit će županijske skupštine škola za saborske zastupnike iz naroda.

(»Dom«. God. 1907. Br. 16.)

Što se radi u Zagrebu?

Da, pitamo baš to, što se radi u tom našem bielom Zagrebu, jer ne ćemo, da sada pitamo za što drugo — na pr. za tu vječnu politiku — nego baš za to, što se radi i gradi.

A vriedno je to znati, vriedno je malo pogledati, što li vam radi taj naš Zagreb, u kojem doduše živu velika gospoda, ali i veliki siromasi, no u koji dolazi mnogo i mnogo seljaka iz dosta

velike daljine, i to toliko seljaka, da se može s punim pravom kazati, da je Zagreb najseljačkiji grad u Evropi, a možda i na svietu, kao što je naša hrvatska domovina najseljačkija zemlja. Dodjite samo prije podne na slavni zagrebački Jelačićev trg, pa ćete vidjeti gotovo cielu Hrvatsku, — tako je pun seljaka iz bliza i daljega. To je liepo i vidjeti, osobito strancu, koji toga nije vidio, pa je naš Zagreb po tom došao već i na glas po svietu, a i Zagrebčani se time njekako diče i ponose, što je središte domovine slika barem jednoga diela naše domovine. A drago je to zacielo i seljacima, što u Zagrebu nisu izgubljeni kao stranci, nego su medju svojima i barem do podne i na trgu u većini. Po svem je tom Zagreb bliži srcu svakoga seljaka, a da i nije toga, — svejedno bi bilo vriedno porazgovoriti se malo i o Zagrebu, jer svaki prosviećeni i uredjeni narod ima svoje središte, svoj glavni grad, koji je njekako narodno srce i narodna glava, a bome, i to najviše — i narodni želudac, kojemu treba mnogo, vrlo mnogo . . . Nema prosviećenoga i uredjenoga naroda, koji ne bi imao svoga središta, svojega glavnoga grada, u kojem je skupljeno sve, što narod ima najboljega i najljepšega, u kojem su narodni umnici i učitelji, narodni prvaci i vodje, koji imadu u rukama sreću i nesreću naroda svojega. . . Tako je i Zagreb središte svih Hrvata, pa i onih, koji imadu svoje gospodare u Beču, tako da u Zagreb upire danas oči hrvatski narod iz svih naših zemalja: iz Dalmacije, Istre, Bosne. Kad bi samo dao Bog i naša pamet, da bi nam svima iz Zagreba sjalo i grijalo nas sunce, a da nas ne bi samo led bio! . . . .

U Zagrebu se gradi, i to mnogo: palače niču kao gljive, tako da je Zagreb u malo godina postao liepi i »moderni« veliki grad, kojega se ne bi sramili — kako naša gospoda kažu — »ni drugi mnogo napredniji narodi.« Koga nije bilo jedno deset godina u Zagrebu, taj bi u mnogoj ulici zabludio, — jer ne bi Zagreba poznao: tako se je promienio. Još nedavno perio je ban Jelačić sabljom sa svoga konja na njekakve male kućice, a danas mu se pred sabljom koće gospodske palače, njekoje vrlo liepe, a njekoje odviše po modi. Tako je baš pred njim vrlo liepa palača, ali na lievo mu stoji pozlaćena krletka — kažu ljudi — a na desno njekakva kućetina na četiri poda (kata), kao da ju je gradio ludjak.

No ostavimo ove palače, jer ih tako brzo ne bi izbrojili. Spomenut ćemo radije, što Zagreb gradi za obće dobro, na ime:

munjaru ili tvornicu (fabriku) munjine ili elektriciteta, pa uličnu željeznicu ili tramvaj.

Do sada se je u Zagrebu svietlilo a i sada se još svietli plinom (gasom), koji se pravi od kamenoga ugljena, a uličnu željeznicu vozili su konji. Sada će se to promieniti: Zagreb će dobiti munjevno (električno) svjetlo i munjevnu uličnu željeznicu. Za to se, i to osobito radi ulične željeznice, gradi ta munjara. Radi ulične željeznice bilo je dosta pravde i u gradskom vieću zagrebačkom i u novinama, jer su njekoji htjeli, da grad sam gradi tu željeznicu, a ne da ju grade tudji novčari. Gradit će ju novčari, ali ugovor još nije podpisan, a čim bude, za godinu dana mora munjevna željeznica voziti: tjerat će ju ona ista sila, koja nosi brzojave (telegrame).

Druga stvar o kojoj se sada u Zagrebu radi, a koja se takodjer tiče obćega dobra, to je tržnica, t. j. sgrada, u kojoj će se prodavati razni živež: meso, mlieko, jaja, povrće i t. d. To je vrlo potrebna stvar s mnogo razloga, pa zato takve tržnice imadu svi veći i ljepši gradovi (na pr. Rieka). Tržnice su potrebne ne samo za to, da prodavači ne moraju biti u ljetu na sunčanoj žegi, a u zimi na sniegu i vjetru, nego i za to, da se živež ne kvari na suncu i na prašini, koje i u Zagrebu ima dosta. Neprilika je samo, što se zagrebčani opet ne mogu složiti, gdje bi sagradili tu tržnicu. Jedni hoće da ju grade u blizini današnjega sajmišta, a drugi kažu, da bi to bila šteta za Jelačićev trg i Ilicu (glavnu zagrebačku ulicu), jer bi to sve onda opustjelo, pa ako se već bude tamo gradila, neka bi seljaci i dalje slobodno prodavali svoju robu na Jelačićevom trgu.

U Zagrebu se ne gradi samo, nego i ruši. Mnogo je toga porušeno, za čim je mnogi uzdahnuo, a mnogi odahnuo, a medju takvim gradjevinama osobito je vriedno spomenuti jednu valjda preko 500 godina staru kulu, koja je stajala pred prvostolnom crkvom na Kaptolu. Oko prvostolne crkve sagradjeno je naime u staro vrieme pet kula, koje su branile crkvu i same svojim stienama, a branili su ju iz tih kula i branitelji. Prednja je kula sada porušena, — da se crkva ljepše vidi. I zbilja se ljepše vidi, pa kad ju čovjek ovako liepo obnovljenu i bielu vidi, kako je oslobodjena, — njekako se prene i opet zamisli: Zbilja, došlo je novo vrieme. Zidine one tvrde, koje su stotine godina stajale ondje, da Tatari, Turci, a možda i domaći nasilnici ne provale u crkvu, da je ne opliene i ne obezčaste, — te su zidine pale tek

danas, crkva se božja tek danas vidi u svoj svojoj ljepoti i veličini. Sad se vidi i nutarnja strana nadbiskupskoga dvora, gdje stoluju ravnatelji hrvatske katoličke crkve. Sve je njekako prostranije, svjetlije, slobodnije, — kao da je nješto oslobodjeno, otvoreno svjetlu i narodu, pa čovjek, kojemu je uvjek na misli narod i težka vjekovječna sudbina narodna, nehotice leti mišlju uz bieli onaj i visoki zvonik gore pod plavo nebo s uzdahom i molitvom: Ah, Bože, da jednom panu sve one tvrde stoljetne kuće, koje nam narodu ne dadu na svjetlo i slobodu!...

(»Dom«. God. 1907. Br. 17.)

Seljačka zaduženost.

Recimo odmah ravno i bez okolišanja: Seljački su gospodari po cieloj Hrvatskoj zaduženi i prezaduženi, tako da je svakomu već na jeziku pitanje: Što će od toga biti? Hoće li se narod kada i kako će se toga duga riešiti? Može li tko narodu u tom pomoći? Može li si narod sam pomoći?

Prije nego što stanemo odgovarati na ova pitanja, nuždno je, da pravo prosudimo, što je dug?

Naš narod kaže: »Dug je zao drug« i još: »Tko je dužan, taj je tužan«. Sudeći po ovom, čovjek bi mislio, da ćeš našega čovjeka prije natjerati u vodu, nego u dug, — pa ipak nije tako. Naši ljudi idu u dug, kao u svatove. Po tom ili nije istina, što se kaže za dug, ili pak naš narod hotimice ide u zlo družtvo, hotimice si navaljuje tugu na vrat.

Što je dakle? Je li dug zlo?

Odgovarajući na ovo pitanje mogao bi čovjek mnogo mudrovati, pa reći, da dug jest zlo, i da nije zlo, ali mi to ne ćemo, nego ćemo pokazati ono, što svatko vidi, pa može sam suditi, a to je ovo: Gdje se radi i napreduje, gdje se dobro i sve bolje živi — tu su ljudi sve to više dužni.

Mnogi će kod ovih rieči pomisliti na one lakoumne ljude, koji dobro živu, a sve na dug. No mi na to ne mislimo, nego mislimo na ovo: Gdje se radi, tu treba nješto imati, na čem se radi, čim se radi i o čem se radi; tu treba zemljište ili kakova bila stvar, koju čovjek radi, treba orudje, a treba i hrana, — treba jednom riečju ono, što se danas zove kapital.

Kapital po tom nije novac, nego ono, što čovjeku treba za rad i život; no ako se sve to može dobiti za novac, onda je i novac kapital. Da pravo shvatimo, što je dug, treba da jasno pokažemo, što je kapital u čovječjem radu.

Promotrimo prije svega najobičnijega radnika-gospodara, seljaka, koji živi i radi na svojoj zemlji. Seljak, koji može raditi i živjeti na svojoj zemlji samo godinu dana, to je pravi i rekao bi čovjek i jedini kapitalista. Prosudite samo: njegova kuća — to je jedan kapital; njegova zemlja — to je drugi kapital; njegovo vozno blago — to je treći kapital; njegova hrana (lanjski prirod) za obitelj i blago — to je četvrti kapital; njegovo orudje (plug itd.) — to je peti kapital i t. d. A ako ima u kući ženu i odraslu djecu za posao, to je opet kapital, jer su to radnici, kojih ne treba platiti. Seljak-poljodjelac — to je dakle pravi kapitalista, koji ima sve svoje, — koji nema duga.

Pogledajmo sada drugoga koga, tko hoće da radi, a nema na čem, ni čim, ni o čem. Uzmimo kojega obrtnika (majstora). Taj najprije mora naći stan, koji treba platiti; mora imati materijal od kojega će raditi (na pr. kožu itd. ako je čizmar); mora nešto i jesti, a ako ne radi sam, mora najmiti radnika. Recimo, da sve to ima: i stan, i materijal, i hranu za njeko vrieme, pazite, što se može lako dogoditi: Taj čizmar, recimo, izradi 100 pari čizama i potroši sav materijal i svu hranu, a čizama ne može odmah prodati. Što će učiniti? Uzajmit će, načinit će dug, koji će vratiti, kad prodade gotove čizme. A ako na početku rada nije imao ni stana, ni materijala i t. d. morao je uzajmiti i načiniti dug odmah u početku, da uzmogne raditi.

Tako čine i moraju činiti svi, koji nemaju dosta ili ni malo kapitala, a hoće da rade. A to je dug.

Hoćemo li da podpuno jasno shvatimo veliku razliku izmedju seljaka-poljodjelca i drugoga privrednika, koji za sebe radi, moramo osobito iztaknuti to, da seljačko-poljodjelski kapital dosta dugo vremena leži kao bez koristi. Prosudite samo: Seljaku-poljodjelcu počiva zemlja cielu zimu; na tavanu, u hambaru, na sjeniku i t. d. počiva dugo vremena tolika hrana za ljude i blago. Kakav bi kapitalist morao biti onaj obrtnik, ili fabrikant, koji bi imao svoju kuću, svoj materijal, svoju hranu za sebe i za rad-

nike za cielu jednu godinu dana, koji bi, velimo, imao sve to unapried gotovo! Isto bi bilo, kad bi tko vodeći kakav obrtnički ili tvornički (fabrički) posao sve gotovim plaćao, ili dapače, recimo za pol godine, unapried platio stan, materijal, hranu i sebi i radnicima, jednom riečju sve, što mu treba za posao. Taj bi morao gotov novac čuvati i onda njim plaćati. A tko bi tako radio, tomu bi rekli, da je lud, ili barem da ne radi pametno, jer kapital ne smije ležati. Zašto? Zato, što bi se njim mogao tko drugi poslužiti.

Pa tako se danas i radi. Ljudi, koji se bave kakvim god poslom, osobito većim, ne čuvaju novaca, nego kad im novaca treba, uzimaju od drugoga, idu u dug. Zato su ljudi, koji rade, vazda u dugu, ali vazda i plaćaju — promeću novac, kapital, tako da kapital nikad ne miruje.

Po svem ovom svakomu je očito, da seljačko gospodarstvo, ako ga prispodobimo s prometnim gospodarstvom, mora biti na gubitku, i to zato, što velik dio seljačko-poljodjelskoga kapitala miruje. Da to uzmognemo pravo procieniti, prosudimo samo, kako bi bilo, kad seljak ne bi cielu zimu čuvao na tavanu svoga žita, a na sjeniku svoga siena, nego bi odmah u jesen dobar dio svega toga unovčio, a novac komu uzajmio na kamate. A još bi drugačije bila stvar, kad bi seljak mogao svoju zemlju u jesen pa do proljeća prodati. Dakako, da je na takvo gospodarstvo težko i misliti, i to već zato, što bi na pr. žitak u jesen bio izpod ciene, kad bi ga svi prodavali, a u zimi, proljeću i ljetu sve bi mu više ciena rasla, tako da seljak ne bi pri tom ništa profitirao — ali ipak je istina, da velik dio seljačkoga kapitala miruje, da nije u porabi.

Ovo je trebalo spomenuti, ako hoćemo da pravo razumijemo, zašto novac uzet na dug seljaku poljodjelcu ne koristi ništa, ili mu koristi malo, na ime zato: što seljak-poljodjelac mora plaćati ne samo jednake, nego još i veće kamate, nego na pr. obrtnik i tvorničar, koji kapitalom neprestano radi, dok seljaku velik dio kapitala — u zemlji, u blagu, u hrani — dobar dio godine miruje, rekao bi čovjek, bez koristi, — ako i ne pitamo za onaj kapital, što ga je seljak uzeo na dug, a potrošio na jelo, pilo i odielo. No tu se sastajemo s pitanjem: Zašto se seljak najviše zadužio?« pa treba da takvi počnemo. Kod toga se ne ćemo dugo zadržavati, nego ćemo se više zabaviti pitanjem: Može li se seljak i kako se može riešiti svojega duga?

Rekli smo, da je seljak-poljodjelac pravi kapitalista. Pravo smo imali reći, da je seljak bio kapitalista, a danas većinom nije. Seljak je bio »kapitalista« onda, kad je svega imao, premda novaca nije imao, jer mu ih nije ni trebalo. I tu se sastajemo s pitanjem, na koje je lahko odgovoriti, naime: Zašto danas seljaku treba više novaca, nego njekada? Evo odgovara: Seljaku danas treba više i to sve to više novaca za to:

1. što su danas veće daće. Kolika je u tom razlika od staroga vremena, vidi se na pr. po tom, što je cieli proračun banske Hrvatske (Hrvatske-Slavonije) pred 150 godina iznašao nješto preko 100.000 K, pa i to su plaćali grofovi, razumije se, od seljačkih žuljeva. Seljak je gospodi služio tielom svojim — bio je kmet — a nije morao davati novaca. Danas su daće (koliko se zna po magjarskomu računu) preko petsto puta veće, nego pred 150 godina. No ne treba ići tako daleko u starinu, nego poglejmo, kolike su daće bile pred 20 godina. Evo: Po magjarskom računu plaćala je banska Hrvatska god. 1885 okruglo 16,765.000 (sedamnaest i 3/4 milijuna) poreza i drugih daća, a godine 1906. plaćala je već **tri puta toliko,** t. j. okruglo 50 milijuna (od čega kako je poznato ide veća polovica u »zajedničku« kasu). Za 20 godina državne su se daće potrostručile!

2. Što se je narodni imetak (kapital) umanjio, pa ga je trebalo nadomjestiti dugom. A umanjio se je narodni kapital poglavito diobom, koja je razorila mnogo staroga kapitala: raztrgala kuće, raztepla blago i t. d.

Narodni se kapital umanjio i time, što narod svoj kapital već mnogo godina zamjenjuje za tudji loši kapital, i to ovako: Narod prodaje dobro i potrebno sve blago, žitak i t. d. a kupuje tudju robu: švabsko odielo, predjicu, rubce (marame) i t. d., što se je prije doma pravilo. Na taj način odlaze iz naše domovine silni milijuni, koje treba nadomjestiti — i to dugom.

Sve je ovo (a moglo bi se još što dodati) istina, ali ipak nije istina, da seljak danas državi daje tri puta više, nego što je davao pred 20 godina. Istina je, daće su veće, zacielo dvostruke, možda i veće, nego pred 20 godina — ali ipak ima još jedan uzrok, što seljaku treba više novaca, nego još pred 20 godina. Taj uzrok leži u tom, što se danas i kod nas sve to više sav kapital (zemlja, kuće, blago, prirod) računa u novcu i pretvara u novac, te baš tim nastaje dug. Sjetite se samo onoga čizmara,

za kojega je rečeno, da ne može prodati svojih čizama, pa na njih uzme dug: pretvorio ih je u novac. A tako i dolaze novci iz one banke (austro-ugarske banke), koja pravi novce: ima čovjek kuću, a hoće novce, pa ode u banku, podpiše mjenicu — i eto novaca, koji onda idu dalje medju ljude. Tako i seljak, kad prodaje, što mu ne treba (ili što mora), da kupi, što mu treba, ili kad uzima novac na zemlju, — pretvara svoj imetak u novac. To je tako zvano »novčano gospodarstvo«, koje danas vlada.

Ovo »novčano gospodarstvo« recimo odmah otvoreno, upropašćuje našega seljaka: od kada banke i štedionice jedna za drugom niču kao gljive, od onda pada hrvatski seljak sve na niže grane. Njeki su mislili, da će ga podići nova banka (na pr. Hrvatska poljodjelska banka), pa nove novčane zadruge (Hrvatske seljačke zadruge), — ali ne ide: što više banaka i zadruga, to više duga.

Ovako dalje ne ide, nego moramo drugačije. Kako? Da vidimo — ali drugi put.

(»*Dom*«. *God. 1908. Br. 18.*)

Bosna i Hercegovina.

U saborskoj i novinskoj buki prošlih dana dosta se čulo i o Bosni i Hercegovini, osobito poslie govora zastupnika Supila, koji je rekao, da bi Bosna-Herc. mogla doći i k Srbiji. Proti tomu su se digli bosanski Hrvati, na čelu im nadbiskup vrhbosanski (sarajevski) Stadler (rodjeni Brodjanin) i poslali prigovor na hrvatski sabor. Na to se je počelo više pisati o tim zemljama, pa je sveučilišni profesor Klaić napisao u jednim novinama, da se mi Hrvati vrlo malo staramo za te zemlje, a htjeli bi, da se pridruže k banskoj Hrvatskoj.

To je bilo, kako smo spomenuli, nedavno. Ali nije to prvi put, što se Bosna-Herc. spominje u našim novinama, a i ne spominje se samo u novinama, nego i u programu stranke prava, koja je metnula u svoj program i sjedinjene Bosne-Hercegovine s banskom Hrvatskom. Radi Bosne-Hercegovine bilo je dosta pravde medju Hrvatima samima, a još više medju Hrvatima i Srbima, koji kažu, da je B.-H. srbska. Razumije se, da mi nismo

sada nakanili dokazivati, čija je Bosna i Hercegovina. Dosta je o tom kazati, to, da veći dio tih pokrajina nesumnjivo pripada po državnom pravu hrvatskoj državi, a da će njoj i pripasti, ako Hrvati budu svoje pravo branili i radili onako, kako treba raditi. Ovaj čas nam je na misli samo to, da svojim čitaocima kažemo glavno, što im treba o Bosni i Hercegovini znati, ako hoće samo i govoriti o tim pokrajinama.

Bosna i Hercegovina veća je po prostoru od banske Hrvatske po prilici za jednu četvrtinu, jer ima 51.000 četvornih kilometara, a banska Hrvatska ima 42.500 četvr. km. Zajedno s Dalmacijom (koja ima blizu 13.000 četv. km.) imadu sve tri ove zemlje 106.000 četvr. km., t. j. baš dvie petine ciele Ugarske (koja ima 280.000 četv. km.). Stanovnika moglo bi danas biti u B.-H. preko 1,800.000 (jedan milijun i osam sto hiljada), dakle mnogo manje nego u samoj banskoj Hrvatskoj (koja je god. 1900. imala 2,416.000 duša, a danas ima valjda preko 2,500.000).

Kako će biti našim čitaocima poznato, u B.-H. živu sami Hrvati t. j. sav narod govori jednim jezikom, i to našim, hrvatskim. No taj je narod razdieljen na tri vjere: rimo-katoličku, grčko-iztočnu i muhamedansku ili muslimansku (»tursku«). Katolika bi moglo danas biti oko 420.000, pravoslavnih oko 790.000, a muhamedanaca oko 620.000. Katolici, koji su ikoliko prosviećeni, drže se svi za Hrvate, pravoslavni za Srbe, a muhamedanci se zovu »turci«. Mnogi Bošnjaci i Hercegovci svoj jezik zovu hrvatskim, osobito katolici i muhamedanci (pa i oni, koji nisu prosviećeni), no većina kaže, da govori bosanski. Školani muhamedanci drže se većinom za Hrvate, a samo njeki, i to radi politike, pristaju uz Srbe.

Bosna i Hercegovina bila je, kako je poznato, preko 400 godina pod turskim carem (koji stoluje u Carigradu), dok nije god. 1878., što je mnogima od naših čitalaca takodjer poznato, došla pod vladu bečkoga (»austrijskoga«) cesara, i to samo dotle, dok u njoj načini red. Od onda vlada u Bosni i Herc. »Švabo«, kako kažu Bošnjaci. Najviša oblast za B.-H. jest zajedničko austro-ugarsko ministarstvo financija u Beču, a u Sarajevu, glavnom gradu B. H., ima zemaljska vlada, kojoj je na čelu kao zemaljski poglavica uviek jedan general. Prvi zemaljski poglavica bio je u B. H. naš general Filipović, koji je i vojsku vodio u Bosnu. Sabora Bosna i Herc. dakako nema, a nema ni občinskoga vieća (odbora), samo Sarajevo i Mostar imadu gradsko zastupstvo.

Najveće dvie neprilike u B.-H. jesu ove: kmetstvo i neuredjene vjerske stvari kod muhamedanaca ili »turaka« i kod pravoslavnih.

Radi svojih vjerskih stvari šalju i muhamedanci i pravoslavni bez prestanka deputacije u Beč, to u Peštu, to u Carigrad, pa i sada boravi njekakva muhamedanska deputacija u Pešti. Dugo bi trebalo, dok bi razložili, zašto tamo nema zadovoljstva i pravoga reda u tim stvarima. Glavno je pitanje, kako će se uzdržavati njihovo svećenstvo i vjerske (konfesionalne) škole, t. j. i muhamedanci i pravoslavni zahtievaju vjerskoškolsku samoupravu (autonomiju). Katolici takve vjersko-školske samouprave nemaju ni u B. H. kao ni drugdje u carevini, jer vjerske poglavare i dostojanstvenike katoličke (biskupe i kanonike) imenuje cesar i kralj na predlog vladin, župnike uzdržavaju vjernici, doduše gdješto uz pripomoć vladinu, a čisto vjerske (na pr. samostanske ili kloštarske) katoličke škole uzdržavaju redovnici (fratri-franjevci i Isusovci, pa opatice). Isusovci imadu svoje samostane i škole po cielom svietu, odakle im dolazi pomoć, no budući da u Isusovačku gimnaziju u Travniku i u djevojačke škole opatičke polaze ponješto i djeca drugih vjera, dobivaju ove katoličke škole pripomoć i od vlade. A i katolički župnici i kapelani — i to su većinom fratri-franjevci (tako zvani »ujaci«), koji imadu svoje samostane u Fojnici, Kreševu, Gučoj Gori, Sutisci i Širokom Briegu (u Herc.). — Posve je drugačije kod pravoslavnih i muhamedanaca. Istina, i njihove vjerske poglavare, grčko-iztočne vladike (biskupe) i muslimanskoga reisul-ulemu (to je kao nadbiskup) i muftije (to su kao biskupi) — i njih imenuje vlada po njekom ugovoru s carigradskim grčkoiztočnim patrijarkom i sa sultanom, ali to je baš ono, što pravoslavnim i muhamedancima nije njekako pravo. Težko je pravo reći, što bi htjeli, no toliko je stalno, da nijednima nije pravo, što se vlada mieša u njihove vjerske i školske stvari. Velika je neprilika to, što i jedni i drugi, i muhamedanci i pravoslavni imadu vrhovnu svoju vjersku glavu u Carigradu (pravoslavni patrijarka a muslimani sultana), a ta se nijedna glava mnogo ne stara za naše Bošnjake. No najveća je neprilika to, što ni medju muhamedancima ni medju pravoslavnima nema dosta prosviećenih ljudi ni medju svećenstvom, a ni medju ostalim narodom. U tom je osobito težko s muhamedancima, jer se oni upravo boje novovječne prosvjete, koju donašaju »nevjernici« (kršćani).

Muhamedanske vjerske stvari težko je urediti i zato, što oni imadu svoja posvećena imanja (tako zvane »vakufe«), a vlada hoće da pazi, kako se s tim gospodari«.

Druga je velika neprilika u B. H. — kako smo rekli, kmetstvo, t. j. to, što seljaci-poljodjelci većinom nemaju svoje zemlje, nego živu i rade na tudjoj, na »begovoj« ili »aginoj« zemlji. Kako je u toj stvari, vidi se najbolje po tom, što od 200.000 obitelji nema ni punih 6.000 posjednika, nego blizu 100.000 seljačkih obitelji (sa 600.000 duša) živu na tudjoj zemlji, 23.000 obitelji (do 180.000 duša) živu posve na tudjoj zemlji, ali imadu nješto i svoje zemlje, a samo nješto preko 80.000 obitelji (oko 530.000 duša) živu kao slobodni poljodjelci. Oni koji živu na tudjoj zemlji, to su »kmetovi«, koji od svega priroda moraju vlastniku zemlje (begu ili agi) davati trećinu, a povrh toga mjesto poreza desetinu. Kako se je ta trećina i desetina procjenjivala, može se suditi po tom, što je i sama vlada prošle godine ukinula desetinu, pa će se sada »paušalirati« t. j. na više godina procieniti. Hoće li to biti bolje, ne znamo, samo znamo, da pravoga poljodjelca na tudjoj zemlji ne može biti. Za to se i u Bosni Hercegovini o tom radi, da se seljacima dade zemlja. Seljaci su većinom pravoslavni kršćani, a posjednici (begovi) — to su muhamedanci (»turci«), pa je i to jedan razlog, što se »turci« i »srbi« dobro ne gledaju. Nedavno je bilo u novinama, da su »srbi« palili »turcima« čardake.

To je eto bosansko »agrarno« (poljsko) pitanje, u kojem jedni pristaju uz »turke« drugi uz kmetove. »Hrvatski Dnevnik« (katoličke novine u Sarajevu) pišu za turke-posjednike, a proti kmetovima. To je, dakako, »politika« ali mi držimo: loša i nepravedna politika. No i o tom će biti zgode, da se potanje porazgovorimo.

Što će biti s Bosno-Hercegovinom?

Mi smo se Hrvati naučili već tako misliti, da slobodne i ujedinjene Hrvatske nema bez Bosne-Hercegovine, koja bi zajedno s Dalmacijom našu domovinu za jedan i pol puta povećala. Nema ga valjda medju nama, tko ne bi želio, da nam domovina bude što veća, jača, slavnija i sretnija, no malo nas ima, koji bi mislili na to, kako je to težko i kako se zato treba primiti posla. Kako je samo težko s Bosnom-Hercegovinom, u kojoj se naš narod kolje do noževa. Hoće li se to kada umiriti?

Težko je na to odgovoriti. Težko je reći, hoće li se tamo što dati s pravoslavnim našim svietom, a još teže je to reći za muhamedance, koji bi i danas najvoljeli — opet pod Tursku. Isti Adem aga Mešić, kojega danas drže Hrvatom — i on je za Tursku, a što Srbi bosanski hoće, i to znamo.

Bosna i Hercegovina, jednom riečju, nisu samo naša velika nada, nego i naša velika narodna rana, koja se dade izliečiti samo ljubavlju i radom za onaj naš potišteni, zapušteni i zavadjeni seljački mučenički puk.

(»Dom«. God. 1907. Br. 19.)

Što sada?

Videći g. nar. zastupnik Stjepan Zagorac, — koji je na čudo cielomu svietu postao vodja sramotne košutovske politike u Hrvatskoj, — videći, kako je iza stubičkoga kotara došao na red njegov velikogorički, gdje se košutovci nisu pred narodom usudili progovoriti ni rieči u obranu košutovske politike, pobrzao je u Peštu, da Magjarima kaže ono, što mi već poldrugu godinu govorimo i pišemo, na ime: od Magjara ne ćemo ništa dočekati, sve je ostalo, kako je bilo.

No čujmo samoga g. Zagorca, što je rekao jednomu magjarskomu novinaru od novina »Polgar«, kako to čitamo u zagrebačkoj »Hrvatskoj« od prošle subote (20. o. mj.):

»Po mom mnienju politički položaj u Hrvatskoj posve je nejasan. Tomu je kriva Ugarska. Riječka rezolucija nije prazna demonstracija (prkos) proti Austriji. Mi smo od nje s podpunim pravom očekivali pozitivne rezultate (stalne uspjehe). No od toga do danas još ne vidimo ništa. Naše su namjere bile iskrene. Istina, da je sa starom vladom svrgnut i stari režim (vlada) i da je narodna volja došla do izražaja, ali u politici samoj ne osjeća se napredak. Ne samo da nisu odstranjena nagodbena gravamina (tužbe) starog režima, nego uvriežena praksa (postupak) nagodbenih povrjeda nije još uklonjena, pa je naša vlada odsudjena, da neprestano brani nagodbu. Osim toga nastavlja se još uviek magjarizacija (pomagjarivanje) u zajedničkom činovničtvu namještanjem Magjara kod pošte, financije i domobranstva. Ni kod hrvatskog odsjeka zajedničkih ministarstva položaj se nije poboljšao. Mi smo punim pravom očekivali, da će ta protuzakonita praksa prestali poslie riečke rezolucije, ali smo se razočarali (prevarili). Drže li magjarski mjerodavni krugovi (odlučujući političari), da riečka rezolucija nema više nikakove svrhe, tad mi ne ćemo da taj njihov nazor mienjamo. Ja sam se u interesu (za korist) riečke rezolucije eksponirao (izvrgao pogibelji), učinio sam ju popularnom (obljubljenom), pisao sam o tome članke i brošure i držao sam bezbroj govora na raznim pučkim skupštinama, no danas nemam više razloga, da se za nju oduševljavam. Kod sliedećih izbora ne će biti više lozinka (poklik, geslo): za ili proti riečkoj rezoluciji, nego ćemo se boriti pod lozinkom: za hrvatsku stvar ili proti njoj. Naša se stranka ne boji izbora. To ću iskreno i otvoreno izjaviti u zajedničkom saboru, pa ću upozoriti na to, što su Magjari morali učiniti i što nisu, ako u obće polažu važnost na hrvatsko prijateljstvo.

Imade ljudi, koji se čude političkomu držanju dra. Jos. Franka i njegovih drugova, te ga glasno odsudjuju. Tome se ja ne čudim, nasuprot, meni je to razumljivo, da uz ovakove prilike proturezolucijonaši bivaju sve brojniji, tako da dr. Frank ozbiljno misli doći do većine i preuzeti vladu.

Što se tiče Dalmacije, dopuštam, da u tom pogledu stupamo k osvješćenju, i to punim korakom. Danas mi znademo, da su isto toliko vriedna svečana i nesvečana obećanja i izjave kao i novinski članci grofa Gjure Bathyanyia i Rudolfa Havasa. Držite li vi, ili bi mogli držati političkim postupkom činjenicu, da nas ne će da željeznicom spoje sa Dalmacijom?

U samostalnom carinskom području držim, da će Ugarska doživjeti poraz, jer do g. 1917. težko da će biti promjene. U ostalom naši se interesi kose (ne slažu) s vašima. Mi nipošto ne težimo za promjenom sadašnjega stanja«.

O intervenciji (posredovanju) nar. zast. Supila glede hrvatske zastave na zajedničkom saboru rekao je Zagorac, da to pitanje nije niti pročišćeno, niti je ikako uredjeno. Radi toga bilo bi najbolje, da se dosadašnji običaj ne mienja.

O popunjenju djakovačke biskupske stolice rekao je Zagorac: »Prije svega nama na tom mjestu treba dobar hrvatski patriota (rodoljub), koji će prema javnim našim institucijama (uredbe, na pr. škole), biti isto tako susretljiv, kao što je bio njegov dični predšastnik (Strosmajer). Mi nismo bogati, pa naše javne institucije ne mogu ostati bez beneficija (dobročinstva), na koja su privikla od strane djakovačkoga biskupa. Naš je kandidat

rektor zagrebačkog sveučilišta i zastupnik dr. Ante Bauer, njemu ne može nitko ništa prigovoriti.«

Na ovo piše »Hrvatska«: Možda će tko ovoj odlučnosti g. zastupnika Zagorca i prigovoriti, no ako se uvaži glas naroda, koji sve glasnije i odlučnije zahtieva, da se počne sa saniranjem (liečenjem) nagodbenih povreda, onda se ogorčenje i odlučnost zastupnika Zagorca razumije. Istina je, koalicija provadja svoj program oko uvadjanja ustavnih reforma po stalnoj osnovi, no narod je nestrpljiv, što taj posao brže ne napreduje. Da posao oko uvadjanja ustavnih reforma ne napreduje onom brzinom, kojom to naš narod, pa i koalicija želi, sigurno ne leži krivnja na koaliciji, a najmanje na hrvatskoj stranci prava. Kad bi zajednička vlada počela sa liečenjem nagodbenih povreda, narod bi većim pouzdanjem gledao u koaliciju, a ne bi bio toliko nestrpljiv. Radi toga ne škodi, da je zastupnik Zagorac upozorio mjerodavne faktore na posljedice otezanja u odstranjivanju nagodbenih povreda i khuenovštine, koja još uviek nije odstranjena sa nekih uplivnih mjesta.«

Dakle g. Zagorac nema više razloga, da se oduševljava za glasovitu riečku rezoluciju! Ona nije donesla baš ništa!

Dakle jesmo li imali pravo?

Poldrugu godinu govorimo i pišemo, da se od Magjara nemamo ničemu nadati, a »dični pravaši« s ostalom družbom dizali na nas kuku i motiku: da »smetamo« njekakav novi kurz, njekakvu novu spasonosnu politiku njihovu, koju su pred poldrugu godinu počeli na Rieci nesrećnom njekakvom »rezolucijom« o magjarskom bratimstvu. I već su mislili, da će nas odmah u početku raztepsti, jer su se radi svoje koristi bila k nama utisnula dva tri kukavca, koji su gledajući u zlatna brda »riečke rezolucije« počeli šarati s rezolucionaši, a ovi da pobenave od veselja, što se tobože razpala pučka seljačka stranka, jer je većina za rezoluciju!

A kako nas nisu crnili i klevetali radi toga, što nismo pristali uz magjarsko bratimstvo! Pisali su i govorili, da smo »cesarevci«, da nas plaća Beč i Austrija.

A sada eto sam jedan od mnogih jadnih vodja novoga kurza kaže, da od rezolucije nije Hrvatska dobila ništa i da ni on nema razloga, da se za nju oduševljava! A nije li možda štogod dobio za to iz Beča i od Austrije? — pitali bi mi, da mu hoćemo vratiti žao sramotu.

No pustimo ih u miru. Upozorimo radje seljački naš narod na ovo:

U našoj gospodskoj politici nemaju ljudi srama, pa ćete vidjeti, da će oni isti ljudi, koji su jučer zvali silu, da brani »novi kurz« i »riečku rezoluciju«, — ti isti ljudi imat će sutra obraza, da dodju pred narod i da ga zovu u boj »za hrvatsku stvar« ne pitajući više za jučerašnju rezoluciju. To je zast. Zagorac kazao već u Pešti veleći, da se stranka prava ne boji izbora. Ovi dakle ljudi kane pred narod s novom ciganijom — tobože »za hrvatsku stvar«. A za čiju su stvar išli u boj kod prošlih izbora? Za tudju, za magjarsku, kako dobro piše sisačka naša »Pučka Rieč«. I oni misle, da će narod sve to zaboraviti od jučer do sutra!

Ne vjerujemo! Sljepari, pa zvali se i »pravaši« ne će se smjeti pred osvieštenim narodom ni pokazati.

A što sada? — pitamo mi. Za što će se sada oduševljavati g. Zagorac, Tuškan i drugi, — kad su se do sada oduševljavali samo za riečku rezoluciju, za bratimstvo s Magjarima i za »novi kurz« od kojega su očekivali spasenje hrvatskoga naroda?

Hoće li sada g. Zagorac i drugovi biti toliko pošteni, pa polizati sve ono, što su napisali proti vodjama i pristašama seljačke stranke samo zato, što su oni već pred poldrugu godinu govorili i pisali narodu isto, što sada govori i piše g. Zagorac, — pošto vidi, da se narod nije dao prevariti?

Sad će valjda »čelik pravaši« doći u lavskoj koži opet pred narod, ali mi stalno držimo, da se narod ne će dati prevariti ni sada, jer će vidjeti, da to nisu lavovi, nego stari oni — —

No hvala Bogu, koji je toliko dobar, te nije dopustio, da se ova sljeparija dulje tjera. Sad će biti nama lakše, a osramoćeni sljepari neka idu, kamo spadaju: u zapeć i zaborav, da ih nitko ne vidi i za njih ne čuje!

(»Dom«. God. 1907. Br. 21.)

Pravaši zovu silu!

Na drugome mjestu u ovom broju donašamo iz zagrebačke »Hrvatske« dopis o seljačkoj skupštini, što se je dne 14. o. mj. obdržavala u Valeševcu, kotara velikogoričkoga, a na ovom ćemo mjestu upozoriti naše čitaoce na svu jadnost i kukavštinu stare naše politike i naših političara staroga »pravaškoga« kova.

Počnimo s najglavnijim: Pravaška »Hrvatska« zove u pomoć vladu! Ona šalje vladi »pravedni apel« (vapaj) i poziva ju, neka bolje pripazi na narodne »unesrećitelje« neka ne drži mnogo do zrelosti naše za slobodu. »Bolje je — kažu danas pravaške ove novine — bolje je, da se utiesne putevi, nego da padnu hiljade naroda!«

Jeste li čuli? Vjerujete li svojim očima? — Okrenuli stvar, kako mu drago, istina je eto, da novine stranke prava zovu vladu, da stegne slobodu, da »utiesni puteve« onima, koji idu u narod u političkom poslu.

Brzo je to došlo! Ni godina dana nije prošla, što je nova vlada zasjela i uzela uzde u ruke, ljudi još nisu pravo ni odahnuli, — i već ju eto zovu u pomoć oni isti, koji su tako rekući još jučer stenjali pod pazkom Khuenove vlade! Pa da nismo jadni i kukavni!

A što se je dogodilo? Je li možda što popaljeno i poharačeno? Je li možda ubijeno njekoliko službenika, oružnika, trgovaca? — Nije, svemu tomu ni traga. Nego evo, što je! Držala se jedna politička skupština, na kojoj pravaši nisu smjeli ni progovoriti, jer su vidjeli, da je skupština proti njihovoj politici, pa su se udaljili. Nijednomu nije ni vlas s glave pao — čujete li: ni vlas nikomu s glave nije pao, — kako sami priznaju, — pa ipak zovu u pomoć vladu!

Gdje je tu razbor, gdje pravednost, gdje pristojnost politička? Zar je vlada zato tu, da jednoj stranci zavezuje usta, kad se druga stranka ne zna i ne može više braniti!

Ali ne ćemo ništa pitati, nego kažemo samo, da je stranka prava pred cielim narodom, koji za ovo doznade, svoju politiku doigrala, jer eto očito i javno zove proti narodu silu, kad ga ne može predobiti za svoju politiku milom i razlogom.

Protiv toga prigovora ne obrani ljude bivše stranke prava nitko na svietu. Sve da je i istina, da su govornici seljačke stranke govorili onakve gluposti, kako to piše »Hrvatska«, vlada i njezine upravne oblasti nemaju razloga »bolje paziti« na »onakve narodne unesrečitelje« sve dotle, dok je mir i red, jer vlada i oblasti nemaju se za to starati, širi li tko svoj program pametno ili glupo. A ako tko što govori proti zakonu, ako potiču na bunu, — za to je tu izaslanik oblasti, koji valjda znade, da takve stvari spadaju pred državnoga odvjetnika.

No baš taj tobožnji strah pred bunom, — to je još jedino strašilo proti seljačkoj stranci. Sreća samo, što se ni toga strašila nitko već ne boji. Da je to strašilo jedna gospodska sljeparija, to smo mi znali i kazali već pred dvie godine u tumačenju našega programa, a danas, hvala dobromu Bogu, možemo to i dokazati. Mi evo pozivamo sav pošteni, a ako tko hoće, i sav nepošteni sviet, neka kaže, je li ovo istina:

Vodje i pristaše hrvatske pučke seljačke stranke držali su u ove dvie godine barem deset puta toliko skupština, koliko su ih držale sve ostale stranke zajedno; mi smo u svem držali po tisuće skupština i sastanaka, — pa je li gdje bilo nemira, ili samo nereda? Je li se narod u kojem kraju samo i uznemirio, a kamo li pobunio i načinio komu štete, prouzročio nemir i zadao oblastima posla i neprilike? Od svega toga nije bilo ništa, pa možemo sa zadovoljstvom i ponoseći se razborom i prosviećenjem hrvatskoga seljačkoga naroda kazati: ni vlas nije nikomu pao s glave od ruke pristaša seljačke stranke.

A da se je na tolikim skupštinama i sastancima, gdje su bile tisuće i tisuće naroda, štogod i dogodilo — zar bi to bilo čudo i zar bi svemu tomu bio kriv nauk seljačke stranke? Mi za ovo hvalimo Bogu vjerujući, da je Bog sačuvao hrvatsko seljačtvo od zla.

Sad, kad vidimo, kolika se je hajka dizala na našu stranku, kad nije bilo nikakvoga razloga, pa kako eto napokon posve otvoreno zovu proti nama vladu, — sad možemo misliti, što bi jadni ovi rodoljubi bili učinili, da je zbilja gdje bilo nereda i nemira!

Ne, mi nemamo rieči, kojom bi nazvali tužne ove i kukavne rodoljube i političare njekdašnje stranke prava, a i ne ćemo, da ih i jednom kakvom riečju pogrdimo, nego im kažemo ovo:

Skupite, ljudi, pamet i promislite, kuda ste to pošli. Ne vidite li, jadni, nevolja vas ne vidjela, što nam eto poručuju Magjari: da smo svi mi Magjari, da nema govora o našoj kraljevini

i o našoj državi, nego da je sve to Magyarorszag? Ne vidite li, da nam nema obstanka, ako se svi ne složimo na obranu prava i doma našega? Ne vidite li...

Ne, vi ne vidite ništa. Vi ćete i poslie toga, što vama i nama poručuju Magjari, — vi ćete opet doći pred narod govoreći prazne rieči: da sad vidite, da s Magjarima nema ništa, pa da moramo ustati za »ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku«, — u kojoj bi seljački narod i dalje bio rob gospodskoj lakomosti, pokvarenosti i kukavnosti. Svi se vi niste ništa naučili, svi ste vi sa svojom politikom i cielim svojim mišljenjem 50 godina zaostali, kad dan danas zovete silu proti javnoj političkoj skupštini, u koju je po slobodnoj volji došlo na stotine probudjenoga naroda. Pred takav narod vi ćete uzalud doći s novim programom »za hrvatsku stvar«, jer ste ga još jučer snubili za tudju, za magjarsku stvar — i za svoju korist. Narod vas već pozna, — jer već nije posve sliep. Skrijte se i ne pokazujte se više.

(»Dom«. God. 1907. Br. 21.)

Tudjinci u banskoj Hrvatskoj.

God. 1900. nabrojeno je u banskoj Hrvatskoj svega dva milijuna četiristo tisuća (točno 2,400.766) duša, a od toga je bilo devetdeset tisuća (90.781) Magjara i stotrideset šest tisuća (136.121) Niemaca i preko 4.000 Talijana, ili zajedno preko 230 tisuća pravih tudjinaca, jer Slavena, koji su kod nas naseljeni (blizu 32.000 Čeha, preko 17.000 Slovaka i 4.600 Rušnjaka), — njih ne brojimo medju tudjince, dok Slovence (kojih ima kod nas blizu 20.000 a od toga u samom Zagrebu preko 6.000) držimo za posve svoje ljude.

Dakle 230.000 tudjinaca na 2,400.000 — to je blizu desetina cieloga naroda. Kako se danas sviet dosta seli idući za kruhom i boljim životom, nije to doduše mnogo, ali je dosta, a za nas i previše, a to osobito zato, što tih tudjinaca ima sve to više. Tako je Magjara bilo u banskoj Hrvatskoj god. 1880 samo 41.400, a 1890. god. bilo ih je već blizu 69.000, a za deset godina 90.000 dakle su se za dvadeset godina više nego podvostručili! A Niemaca nije bilo 1880. god. ni toliko, koliko je 1900 god. bilo Magjara, t. j. bilo je Niemaca 83.000, a 1890 god. već 117.000. Ne znamo doduše, koliko je u ovo 6—7 godina pridošlo tudjinaca, ali se bojimo, da ih je došlo dosta, osobito Magjara, koje peštanska vlada proti zakonu namješta u Hrvatskoj, osobito na željeznicama.

Pogledamo li, gdje živu ti tudjinci, vidjet ćemo, da svih »naših« Magjara preko trećine živi u virovitičkoj županiji (31.000), i to u kotaru virovitičkom blizu 9.000, osječkom 6.700 (posebice u Osieku 2.300), slatinskom 5100, našičkom 3150, a ostalo u djakovačkom i dolnjo-miholjačkom. Za tim ima županija sriemska blizu 23.000 Magjara, i to najviše u kotaru šidskom i rumskom (u svakom preko 5.000), onda u iločkom i irižkom (u svakom preko 2.000), a u ostalim kotarima po 400 do 900. Bjelovarska i požeška županija imadu podjednako, t. j. oko 14.000 Magjara, i to najviše u kotaru daruvarskom (preko 5.000) i pakračkom (2.600), pak požeškom (blizu 2000) požeške županije i u bjelovarskom (blizu 4.000), grubišnopoljskom (oko 2400) garešničkom (do 2.000), koprivničkom (1.800) i kutinskom (1.500). Ostali Magjari živu po ostalim četirim županijama i u Zagrebu, gdje ih ima blizu 3.000, u zagr. županiji 1.600, u varaždinskoj i modruško-riečkoj po 600, a u ličko-krbavskoj samo 60. — Pitamo li, gdje živu Niemci, naći ćemo da blizu polovina svih tih »naših« Niemaca živi u sriemskoj županiji, t. j. gotovo ravno 60.000 i još 7.000 u gradu Zemunu. Spomenemo li, da ih preko 30.000 živi u virovitičkoj županiji, posebice preko 12.000 u samom gradu Osieku, ostaje jošte oko 25.000 za druge županije, i to 13.000 za požešku, preko 4.000 za bjelovarsko-križevačku, blizu 2.000 za zagrebačku i preko 4.000 za grad Zagreb. U ostale tri županije ima ih neznatno.

Kolikogod ima Niemaca u sriemskoj županiji, ipak nema nijednoga kotara, u kojem bi imali i trećinu cieloga pučanstva, a kamo li polovicu. Najbrojniji su u rumskom kotaru, gdje ih ima blizu 15.000 od 45.000 čitavoga pučanstva. Od toga ih ima u samoj Rumi preko 6.000 od 10.000 čitavoga pučanstva, pa zato tu i jesu tako obiestni, da su počeli Hrvate dražiti svojim njemstvom, ili t. zv. »pangermanskim« (svegermanskim ili svenjemačkim) pokretom. Za tim ih ima mnogo (preko 10.000) u vukovarskom kotaru, i to u samom Vukovaru preko 3500, pa u obćini čakovačkoj, staro-jankovačkoj, sotinskoj, lovaskoj i t. d., onda u kotaru staro-pazovskom (blizu 9.000) i to u St. Pazovi preko

3.000, u Beški i Banovcima, napokon u kotaru vinkovačkom (preko 6.000), i to u samim Vinkovcima blizu 3.000, pa u Neudorfu. U virovitičkoj županiji ima ih najviše u kotaru osječkom (preko 10.000) i djakovačkom (9.000). U požeškoj županiji ima najviše Niemaca, u kot. daruvarskom, požeškom i pakračkom.

Kako smo rekli, banska Hrvatska nema ni podpune desetine tudjinaca, i to ne bi bilo mnogo, — da smo mi svoji u svom. Eno u Ugarskoj nema Magjara ni polovicu, pa su oni gospodari, jer svaki tudjinac, čim stupi na ugarsko tlo, osjeti, da je na tudjem i da je tu gospodar Magjar. A kako je kod nas? Na sramotu moramo priznati, da se kod nas svaki tudjinac, osobito Magjar i Niemac, vlada kao da je nešto više, nego domaći čovjek, a u tome mu opet na sramotu i štetu našu pomažu često i gdjekoja gospoda, jer i naša gospoda drže velikim dielom, da su tudjinci, osobito Niemci, nješto više i nješto bolje od nas. To nije čudo, kad su malone sva naša gospoda svojim životom, naukom i mišljenjem bliže tudjincu, nego domaćem čovjeku.

No ako su ovakva naša gospoda, ne smije, a i ne će takav biti hrvatski seljak. Hrvatski seljak treba da jednom osjeti, da je on u svojem domu gospodar, da je on u svojoj domovini prvi, pa ako nas Hrvata ima u kojem kraju samo 100, a drugih 500, pa i više — mi treba da vodimo prvu rieč, mi treba da smo vodje, jer je nas većina u domovini. Od toga ne smijemo odstupiti ni za vlas! Budemo li se tako vladali, ne bojmo se tudjinaca!

(*»Dom«. God. 1907. Br. 22.*)

Magjari ostaju Magjari!

Sjećate li se još, što su novi magjaroni govorili narodu i pisali u svojih novinah prije godinu dana? Težko se je svega sjetiti, jer je toga bilo mnogo. No ovo ste valjda zapamtili, kako su govorili i pisali na sto načina:

Pravo nam budi Hrvatom, što nas Magjari pritištu! Zašto smo tako ludi, pa smo služili Beču proti magjaronskoj slobodi! Zaslužili smo bič! Magjari nisu ništa krivi, — sve je kriv Beč, koji nas je Magjaru predao . . . No sad će biti drugačije. Sad smo mi pristali uz Magjare, sad smo sklopili bratimstvo, sad će oni s nama bratski. Vide i oni, da bez nas ne mogu. Sad je svanula nova zora, granulo novo sunce, sunce slobode.

I tako dalje. — Ne će nam se izpisivati i tražiti po njihovim novinama, već spominjemo ono, što znamo na pamet.

Pa kako su upravo navalili na narod, da uz njih pristane! Kako su grdili one, koji u sve to nisu vjerovali! I zbilja, zastrašili su i namamili dosta naroda, koji je uz njih pristao, i koji je spreman, rekao bi čovjek, na noževe za novu politiku, za novi kurz, za magjarsko bratimstvo.

No prošla je godina dana, a sve ono, radi čega smo se na Magjare tužili, — sve je ostalo, kako je i bilo. Jedno vrieme izgovarali su se novi vodje hrvatskoga naroda, da se sve ne može »preko noći«. No kad je prošlo već mnogo dana i mnogo noći, kad je prošlo i mnogo tjedana i mnogo mjeseci, pa je već pri kraju bila i ciela godina, od kad je nova većina u saboru, — onda su se novi vodje maknuli. Ne bi ni sada, da su protivnici nove košutovske politike mirovali, a posebice nije mirovala naša H. P. S. S., koja je jednoga od vodja novomagjaronske politike, zast. Zagorca, potražila u njegovom kotaru. Tu se je pokazalo: da izbornici g. Zagorca nisu nipošto zadovoljni s njegovom politikom, jer ona »noć« na koju se on izgovara, malo predugo traje. I g. Zagorac poruči Magjarima preko njekih novina »Polgar«, da Hrvati više ne mogu čekati, i da im je krivo to i to. Na to mu odgovori Magjar Rakoci, a g. Zagorac napiše mu veliko pismo, u kojem mu baca pod nos, da su magjarski velikaši i biskupi silne novce slali banu Khuenu za izbore. Uz to oštro navali i na ministra Josipovića veleći, da taj mora sa svoga mjesta, — sve to u glavnim novinama vladine stranke prava, u »Hrvatskoj«. O svem tom stale pisati i druge novine, hrvatske i magjarske, i iz svih se naših čuo jedan glas: nešto se mora načiniti. I zbilja: Predprošlu nedjelju na večer krenulo naših 40 u Peštu. Sad će biti, što će biti.

Pa što je bilo? Što su rekli Magjari?

Težko je u malo rieči kazati, što sve pišu novomagjaronske novine, jer pišu tako nejasno, da se nikako pravo ne zna, što su Hrvati od Magjara tražili i na što su Magjari pristali.

Vi možda pitate: Pa kako to, da se to točno ne zna? — To vam je zato, jer se tu vodi gospodska politika. Treba naime znati, da Hrvati niesu svoje zahtjeve iznesli u peštanskom saboru, nego ih je ministar predsjednik Vekerle pozvao u svoju

sobu, gdje su bili i drugi ministri, i tu su se gospoda razgovarala medju sobom, pa ni tu nije bilo svih 40 Hrvata, nego samo 18.

No kolikogod novine nejasno pišu, kako je sve to bilo, ipak se jasno vidi ovo:

Peštanska je vlada pristala na ovo dvoje:

I. Hrvatske tvornice (fabrike) dobivat će primjerenu podporu od države upravo tako, kao i ugarske tvornice, a velike pecare za spiritus smjeti će i u Hrvatskoj peći primjerenu množinu spiritusa bez poreza. — Treba naime znati, da Magjari davaju velike podpore svojim (najviše židovskim) tvornicama, a ako nema novaca, onda se za to uzajmi, a mi Hrvati moramo plaćati svoj dio kamata na takav zajam, premda kod nas nema nitko nikakve hasne od tih novaca, jer mi nemamo tvornica. A što se tiče poreza na spiritus, treba znati, da se za spiritus plaća veliki porez, no po zakonu za jedan dio spiritusa ne plačaju fabrike poreza. Kod nas takvih fabrika nema, a ako ih bude, bit će i naše oproštene od poreza.

II. Na željeznicama u Hrvatskoj promienit će se napisi, t. j. bit će na prvom mjestu hrvatski (njeki vele, da će biti samo hrvatski), a željeznički službenici morat će s obćinstvom razgovarati i dopisivati hrvatski.

To je sve. Mi odmah kažemo, da ne vjerujemo ni u ovo, pače bi se htjeli kladiti za što tko hoće, da nijedan magjarski napis ne će biti skinut, doklegod budu u većini današnji naši novi magjaroni. No — vidjet ćemo.

A za ove dvie stvari, što su novi vodje naroda od Magjara izposlovali, treba kazati ovo:

Što su Magjari zajedničkim našim novcem podupirali samo svoje (židovske) fabrike, to je bila očita otimačina, pa mi držimo, da nije trebalo posebnoga bratimstva, da se u buduće ne bude otimalo. No ono, što su do sada magjarske fabrike na naš račun pożderale, — na to mi i danas plaćamo kamate, sve za volju bratimstva, je li?

Što se tiče hrvatskoga jezika u obćenju s obćinstvom, to su i same novomagjaronske novine priznale, da to nije ništa, jer Englezi na pr. u Indiji, gdje su gospodari, moraju govoriti indijski, ako hoće, da ih sviet razumije. U ovoj je stvari glavno to, hoće li se u Hrvatskoj i dalje namještati Magjari. A tu ostaje sve pri starom.

No ovo jedno i drugo — to su tako sitne i nikakve stvari,

te je upravo nečuvena sramota i drzovitost, da su se ovi novi vodje usudili i spomenuti, da su to donesli iz Pešte i da je to jedini plod njihove politike, kojom su digli toliku buku, toliko uzbunili narod i kojom su se toliko uzvisivali pred narodom. Mi nemamo rieči, kojom bi nazvali ovo lakoumno, drzovito i bezdušno varanje naroda. Kažemo baš varanje, jer ovi ljudi i danas, kad vide, da se ovim putem ne dade i da se ne će ništa postići, — kad još i sada mažu i varaju na sve moguće načine.

Mi ne pitamo, gdje je financijalna samostalnost; mi ne pitamo, gdje je sjedinjenje Dalmacije, radi kojega se mislilo, da će dići nebo i pakao, nego mi pitamo samo ovo:

Kako se ovi ljudi usudjuju varati hrvatski narod, da su sklopili bratimstvo s »ugarskim« narodom, kad se sada brane veleći, da Magjari ne mogu ništa zato popustiti, što se boje svoga naroda, jer i oni imaju svoje »frankovce« i »radićevce«?

Kako mogu tako bezočno varati narod, kad se zna, da oni magjarski vodje, s kojima su se naši pogadjali, imadu golemu većinu u saboru, i da ih je izabrao narod?

Kako se mogu naši vodje, koji nemaju prave većine ni u saboru, a kamo li u narodu, kako su se mogli u ime našega naroda pogadjati i obećavati bratimstvo, kad vide, da magjarski vodje, koji imadu mnogo veću većinu, ne mogu eto ništa bez magjarskoga naroda?

A ako im ne vjeruju, da ih je narod izabrao i da im narod vjeruje, i da ih sluša, kako su se mogli s njima pogadjati?

Ako su znali, da to nisu predstavnici naroda, zašto ne kažu ravno, da su se pobratili s njekoliko magjarske gospode, a ne s »ugarskim« narodom? Zašto ne kažu, da ta magjarska gospoda nisu pošteni ljudi kad su im obećali nješto, što ne smiju i ne mogu dati?

No što hasni pitati? Ciela novomagjaronska politika nije drugo nego jedno gadno klubko laži. Ta neka naši vodje pokažu samo jednoga Magjara, koji je i deseti dio toliko branio Hrvate pred Magjarima, koliko su toliki naši jadni novomagjaronski političari i novinari ne samo branili Magjare, nego vlastiti svoj hrvatski narod grdili do roba i sužnja!

Neka to pokažu i dokažu, onda ćemo im vjerovati, da Magjari ne mogu ništa od straha pred svojim narodom. A kad bi se mi o tom uvjerili, mi bi doduše skinuli kapu pred vodjama ma-

gjarskoga naroda, ali onda bi tek ustali proti bratimstvu s narodom, koji hoće naše robstvo.

Na ovo neka odgovore novomagjaronske kukavice i izdajice!

(»Dom«. God. 1907. Br. 23.)

Čija je zemlja u banskoj Hrvatskoj?

Ciela banska Hrvatska ima blizu sedam i pol milijuna (točno 7,391.235) jutara (rali) zemljišta.

Razračunamo li ovo na dva i pol milijuna duša, došlo bi na svaku glavu po prilici tri jutra (rali) i to onda, kad bi se u račun uzele ne samo šume, nego i močvare i kamen i drugo neplodno zemljište, i kad bi svuda zemlja bila jednako naseljena i jednako podieljena. No kako je ovaj dio naše domovine nejednako naseljen, a i zemlja nejednako podieljena, vidi se po tom, što kod nas ima mnogo i mnogo obitelji, koje nemaju ni jednu ral na svaku glavu, a kamo li tri. U tom je velika razlika medju pojedinim županijama, a još veća medju kotarima ne samo u raznim županijama, nego i u istoj županiji. Ne ćemo se mnogo obazirati na gorske županije, ličko-krbavsku i modruško-riečku, gdje ima mnogo kamena, pa malo hasni, što u prvoj dolazi na glavu blizu pet i jednu četvrtinu ($5^1/_4$) jutra zemlje i kamena, a u drugoj blizu tri i tri četvrtine ($3^3/_4$), nego pogledajmo ostale županije, koje su posve ili većinom u ravnici, pa dolazi na glavu: u varaždinskoj malo preko jednoga i pol ($1\frac{1}{2}$) jutra, u zagrebačkoj već dva i pol ($2^1/_2$) u bjelovarskoj blizu tri (točnije 2 i preko $^9/_{10}$), u sriemskoj, gdje je — osim Fruške gore — sama ravnica, tri i četvrt ($3^1/_4$), a u požeškoj i virovitičkoj preko tri i tri četvrti ($3^8/_{10}$). Najmanje zemlje ima narod u kotaru pregradskom varaždinske županije, gdje na 34.000 jutra živi 30.000 duša, dok na pr. u sisačkom kotaru 26.000 duša ima 116.000 jutara zemlje, a u našičkom na 33.000 duša dolazi 172.000 jutara!

Kad smo eto spomenuli našički kotar, ostat ćemo kod njega. Badava u tom kotaru toliko zemlje, kad je preko petine (ako nije i četvrtina) ciele te zemlje u posjedu jedne jedine familije, i to u posjedu familije grofa Teodora Pejacsevicha, koji u tom kotaru

posjeduje 35.000 (trideset i pet) tisuća jutara zemlje, t. j. više nego cieli pregradski kotar sa 30.000 svojih duša.

No nije ovako samo u našičkom kotaru. U slatinskom kotaru virovitičke županije imadu baruni Gutmani (iz Ugarske) 61.000 jutara t. j. skoro bi čovjek rekao, polovicu cieloga kotara (cieli kotar ima 156.000 jutara). Još su veliki posjedi: Dol. Miholjac (grofica Mailath) 45.000 jutara, Pakrac-Buč-Kamensko (36.000 jutara), Vukovar (grof Eltz) 33.000, Valpovo (grof Normann) 28.000, Ilok (knez Odescalchi) 26.000, Ruma (grof Petar Pejacsevich) 25.000, Djakovo (biskupsko) 25.000, Kutjevo (braća Turkovići) 25.000, Suhopolje (grof Janković) 19.000, Cabuna (Aladar grof Janković) u virovit. kot. 16.000, Moslavina (grof Berchtold) 12.000 i t. d.

Kako se vidi, najveći su velikaški posjedi u dolnjoj Hrvatskoj. U gor. Hrvatskoj — osim državnih šuma — veliki je posjed u jednoj ruci Čabar (žup. modruško-riečka), koji ima preko 30.000 jutara (u posjedu obitelji Ghizy) malone same šume, pak posjed zagrebačkoga nadbiskupa (blizu 18.000 jutara) i kaptola (kanonika, 7.500 jut.), grofa Rudolfa Erdödy-a u Nov. Marofu (blizu 10.000 jut.), baruna Inkeya u Rasinji (preko 7.000) i t. d. Više imade u gor. Hrvatskoj tobože »malih« posjeda po tisuću do tri tisuće jutara, a još više »malih« posjeda po 200 jutara sve do jedne tisuće, na kojima živu zagorski plemići (»šljivari«), — koliko nisu ovih većih i manjih posjeda pokupovali tudjinci, gdješto i židovi.

U cieloj banskoj Hrvatskoj ima oko 300 (tristo) velikih posjednika, koji svi zajedno imadu (bez državnih šuma i bez imovnih obćina i zemljištnih zajednica*) jedan milijun jutara zemlje, t. j. kakovih tristo familija imadu malo ne sedmicu čitave zemlje u banskoj Hrvatskoj. Ostala je zemlja u posjedu malih posjednika ili seljaka.

Danas se u svietu sve više priznaje, da zemlja pripada onomu, tko ju obradjuje, t. j. seljaku-poljodjelcu, pa se o tom i radi, da tako i bude. Premda i sami veliki posjednici prodaju na dielove svoju zemlju (parceliraju), premda taj posao uzimaju u ruke već i posebne banke, ipak to ide ne samo polako, nego pri tom

*) Državne šume imadu 224.000 jutara, a novogradiška imovna općina ima 52.000 jutara, banska imovna obćina 25.000 jut. Koliko imadu druge imovne obćine i zemljištne zajednice, nismo ovaj čas mogli naći.

seljak-poljodjelac zlo prolazi, jer mora zemlju obično skupo platiti. Zato je potrebno, da tu stvar uzme u ruke sav narod, t. j. sabor i vlada u ime naroda. Kod nas u banskoj Hrvatskoj nema još takve vlade, a do nedavna, dok se nije pojavila pučka seljačka stranka, nije bilo ni takve stranke, koja bi tražila, da tu stvar uzme u ruke sabor i da narodu pomogne, da lakše dodje do života, t. j. do zemlje, osobito u onim krajevima, gdje narod ima premalo zemlje. Na seljačku su stranku digli radi toga cielu hajku, pa je radi toga bio zaplienjen i program seljačke stranke. No sud je zapljenu ukinuo, a razboriti su političari već onda govorili, da je taj zahtjev seljačke stranke posve opravdan i pametan.

Da se je na to pazilo na pr. u Rumunjskoj, ne bi u toj nesrećnoj zemlji bilo nedavno došlo do strašne seljačke bune, u kojoj je postradalo mnogo jadnoga očajnoga naroda. Zato je potrebno, da i naši ljudi, koji su tomu protivni, tu stvar bolje promisle. Ta ne zahtieva se ništa drugo, nego da se zemlja uz primjeren odkup predade u posjed i vlasničtvo onomu, tko ju obradjuje, pa da se svatko muči i radi na svojem i za sebe, a ne za drugoga. A to je pravedno.

(*»Dom«. God. 1907. Br. 23.)*

Dan 30. travnja 1671.

Ovaj je dan i ove godine proslavljen u Hrvatskoj. To je naime dan, na koji su pred 235 godina (god. 1671) izgubili glave hrvatski velikaši Petar Zrinjski i šurjak mu knez Franjo Krsto Frankopan. Bit će poznato mnogim našim čitaocima, da su ovi velikaši izgubili glave radi urote proti cesaru. Oni su naime bili vrlo nezadovoljni s njemačkom politikom bečkoga cesara, osobito što se tiče politike i ratovanja s Turcima. Niemcima je naime bilo najviše do toga, da Turci puste u miru Beč i njihove zemlje, a Hrvatska i Ugarska neka slobodno dodje pod tursko kopito, kako je zbilja Ugarska (a većim dielom i Hrvatska) i došla. Nezadovoljstvo je bilo veliko osobito poslie toga, što je bečki cesar sklopio s Turcima mir, pače obećao sultanu velike darove. K tomu je cesar davao vlast nad Hrvatskom njemačkim generalima, a to je prve hrvatske velikaše vriedjalo. Kad nije

ništa pomoglo sve nastojanje hrvatskih i ugarskih velikaša, da cesarovi ministri promiene svoju politiku, odluče njekoji, da će se po starom jednom zakonu (po tako zvanoj »zlatnoj buli« od god. 1222. koji zakon dopušta, da se velikaši mogu oružjem dići na kralja; danas ovaj zakon ne vriedi) — da će se zbilja dići na cesara Leopolda i skinuti ga s priestolja. Vodja je bio hrvatski ban Nikola Zrinjski. Pomoći su se nadali od francezkoga kralja Luja XIV. pače i od Turčina. No prije nego što je do čega došlo, umre ban Nikola Zrinjski, a Magjar Nadaždi izdade cielu stvar cesaru i dobije zato palatinsku čast u Ugarskoj, tako da je Nikolin brat, Petar, za malo i sam ban hrvatski, ostao sam sa svojim šurjakom Frankopanom, jer ga je izdao i štajerski grof (Niemac) Tattenbach, a ni od kuda iz vana nikakve pomoći. Sad nije bilo kud kamo, nego da se urotnici pokore cesaru i da mole milost, pa pošto im je milost obećana, podju u Beč, gdje su ih zatvorili, odsudili i glave im odsjekli, a njihova imanja oteli.

Ovo je u kratko ciela ta velika i glasovita urota, o kojoj su napisane čitave knjige.

Kad je u Hrvatskoj prije 40 godina počeo novi politički život, počeli su njekoji rodoljubi slaviti uspomenu Zrinjskih i Frankopana, koji su gotovo 200 godina bili malo ne posve zaboravljeni. Osobito su ove nesrećne velikaše slavili pristaše Ante Starčevića. Ostale političke stranke ne samo da su malo marile za tu uspomenu, nego su se i rugale starčevićancima i njihovim zadušnicama za ove pokojnike, a oblasti su često i zabranjivale Zrinjsko-Frankopanske proslave.

No vremena se mienjaju. Kad su u Ugarskoj dobili u saboru većinu košutovci, koji se još uviek bore proti »Beču«, pa kad su si našli prijatelja i u Hrvatskoj, počela je i nova vladina stranka slaviti nesrećne buntovnike Zrinjskoga i Frankopana.

Vladina je stranka dapače predložila nedavno saboru zakon, po kojem se smrtni dan ove dvojice proglašuje narodnim blagdanom. Kad je ova stvar došla pred sabor, imao je čovjek što vidjeti! Nije bilo čudo, što su Zrinjskoga i Frankopana slavili i njegdašnji pravaši (Tuškan, Barčić i t. d.), koji su sada pristali uz novu vladu, ali je bilo čudo, što su ih slavili naprednjaci, koji su se do onda rugali starčevićanskoj »komediji«. No najveće je čudo bilo to, što su Zrinjskoga i Frankopana počeli sada slaviti i Srbi (koji su se još više rugali tim hrvatskim tobože »mučenicima«), pače je jedan mladi Srbin izrekao u samom saboru govor

u njihovu slavu! Po tom se vidi, što su sve naši ljudi kadri učiniti na želju Magjara. — Ali tu još nije čudo gotovo. Kad je nova vladina stranka iznesla ovaj priedlog, došli su starčevićanci u dosta veliku nepriliku. Oni su do sada jedini slavili Zrinjskoga i Frankopana, podnašali su poruge i progone radi toga, — a sada eto vladina stranka podnaša saboru i kralju priedlog: da ono, što je jučer bilo zločin, danas bude zakon! A predlažu to ljudi protivnici starčevićanaca — »rezolucionaši«. Težko je moralo biti starčevićancima, da glasuju za priedlog svojih protivnika, a na želju Magjara-košutovaca, — ali nije bilo druge: glasovali su.

Zakon ovaj nije još dobio kraljeve potvrde, a i ne zna se, hoće li ju dobiti, jer to nije mala stvar, da kralj ne samo dopusti, nego i zapovieda slaviti ljude, koji su osudjeni na smrt i pogubljeni radi toga, što su se digli proti kralju. Novine su pače pisale, da je kralj radi ovoga predloga i prigovorio predsjedničtvu sabora, kad je nosilo u Beč adresu. Jedno to, a drugo to, što je ovo do sada bila samo starčevićanska slava, pa se oni, koji su se rugali ovoj slavi, ipak malo stide, a napokon i to, što gdjekoji slave Zrinjskoga i Frankopana samo za volju magjarskim košutovcima, — sve je to krivo, da je ova slava ove godine prošla njekako mlitavo i kiselo, kao da nije nikomu išla od srca. Starčevićancima se ne će natjecati s rezolucionašima, a imadu valjda i drugih razloga, da tu stvar puste u miru.

Uza sve ove političke račune dan 30. travnja 1671. vrlo je znamenit i koban dan u hrvatskoj povjesti. Glavno je to, što smo mi Hrvati na taj dan izgubili dvie po cielom svietu ugledne i glasovite familije, koje su svojim ugledom, glasom i bogatstvom bile kao pravi vladari. To je za Hrvatsku bio strašan gubitak. No mi, koji budućnost domovine gradimo pomoću cieloga naroda, mi to možemo pregorjeti tim lakše, što ne znamo, na kojoj bi strani danas bili naši Zrinjski i Frankopani. Vrlo je lako vjerojatno, da bi bili ondje, gdje su Erdödy, Pejacsevichi, Jankovichi i t. d. . .

Što se tiče ove tužne i strašne stvari s političke strane, tu je teško odsjeći pravu u svakom pogledu. Nesumnjivo je, da je njemačka politika vodila hrvatsko kraljevstvo do propasti, pa da je Hrvat, koji je htio ostati svoj, bio natjeran u nuždu, da se digne proti toj politici. Zato valjda i piše Petar Zrinjski pred svoju smrt: »To je tako moralo biti«. Da je »to« moralo biti, to je istina; no je li baš »tako« t. j. da je do sukoba moralo doći, to je istina; no je li baš »tako«

moralo biti kako je bilo — to je drugo pitanje. Zrinjski, kako pišu svi učenjaci, bio je velik junak, ali je bio loš političar. To se vidi i u tom, što se je povjerio Magjarima, koji su ga izdali... A Magjari, osobito njihovi kalvini, rado se kuraže i bune proti »Beča«, a kad što dobiju ili vide, da ne će ništa dobiti, brzo povuku rogove i ostave na cjedilu svakoga, tko je bio tako lud, pa njima za volju išao odmah »s puškom na Beč«. Oni se liepo primire i čekaju opet zgodan čas... Zato ako je istina: »Ne viruj Nimcu, ka ni suncu zimsku«, kako je pjevao Frankopan, istina je i to: Ne vjeruj Magjaru...

(»Dom«. God. 1907. Br. 23.)

Od Magjara!

Sve hrvatske novine bez razlike pišu danas proti Magjarom. Baš sve pišu proti: proti njim pišu vladine (rezolucionaške) novine upravo tako i još gore, ako je moguće, nego što pišu naše seljačke, ili pak starčevićanske. Na sto različnih načina pišu danas rezolucionaške novine, jednu te istu stvar: da su košutovski Magjari takvi, kakvi su bili i Tiszini (koji su bili prije na vladi); da su Magjari nas prevarili: da su oni uviek isti; da hoće svoje carstvo (imperiju) nad Hrvatskom, da nas Hrvate hoće pomagjariti; da nas hoće osiromašiti i potlačiti.

Ovako je danas.

A još pred koji mjesec bilo je drugačije. Još pred koji tjedan dana pisale su vladine novine — a to je danas većina hrvatskih novina — pisao je »Obzor«, »Hrvatska«, »Pokret«, »Novi List«, »Narodna Obrana« — sve su ove novine pisale, da Hrvati bez Magjara ne mogu ništa; da se Hrvati i Magjari moraju složiti; da Hrvati moraju Magjarom pomoći proti »Beču«; da se Hrvati moraju boriti za magjarsku slobodu i samostalnost kao brat s bratom; da Magjari nisu Hrvatskoj ništa krivi, nego da je sve kriv »Beč«, i da će Magjari Hrvatskoj dati svaku slobodu i pravicu, čim se oslobode od Beča; da je sada sinulo novo sunce i da sada Hrvate čeka svaka sreća u budućnosti — baš od Magjara! Tko bi samo nabrojio svu dobrotu i ljepotu koju su novi prijatelji Magjara hrvatskomu narodu od magjarskoga bratimstva i prijateljstva obećavali! A tko bi nabrojio sve ružne i mrzke

rieči, koje su bacali na svakoga onoga, koji tomu bratimstvu i prijateljstvu nije vjerovao!

Sve to znadu naši čitaoci, osobito naši pristaše, — ali je potrebno sve to spomenuti, da se možda opet za kratko vrieme ne zaboravi, jer je moguće, da će za malo vremena oni isti ljudi, koji su jučer do neba dizali Magjare, da će doći pred hrvatski narod i govoriti, da nije istina, da su bili za Magjare i da su Magjare hvalili.

A koji su to ljudi? — Ne će nam se ponavljati stare stvari, ali moramo. — To su oni isti ljudi, koji su gotovo 30 godina vikali na Magjare, a onda na jedanput, kao bez pameti, dne 3. listopada 1905. na jednom sastanku na Rieci, zaključili i odlučili, da Magjari nisu Hrvatskoj ništa krivi, nego da je kriv »Beč«, pa da se mi Hrvati moramo složno s Magjari boriti proti »Beču«, a onda će nam i njim biti dobro. To su većinom njegdašnji pravaši (pristaše stranke prava), koji se od sada zovu »rezolucionaši«, jer su stvorili onu odluku ili rezoluciju. Ovi rezolucionaši dobili su u Hrvatskoj i malo vlade u ruke, premda u saboru nemaju prave veličine. Vladu su im dali Magjari, koji su im pomogli i kod izbora prošle godine, tako da su svi rezolucionaši bili izabrani i u peštanski sabor i dobili tako zvani peštanski štipendij, t. j. zastupničke dnevnice (oko 8000 kruna na godinu). »I to je dosta« — mislili su Magjari. »Rezolucionaši su zadovoljni«.

Ali nije tako mislio hrvatski narod, koji je i dalje osjećao, da je u Hrvatskoj Magjar gospodar, što se najbolje vidi na hrvatskih željeznicah, gdje su malone sami Magjari (a naši ljudi idu za kruhom u Ameriku). No Magjarom nije bilo ni na kraj pameti, da poprave stare krvave krivice, koje su Hrvatom učinili, pa tako nisu mislili ni na to, da na hrvatskih željeznicah ukinu magjarski jezik i namjeste domaće ljude, kako bi po zakonu morali, nego su još nakanili, da stvore novi zakon, po kojem bi svaki željeznički službenik u Hrvatskoj morao znati magjarski. Kad su za to doznali rezolucionaši, presjela im je njihova magjarska rezolucija, jer su se uplašili: što će na sve to hrvatski narod. — I oni su radi ovoga straha zbilja proti Magjarom i još se danas s njimi u Pešti nagadjaju i natežu radi toga novoga zakona.

Tako je eto došlo do ove borbe proti Magjarom.

Sve to naši čitaoci znadu, kako smo rekli, a mi to ponavljamo ne samo zato, da čitaoce na sve to sjetimo, nego i zato,

što je potrebno prosuditi cielu tu stvar od početka do danas, ako hoćemo pravo odlučiti, kako se imamo držati ne samo proti Magjarom, nego i prama sadašnjim i — ne daj Bože! — budućim rezolucionašem.

Da vidimo!

Kad Magjari uvadjaju u Hrvatsku svoj jezik i u Hrvatskoj namještaju svoje ljude, onda tu ne treba pitati, je li koja stranka u Hrvatskoj, za to ili proti tomu, jer u Hrvatskoj nema ni razumnoga i poštenoga Hrvata, koji bi bio za to, a kamo li bi za to bila ciela koja stranka. Zato je ludo, kad se rezolucionaši hvale, da je za njih cieli hrvatski narod, i to zato, što je cieli hrvatski narod proti ovoj magjarskoj krivici i sili. Jest, u ovoj stvari cieli je hrvatski narod za rezolucionaše, — ili bolje uz rezolucionaše, — ali se tim rezolucionaši nemaju nimalo dičiti, jer bi hrvatski narod bio proti magjarskom jeziku i bez rezolucionaša, kako je bio i onda, dok njih nije bilo. No ta rezolucionaška hvala nije samo luda, nego je i nedostojno lukava (ne ćemo reći drugačije). Zašto? Zato, što rezolucionaši, veleći, da je za njimi cieli hrvatski narod, hoće da ih cieli narod prizna za svoje vodje, — a to oni nisu bili i nisu. Cieli hrvatski narod zna, da mu Magjari nisu prijatelji i da mu ne žele nikakvoga dobra, a rezolucionaška rezolucija kaže protivno, — pa kako bi onda rezolucionaši bili vodje hrvatskomu narodu! A ako rezolucionaši danas i sami priznavaju, da nam Magjari nisu prijatelji, onda ni oni sami ne bi više smjeli biti za svoju rezoluciju.

A što onda, ako ni rezolucionaši nisu više za Magjare? — Pitamo to zato, jer ako rezolucionaši nisu za Magjare, onda nema u Hrvatskoj nijedne stranke (osim možda stranke Jos. Franka, koji se je potajno dogovarao s Magjarom Polonijijem) — onda nema nijedne stranke, koja bi bila za Magjare — onda su sve stranke u Hrvatskoj proti Magjarom.

A što onda? — Da na to odgovorimo, zato ovo i pišemo.

Onda treba, da se već jedanput mi Hrvati zakonitim putem s Magjari razkrstimo.

Mi ovako dalje ne možemo, ako ne ćemo da propadnemo.

Zato se rezolucionaši ljuto varaju, ako misle, da će uz njih ili za njih biti cieli hrvatski narod samo zato, što se oni kane još koju godinu po Pešti natezati s Magjari, i to ponajviše potajno, po ministarskih sobah kod zelenoga, a poslie kod punoga stola.

Gladnomu i izmučenomu hrvatskomu narodu dosta je toga gospodskoga natezanja.

Poldrugu godinu borili su se rezolucionaši za Magjare. Poldrugu su godinu grdili i po blatu vukli sve one ljude, koji nisu pristajali uz njihovo novo magjarsko bratimstvo, — a sad opet zovu narod u borbu proti Magjarom, i to u njekakvu borbu, u kojoj će »izcrpsti sva sredstva«. Razumije li potlačeni hrvatski narod ove njihove rieči, koje znače, da će se rezolucionaši natezati na sve moguće načine, dok će narodu i dalje kosti pucati? Ovakvo gospodsko natezanje mogu trpjeti siti i poštovani narodi, koji uživaju sva svoja prava — ali hrvatski narod ne može čekati, a i ne će dočekati spasenja od ovakve politike. A najmanje može to čekati od rezolucionaša, koji su svoju rezoluciju proglasili »taktičkim programom«, pa još danas buncaju, da je to bila dobra taktika (postupak). Tko zna, ne će li oni i u ovoj borbi proti Magjarom izmisliti opet novi »taktički program«, na koji će razpinjati hrvatski narod?!

Zato — od Magjara!

Ako se na ovo odluče rezolucionaši, onda mogu biti uvjereni, da su se odlučili za ono, što je ne samo vruća želja, nego već i krvava nužda cieloga naroda, a neka nikoga ne varaju, da je cieli hrvatski narod za njih radi njihovoga natezanja s Magjari.

(*»Dom«. God. 1907. Br. 26.*)

Bratinstvo i boj s Magjarima.

Današnje vladine stranke u banskoj Hrvatskoj počele su pred poldrugu godinu (dne 3. listopada 1905) novu politiku, novi politički kurs (tečaj) — politiku prijateljstva i složnoga bratinstva s Magjarima. Danas su svi članovi tih stranaka u Pešti, gdje se u peštanskom »zajedničkom« saboru bore — proti Magjarima. Četvorica su već govorila, a sprema ih se još i više, a novine njihove pišu o svem tom kao o pravom boju s »najljućim nasilničkim protivnicima« (piše košutovsko-pravaška »Hrvatska«).

Ovo je opet tako nagla i tako velika promjena u našoj politici, da je upravo nuždno, da se kod sveg toga zaustavimo i prosudimo, što to rade naša gospoda. Da cielo zamršeno predeno loše ove političke predje lakše razmotamo, skupit ćemo u kratko kako sami rezolucionaši danas razlažu svoju politiku, naime ovako:

Mi smo htjeli dobro, no mi smo se prevarili, pak smo sada, kako su njekoji od nas već u početku odgovarali protivnicima, — sad smo za jedno izkustvo bogatiji, sad znamo, što su Magjari. Riečka rezolucija, — tako misli nas većina — naravski — više ne obstoji, ali se svejedno ne može poreći, da nije imala uspjeha, jer smo khuenovsku vladu mogli srušiti samo na ovaj način. Da mi nismo pristali uz Magjare, ne bi nam oni bili pomogli kod njekojih izbora, gdje odlučuju i zajednički činovnici (na pr. u Zagrebu, Gospiću, Vrbovskom i još u dva tri kotara), kojima je Košut dao slobodu, da glasuju za nas. Ali da nismo srušili khuenovske vlade, bili bi i danas činovnici domaći i zajednički u onom strašnom strahu, te se ne bi usudili glasovati drugačije, nego po volji vlade. Sad je led probijen, čvrsta činovnička četa razbijena i raztepena, pa će jedni ovamo, drugi onamo. Sad se mi ne bojimo, sad će se već moći nješto učiniti, samo kad smo se riešili onoga dugotrajnoga pritiska. Uz to ne treba zaboraviti na to, da nam je sada borba proti Magjarima lakša i zato, što nam Magjari ne mogu reći, da se borimo Beču za volju, — kado smo se rezolucijom postavili uz Magjare proti Beču.

Ovomu se razlaganju ne može mnogo prigovoriti, — samo ne treba zaboraviti, da je sve ovo vrlo malo i da rezolucionaši ovako skromno i ponizno razlažu danas i ponajviše samo u četiri oka, — dok su prije malo vremena njihove novine rezoluciju proglašivale jedinom pravom politikom, jedinim spasom hrvatskoga naroda, a danas se otvoreno Magjarima groze (piše opet »Hrvatska«). Čovjek se doduše mora diviti smjelosti naših novinara, koji su jučer jedinim saveznikom i pomoćnikom nazivale Magjare i zvali cieli hrvatski narod u složni boj proti Austriji, a danas se Magjarima groze, da ćemo mi proti njima s tom istom Austrijom, a austrijskim Slavenima, — ali je to to živa istina.

No pustimo za čas ovu današnju rezolucionašku ratobornost proti Magjarima, pa ostanimo kod onoga razlaganja, kojemu se može prigovoriti ovo:

Varka je, da je khuenovsku vladu srušila samo riečka rezolucija. Jest, mora se priznati, da je khuenovska vlada pala po-

slie riečke rezolucije, ali se zato ne mora priznati, da je pala radi riečke rezolucije. No baš zato, što je khuenovska vlada pala poslie rezolucije, lakše je tvrditi, da je pala radi nje, a teže razlagati, što bi bilo, da je nije ni bilo. Mi ipak tvrdimo ne samo to, da bi za hrvatski narod bilo častnije, kako ćemo to još dokazati, nego da bi bilo i koristnije, da je ciela opozicija išla složno u izborni boj proti magjarskoj prevlasti. Mi tvrdimo, da opozicija ne bi bila izašla slabija iz toga boja bez rezolucije, nego što je kao novomagjaronska stranka izašla uz rezoluciju. Priznajemo, da bi sabor s tolikom opozicijom Magjari valjda bili raspustili, — ali to nas valjda i danas čeka uz svu rezoluciju. A što se kaže, da su činovnici odahnuli, pa će sada i oni raditi i glasovati za opoziciju, to ne samo da nije ni sigurno ni dugotrajno, nego to i ne vriedi toliko, koliko smo izgubili time, što je mnogo i mnogo naroda smućeno i predobljeno za Magjare i za njihove težnje »proti Beču«. No kakogod bilo, poslie god. 1903., koja je srušila Khuena, (prije rezolucije), magjaronima su bili dani odbrojeni. Tko to ne će da vidi, nego sve pripisuje riečkoj rezoluciji, taj je kakvi su i oni stari magjaroni, koji su sve dobro u banskoj Hrvatskoj poslie nagodbe izvadjali iz nagodbe, tako je i sunce u Hrvatskoj poslie nagodbe sjalo samo radi nagodbe! Sav sviet zna, da je već Khuen morao dopuštati javne skupštine proti magjarskoj prevlasti (dok ih današnja rezolucionaška vlada zabranjuje!) i da se je mogao držati samo silom. A koliko je silom vladana Hrvatska bila na nepriliku i na sramotu Magjarima, koji su svietom trubili, da se bore »za slobodu«, a Hrvate su gnjavili, to se dobro zna. Znade se i to, da su Magjari bili spremni dati vladu u banskoj Hrvatskoj komugod, samo da se rieše starih magjarona, neka se vidi, da se je nešto promienilo Zato se je Polonji dogovarao s Frankom, pa da je to dogovaranje uspjelo, bili bi Magjari kod izbora pomogli Frankovoj stranci, kako su pomogli Supilovoj.

No recimo uza sve to, da je riečka rezolucija srušila khuenovsku vladu, ipak je šteta od riečke rezolucije kud i kamo veća.

Prva je šteta to, što ćemo mi Hrvati sada opet iznova morati svietu dokazivati, da su Magjari naši »nasilnički protivnici«, koji idu za tim, da se naša domovina Hrvatska utopi i da je nestane pod vladom magjarske prevlasti. Gotovo sto godina (od god. 1790) borili smo se proti magjarskoj prevlasti, a kad se je

gotovo sav sviet uvjerio, da su Magjari nasilni, — onda su naši vodje izjavili, da je sve ono bila laž, što smo proti Magjarima govorili, nego da je svemu našemu zlu kriv »Beč«. Sad će trebati opet na novo svietu dokazivati i u laž tjerati same Hrvate.

Druga je šteta to, što je hrvatska politika postala neosbiljna, te do izjava naših političara ne će nitko mnogo držati. »Ti su Hrvati kao djeca: danas viču na Magjare, sutra se s njima bratime, a preksutra opet na njih viču«. Tako će nam odgovarati na naše tužbe.

Treća je šteta to, što je riečka rezolucija zaustavila narod u borbi proti magjarskoj prevlasti, a osobito što je zavadila mnoge hrvatske rodoljube. Svi znamo, da je već cieli hrvatski narod bio na čistu s Magjarima, — kad najednom dodje kao grom iz vedra neba — bratimstvo s njima. Koliki su i koliki naši ljudi kolebali i počeli ozbiljno dokazivati, da Magjari nama nisu ništa krivi! I tko nije u to vjerovao, toga su rezolucionaši i po skupštinama i u novinama nazivali bečkim slugom ćesarovcem i t.d. Razumije se, da je to mnoge ljude tako razdvojilo, da ne će nikada moći zajedno raditi s onima, koji su ih tako gadno i nepravedno grdili.

Ali ostavimo prošlost, pa gledajmo u budućnost: Što sada? — Mi na to kažemo ovako:

Ako se zbilja i dosadašnji rezolucionaši okrenu opet proti Magjarima, kako kažu, stajat će naše hrvatske stranke onako, kako su stajale prije rezolucije, a hrvatska pučka seljačka stranka ne će se morati toliko boriti proti magjaronstvu, koliko se je morala boriti do sada, nego će tim jače i više nastaviti rad za pravo i svaki napredak puka, osobito hrvatskoga seljačtva, jer na tom putu ima ona još svu silu protivnika, medju svim strankama, jer sve druge naše stranke pristaju uz gospodsku politiku, koja većini naroda ne dade napried do prava, do dostojnoga čovječjega života i do prosvjete. Zato ćemo se mi boriti ne samo proti nasilju, prevlasti i krivici tudjinskoj, nego i proti nasilju, prevlasti i krvici domaćoj, koja je kod nas nad većinom naroda prevelika, često puta strašna. Mi ćemo se za pravo, slobodu i napredak većine naroda, t. j. seljačtva, boriti tim više, što smo uvjereni, da se naša domovina tudjinske prevlasti ne će osloboditi dotle, dok do svojega prava, slobode i prosvjete ne dodje ta većina naroda, hrvatski seljak.

(»Dom«, god. 1907.Br. 28.)

Javna skupština u Zagrebu.

Gotovo sva zla naše gospodske politike pokazala su se na javnoj skupštini, što se je u nedjelju dne 30. lipnja obdržavala u Zagrebu i o kojoj izvješćujemo na drugome mjestu.

Prije svega treba da upitamo: Zašto su bivši rezolucionaši sazvali ovu javnu skupštinu? — Kako se je vidjelo iz govora rezolucionaških govornika, zast. Šurmina i Lorkovića, sazvali su ju u prvom redu za to, da narod odobri njihov rad, rad hrvatskih izaslanika u Pešti. Nama nije do toga, da u ovom težkom i ozbiljnom času iznašamo ono, što je već prošlo, pa da se toga radi pravdamo, jer držimo, da se ovaj čas imade na stranu pustiti sve, što bi nas Hrvate moglo opet razdieliti na više strana sada, kad nam se je braniti od Magjara. No kad bivši rezolucionaši idu i opet krivim putem, pošto se već vidi, da politika njihove riečke rezolucije ne valja, moramo upozoriti u čem rezolucionaši i opet griešе.

Rezolucionaši sazivlju javnu skupštinu, da narod odobri njihovu borbu za hrvatski jezik, t. j. ono, što odobrava čitav hrvatski narod tako, da o tom nema nikakve sumnje. Ili zar je moguće i pomisliti, da bi se našao u cieloj Hrvatskoj i jedan rodjeni Hrvat, koji bi rekao ili samo mislio, da u ovoj borbi imadu pravo Magjari? A kad se o tom ne može ni pomisliti, zašto bivši rezolucionaši traže narodno odobrenje u stvari, o kojoj ni jedan Hrvat ne sumnja? Zašto to traže oni isti ljudi, koji nisu tražili narodnoga odobrenja onda, kad su Magjarima nudili pomoć i bratimstvo, kad su ih proglašivali jedinim spasenjem Hrvatske?

No na ovo pitanje nalazi brzo odgovor svatko, tko se i koliko bavi politikom. Svatko vidi, da su bivši rezolucionaši u grdnoj neprilici, kad se danas moraju očajno boriti proti onima, od kojih su jučer obećavali narodu spasenje; pak se boje, i to s pravom, da će narod svu njihovu politiku osuditi i njih same odbaciti. Zato oni traže da narod odobri »njihov rad«, — ne bi li se time zaboravilo na njihov grieh, koji su počinili sileći upravo narod na bratimstvo s Magjarima, i postavljajući svu nadu narodne budućnosti u Magjare.

Mi ovu nepriliku i želju rezolucionaša razumijemo, pa nam i nije do toga, da im kao djeca dovikujemo: »To Vam je vaša rezolucija! To vam je vaš Košut! To su vam vaši Magjari!« Ali ako to ne ćemo, a ono ne damo, da se od naroda traži povjerenje ovako kradomice ili furtimaški; ne damo, da narod drže za lude i sliepce, oni, koji danas kliču Magjarima od radosti, a sutra viču na njih kao bjesomučni — kako to bez najmanjega stida čine rezolucionaške novine. Mi ne damo, da se narod ponizi do niemoga sliepca, koji svaka 24 sata kima drugoj gospodskoj petljaniji! Mi ne damo, da se i posumnja o tom, da bi hrvatskim delegatima trebalo narodnoga odobrenja, kad se bore za hrvatski jezik, — pak zato ne damo da se s tim odobrenjem, koje se samo po sebi razumije, prokriomčariti ili profurtimaši odobrenje riečke rezolucije i njekakvoga političkoga »novoga kurza«. Za taj »novi kurz« imali su rezolucionaši tražiti odobrenje mnogo prije, ali ga nisu imali kuraže tražiti, pa ga nisu ni dobili. A ako ga hoće imati, neka to traže otvoreno, — neka izadju pred narod s magjarskim bratimstvom i prijateljstvom.

Jest dakle: Sav narod ne samo da odobrava hrv. izaslaniku u Pešti, nego dapače ne dopušta, da tko o tom samo i posumnja. Ali time ne odobrava »rad« rezolucionaša t. j. svu njihovu »novu« politiku, a još manje im time obećaje, da će »opet iste birati«, kako su to naprednjački rezolucionaši javnoj skupštini onako glasno u uši dovikivali.

I to je drugo, čemu prigovaramo. Prigovaramo, što ti ljudi eto hoće, da sav narod, zato, što je složan u obrani svoga jezika, složno bira zastupnike jedne stranke ili jedne skupine, — kao da je i to zasluga samo te jedne skupine, što narod ljubi i brani svoj jezik! — Ovo je tako ružno i tako spekulantski drzovito, da o tom ne treba više kazati ni rieči.

Uz ovo rezolucionaško strančarstvo i otimanje za zastupnička mjesta i za vodstvo u politici pokazala se na javnoj skupštini još jedna, i to strašna stvar, naime: našlo se ljudi, koji su otvoreno branili čovjeka, za kojega sav naš sviet zna, da je počinio izdajstvo.

Bilo je to ovako: Od hrvatske pučke seljačke stranke progovorio je na toj javnoj skupštini i Stjepan Radić i rekao, da su magjarski ministri izgubili pamet, kad su dirnuli u hrvatski jezik, i to zato, što tu ne mogu pobiediti, jer su u tom svi Hrvati

složni; no da su Magjari pokušali otrgnuti Hrvatskoj komadić zemlje, možda bi se našao kakav Kršnjavi, koji bi na to pristao . . .« Dalje nije mogao Stj. Radić govoriti, jer su se digli frankovci braneći svojega Kršnjavija! »Hrvatsko pravo« od 1. srpnja o. g. o tom piše: »Sada je htio da govori seljački kralj Stjepan Radić. Čim se pojavio, digao se zaglušni poklik: Abcug, abcug Radić! Uslied neopisive buke Radić nije nikako mogao doći do rieči, ali je onda bez obzira na sve protivštine protisnuo jednu izreku, kojom se dotaknuo i ponizujućim načinom i dra. Kršnjavoga. Time si Radić posve onemogućio da govori. Urnebesni, svestrani, gotovo jednodušni poklik: Abcug Radić! Van Radić! Dosta! odpuhnuo je Radića sa tribine, a on se izgubio medju ljudstvom za kšeftom, stao prodavati svoje brošure.«

S ovakvim su eto užitkom i veseljem branili starčevićanci svojega čovjeka, koji je, dok je imao vlast u rukama, toliko plazio pred Magjarima, da je izdao zadnji trag hrvatskoga posjeda na Rieci onim činom, kad je pristao na to, da se s Rieke makne hrvatska gimnazija! Tako brane čovjeka, koji je prvi u hrvatske škole uveo učenje magjarskoga jezika i kojemu je smetalo, što nagodba zahtieva hrvatski jezik na hrvatskim željeznicama, pa je pisao, da bi taj zakon (nagodbu) trebalo promieniti! Tako brane toga čovjeka u času, kad se svi slažemo za obranu hrvatskoga jezika!

Mi znamo, da su ovi ljudi, koji se na sramotu Starčevićeva imena broje medju starčevićance, ovo radili po komandi, po zapoviedi. No zato se s tim većim ogorčenjem i prezirom moramo okrenuti od vodja starčevićanskih i od ciele njihove politike, za koju već valjda nitko ne sumnja da je tudjinska, pače izdajnička, koliko nije glupa i čisto strančarska.

I tako se je na ovoj skupštini i u ovom težkom času pokazalo, da gospodski naši političari uviek i uviek paze i gledaju samo na sebe: na svoje mandate, na svoj politički uspjeh, na svoje stranke i stranačke interese. A to je moguće i bit će moguće dotle, dok politiku vodi tek njekoliko ljudi medju sobom, t. j. dok se vodi gospodska politika.

(»Dom«, god. 1907. Br. 31.)

Javne skupštine po Hrvatskoj.

Rezolucionaški zastupnici obdržavaju skupštine i dalje. Dne 14. o. mj. obdržavale se skupštine u Bjelovaru, Glini, Plaškom, Ogulinu i Požegi. Koja je svrha ovim skupštinama, vidi se najbolje po tom, što novine pišu o »manifestacijama za koaliciju«, dok mi znamo, da se ima raditi o složnom odporu proti magjarskom nasilju. Uz to jasno pišu novine od koalicije, da je ovim skupštinama ta svrha, da dosadašnji zastupnici zadrže svoje kotare (mandate), a kotari starih magjarona, da se pravedno podiele medju stranke koalicije.

Nama je ovo otimanje za mandate upravo odurno, pa se ne ćemo čuditi, ako narod i dalje ostane kod mišljenja, koje je dosta razšireno, da sva gospodska vika na skupštinama i kortešacijama nije drugo nego otimanje »za službu«. Ili ako nije to, kakvoga smisla ima zahtjev, da svi dosadašnji rezolucionaški zastupnici zadrže svoje mandate? Zar su zbilja ti kratkovidni političari, koji danas moraju pljuvati po onom, što su jučer ljubili — zar su oni jedini zvani i jedini sposobni braniti pravo naroda? Tako ne misle ni mnogi pristaše rezolucionaša, koji se već javljaju i mrmljaju, da to nije u redu, što gospoda zastupnici odlučuju sami, što će i kako će, a ne zovu drugih rodoljuba, koji nisu zastupnici, nego gotove svoje zaključke, medju kojima je glavno: »povjerenje delegatima i koaliciji«, — iznašaju pred neupućenu pučku skupštinu, koja ima samo kazati »Amen, gospodo!«, a Bog sačuvaj, da bi tko što prigovorio.

Posebno treba da spomenemo skupštinu u Bjelovaru, gdje su sudjelovali i naši pristaše, a govorio član glavnog odbora HPSS Vinko Lovreković. Mi ćemo o njoj donieti posebno izvješće, a za danas bilježimo, što pišu rezolucionaške novine, naime: da je Lovreković ostao sam govoreći: »Pa bio i sam, ja ću braniti program HPSS«. Držimo za stalno, da tako nije bilo, a da je i bilo, mi znamo, što nam je držati do uvjerenja velike većine baš glasovitoga bielovarskoga kotara, u kojem je g. Rojc kod izbora u svibnju prošle godine imao oko 150 glasova, njegov protukandidat magjaron Georgijević, oko 500 glasova — a za mjesec dana (kad se je znalo, da će doći na vladu), dobio je isti g. Rojc preko 500 glasova, t. j. za mjesec dana glasovali su za

g. Rojca oni, koji su pred mjesec dana glasovali proti njemu! Mislio bi čovjek, da je sve ovo izmišljeno za sprdnju izbora u Hrvatskoj, ali je ovo na žalost živa istina, kojoj se mi ni malo ne čudimo, jer je bjelovarski kotar izabirao magjarone Štekovića i Krajcsovicsa, pa kandidata izvan stranaka Arnolda, i mi se ne bi baš jako čudili, kad bi vladinovci postavili kakvu »crnu kravu«, pa bi bila izabrana.

Nama je, naravski, drago, što se drže skupštine, jer je stalno da će se samo tako malo po malo stati na put gospodskoj politici. Ove skupštine pokazuju naime, koliko je korena po domovini uhvatila hrvatska seljačka pučka stranka, te s veselјem gledamo, kako je eto ipak dosta brzo došlo doba, da na javnoj skupštini iza jednoga našega umirovljenoga ministra govori hrvatski seljak, kako je to bilo na bjelovarskoj skupštini. Mi bez oklievanja kažemo: Da nije bilo seljačke stranke, — glas hrvatskoga seljaka ne bi se danas nigdje čuo u ovo ozbiljno vrieme, a ako bi se gdje koji i javio, novine bi to za cielo javljale kao kakvo čudo, kao njekakvu paradu, tobože: govorio je njetko od naroda, »našega miloga« i t. d. Danas je već drugačije. Nema tu više »našega« nema tu više njekakvoga otčinskoga tobože tetošenja i skrbničtva, — nego hrvatski seljak govori kao svoj, kao ravnopravni državljanin, radnik, platac i vojnik.

Istina je, mnoga gospoda ne mogu sakriti svoje zlovolje nad tim, pa kad ne znadu drugo, iztiču seljačku neukost. Tako na pr. »Pokret« (a za njim i »Obzor«) pišu za Lovrekovića, da »nije govorio sve u suvislosti« t. j. da je govorio o svačem, što ne ide zajedno ili jedno za drugim. Mi onomu gospodskomu »Pokretovom« deranu, koji je ovo nadrljao, kažemo ovo: Na »Pokretove« doktore, Šurmina i Lorkovića, potrošili su njihovi roditelji i državna blagajna iz narodnih žuljeva cieli kapital, dok su svršili 12 škola, pa ipak ti doktori ne govore svagda, a možda i riedko kada »sve u suvislosti«, pače mi smo na posljednjoj zagrebačkoj javnoj skupštini slušali oba napredna doktora, gdje su mljeli mnogo toga, što ne ide ni u kola ni u saone. A oni ili njihovi plaćeni pisari iztiču i kao da se rugaju, što neškolovani seljak ne govori »sve u suvislosti«, što zacielo nije u ovom slučaju ni istina! Sram vas bilo, vi naduta i na narodni trošak pokvarena derišćadi.

(»Dom«, god. 1907. Br. 33.)

Hrvatski i magjarski jezik*.

Kolika je magjarska drzovitost, kad Hrvatima nameću svoj jezik, vidjet ćemo pravo tek onda, kad prosudimo, što je i kakav je hrvatski, a što je i kakav je magjarski jezik.

Što je dakle i koji je to hrvatski jezik? Ima li mu gdje spomena i je li kada bio gdje u časti?

Hrvatski jezik, — to je onaj jezik, kojim je pred 850 godina, prije nego što se znalo za ikakvu svezu Hrvatâ s Magjarima, u kamen klesao svoje zapovjedi i odredbe jedan vladar, jedan kralj, pravi Hrvat s pravim hrvatskim imenom, hrvatski kralj Zvonimir: »Zvonimir, kralj hrvatski, sašav u crkvu svete Lucije« — i tako dalje — klesano je u kamenu istim onim hrvatskim jezikom i posebnim hrvatskim pismom — glagolicom — na kraljevsku zapovied onda, kad je hrvatskom narodu vladao kralj Hrvat.

Hrvatski jezik — to je onaj isti jezik, u kojem je tamo na iztoku preko Drine vladao i zakone davao »Stefan Dušan, car Srbljem, Grkom i Blgarom«.

Hrvatski jezik — to je dakle onaj jezik, za koji pjesnik Preradović pjeva:

Njim kraljevi kraljevahu,
Njim carevi carevahu!

A Magjar sada hoće, da se tim jezikom ne bi smjeli služiti ni željeznički stražari!

Željeznički stražari ne bi se smjeli služiti hrvatskim jezikom, koji se već preko tisuće godine čita u svetih knjigah hrvatskih, kojima se služe svećenici rimske crkve kod ciele službe božje, tako te u tom jezik uobavljaju i sveta otajstva, što se i danas čini u cieloj biskupiji senjskoj i u dielovima više biskupija po Dalmaciji i Istri, po čem je hrvatski jezik jedini u rimskoj crkvi postavljen uz dva glasovita starinska jezika, uz jezik grčki i latinski!

Hrvatski jezik — to je onaj jezik, kojim su na glasu učenjaci i pjesnici već pred 500 godina pisali knjige i slagali pjesme. Ta

---

* Ovo je prvi dio govora, što ga je dne 7. srpnja o. g. izrekao na javnoj skupštini u Sisku dr Ante Radić.

to je jezik po cielom svietu proslavljenoga Marulića, čitavom svietu poznatoga kneza dubrovačke republike i pjesnika Gundulića! To je jezik cielomu narodu miloga starca Milovana — narodnoga pjesnika Kačića-Miošića, to je jezik Zoranića i Barakovića, Mažuranića i Preradovića, — to je jezik, kojim se već od starine, od kada je u Evropi počela prva prava prosvjeta, pišu knjige, — pa taj jezik da nema prava u svojoj domovini i u svojem narodu, nego bi imao uzmaknuti pred tudjim jezikom!

Zašto? Zato, što ga možda danas više nema, — dok mi još svi i danas govorimo tim istim, proslavljenim i poštovanim jezikom naših djedova i pradjedova?

Ili zato možda, što nije poznat dalje od Zagreba i Siska, — dok mi svi znamo, da se našim jezikom govori i po cieloj Bosni i Hercegovini, preko Drine u Srbiji, pače preko Drave i Dunava u Ugarskoj?

A što istom da kažemo na magjarsku drzovitost, kad pomislimo, da Magjari iztiskuju iz naše domovine onaj jezik, koji ima roda kao mravlja, to jest preko sto milijuna! Slovenci, Bugari, Rusi, Česi i Slovaci, Poljaci, svi ovi narodi od visokih Alpa do Urala i od Crnoga do Ledenoga mora govore, naučavaju i pjevaju malone istim riečima, istim glasom, istim slovom — slavenskim! Pa zato pjesnik i pjeva za naš jezik:

Slavne mu je loze ime,
Slavan puk ga svojim zove!

I ovaj eto jezik, koji ima takvu častnu prošlost, kojim govore toliki narodi, kojih će biti do vieka, koji do vieka ne će zamuknuti, koji će do vieka raznositi slavu slavenskih naroda, kako ono opet kaže pjesnik:

I dok bude slavi vieka,
Bit će i on njojzi jeka —
Od viekova u viekove!

— taj eto jezik hoće Magjari da iztisnu iz našega doma, a da nam nametnu svoj, magjarski!

A što je i kakav je to magjarski jezik? Kakvo mu je sjeme i pleme, kakva mu je prošlost i mjesto u knjizi i prosvjeti?

To je jezik azijski, mongolski — bez roda i rodjaka u cieloj Evropi, pače u cielom svietu! Medju Tisom i Dunavom — to mu je i dom i sav rod, i badava potraga po cieloj Aziji — magjarskom se jeziku nije do sada našlo roda nigdje, ni medju divljacima, a kamo li medju prosviećenim svietom!

A što je magjarski jezik bio u starini, najbolje se vidi po tom, što je rodjeni Hrvat, Nikola Zrinjski, izpjevao prvo magjarsko pjesničko djelo, koje nješto vrijedi. I tako je Hrvat prvi vredniji pjesnik magjarski! Hrvat je učio Magjare, kako im je poštivati njihov jezik, — a za hvalu ga sada Hrvatima nameću!

Pita se samo: Kako su Magjari mogli biti tako drzoviti, da svoj zapušteni i neugledni jezik počnu nametati mjesto staroga i u knjizi poštovanoga u svietu hrvatskoga jezika?

Odgovoriti je na to lako, i to ovako: Magjari su se drznuli da nametnu svoj jezik Hrvatima već pred sto godina, i to onda, kad su hrvatska gospoda, grofovi i drugi velikaši, koji su jedini imali svoje pravice, — kad su oni živjeli u najvećoj mržnji s hrvatskim narodom, s gospodskim kmetom, seljakom. Bilo je to naime jedno 30 godina poslije žalostne i strašne druge seljačke bune proti gospodskom nasilju (u drugoj polovici 18. stoljeća, g. 1757.), kad je na svakom drvetu uz cestu od Križevaca do Zagreba visio obješen po jedan seljak, a njihovi domovi popaljeni, njihovo blago otjerano u gospodske štale! U to doba zamrzila su gospoda hrvatska svoj narod i priljubila se u isti čas magjarskoj gospodi, i to najviše iz straha i mržnje na Beč, — jer je prosviećena, pravedna i stroga kraljica Marija Terezija proti divljačkoj i otimačkoj hrvatskoj gospodi odredila strogu iztragu, u kojoj su izašle na vidjelo takove nepodobštne, sramote i strahote, da su tužna hrvatska gospoda izgubila pred kraljicom svaki ugled. Sada su se hrvatska gospoda — imajući proti sebi i narod i kraljicu — bacila u naručaj Magjarima, koji su sad mislili: Sad nam je lako, sad možemo početi! I počeli su pomagjarivati Hrvatsku. Gospoda su se hrvatska tome slabo opirala, i to braneći tudji gospodski latinski jezik! A ne bi bili ni toga učinili, da su znali magjarski i da se nisu bojali, da ne će moći dobiti službe, kad ne znaju magjarski.

U to dakle tužno doba, kad je seljak bio kmet i smet, bez ikakvoga prava i prosviećenja, drznuli su se Magjari, da Hrvatima nametnu svoj magjarski jezik. Ali došlo je novo doba, koje je počelo novu politiku, na pučkom temelju: došlo je doba, kad se je počelo pitati za narod, došli su naši vječne hvale i slave dostojni preporoditelji, Ljudevit Gaj i drugovi. Koju godinu prije

njih javio se tužnom pjesmom župnik Štos jadikujući nad hrvatskom gospodom u domaćem svojem govoru: »Vre (jur, već) i svoj jezik zabiti (zaboraviti) hote (hoće) Hrvati, — ter drugi narod postati!« Dakle su hrvatska gospoda bila spremna već, da zaborave svoj jezik i da postanu drugi narod! No misao i rad mladih preporoditelja i spasitelja naroda imala je takvoga uspjeha, da je godine 1848. donesla Jelačića, a 1868. zajamčila narodnomu hrvatskomu jeziku mjesto i pravo od obćinskoga vieća do državnoga sabora, od pandura do kralja, a Magjari, mjesto da iztisnu i unište hrvatski jezik, doživljeli su to, da se je sto godina poslie prvoga njihovoga pokušaja, da Hrvatskoj nametnu magjarski jezik, u samoj Pešti u saboru stare kraljevine Hungarije, pred licem cieloga svieta — pun mjesec dana govorilo samo starim, poštovanim, proslavljenim i slavnim, a nama nada sve milim, sladkim našim materinim jezikom hrvatskim.

Magjari da puknu od jada, a mi Hrvati, veseleći se pobjedi pravice i životnoj snagi našega slavenskog i hrvatskog plemena kličemo:

»Oj Hrvati, jošte živi rieč naših djedova!«
Da Bog dade: Živjela nam vjekoma, — vjekoma!

(»Dom«, god. 1907. Br. 33.)

Plodovi — »dobroga odgoja«?

»I vi ćete dalje ići „prosvjećivati" taj narod!« — upitao me na pol porugljivo jedan prijatelj, kad sam mu u kratko izpripovjedio, što se je meni i prijatelju Krištofu dogodilo u Velikom Trgovištu.

Po duši govoreći — nisam mu odgovorio, a po tom je mogao suditi, da mu i ne znam odgovoriti na to pitanje.

I doista je bilo teško odgovoriti: Jest, ja ću i dalje ići medju taj narod i naučati ga, pa makar me baš luda djeca i pijane propalice u gluhoj noći zatuku kamenjem.

Stvar je ozbiljna bez svakoga preuveličavanja. Ne bi bilo čudo, kad bi se gradski ljudi u nepoznatome mjestu, medju

nepoznatim ljudima, k tomu u gluhoj noći, uplašili malo više, nego što bi trebalo, ako se na njih koji deran nabaci kamenom. Ne će se svakomu činiti tako strašno ni ono, kad smo nas dvojica, Krištof i ja, bili zatvoreni, a množtvo nas čeka s obadvie strane pred vratima prieteći nam čak »smrću«, a nama je jednom izaći odavde u vlak, kroz to razdraženo množtvo, kojemu ne možemo kazati ni rieči, jer mi smo napokon ipak prošli kroz to množtvo i ostali smo — živi! . . .

Ali što je bilo ono, kad je kćerka onoga poštenjaka Kontreca potekla za otcem i plačući, jecajući i lamajući rukama uhvatila mu se i objesila za ruku zaklinjujući ga, neka se vrati? Odrasla djevojka trči cestom, plače, zaklinje otca, neka ne ide u smrt, jer ljudi se dogovaraju, da se živ ne će vratiti! Što je to? Ona je domaća, pozna svoje ljude i prilike, pa je u smrtnom strahu. A i stric joj, najmladji Kontrec, Marko, dotrčavši za nama i za bratom, drhće i govori meni: »Gospodine, . . . ali i ja se b-b-bojim!« Jest, stid ga je bilo izreći ovu rieč: bojim se, pa je oklievao, dok nije izmucao, da se boji za se, za brata, koji nas prati, za dom i imetak svoj.

Ovo nije više utvara, ovo smo vidjeli na svoje žalostne oči.

Je li moguće, da se ovakovim uspjehom ponosi i diči jedna stranka u Hrvatskoj? — Jest. Jučerašnje novine Jos. Franka s radošću i zadovoljstvom pišu o svem tom.

Što je to?

Ne pitamo, da nam na to odgovore oni, koji sve to žele i kojima je to jedino oružje. Pitamo to onu prosviećenu našu inteligenciju, koja je do sada u jedan glas govorila, a novinstvo pisalo: Da će seljačka stranka donieti ovakove plodove. Nije ih doniela, premda je držala sastanaka i skupština više, nego sve druge stranke zajedno. Te je plodove doniela stranka, koju vodi čovjek, koji često spominje svoj dobar odgoj, g. Jos. Frank.

Mi ćemo sami odgovoriti, što je to, što smo počeli doživljavati u doba političke agitacije pod vodstvom »dobroga odgoja«.

Tužni dogadjaji, o kojima govorimo, to je prije svega plod poganske lakomosti za brzim političkim uspjehom, — po što po to. U tom je sva naša politička javnost jednaka: ona pita samo za uspjeh, njemu se jedinomu klanja. Zato je seljačka stranka svoj toj javnosti ništa, jer nema uspjeha, — u saboru

nijednoga zastupnika. To je njezin — grieh. A nema ni jednoga zastupnika, jer joj nije svejedno, kojim će putem doći u sabor.

Kako malo ciela naša javnost pazi na to, kako je tko došao do mandata, najbolje se vidi, što je i saborska koalicija ne gledajući na prigovore ovjerovila izbor svih starčevićanskih zastupnika, dakle i Elegovićev. A što se je moralo dogadjati i kod toga izbora, to možemo suditi po ovom, što se sada dogodilo! No zato se je Frank odužio koaliciji glasovavši za njezine kandidate za predsjedničtvo i za Peštu!

Drugi je izvor ovim plodovima nekršćanska bezdušnost ljudi, koji se hvale »dobrim odgojem« a u društvu su s propalicama. Samo bezdušni, nesavjesni ljudi mogu političkim uspjehom nazvati ono, što se u nas dogadja. Što će biti od naroda, od narodnoga poštenja, od narodnoga razbora, za to se ovi ljudi ne staraju.

No tu već nije komu govoriti i pred kim jaukati ili se tužiti. Čovjek, koji je ikada samo malim prstom ganuo za prosviećenje, politička prava i sreću hrvatskoga naroda, morao bi očajati videći uspjehe. No ja barem, kad se sjetim svega, kako je to u nesrećnom Vel. Trgovištu bilo, moram vjerovati duboko i čvrsto, da će narodno poštenje i razbor nadvladati. Vjerujem to posebice zato, što ima još ljudi, kakav je stari Kontrec, kojega nikakve škole i nikakav »dobar odgoj« ne bi učinile onakvim stalnim poštenjakom i junakom, kakvim se je pokazao u ovom za naš cieli politički život sramotnom času, kad je u oči tolike opasnosti muževno odstranio od sebe rodjeno plačuće zabrinuto diete ne mogući podnesti, da bez njegove zaštite odu s njegova dvorišta ljudi, od kojih je on jednoga vidio jedan put u životu, a jednoga nikada!

To je odgoj, ali kršćanski, slavenski, hrvatski, seljački.

Za taj odgoj, koji gosta svoga dvorišta ne ostavlja uza sve opasnosti, — za taj odgoj ne mari čitava hrvatska inteligencija, sva hrvatska gospoda. Ona se klanjaju »dobrome odgoju« jednoga Jos. Franka s kojim se opet spremaju u koaliciju, dok im je koalicija s hrvatskim seljačtvom mrzka!

Zato neka beru i plodove toga »dobroga« — nekršćanskoga, neslavenskoga, nehrvatskoga odgoja.

(»Dom«. God. 1907. Br. 35.)

Na trećoj glavnoj godišnjoj skupštini

Hrvatske Pučke Seljačke Stranke.

Dok ovo, što pišemo, ugleda svjetlo, stotine će i stotine seljačkoga naroda putovati već u Zagreb na treću našu glavnu skupštinu, a tisuće će ih i tisuće pratiti pogledom, srcem i mišlju i za malo naći će se u Zagrebu na okupu koja tisuća hrvatskih seljaka, da čuje, vieća i govori o onom, o čem misle, čemu se nadaju, čemu se raduju i čega se boje tisuće seljačkoga hrvatskoga svieta; bit će na političkoj skupštini.

Tisuće skoro samih seljaka na političkoj skupštini, — na glavnoj skupštini, koja ima odobriti dosadašnji i odrediti budući pravac jednoj političkoj stranci, — to je svakako nješto, čega do sada u nas nije bilo. Je li i dobro, što toga nije bilo, o tom će govoriti prvi govornik iza predsjednika skupštine. Tomu govorniku ne će biti težko dokazati, da su politička prava seljačkoga naroda u Hrvatskoj bila do sada i da su još i sada jedna prazna rieč, golema laž, jer je to očito, kad svatko zna, da je u ovo četrdeset i više godina ustavnoga života bilo malo političkih skupština, na kojima bi bio jedva po koji seljak, i to svagda bez rieči i važnosti, a bilo ih je toliko, na kojima nije bilo nijednoga — nijednoga od devet desetina naroda!

Ne ćemo pobijati rieči, koje se često čuju: da je tako bilo zato, što narod nije bio zrio za politiku, pa da nije još bio došao čas, premda bismo mogli na to reći, da je politika život, pa tko nije zrio ni za najobćenitije i najpristupnije političko djelovanje — kao što su skupštine i izbori — taj ne bi bio zrio ni za sam život, čega se u ostalom tutorska današnja politika doista i drži, kad se seljačkomu i u obće neškolanomu narodu nameće za tutora. Da je ta njekima tako mila rieč o nezrelosti prazna rieč, plod ljudske sebičnosti, očito je već po tom, što se je dobar dio hrvatskoga seljačkoga naroda evo u dvie tri godine složio u svjesnu, odlučnu i stalnu političku stranku, a valjda nije u ovo kratko vrieme najedanput »dozorio!«

Recimo radje otvoreno: Ovoj laži o političkim pravima i volji naroda krivo je to, što seljak hrvatski, koji je jedini pravi predstavnik hrvatstva, nije imao i što nema nikakvoga pošto-

vanja ni ugleda pred ostalim školanim, a slabo prosviećenim dielom naroda, pred tako zvanom gospodom: seljak je u nas toj gospodi još uviek samo »prosti seljak« kojemu nema mjesta medju tom gospodom u obće, a osobito u politici.

Proti ovoj, sebičnoj, plitkoj i sramotnoj zabludi ustala je odlučno i neustrašivo naša stranka i počela seljački narod organizovati. Ovo je organizovanje bilo nuždno, jer bez njega bi uzalud čekali, dok prazne rieči o »milom našem narodu« postanu djelo. Naša stranka hoće, da u toj stvari vidi: Tisuće seljaka okupljenih za jednu zajedničku misao: za politička prava i za dostojno mjesto seljačkomu narodu u javnom našem životu.

Dosadašnji posjednici političke vlasti protivnici su listom organizovanju seljačkoga naroda, a ne skrivaju ni svoga straha. Na ovoj će se skupštini razložiti, od kuda ova protivština i ovaj strah i koliko je jedno i drugo opravdano, ili bolje — nepravedno i neopravdano. Govornici će naši ne samo tisuće hrvatskoga seljačkoga svieta učvrstiti na temelju naše stranke, nego će i dokazati, da mu nijedan prosviećeni i pravedan čovjek ne može ništa ozbiljna prigovoriti.

Naša stranka je pučka stranka, radi za pravo, slobodu i čast one većine naroda, koja svega toga do sada nema, a kod nas je to najveći, golemi dio naroda: seljačtvo, za koje smo već kazali, kakva ima politička prava i vriednost u javnom životu. Ovaj temelj tako je pravedan, da ga u cieloj Evropi i Americi bez prigovora priznavaju već svi političari. Nije to dakle samo posebi ništa nova, — ali je novo i vrlo važno to, što je naša stranka na tom temelju počela organizovati seljački narod, koji je do sada upravo kod nas bio zametavan i gotovo prezren. te je upravo time dokazala, da je na ovaj temelj stala ozbiljno i iskreno — dok mnoge druge stranke imadu to samo na jeziku.

Uz ovu temeljnu svoju misao pučke politike naša se stranka vjerno i odlučno drži narodne hrvatske i slavenske misli, kojoj su temelje postavljali već naši djedovi i pradjedovi. Zato je posve naravski, što će se na trećoj našoj skupštini govoriti o hrvatskoj narodnoj misli, t. j. o zajedničkoj zadaći i budućnosti čitavoga hrvatskoga plemena, kojemu je glavni pravi osnov i jedini čuvar opet seljačtvo, koje je jedino ostalo posve vjerno svomu jeziku, običajima i duhu narodnomu: zato je posve

naravski, da će naši govornici razlagati, kako nam je svima dužnost braniti i čuvati tisućljetno hrvatsko državno pravo, koje su nam djedovi stekli i ostavili, a koje samo čitav narod može uspješno i trajno braniti, a koliko je izgubljeno, opet steći, u čem nam jedini iskreni i pouzdani saveznici mogu biti naši slavenski suplemenici u carevini.

I tako će se pokazati, da je naša stranka uz temeljnu svoju misao pučke politike vjerna čuvarica svega onoga, što nam je od otaca i praotaca ostalo, pa zato je i posve naravski, da izkaže čast njihovoj uspomeni, a samo nepojmljiva strast i neoprostiva sljepoća može se tomu rugati (kako su se jedne novine narugale), što će naša stranka izkazati u isti čas čast uspomeni seljačkoga vodje Matije Gubca, seljačkoga pjesnika i razgovornika Kačića, seljačkoga proroka Preradovića i seljačkoga oslobodítelja Jelačića.

Jest, mi nismo pali iz zraka, mi svoju mudrost nismo izsisali iz prsta, — mi smo vjerna djeca i učenici svojih otaca, i ne ćemo rušiti ni popljuvati ništa, što su oni dobro sagradili i poštovali, samo ćemo raditi i graditi ono, što oni nisu dospjeli.

A pogotovo ne ćemo rušiti crkve, ni pljuvati na njezine svećenike, jer smo mi i u tom djeca svojih otaca: mi smo kršćani. Ne marimo, što ima naše gospode, koji za kršćane drže samo fratre, ježuvite i bogomoljce, jer mi znamo, da kršćanstvo nije samo to, nego da je kršćaninu glavno: dobro i pošteno živjeti i raditi. A dobro i pošteno živjeti i raditi — to nama znači: živjeti i raditi kršćanski. To je potrebno kazati danas, kad se već nauča, da se smije svakako živjeti i da je osobito u politici slobodno sve činiti, što se samo može i što koristi, tako da stalnoga nauka o dobru i poštenju osim kršćanskoga nauka nema.

Ovo su temeljne misli naše stranke, pa sada treba po tom samo raditi, jer misli ili »načela« nisu dosta, nego tek rad pokazuje, koliko misli vriede. Zato će naša stranka pristupiti i k daljemu poslu: stvorit će »Hrvatski Seljački Savez«, Seljačku Političku Školu i posebni prosvjetni list; prvo za gospodarski, drugo i treće za umni napredak hrvatskoga seljačtva, — dvie stvari, bez kojih seljački narod ne može doći do političke vlasti. A kad mi naučamo, da seljački narod ima doći do političke

vlasti, govorimo ozbiljno i znamo, što govorimo. Ali zato znamo i to, da za to treba raditi i učiti se, t. j. imati i znati.

Mi za tim idemo i pošteno se za to mučimo. To mora imati uspjeha, jer: Poštena muka ne propada.

(»Dom«. God. 1907. Br. 39.)

Hrvatski Seljački Savez.

Hrvatski seljak, taj — uz vlastelina — jedini pravi gospodin, taj najveći posjednik i vlastnik djedovske hrvatske zemlje, taj jedini radnik, koji sam sebe može hraniti i prehraniti — on je jedini danas predan na milost i nemilost gospodi u stotinu stvari, malone u cielom svojem životu. Prosudite samo: Treba novaca, — moli se gospodi u štedionici; treba da po zakonu uredi svoj posjed — moli se gospodinu odvjetniku u pisarni; treba kupiti ili prodati, — plati, kako hoće i daj pošto hoće gospoda trgovci; treba dati diete u školu, — moli se gospodi. I tako dalje, da ne spominjem stotinu drugih stvari, osobito kod upravnih oblasti, obćine i kotara. Dosta je reći, da je seljak danas malone u svemu zavisan od gospode, da bez gospode ne može gotovo ništa, čim izadje iz kuće, pače ni u kući nema uviek mira. Radi ove zavisnosti seljak i nema pred gospodom onoga ugleda i važnosti, koja mu je osobito za političko djelovanje potrebna.

Istina je, tomu su najviše krivi naši zakoni. Ali se vara, tko misli, da bi zakoni mogli učiniti seljaka samostalnim. Ne bi. Seljak si mora pomoći sam. Za to je potrebna organizacija, sloga.

Takova će organizacija biti, ako Bog da, Hrvatski Seljački Savez (HPSS), koji će se osnovati na trećoj našoj skupštini.

Kako će taj Savez učiniti seljaka samostalnim?

Hrvatski Seljački Savez bit će dioničko družtvo, recimo, sa 200.000 (dviesto tisuća) kruna glavnice, imat će dakle sredstava za svoje potrebe. A glavne su potrebe, kojima će Savez služiti, ove:

Prvi dio Saveza davat će zajmove (kredit); drugi dio

(gospodarsko-prometni) bavio bi se prodajom poljodjelskoga i u obće seljačkoga priroda i kupovanjem na veliko svih seljačkih potrebština; treći dio (gospodarsko-pravni) obavljao bi poslove oko uredjenja seljačkoga posjeda: zemljištnih zajednica, segregacionih i drugih (diobnih itd.) sporova i parnica, osiguranjem zgrada, blaga i priroda; četvrti napokon odio (gospodarsko-prosvjetni) bavio bi se izdržavanjem gospodarskih škola i tečajeva i knjižnica, školanjem seljačkih sinova za gospodare, obrtnike, liečnike i za druga školana zanimanja, napokon izdavanjem gospodarskih i prosvjetnih časopisa i knjiga.

Tko promisli, kako seljak težko dolazi do zajma, kako težko prodaje svoju muku, a skupo kupuje tudju robu, te kako u tom nema nikakve organizacije, nego se seljačkom mukom obogaćuju drugi; tko promisli, kako su upravo strašni odnošaji u zemljištnim zajednicama, kako se bez kraja zavlače i seljaka muče glasovite već naše parnice radi zemljištnoga posjeda i vlastničtva; tko promisli, kako se samo slučaju ima zahvaliti, ako koje bistro seljačko diete dospije u kakav bilo nauk ili u više škole, a kako je gospodarska i obća naobrazba još uviek slučajna i zato nikakva, — tko sve to promisli, taj ne će ni čas oklievati da reče: Seljačtvo treba da se organizuje, da se samo za se postara i sve to uzme u svoje ruke.

Savez će biti osnovan na dionice, a dioničari će biti pojedinci i Hrvatske Gospodarske Zadruge, koje će se po domovini osnivati i po malo većinu dionica od pojedinaca prekupiti. Podpisivanje dionica (po 100 K) trajat će tri godine, a uplaćivanje pet godina.

Razumije se, da će osnivači i pristaše naše stranke osnutkom ovoga Saveza naprtiti sebi veliku zadaću i veliki posao. Ali politika i nije drugo nego neumorni posao na svakom polju, osobito gospodarskom i prosvjetnom. Bit će posla, bit će trke, bit će brige, — ali ima nas, hvala Bogu, već danas na tisuće. Mi to hoćemo, mi to i možemo, — mi to i moramo, jer hoćemo, da se naše rieči što prije pretvore u djela.

(»Dom«. God. 1907. Br. 39.)

Osvrt na pisanje novinstva o III. glavnoj skupštini HPSS.

I. »Agramer Tagblatt«.

Prije nego što se osvrnemo na pisanje ovih novina o III. skupštini HPSS, potrebno je da kažemo dvie tri, kakove su to novine.

»Agr. Tagbl.« (hrvatski bi to bilo: »Zagrebački Dnevni List«) počeo je god. 1886. izdavati grof Drašković, kad se ono slagala »središtna stranka« (centrum), koja bi bila za nagodbu, ali ne bi bila magjaronska. Od te stranke nije bilo ništa, no novine, koje su za nju — s velikim troškom! — osnovane, izdaje i danas jedan novinar, ne miešajući se u razpre i svadje naših stranaka, i čini se, da i uz našu svadju dobro napreduje, jer je poznato, da su se mnogi i mnogi naši ljudi, koji znadu njemački, često prietili, da će odbaciti sve naše novine radi vječne njihove svadje, psovaka i prostota, pa se predplatiti na »Agr. Tagb.« No ove bi novine i bez toga našle čitalaca doma i u tudjini, jer su u novinarskom političkom pogledu uredjene kud i kamo bolje, nego ikoje hrvatske novine. Tudjinci, koji se zanimaju za hrvatsku politiku, a ne znadu hrvatski, mogu se služiti samo mršavim i neprijateljskim viestima ugarskih novina u njemačkom jeziku, ili starim magjaronskim »Agramer Zeitungom«. A »Agr. Tagbl.« ne samo da nije magjaronski, nego nastoji, da bude uviek pravo hrvatski. To i jest razlog što njekoji kažu, da je »A. T.« »crno-žuti« (»švarc-gelb«) t. j. tobože austrijski i »cesarevski« list. No to se lako razumije, dok ima ljudi, koji misle, da svatko, tko nije magjaron, mora biti austrijanac i cesarevac.

»Agr. Tagblattu« morali bi se mi zapravo prije svega zahvaliti, i to zato, što su to prve »gospodske« novine, koje su jednom napisale nješto o seljačkoj stranci s razlogom — bez psovaka i ruganja. No kad pravo promislimo, mi ne ćemo doduše ostati nezahvalni, ali naša hvala ne će biti ni oduševljena ni topla. Nama je doduše krivo, što velike »gospodske« hrvatske novine medju nebrojenim političkim i raznim viestima

i bilježkama počevši od svih careva pa do magjarskih cigana i afričkih crnaca nemaju — osim kakove porugljive bilježke — ni riečce o stotinama skupština i sastanaka, na kojima je znalo biti na stotine i tisuće hrvatskoga seljačkoga naroda. Nama je to krivo, ali mi to razumijemo. Mi znamo, da naši novinari i njihovi gospodari nisu ni tako sliepi, ni tako glupi, a da ne bi vidjeli i razumjeli, što se to dogadja u hrvatskom narodu, te da bi u istinu više držali do kakvoga ciganskoga razbojnika, nego do organizacije hrvatskoga seljačtva. Vide oni sve to i razumiju, ali takav je kod nas (a i drugdje) u polit. strankama duh i način, na ime: da se političkomu protivniku ne smije ništa priznati, nego o njem treba šutjeti, ili mu se rugati. Sve je to doduše proti zdravomu razumu, ali tako je. — »Agr. Tagblatt« nije list nijedne stranke i zato je njemu lakše bilo pisati o seljačkoj stranci s razlogom i bez poruge, jer su njegovi gospodari i novinari daleko od naše političke borbe, pače — ta se borba njih gotovo i ne tiče: njima je gotovo svejedno, koja će stranka napokon nadvladati, oni sve to gledaju više kao novinari. A kad dodademo, da je »Agr. Tagblatt« znao donositi na prvom mjestu članke, kojima je uzvisivao i hvalio pojedine naše baš ne osobito zaslužne ljude, kao na pr. »Evala ti Hinkoviću« (»Bravo, Hinković«), onda pogotovo nije bog zna kakova zasluga, što je s nješto više rieči spomenuo skupštinu hrvatskoga seljačtva. A kad spomenemo, da je »Agr. Tagbl.« svoje pisanje, koje smo u našem »Domu« priobćili, drugi dan gotovo opozvao, onda pogotovo nemamo razloga, da ovim novinama izdademo kakovo priznanje.

Treba naime znati, da je »Agr. Tagbl.« u broju od 27. kolovoza donio poseban članak »Skupština seljačke stranke«, u kojem se obara na »vodju« seljačke stranke, Stjepana Radića. Gotovo nam je već žao, što smo rekli, da »Agr. Tagbl.« prvi od gospodskih novina piše o seljačkoj stranci s razlogom, — jer se i u ovom članku više vide sve pogreške običnoga gospodskoga mišljenja, nego kakvi razlozi.

»Agr. Tagbl.« oštro prigovara Stj. Radiću, što je na skupštini u glavnom govorio ovako: »Seljak je sve, a što još ima u domovini, to nije ništa, pače gore nego ništa, jer sve ide za tim, da se seljaka izrabi i zlorabi.« — Kad bi mu se moralo vjerovati« piše dalje »A. T.« — tada bi sva inteligencija naše domo-

vine sastojala od samih zavodnika i tlačitelja naroda, jer on dapače nije u svom govoru, koji smo pozorno pratili, dopustio ni izuzetaka.« Proti tomu hoće se i mora — veli dalje »A. T.« — dići osjećaj tisuća neseljačkih rodoljuba, koji su si sviestni, da svoj narod ljube, koji su tu ljubav činom i djelima dokazali i t. d. Za dokaz te silne gospodske ljubavi i rada spominje — tečaje za nepismene, Družtvo za pučku prosvjetu i »mnogobrojne druge družtvene uredbe.« »Da u tom pogledu treba mnogo učiniti, to ne taji nijedan razborit čovjek, ali stajalište gosp. Stjepana Radića — to je u nebo vapijuća krivica i izkrivljivanje, to je sviestno ili nesviestno zavadjanje množtva poradi političke svrhe. To nama ne smije biti svejedno, jer... bi i samomu g. Stjepanu Radiću moglo pasirati« — da ga žestoki naši seljaci objese na prvu vrbu. Ovo zadnje ne kaže »A. T.« ovim riečima, nego spominje stihove njemačkoga pjesnika Göthea, u kojem se kaže, kako je njeki čarobnjak (coprnjak) dozvao zle duhove, pa ih se onda nije mogao riešiti.

Premda ove zadnje rieči dokazuju, da je pisac »A. T.« posve jednak onoj našoj gospodi, koja se, držeći seljaka nerazumnim divljakom, još uviek boje »seljačke bune«, a mi za pobijanje toga ludoga i za seljačtvo uvredljivoga mišljenja ne ćemo da potrošimo nijednu rieč, te bismo time mogli i prestati, — ipak ćemo se na spomenute tvrdnje osvrnuti, i to zato, što pisac kaže, da je pomno slušao govor g. Stj. Radića, i time dakako zahtieva, da mu se na rieč vjeruje. A ipak nije istina, da je g. Stjepan Radić rekao, da je seljak sve, a sve ostalo nije ništa, jer niti je tko izrekao na našoj skupštini te rieči, niti je ikojemu govoru bio taj smisao. Takvoga smisla nije ni mogao imati ničiji govor na onoj skupštini, koja je imala dati počast tolikim Hrvatima: Kačiću, Jelačiću, Strossmajeru, Preradoviću, — koji nisu bili seljaci, a to ne bi htjela naša skupština sa svojim »vodjom« nikada i nikako učiniti, kad bi sve ostalo osim seljačtva držala za ništa. Mi bi ovakovo očevidno zavadjanje čitalaca mogli nazvati i drugom riečju, ali ne ćemo, jer držimo, da bi pristojne novine bile dosta kažnjene već time, što su u takvom poslu uhvaćene. Mi svakako od »A. T.« očekujemo, da će se na ovu stvar povratiti i razjasniti ju.

Kako »A. T.« ima krivo, kad g. Stjep. Radiću i cieloj stranci podmeće onaki smisao — da je sve osim seljaka ništa

— mi bi to mogli dokazati i drugim dokazima. Mi bi mogli spomenuti, kako se na našim skupštinama pred stotinama slušalaca priznaje domoljubni rad i zasluge svih stranaka, ali se bojimo, da nam »A. T.« ne bi vjerovao. Zato ga upućujemo, neka pročita ono, što o tom piše na str. 2. i 3. našega programa. koji je razširen u 10.000 kom., pa neka onda prosudi, tko komu čini krivo.

Istina je, seljačka stranka nauča, da je u Hrvatskoj seljak prvi, jer je u njem temelj našega narodnoga bića i naše snage. Drže li se vodje i śiritelji seljačke stranke u tom naučanju prave mjere, to je već do sada dovoljno pokazao njihov rad i uspjeh. A što »A. T.« pišući o tom uporno traži pravu mjeru baš od seljačke stranke, dokazuje time i opet samo to, da je pristaša gospodske politike, koja misli, da od seljačtva može sve tražiti, pa bilo to ne samo težko, nego i nemoguće. Seljačka bi stranka po mišljenju »A. T.« morala svagda, kadgod spomene stoljetnu gospodsku samovolju, krivicu i bezpravlje, što ga trpi seljački narod, odmah dodati, da nisu sva gospoda samovoljna, da su to i to učinila za narod itd., morala bi svagda odmah nabrajati iznimke, t. j. braniti gospodu i time sama slabiti i pobijati svoju nauku i temelj, na kojem je osnovana. Premda mi i to (na štetu stranke, radi čega nam se već takodjer rugaju) kadkada činimo, držimo ipak, da bi nas prvi »A. T.« izbrisao iz broja razboritih ljudi, kad bismo to činili svagda i redovito.

»Ne može biti, da je to uvjerenje tako nadarena i obrazovana čovjeka, kao što je Stjepan Radić« — naime uvjerenje, da je seljak sve, a sve ostalo nije ništa, — piše »A. T.« »To on čini, kaže dalje »A. T.«, samo zato, da ugodi seljačkomu množtvu, a toga Radiću uz njegove duševne sposobnosti ne treba.«

Hvala »Agr. Tagblattu« za ove (kako bi gospoda rekla) »komplimente« vodji selj. stranke. No nama bi bilo milije, da je »A. T.« dodao ovomu komplimentu još jedan kud i kamo opravdaniji, a to je: da toga ne treba ni hrvatskomu seljaku, — da mu se tko ulaguje i da mu laskanjem ugadja. No to »A. T.« nije mogao dodati, jer nije o tom uvjeren. Da jest, bio bi treću skupštinu seljačke stranke drugačije popratio. Ovako je možda i nehotice seljačtvo i opet uvriedio i ponizio. Ta kud ćeš veće uvrede, nego što je mišljenje, da su tisuće seljaka iz svih, pa i

najdaljih krajeva banske Hrvatske došle u Zagreb samo zato, što im agitatori, posebice Stjepan Radić, onako »požudno i bez duha« laskaju! A to od prilike izlazi iz pisanja »A. T.«, koji se inače pošteno trudi, da uzvisi hrvatskoga seljaka, — dok on liepo stoji pod otčinskim i pastirskim vodstvom svoje »domoljubne« gospode, koja će mu sve »dati«, sve za nj »žrtvovati«, — samo ne će svojih političkih povlastica. Ali to i jest ono, u čem se razlikujemo od naše gospode, pa i od poštovanoga inače »Agr. Tagblatta«.

(»*Dom*«. *God. 1907. Br. 43.*)

Drugi zbor napredne stranke.

U nedjelju dne 6. listopada držat će se u Osieku II. zbor (gl. skupština) »hrv. pučke napredne stranke«. Premda novine napredne stranke vazda pišu o našoj stranci samo s djetinjskom, zlobnom i plitkom porugom, tako da su i saziv naše III. glavne skupštine jednakom porugom popratile, mi ćemo ipak našim pristašama ovom zgodom otvoreno i razložno kazati, što nam je držati do nove ove stranke.

Mi smo »naprednoj« stranci odlučni protivnici, i to radi njezinoga rada i programa.

Gledamo li na rad »napredne« stranke moramo priznati, da je mnogo »uradila« — više, nego što je trebalo, da ju pošten sviet podpuno upozna. Evo što dokazuju čini i dogadjaji:

Glavne dvie misli »napredne« stranke, kojima se ona toliko hvali, jesu ove: njeka oštra protivnost protiv svećenstvu i strogi sud o staroj hrvatskoj politici i našim političkim vodjama. Šo se tiče Crkve i svećenstva, »napredne« novine pišu s nekom posebnom netrpljivošću, rekao bih s njekim jadom, biesom ili ljutinom, o posve običnim stvarima, što obstoje ili se opažaju u katoličkoj Crkvi i kod njezinoga svećenstva. A što se tiče hrvatske — opozicionalne — politike i njezinih vodja, to su naprednjaci tu politiku proglasili »zastarjelom«, »fantastičnom« (utvarnom) i nezbiljnom (»nerealnom«), a političke vodje i u obće našu gospodu gnjilom, trulom, nesposobnom.

To bi bile naprednjačke rieči, a sada da vidimo čine njihove.

Da koja ozbiljna misao postane čin, za to treba ozbiljan čovjek, koji misao shvaća i hoće da postane djelo, t. j. hoće i zna, što hoće. Takvih ljudi za ovu misao — držanje prema Crkvi i svećenstvu — »napredna« stranka nema. Koliko se zna, njezini su prvi ljudi Šurmin, Lorković, Pasarić, Vilder. A znadu li ovi ljudi, što hoće u toj stvari? Ne znadu. Da bi znali, ne bi Šurmin na pr. još nedavno, kad se u javnosti javio, bio držao predavanje u uredničtvu jednoga »furtimaškoga« listića (»Glasa Naroda«) i dao se od popova za to hvaliti. Da bi znali, ne bi Pasarić još nedavno u odboru »hrvatske stranke prava« bio navalio na Antuna Radića radi toga, »što podkapa ugled našemu dičnomu rodoljubnome svećenstvu«, — u vrieme kad su sve katoličke naše novine bile digle zapravo hajku na A. Radića. Da bi znali, ne bi Lorković još nedavno, kao urednik osječke »Nar. Obrane« bio A. Radića mirio i svjetovao, neka popove pusti u miru. Što se tiče Vildera, — hajde njemu u tom čast (ako je to čast), premda je i on služio kod »furtimaške« »Nar. Obrane«, no on je socijalist.

Mi ovo nismo spomenuli zato, da pokažemo, kako smo njekoga ulovili, da je jučer kazao ovako, a danas onako, nego zato, da pokažemo, kako naši »naprednjaci« ne samo nemaju, nego i ne mogu imati nikakve ozbiljne, stalne i jasne misli o tom, kako bi se u našim prilikama trebalo držati prema Crkvi i svećenstvu. Za to treba ljudi, koji o toj stvari nješto znadu, koji su u tom pravcu nješto uradili i tu misao bez straha branili. A kod naših »naprednjaka« vidimo, da danas s mržnjom viču na popove oni, koji su im jučer služili, branili ih i dapače s njim složno udarali na njekakve »smutljivce« i »bezbožce«, — kakvi su danas i sami. No mi ni do toga ne bismo toliko držali, da se oni svojom naprednom »protupopovštinom« ne hvale, kao da je to bog zna što. A nije, jer u nas »furtimaša« nema. To jest, da se razumijemo, reći ćemo ovako: Što se tiče mišljenja, ni naša gospoda, ni naši seljaci nisu »furtimaši«; no što se tiče politike (privatne i javne), ili bolje: što se tiče poštenja, — to ima ljudi, koji će za volju popovima (a za svoju korist) biti »furtimaši«. A da su to znali biti i naši »naprednjaci« to smo pokazali.

Prigovaramo dakle »naprednjacima« i osudjujemo ih zato, što kao svoje glavno obilježje iztiču jednu misao, koje ozbiljno ne shvaćaju i ne mogu shvatiti, jer su još jučer radili proti njoj. Zato ih u tom pogledu mećemo u isti red s onim našim političarom, koji ne zna pravo ni hrvatski, a hoće da bude najbolji Hrvat. Pa kako je ovaj političar »uzeo u posjed« jednu misao da njom špekulira, vidimo to isto i kod »naprednjaka«. Mi doduše rado vjerujemo, da je njihova »protupopovština« vrlo iskrena, no imamo dovoljno razloga misliti, da je i vrlo plitka, — baš kao i veliko hrvatstvo poznatoga političara. A tko s ovako plitkim mislima ide na politički pazar, neka se ne čudi, ako im tko brzo progleda do dna.

No mnogo je važnije, kako su se naprednjaci držali prema našim političkim vodjama. Sjećamo se dobro, kako su osnivajući svoju stranku nečuvenim načinom udarili na našu gospodu: da su gnjila, trula i t. d. Sjećamo se dobro, što su o pojedincima poimence pisali. A nije prošla ni godina dana, našli su se s tom gnjilom i trulom gospodom u istom kolu — i ni žalne rieči više onima, koje su jučer nazivali kojekako. Ovo je poznato, i toga nitko ne će tajiti.

Neka nam ne kažu, da bi mi htjeli svadju i razdor. Ta mi se ne svadjamo, nego se oni svadjaju i psuju tako i danas, da im je cieli način pisanja svadljiv i žučljiv. Izmedju njih — naprednjaka i starih naših vodja — nije ni bilo osobne svadje (za koju se ima željeti, da prestane), nego su oni osudjivali mišljenje, život, rad i sposobnost naših vodja, — a ipak su za malo pred svim tim zatvorili oči. Zašto? — Da dodju do »uspjeha«, da s njima dodju na vladu.

Neka se ne kaže, da je domovina bila u pogibelji, pa da je bila nuždna sloga. Oni, koji su se slogi uviek rugali, složili su se sada za Magjare, koji su tek poslie toga doveli domovinu u pogibelj, u kojoj smo i sada.

Što nam je držati do tih ljudi i od njih očekivati? —Svatko neka odgovori sam.

Ovo, kako su se »naprednjaci« držali svojih glavnih misli, daje čovjeku dosta prilike, da se zamisli ne samo u stalnost, nego i u poštenje ili karakter ovakih ljudi, a onda i u to, koliko u njih može biti obraza, na pr. u času, kad su se kod jednoga stola sastali s onima, koje su jučer nazvali gnjilima i t. d. No

kratko povjest ove mlade stranke daje uobće dosta prilike, da se čovjek pita, što je obraz u politici. Uzmimo na pr. ono, kad profesor Šurmin obilazi zagrebačke izbornike, ne spominjući nigdje, da je »naprednjak«, a poslije izbora stupa u »naprednu« stranku; ili ono, kad »naprednjačke« novine javiše da Babić (Gjalski) nije nikad bio u njihovoj stranci, a sveudilj su pisale, da imadu tri zastupnika: Šurmina, Babića (Gjalskoga) i Lorkovića, dapače je Babić, ako se ne varamo, obnašao u stranci i nekakvu čast.

Ovo, baš ovo pitanje za obraz, to je ono, po čem je ova naša (da naša! što ćemo!) stranka — pogibeljna. Tako pogibeljna nije ni po svom programu, u kojem teži za podpunom samostalnošću »zajednice Hrvatske i Ugarske« t. j. za podpunim odieljenjem Hrvatske i Ugarske od ostale carevine, tako, da bi mi Hrvati bili sami s Ugarskom, u kojoj danas neograničeno vladaju Magjari. Nitko, pa valjda, ni jedan »naprednjak« ne misli, da onda, kad bi do toga došlo, ne bi Magjari neograničeno vladali u toj »zajednici«. Znadu to oni dobro, a znali su već onda, kad su taj program slagali. — Pa zašto su to u svoj program metnuli? Jesu li zbilja Hrvatskoj dušmani? Nisu li to izdajice?

Ova se rieč — izdajica — danas često čuje, jer se svaki domovini štetni čin zove izdajstvom, a krivac izdajicom. Mi se tako lakoumno ne ćemo poslužiti ovom riečju ni proti ovoj stranci, koja nas svojim programom veže uz stoljetne naše neprijatelje i koja je po tom programu prva prava — ne magjaronska, nego — magjarsko-košutovska stranka medju Hrvatima, jer je u svoj program metnulo ono, što su do sada u programu imali samo magjarski košutovci. Je li joj to preporuka samo pred Magjarima, ili i pred hrvatskim narodom, to ćemo vidjeti po tom, hoće li i kako će tu točku svojega programa razložiti i braniti na drugom svojem zboru. Bude li se o tom na tom zboru šutjelo, imat ćemo jedan razlog više za pitanje o obrazu.

Ne rekosmo svega o »naprednoj« stranci, no nismo zašutjeli ništa, što bismo u njoj dobra vidjeli. Ništa u njoj nije dobro, pače ni to, što u koječem — počevši s imenom »pučka« —

upravo djetinjski koraca za našom seljačkom strankom, što seljačkoj stranci može samo škoditi, a narodu i domovini ne će koristiti.

(»Dom«. God. 1907. Br. 44.)

O II. zboru »napredne« stranke donaša »Pokret« obširno izvješće, iz kojega vadimo ovo, što je važnije: Na zbor je došlo oko 700 pristaša, medju njima najmanje 400 seljaka iz ciele Slavonije, a bilo ih je i iz gornje Hrvatske. Na viećanju prije zbora bilo ih je najprije oko 25 pristaša, a onda oko 100 pouzdanika. Otvarajući viećanje pozdravio je zast. Lorković naročito seljake, a onda izaslanike iz Dalmacije, dra. Smodlaku i dra. Pervana. Iza obilne razprave o glasovanju (tko ima pravo na zboru glasovati) te pošto je rečeno, da pravilnik o zboru nije još točno proveden, odlučeno je, da glasuju svi pristaše. Dr. S. Korporić predlaže, da se promieni ona točka programa napredne stranke, koja zahtieva rastavu države od Crkve. To nije primljeno. — Zbor je otvorio predsjednik Lorković (predsjedao je dr. Stj. Gojtan), koji je za tim izrekao veliki govor o političkom položaju. Magjari su, kaže, vjerolomstvom prekinuli sporazum, jer su zasliepljeni. Govori o dualizmu, zatim kako su Magjari, gospodska i plemićka kasta, nastojali, da Hrvatskoj otmu i ona prava, što joj ih daje nagodba. Pošto su Magjari previše ojačali, stala je Austrija tražiti sredstva, da ih stegne, a to sredstvo bili bi Hrvati. Austrija je našla vrata zatvorena. »Zatvorismo ih riječkom rezolucijom.« Govori o obćem izb. pravu u Austriji, Ugarskoj i Hrvatskoj. U Ugarskoj ne će biti moguće pridušiti šire slojeve. »Magjar danas ne može više da radi što hoće u Ugarskoj. Dolaze vremena, kad će se udruženi siromasi svih plemena udružiti proti kliki (družbi) magjarskoj.« Uza sve to magj. koalicija zateže s obćim pravom glasa. Govoreći o odnošaju Hrvatske prema Ugarskoj kaže: Mi se ne ćemo nikada pokoriti jedinstvenoj magj. državi. »Samo naša neodvisnost je jamstvo za našu nutarnju (misli: domaću) slobodu.« Zato ćemo se boriti proti nasilju Rakodczayevu. Unutarnju slobodu možemo postići i u okviru monarkije (carevine), ali vanjske slobode u tom okviru postići ne možemo. Mi se dakle borimo za oživotvorenje naših prava unutar nas (?). »Mi ćemo ovako jaki i oslobodjeni moći poduprieti i

borbu Ugarske za slobodu. Ova borba nije postala neopravdanom, ako su danas vodeći Magjari učinili od nje ruglo. Mi ne ćemo stati ni tu i poći dalje u težnji naše slobode. Ali to je stvar daleke budućnosti (?). Danas pako (?) i uviek ići ćemo postepeno, a doći ćemo dotle, dokle nam budu sezale snage i pamet. Neka zbor završi poklikom, u kojem je naš program: Dolje Rakodczay, dolje jedinstvena magjarska država; da žive prava širokih slojeva puka i sloboda hrvatske otačbine! (Burno odobravanje).«

O radu »napr.« stranke u saboru izviestio je zast. Šurmin. Zastupnici napr. stranke (I on je rekao, da je napr. stranka imala i da ima dva zastupnika), nisu mogli provoditi samo svoj program, nego su se morali obazirati na druge stranke. Spominje, što su sve ti zastupnici prvi predložili i potaknuli (obće pravo glasa, o obć. nametu, luknu, učiteljske plaće). »U obstrukciji su naši zastupnici (u Zagrebu) pobijali opstrukcioniste i time dokazali, da se drže programa rada. Kad se poduzela obstrukcija u zajedničkom saboru, naprednjaci nisu bili posljednji u obrani prava svoje domovine,« (t. j. oni su obstruirali i time »dokazali, da se drže programa rada«?) — Ž. Bertić, odvj. u Zemunu, kaže, da ljudi već traže druge temelje našoj politici, drugačije od rezolucionaške. »Viče se: Dalje od Ugarske« i t. d. »Nemaju pravo«. On hoće, da se to jasno naglasi. — V. Wilder govori, kako je napr. str. radila u narodu: držala u ovoj godini preko 200 sastanaka i skupština u 42 izborna kotara. — Seljak Ante Gjukić govorio je o tom, kako je »naša stranka najzauzetija za seljačtvo«, da njoj »leži u prvom redu na srcu dobrobit nas seljaka.« Program napr. str. kaže: »Narod je izvor svih prava u državi«, a tko u Hrvatskoj sačinjava u velikoj većini narod? Tko drugi nego seljačtvo! A to nije samo na papiru, nego stranka po tom i radi (lovski zakon, lukno, obće pravo glasa). Kaže svoje mišljenje, kako bi trebalo dalje raditi i pozdravlja provadjače programa sa »Živili!« — O novinstvu napr. str. (»Pokret«, »Hrv. Narod«, »Svjetlost« u Vinkovcima, »Novo doba« u Osijeku, »Sloboda« u Spljetu, i o knjižicama, što su ih izdali), govorio je ur. »Hrv. Naroda«. Tuži se i na »radićevce«. Za »Hrv. Narod« kaže, da ima 4000 predplatnika, a »Pokret« 3200—3500. Ipak bi trebalo novaca. — Pošto je o novcima govorio još (židov?) Herzog nastavi dr. Fr.

Poljak o gospodarstvu (opet obć. namet, lukno, lovski zakon), na što je seljak Mato Božić govorio o komasaciji i zemlj. zajednicama. Napokon je prihvaćeno sjedinjenje s dalm. demokratskom strankom i s tim u svezi promjena njekih točaka programa. Još je govorio o školama Milan Marjanović, a o crkvi i državi dr. Milan Heimrl, prvi je govorio i proti magj. školama u Hrv., a drugi o rastavi Crkve od države i o gradjanskom (civilnom) braku. — Napokon je izmienjen program, i stvorena rezolucija za obće pravo glasa i proti magj. jedinstvenoj državi i Rakodczaju. Program je izmienjen u tom, što su brisali »težnju za podpunom samostalnošću zajednice Hrvatske i Ugarske«, a mjesto toga metnuli »nastojanje oko podpune samostalnosti ravnopravnih saveznih kraljevina Hrvatske i Ugarske.« Budući zbor bit će u Spljetu.

—

I ovaj je zbor dokazao, da u ljudima »napr.« stranke nema stalne misli, već se ravnaju, što no rieč po vjetru. Predsjednikov govor ima dosta nejasnosti, pače protuslovlja. Naprednjaci se rugaju drugim strankama, da »licitiraju«, t. j. više nude, — a sad i oni licitiraju: ni oni ne će »zajednice« s Ugarskom, i oni priznaju, da u Hrvatskoj bez seljačtva naroda i nema. Posve su popustili starčevićanskoj tvrdnji, da je samo naša neodvisnost jamstvo za našu nutarnju slobodu, — što su do jučer poricali. Uza sve to govore još uviek ne samo za savez s Ugarskom, nego i za to, da mi pomognemo Ugarskoj. Zašto? Zar mi baš moramo uviek misliti na to, da pomažemo drugomu, tko nas ne samo ne moli, nego nas davi, prezire i mrzi! Mi te politike ne razumijemo.

(»Dom«. God. 1907. Br. 45.)

Seljačka stranka u Sriemu.

Sriemska županija ima po prostoru blizu jedan milijun i dviesto tisuća (točno, 1,183.390) jutara zemlje, t. j. malo ne šestinu ciele banske Hrvatske, a stanovnika je imala 1900. god. 366.660, od toga 262.693 stanovnika hrvatske (srbske) narodnosti, preko 12.000 Slovaka i Čeha (najviše u pazovačkom, iločkom i zemunskom kotaru), preko 4.000 Rušnjaka (u šidskom i vukovarskom kotaru), blizu 23.000 Magjara (najviše u rumskom, vukovarskom, irižkom i iločkom kotaru) i blizu 60.000 Niemaca (najviše u Rumi, vukovarskom i vinkovačkom kotaru). Tudjih narodnosti Magjara i Niemaca, nema dakle ni četvrtina. Gledamo li na vjeru, po kojoj se naš narod i ovdje dieli na Hrvate i Srbe, pokazuje popis baš pojednako katolika i pravoslavnih, t. j. katolika s unijatima 167.188 duša, a pravoslavnih 167.455 duša. Razlika je samo u tom, što medju katolicima ima i znatan broj naroda tudjinske, osobito njemačke narodnosti. U javnoj upravi razdieljena je sriemska županija na 10 kotara (Ilok, Irig, Mitrovica, St. Pazova, Ruma, Šid, Vinkovci, Vukovar, Zemun, Županja), 143 obćine, a ima i tri grada: Karlovce, Mitrovicu i Petrovaradin.

Gledamo li na politički rad u sriemskoj županiji, moramo sa žalošću priznati, da tu još do nedavna nitko nije za narod ni pitao, nego su gospoda radila, što su htjela. Zato nije čudo, što su Sriemci »izabirali« u hrvatski sabor samo magjarone, pa i kod posljednjih izbora od trinaest sriemskih zastupnika izabrani su osim trojice sami stari khuenovski magjaroni, i to: Cseh u Vukovaru, Šumanović u Šidu, Avakumović u Iloku, Milekić u Mitrovici, Nedeljković u Martincima, pok. Šević u Hrtkovcima, Petrović u Pazovi, Stevo Popović u Šimanovcima, Riester u Rumi i Tropsch u Vinkovcima. U Moroviću izabran je srbski samostalac Dušan Popović, a u Irigu i Karlovcima dva srbska radikala, Lisavac i Krasojević.

Nama nije toliko žao, što su svi sriemski zastupnici osim trojice Srbi: ali nam je tim više žao, što su to magjaroni, kojima je njihovo srbstvo dobro samo onda, kada se treba pred neukim i neupućenim narodom preporučiti za mandat, — a inače im je do srbstva valjda toliko, koliko i g. Csehu i ostaloj magjaronskoj gospodi. No koliko nam i ne bi bilo žao, kad bi velika većina sriemskih zastupnika bili pravi Srbi, t. j. pravi narodni ljudi, koji jednako ljube srbski narod i hrvatsku našu domovinu, njezinu slobodu i njezino pravo, koje bi spremno branili proti svakomu tudjinu — toliko ni onda ne bi bilo u redu, kad bi Sriem u hrvatskom saboru zastupali sami pravoslavni Srbi, kao što je to sada ne samo krivo, nego i žalostno i sramotno. Ta mi vidimo, kako smo spomenuli, da u Sriemu

imade pojednako i katolika i pravoslavnih. Pa kad od trinaest sriemskih zastupnika nema baš nijednoga pravoga Hrvata — onda je to dokaz, da tu nješto nije u pravome redu: to je dokaz, da do 150 hiljada katoličkoga čisto hrvatskoga naroda nema svoga zastupnika, te da nitko za taj narod i ne pita.

To tako ne smije biti, a i ne će biti. U našoj domovini Hrvatskoj treba da imadu prvu rieč Hrvati, koji su ovu domovinu prvi naselili, koji su ju od tudjina branili i obranili, i koji su, što je glavno, još i danas, velika većina naroda u cijeloj domovini.

S ovom istinskom i pravednom mišlju pošla je seljačka stranka u Sriem. Ona je ovu misao iskreno i otvoreno kazala i našim Srbima, koji su našega jezika i plemena, a još ju je jače naglasila našima ovamo doseljenim Magjarima i Švabama (Niemcima). Svi oni treba da znadu, da im je svima zajamčena sloboda, pravica i poštovanje svega što im je drago i sveto, ali u isti čas treba da znadu i to, da živu u Hrvatskoj i da su ju dužni nada sve ljubiti, poštivati i cielu složno s Hrvatima braniti proti svakomu strancu, a Hrvati kao najstariji i kao većina naroda u domovini imadu prvu rieč, oni su vodje. Pa neka je u kojem kraju samo deset Hrvata od stotine, oni treba da vode prvu rieč, jer samo oni mogu pravo shvatiti, pravo osjećati pravu misao i prave težnje ostaloga hrvatskoga naroda.

Ova je misao uhvatila već koriena. To je dokazala lanjska skupština u Nikincima, a sjajno su to potvrdile skupštine u Platićevu i Hrtkovcima, o kojima danas izvješćujemo. Prošlo je doba, kad su Hrvati u vlastitom svojem domu bili kao pastorci, kao sluge, pa još i gore. Stotina hiljada i više hrvatskoga seljačkoga naroda u Sriemu počima se buditi i osjećati, da je Hrvat u svojemu domu prvi.

To je važno ne samo za našu politiku u obće, nego je to još važnije za cieli život hrvatskoga seljačkoga našega naroda u Sriemu. Srce se i duša napunja čovjeku veseljem i zadovoljstvom, što mnogobrojna čisto hrvatska sela u Sriemu oživljuju, što oni krasni, bistri, ozbiljni i pošteni ponajviše dosta imućni seljaci dolaze do spoznanja svoje hrvatske i seljačke vriednosti. Divota ih je i milina gledati i slušati na skupštinama i sastancima za hrvatsko svoje i seljačko pravo, poštovanje i rieč u javnom životu, a još je duša punija i srce zadovoljnije, kad

čovjek pomisli na krasne plodove, koje će probudjena hrvatska seljačka sviest donieti.

A sve je to glavna zasluga hrv. pučke seljačke stranke, koja i ovom zgodom priznaje svakomu svoje, pa i sriemskim pravašima oko njegdašnje »Posavske Hrvatske«, i današnjega »Hrv. Branika« u Mitrovici, da su oni počeli i postigli, koliko su radili. No pravu političku organizaciju hrv. naroda u Sriemu počela je, i to s uspjehom, seljačka stranka. Tomu će se zacielo radovati svi pravi hrvatski rodoljubi.

(»*Dom*«. *God. 1907. Br. 46.*)

Hrvatska Pučka Seljačka Stranka.

Dvie javne skupštine u hrtkovačkom kotaru (u Sriemu) održale su se dne 13. listopada, i to u Platićevu u 8 sati prije, a u Hrtkovcima u $3^1/_4$ sata poslie podne. Da se ove skupštine sazovu i da što bolje uspiju, nastojali su o tom Nikinčani, koji su prvi u Sriemu pristali uz hrvatsku pučku seljačku stranku te već pred godinu dana sazvali prvu u Sriemu javnu skupštinu pristaša i prijatelja HPSS. Ta lanjska skupština probila je u Sriemu led. Istina je, još na toj skupštini usudio se jedan srbskopravoslavni pop pozdraviti narod riečima: »Braćo Srbi i Magjari!« — kao da Hrvata i nema! Tako se je malo gledalo i pitalo za Hrvate, koji su većina u domovini! No to nije bilo zadnji put, i nikad više. Već na toj nikinačkoj skupštini nije onaj pop mogao ni rieči više progovoriti, jer se iz stotinu grla orilo: »Dosta! dosta! A gdje su Hrvati?« Tu se je vidjelo, da je u Sriemu počelo novo doba.

To su sjajno potvrdile i ove dvie ljetošnje skupštine. Neumorni povjerenici i pristaše HPSS, na čelu im braća Paškal i Dominik Nikić, Ivan Milobara i Petar Bumba — pripravili su narodu u dva obližnja sela, u Platićevu i Hrtkovcima, pa zajedno s domaćim gospodarima sazvaše za 13. listopada u oba mjesta javnu skupštinu.

Na skupštini u Platićevu sakupilo se »kod Zvonare« pred katoličkom kapelom do 300 ljudi, medju kojima je bio uz

mjestnoga načelnika seljaka i domaći parok g. Pero Bronzić. Skupštinu je kratkim pozdravom otvorio jedan od sazivača, Nikinčanin Ivan Milobara, i predložio za predsjednika domaćega obćin. odbornika Stjepana Dragićevića, koji je takodjer skupštinu pozdravio, na mir i red opomenuo, predstavio izaslanika oblasti kr. kot. pristava g. Markotića, a onda dao rieč članu gl. odbora HPSS Antunu Radiću iz Zagreba, koji je odmah u početku rekao, da nije došao zato, da što komu dade i obeća, nego zato, da narod pouči u tom, kako bi si svi zajedno pomogli. Za tim je razložio glavne misli i težnje seljačke stranke, a skupštinari su bez razlike odobravali. Srbin Marko Kapetanov ustade na to i javno reče, da on kao Srbin pristaje uz taj nauk, samo dao Bog, da što prije bude tako, kako smo, reče, čuli. Jedini je prigovarao njeki, kako kažu, socijalista Lorenc, valjda starinom Švaba, koji reče: »Meni Srbin ubije sina, a vi hoćete da mi bude brat.« — Iza toga progovori ukratko član gl. odbora profesor Suknić o potrebi narodne seljačke vlade i posebnoga poljodjelskoga ministarstva, a osobito o politici Jelačića bana, koji je braneći Hrvatsku radio složno sa Srbima i ostalom slavenskom braćom. Pošto je A. Radić pozvao skupštinare, naročito onoga Lorenca, da upitaju i prigovore, ako tko što ima, progovori nješto bez smisla onaj Lorenc, a nješto pametnije spomene seljačke jade i gospodsku krivicu njeki Belobaba. Napokon rastumači Radić organizaciju seljačke stranke, na što budu popisani novi povjerenici i predplatnici »Doma«, a predsjednik Dragičević zaključi oko 11 sati skupštinu, koja razilazeći se zapjeva »Liepa naša domovina«.

Poslije objeda krenu oko 1 sat po podne osam koša što Nikinčana, što Platićevčana pod dvie ovelike hrvatske zastave — barjaktari su bili cielo vrieme Pero Bumba i Franjo Ulić — u Hrtkovce, gdje nas pred crkvom dočeka desetak Hrtkovčana, medju njima sazivači Pavle Looš, Niko Nilić, Anton Maroševič i drugovi. Pošto smo se kod Nilića malo odmorili, krenusmo u 2 sata na mjesto skupštine, no moradosmo čekati, dok počne i svrši večernja, koju bi g. župnik rado prije počeo, da nije bila već oglašena. Poslie večernje oko 3¼ otvori bivši načelnik Pavle Looš skupštinu, na koju se bilo sakupilo najmanje 800 ljudi i dade rieč Antunu Radiću, koji počne time, da je naša domovina Hrvatska u pogibelji, jer su se Magjari baš

sada upeli, pošto su nas oderali otimajući nam bez računa novce i otevši nam šume, da nam otmu i dušu, jezik naš, i da nas protjeraju iz domovine, a ovdje da namjeste svoje ljude, Magjare.

Zatim je govorio o izbornoj krivici i nepodobštinama kod izbora sveudilj naglasujući, da većina naroda, seljačtvo, nema kod toga nikakve rieči ni prava, pa je za to bila upravo nuždna seljačka stranka, koja hoće, da seljak bude u Hrvatskoj prvi. Skupštinari su cieli govor slušali neobično pozorno i s odobravanjem, a kad je Radić svršio, vidjelo se, da je govor vanredno djelovao na sve, pa i na izaslanika oblasti, g. pristava Markotića, koji je to govorniku i kazao. Pošto je još u kratko progovorio profesor Suknić, a za njim opet dr. Ante Radić o organizaciji stranke, pri čem je iztaknuo zasluge Nikinčana za organizaciju u ovom kraju (Živjeli Nikinčani!), a onda razložio, jesu li zbilja Magjari jači od Hrvata, progovorio je predsjednik Looš od prilike ovo: Braćo, ovdje ima osim nas Hrvata i Srba drugih nacija (narodnosti), koje molim, da ne budu uvrijedjeni, što se ovdje govorilo proti Magjarima i Niemcima, jer to nije nije bilo proti našim Magjarima i Švabama, koji ovdje imadu svoj dom i koji s nama trpe sve zlo i dobro, pa su dužni s nama zajedno boriti se proti svakomu tudjinu, koji našoj domovini hoće i čini krivo. — Poslie ovih rieči pozove predsjednik skupštinare u dvorište odličnoga pristaše g. Mate Brnasa, da se prijave za povjerenike i predplatnike »Doma« na što skupštinari odkritih glava odpjevaše »Liepa naša domovina!«

Poslije skupštine skupilo se na hodniku i dvorištu kod g. M. Brnasa, rodom Čeha, 50 ljudi, od kojih se mnogi upisaše i prijaviše za povjerenike i predplatnike »Doma«. Kad je to obavljeno, poslan je predsjedniku gl. odbora Stj. Radiću u Zlatni Prag oveći brzojavni pozdrav, u kojem mu se javlja uspjeh ovih dviju skupština. Brzojav je podpisalo do 40 pristaša.

Vanredni uspjeh ovih dviju skupština, osobito hrtkovačke, vrlo je važan s više razloga. U prvom redu je ovaj uspjeh dokazao, da krivo imadu, koji govore o »mrtvoj Slavoniji«, u kojoj se ne može ništa, jer je narod takav i takav, pun tudjinaca i t. d. Treba raditi, i to otvoreno, pošteno i uztrajno, pa onda ide. To je priznao i urednik mitrovačkoga »Hrv. Branika«, g. Nikola Dogan, koji je cielo vrieme bio s nama i kojemu

odlučni pristaše HPSS i ovom zgodom s velikim poštovanjem priznadoše rad i zasluge u probudjivanju narodne sviesti. G. Dogan je priznao, da ovakove skupštine ovdje još nije bilo, — a to je dokaz, da se do sada nije ovako radilo, pa da Seljačka stranka — nije suvišna.

Veliku hvalu pred cielim narodom zaslužuju svi, koji su ovu skupštinu priredili, i vodili, poimence: braća Nikići, Ivan Milobara i Pero Bumba, pa Novačić, Lulašić, Bodor itd. iz Nikinaca, Stjepan Dragićević, Šarić i Špehar iz Platićeva, Pavle Looš, Niko st. Nilić, Antun Marošević, Mato Brnas, itd itd. iz Hrtkovaca: svima bude za njihov trud i gostoljubivost u ime svih pristaša seljačke stranke po cieloj Hrvatskoj ovdje izrečena topla bratska seljačka hvala sa vrućom željom, da se nadje što više njima ravnih po cieloj domovini!

(»Dom«. God. 1907. Br. 46.)

Hrvatska gospoda i seljaci.

(Preradovićev »Marko Kraljević«)

Treća glavna skupština seljačke stranke imala se je pokloniti medju ostalima i uspomeni hrvatskoga umnika i pjesnika Petra Preradovića pred njegovim spomenikom u Zagrebu na trgu Franje Josipa. Je li to Preradović zaslužio, neka prosudi svatko, kad pročita, što je i kako je on mislio o gospodi i seljacima pjevajući svoju veliku glumsku pjesmu pod naslovom »Marko Kraljević«.

Posve u kratko može se ova pjesma izkazati ovako: Njeki seljački momak Stevan pošto je dugo boravio negdje u svietu, kaže narodu, da će iz njekakve »banske pećine« izvaditi veliko blago, koje je u njoj zatvoreno; no kad se narod skupi, Stevan izvadi iz pećine plug, motiku i lopatu veleći narodu, da je to jedino blago na svietu, samo neka se drži svega svojega, a ne tudjega, pa će se osloboditi od današnjega zla, — ustat će Kraljević Marko. Stevana obtuže pred gospodom, da buni narod i on bude zatvoren u tamnicu ali ga vila oslobodi i on pobjegne u goru i nadje sablju Kraljevića Marka, pa kad ga

progonitelji stignu, potegne sablju, a iz groba ustane Kraljević Marko na svojem šarcu.

Ovo je samo u kratko kazana ova gluma ili igra, no u cieloj ima toga dakako više. Tako se tu predočuje, kako Stevana čeka njegova zaručnica, na koju vreba njeki pokvareni trgovac Zvierić, koji je unesrećio već više djevojaka, pa ih onda ubio sve uz pomoć svoga sluge, koji ga napokon prisili, da na njega prepiše sav svoj krivo stečeni imetak. Tu dolazi više svakojakih seljaka, pa onda pop, a osobito njeki školovani mladić Mile. Baš onaj trgovac Zvierić i ovaj školarac Mile — to su ona gospoda hrvatska, za koju je Preradović htio pokazati, kakva su. Hajde da malo vidimo, što ta gospoda po mišljenju pjesnika i umnika Preradovića rade, kako postupaju sa seljacima i što o njima misle.

Trgovac Zvierić zabludio u lovu, pa čuje kako seljaci negdje u daljini pjevaju njekakvu pjesmu o Kraljeviću Marku, da će ustati, a Zvierić na to kaže: »Što buncaju ti ljudi o Marku? Ustati će! Imao bi za što! Da vas gleda gole i prnjave, nevaljale, za napredak hrome (t. j. liene), a za nauk glupe kao klade! Da ja mogu upravljati vami, tjerao bi vas na tisuće van iz vaših podrtih koliba u tudjinu, da što naučite, ili još bolje: sve bi vas potukao i narodom drugim, vrednijim te predjele (krajeve) krasne naselio! To je uprav iznad ovog svieta: U zlu pliva do obrva crnih, a još pjeva, mjesto da jauče!«

Jeste li ga čuli? — A koliko ima i danas takvih Zvierića (pazimo samo, kakovo je »liepo« ime Preradović dao tomu trgovcu!) — koliko i danas ima Zvierića, koji bi tobože najvolijeli sav naš seljački narod protjerati iz ove zemlje, a to samo zato, što taj seljački narod nije dosta »naobražen« i što nema toliko — koliko lakomoj gospodi treba! Samo se pita, tko bi hranio te Zvieriće, kad bi oni naš seljački sviet protjerali, — jer bi se težko dao naseliti u ovu zemlju još koji takav narod, koji bi tako strpljivo služio naše Zvieriće...

No da vidimo, kakva su učena, školana gospoda, jer Zvierić je samo obični trgovac: da vidimo »naobražena« gospodina što je on sve naučio.

Za onoga Milu kaže njeki seljak Stanko: »Naučio se je duge činiti, naučio se je pijančevati i kartati se... Naučio se je prezirati otca i mater, a na nas druge ni ne gledati; samo

se s popom kadkad koči po ulici ili sa Zvierićem u lov ide, mi svi drugi — mi smo mu ništa. To mu je sva njegova učenost.«

A njeki Vaso, kojega je Zvierić prilično »naobrazio« i prekrojio, kako bi trebalo naobraziti i prekrojiti sve te nenaobražene seljačine, — taj veli za Milu: »Time baš i pokazuje, da je učen čovjek, što znade izabrat ljude za društvo,« — A Stanko na to odgovara: »Da je moj sin, ja bi ga iz puške ubio. Oj, gdje si, Kraljeviću Marko, da nas oslobodiš od takve učene djece — žalibože već se je dosti kod nas izleglo!«

No čujmo još malo Zvierića, kako uči svoga Vasu, seoskoga krčmara: »Zašto mene ne slušaš? Tako ne ćeš nikada ništa steći. Podvostruči slobodno cienu... Bila ciena vinu kakva mu drago, naš će čovjek piti kako je i do sad pio... on će prodati i ženu i djecu, samo da se napije. Davaj na vjeresiju, pa ako ti ne plati na vrieme, a ti traži za čekanje još onoliko, koliko ti je dužan... A tako sve dalje, dok ne dobiješ četverostruko.« — »Ali kako ću najposlije utjerati dug?« — »Tuži ga — makar do paše (t. j. do najvišega suda), pa ti samo meni kaži; znaš, da sam ja dobar s pašom,« (t. j. s gospodom sudcima).

Jeste li ga opet čuli? Nije li Preradović dobro poznao našu gospodu, Zvieriće i suce: — Ali čujmo ga i dalje:

»Vjeruj mi, ja sam prošao dosta svieta, i k tomu naobraženoga svieta, i svud sam vidio da sve bogatstvo iz tudjega znoja curi; tko ga sam iz svoga znoja ciedi, taj samo životari... A što je tamo u naobraženom svietu slobodno, gdje ljudi bolje znadu, što je pravo, ne će ni tu grehota biti... A i ja, sve što imam, na taj sam način stekao: mene su drugi varali, a ja njih, samo što sam ja bio lukaviji i sretniji. Ovaj naš narod, vidiš, kakav je: kukavan i siromašan, jer ostaje kod pluga i motike, ne će da se makne iz domaćega smeća... Bože sačuvaj! On voli uz zlo nego li uz dobro pjevati.«

A Vaso hoće brže da pokaže, kakav je on naprednjak, pa evo što odgovara: »Ipak i naš narod napreduje malo pomalo. Vidite: ja sam već svukao sa sebe one proste narodne prnje i nosim se kao i vi, a poslao sam na Vaše nagovaranje i sina u nauke.« — A Zvierić daje svojemu naprednjaku odmah svjedočbu: »Ti i jesi najpametniji čovjek u cieloj okolici«...

Nego da čujemo toga učenoga Milu, toga naobraženoga naprednjaka, što on sudi. Evo, kako on popu Radi soli pamet:

»Naobraženi ljudi bivaju pobljedjega lica i tanjega stasa... zato ne mogu da Vam izkažem, kako me mrzi gledati ove naše proste ljude, onako plećaste i traljaste. To mi je najveća muka, kad kući dodjem, a ne bi ni došao, da mi ne treba novaca... Moj Rade! Vidi se, da Vi ništa ne znate o napredku vremena... Šta da Vam sve kažem? Ne znam gdje početi. Sve je tamo novo, drugačije«...

Učenoga i naprednoga Milu tako zasliepio »napredak vremena«, da ne može naći prave rieči, pa zato dade popu priliku, da ga malo točnije popita: »Ta baš sve ne će biti novo! Znam, da i tamo ljudi jedu i piju kao i ovdje« — dodade malo porugljivo dobri naš popo, ali se Mile ne dade, nego priča baš čudesa o gospodskom napredku:

»Jest, jedu, ali i to na osobit način. Tamo, vidite, ne jede se o podne... tamo se objeduje u tri, četiri sata poslije podne.« — »Pa kako ti ljudi mogu obastati s praznim trbuhom?« — pita siroma seoski pop naprednoga mladoga gospodina, koji za tim priča, kako gospoda spavaju do 11 ili 12 sati, kako idu u šetnju, u pohode, u kavanu, u kazalište i t. d. dok pop opet ne upita: »A molim Vas, kada ti ljudi rade?« — Mile i na to odgovara:

»Oni ne rade ništa. To su gospoda. Prosti ljudi za njih rade, a gospoda pobiraju samo novce, pa ih troše — to im je jedini posao«. — A kad pop dalje upita, ima li mnogo »te gospode tamo?«, opet učeni i napredni Mile tumači ovako:

»Ima ih više, nego prostih ljudi, i od dana do dana sve ih to više biva. To i jest, vidite, napredak svieta, da se prostota malo po malo podiže i gleda pogospoditi.«

Pop svega toga ne razumije, pa veli, da je to zlo, jer čim više gospode, tim veći teret narodu, ali Mile, kojemu je svaka druga rieč »napredak« pa »napredak«, — on kao pravi naprednjak znade na sve odgovor, pa kaže, da su sve to »male neprilike«, na koje ne treba gledati, već treba imati pred očima »veliki smjer uljudbe, t. j. hoće da kaže, da bez prostaka-mučenika ne bi bilo naobražene gospode, a bez naobražene ili uljudjene gospode — ne smije sviet biti.« Pop se ipak ne dade, nego kao sam sobom govori, kako ta gospoda ne misle na to, da će Bogu odgovarati, što radi njihovoga razuzdanoga života toliko njihove braće strada. No Mile na to odkreše, da tu nema nika-

kovoga odgovaranja pred Bogom, jer kaže: »Ako Vi na volovih orete, zar ćete za to morati odgovarati pred Bogom?« — »Dakle Vi stavljate proste ljude u red marve?« — upita pop snebivajući se. A naš Mile i na to odgovori mirne duše: »Da šta su prema gospodi?« — nego marva...

—

Tako je eto osvjetlao gospodu Petar Preradović, kojega sva naša gospoda i danas časte (umro je god. 1872.), pa su mu i spomenik podigla. No ne slave ga radi ovoga njegovoga »Kraljevića Marka«, dapače je ovo njegovo djelo medju gospodom posve zaboravljeno. Nije ni čudo, jer su hrvatska gospoda u novije vrieme velikim dielom pošla takvim putem, da je već davno bilo nuždno sjetiti ih na ovo, što smo evo iz Preradovićevih spisa izvadili, jer je Preradović jedan general i — rodoljub, već 40 godina ovim svojim pred mislima dirnuo u najvažnije pitanje narodnoga našega obstanka i života. Za ove njegove misli naša gospoda ne mare; kako smo spomenuli, ali zato su ove misli postale činom na političkom polju.

No time, što smo ovo izvadili i priobćili, nismo još sve kazali o toj stvari, osobito, što se tiče prosvjete i pravoga napredka.

Za sada kažemo samo to, da bi krivo sudio, tko bi mislio, da je Preradović proti prosvjeti i napredku seljačkoga naroda, jer on je samo proti onoj tobožnjoj i sljeparskoj prosvjeti, koja se pokazuje izvana, na pr. samo u odielu, u nadutosti, u preziranju rada i radnika, onoga radnika, čiju muku ovako »naobražena« i »napredna« gospoda troše.

Svakako bi dobro bilo, da se mnoga naša gospoda pogledaju u ovo svoje Preradovićevo zrcalo, prije nego što nastave hajku na one, koji seljačtvo »bune«...

(»Dom«. God. 1907. Br. 47.)

»Starčevićeva hrvatska stranka prava«.

Stranka, koju vodi Jos. Frank, zove se danas »Starčevićeva hrvatska stranka prava«. Najprije se zvala »čista stranka prava«, za tim »hrvatska stranka prava«, napokon za razliku od druge »hrv. stranke prava« — ovako, kako se danas zove. Pod vodstvom J. Franka stoji ova stranka već dvanaestu godinu, pa je istom sada došla do toga, da skupi i na svjetlo dade svoje misili i težnje, svoj »program« i tumačenje programa, premda njezine novine kažu i priznaju, da je to bilo potrebno kao »svakidašnji kruh«: izdali su napokon knjižicu pod naslovom: »Starčevićeva hrvatska stranka prava«.

Mirne duše i s podpunim uvjerenjem možemo reći, da ova knjižica ne bi nikada izašla, da nema naše hrvatske pučke selj. stranke i njezinoga programa. Ta i pravi frankovski starčevićanci bili su 12, dapače preko 40 godina bez ovakve knjižice, — pa bi bili i dalje bez toga »svakidašnjega kruha«. No nas to samo veseli, da se »najstarija stranka« (tako frankovci zovu svoju stranku) uči od nas, što se vidi na cieloj toj knjižici počevši od naslova. Ako ima istina, i ako sviet voli istinu i dobro od laži i zla, pa ako knjiga širi znanje i ako znanje pomaže tražiti i naći istinu, — a mi u sve to vjerujemo, — onda je dobro, što je ova knjižica izašla i što je razširena medju narodom. Mi se toga ne bojimo i zato možemo mirno i istinski kazati, što je u toj knjižici i što joj se ima prigovoriti.

A imademo mnogo prigovoriti, jer je ova knjiga zla.

Posebice ćemo razložiti, što je u njoj lažno, izkrivljeno, lukavo i protuslovno. A hoćemo li u kratko i u obće kazati, što je u toj knjizi najgore, moramo reći ovako: Najgore je, što je knjiga puna mržnje i takovih težkih rieči i tvrdnja, koje nisu ni obrazložene ni dokazane, a diraju ne samo u rad i poštenje mnogih naših ljudi i stranaka, nego se tiču sreće i časti cieloga hrvatskoga naroda i domovine. Zato mi ne možemo vjerovati, da dobro i pošteno misle ljudi, koji ovako lakoumno govore cielomu narodu zovući ga, neka ide za njima.

No prije nego iznesemo pojedine glavne prigovore ne možemo, a da ne kažemo ovo: Žalost je i sramota, što »najstarija« hrvatska politička stranka izlazi pred cieli narod ovako nedostojno, kako to vidimo u ovoj knjižici. Čovjek još razumije i može kroz prste progledati, kada se u novinama piše nepristojno, žučljivo, s mržnjom, psovkama itd., jer čovjek promisli, da se to piše u brzini i da to piše jedan čovjek, i za jedan dan. Ali kad stranka daje narodu svoj program i tumačenje programa, t. j. ono, što ima najbolje i što joj je sva vriednost; kad se

to narodu daje pod imenom i pod odgovornošću ciele stranke, onda tu čovjek ne može nego samo težko požaliti i oštro osuditi, kad se i tu vide svi oni svakdašnji gadni i odurni novinarski griesi. A ciela je ova knjižica puna takovih grieha.

No najnedostojnije je u toj knjižici to, što se tu narodu bez razlaganja samo zapovieda kao gospodarskomu roblju, kao na pr.: »Pravi Hrvat mora biti starčevićanac«. »Ne vjeruj u razne klevete i laži!« »Zato svi seljaci hajde u onu pravu seljačku slogu, u starčevićansku stranku!« Ovako se govori onomu, koga ne poštuješ i do čijega razbora i razuma ne držiš, jer razumnomu čovjeku ne treba kao živini doviknuti: »hajde!« nego njemu sami razlozi govore i nukaju ga, da prihvati, što je bolje.

Ciela je ova knjižica u jednu rieč jedna sramota.

A sada da posebice pokažemo bezrazložnosti, protuslovlja, izvraćanja, pa i laži u tom na žalost »svakdašnjem kruhu« starčevićanskom.

Program »iz srca naroda«. Starčevićanci su mnogo puta napisali i tim se ponose, da je Starčević svoj program »izvadio iz srca ili iz duše hrvatskoga naroda«. Mi dobro znamo, što tim hoće da kažu, hoće da kažu, da je Starčević želio, da Hrvatska bude svoja, slobodna i srećna kako to želi svaki Hrvat, cieli hrvatski narod. Mi tomu ne prigovaramo, premda je to samo liepa rieč, koja ne znači mnogo. No nama je milija istina od liepe rieči. A evo što je istina: Istina je, da velika većina hrvatskoga naroda stotine i stotine godina nije pitala za Hrvatsku, nego se je morala pod gospodstvom tudjina i pod batinom domaće braće svoje boriti za vlastiti svoj imetak i za isti život. Iz duše i srca takvoga naroda nije nitko, pa ni A. Starčević, mogao izvaditi programa o državnoj samostalnosti. Ovu žalostnu istinu potvrdjuje i ova starčevićanska knjižica, kad piše, kako je bilo, kad je A. Starčević osnovao stranku prava (na str. 39): »Sviet je bio u velikom neznanju, nije poznavao ni sebe ni svoje prošlosti; ljudi nisu znali, što smo imali, što smo izgubili za čim moramo ići, hoćemo li biti, živjeti i napredovati. Zato je takove ljude težko bilo predobiti za načela stranke prava ... Jedni su se plašili i govorili: liepo, ali neizvedivo, a drugi pak rugahu se toj stranci, da luduje, da je sastavljena od samih bosjaka i prosjaka.«

Jeste li čuli? Je li moguće, da netko nekomu izvadi iz srca i duše kakvu težnju, a onda ga ne može za tu težnju predobiti? Pa je li moguće izvaditi kakvu težnju ili misao iz srca onomu, koji sebe ne poznaje, koji ne zna, za čim mora ići, hoće li biti i živjeti? — Nije to moguće. Zato nije moguće, nije istina, da je A. Starčević svoj program izvadio iz duše hrvatskoga naroda, koji nije sebe ni poznavao, koji nije znao, za čim bi išao i hoće li biti i živjeti, — kako to istinski piše ova knjižica.

A ako A. Starčević nije programa stranke prava izvadio iz duše naroda, onda ga je izvadio iz svoje duše i glave. A ako je tako, gdje je poštenje i pravednost starčevićancima, kad pišu u toj knjižici (na str. 57) ovo: »Današnju seljačku stranku osnovao je Stjepan Radić, koji je napisao i njezin program. Pamtite, već zato to nije pravi seljački program, nego program, ideja i nauka Stjepana Radića.« Kakav je to dokaz i za koga, kad bi sve i bila istina, da je Stjepan Radić sam napisao program seljačke stranke (što nije), i da toga programa nisu rieč po rieč odobrile stotine seljaka? — No takvi su starčevićanski dokazi.

A kad su starčevićanci pisali ono, kako su ih nazivali ludjacima i bosjacima, jesu li se sjetili, kako su oni baš Stjepana Radića nebrojeno puta nazvali ludjakom i smušenjakom rugajući mu se uz to u svojih novinah, da je »rajzender« samo zato, što je i pješice hodao i kojekako si pomagao na putu idući za osvieštenjem i naučanjem naroda, a nije imao ni kočije ni obilne podvorbe u župničkim dvorovima kao danas neki starčevićanci, pravi nasljednici A. Starčevića? — Doista malo misle, malo srama imadu i malo se Boga boje ovi starčevićanci.

Prvi starčevićanski čin Dr. Josipa Franka. Na str. 43 čitamo, da je g. 1875. bio u sesvetskom kotaru izabran jedini učenik Starčevićev, i to Fran Folnegović. »Dakako« čitamo dalje, »da su se obzoraši htjeli riešiti i toga jedinoga starčevićanca u saboru, pa nisu htjeli njegov izbor potvrditi, jer da je kao činovnik uzeo od vlade predujam, kojega nije povratio. Zastupnik Folnegović bio bi izbačen iz sabora, da se za razprave o tom izboru nije na galeriji nalazio mladi odvjetnik dr. Josip Frank, koji videći Folnegovićevu nepriliku posegne u žep i pošalje mu potrebnu svotu, tako da je Folnegović mogao saborskom predsjedniku baciti na stol novac i morao biti ovjerovljen.«

Ovako pripoviedaju starčevićanci u svojoj knjižici i očito je, misle pohvaliti i prodičiti svojega današnjega predsjednika. No mi o toj stvari mislimo ovako: Po prvom ovom činu današnjega predsjednika Starčevićeve stranke prepoznaje čovjek odmah Židova. Svi naime znamo, kako Židov znade ponuditi čovjeku novaca osobito onda, kad se koji lakoumnik nadje u neprilici. Ovo je vriedno zapamtiti osobito zato, što su gospoda hrvatska vrlo često lakoumna, troše i zadužuju se vrlo lako i bez računa, dodju u nepriliku, iz koje ih onda izvlači Židov. Razumije se, da naši ljudi, koji, to se mora opet priznati, imadu više poštenja nego pameti i razbora, ne ostaju Židovu dužni, nego su mu još zahvalni. Mi to spominjemo zato, što znamo, da ovaj prvi čin današnjega predsjednika Starčevićeve stranke — nije bio i posljednji, nego da je on dosta puta posegnuo u žep, da pomogne komu iz neprilike, i da mu zato gdjekoji starčevićanci duguju zahvalnost. Dakako, da ovakove stvari imadu svoje posljedice i u javnom životu, u politici, a ljudi onda ne razumiju, kako pravi Hrvati mogu biti uz jednoga Židova. Zato mi mislimo, da ovakvi čini ne spadaju u političku povjest i da se nemaju pred narodom uzvisivati. Imati novaca — to nije ništa, što bi čovjeka pred drugima odlikovalo; radi novaca se ne smije nikomu dati mjesto u narodnoj povjesti, kako je eto Jos. Frank dobio mjesto u povjesti Starčevićeve stranke samo zato, što je imao novaca i mogao jednoga lakoumnoga Hrvata izbaviti iz neprilike. Pred narodom treba izticati i hvaliti onakve čine, koje mogu nasljedovati sve plemenite duše, pa bili to i siromasi.

Ova pripoviedčica iz poviesti Starčevićeve stranke, tako je važna za naš politički život novijega vremena, da se ne bi smjela dugo zaboraviti — radi Židova i radi naše lakoumnosti.

A gdje je onda bio Josip Frank? Na str. 44 i 45 čitamo ovo: »Radi vanbačenja (Khuena iz sabora, 5. listopada 1884), gotovo svi pravaški zastupnici bili su izključeni iz sabora na 30, 60, 90 pače i 120 sjednica; dr. David Starčević i Josip Geržanić bili bačeni u zatvor, isto tako urednici i suradnici starčevićanskih novina, tako da se više nitko nije ufao biti odgovorni urednik. Neki medju njima od patnjah u zatvoru poludiše, drugi obolješe, treći preminuše i tako je sve počelo propadati.... nastali strahoviti odnošaji u Hrvatskoj, a žrtvom su im bili starčevićanci. Da podpuno uništi Davida Starčevića dao ga je (Khuen) ponovno baciti u zatvor.... Time je otačbenike u Hrvatskoj još više zastrašio, jer nitko nije bio siguran, da ga Khuen prava i poštena ni kriva ni dužna, ne će strpati u Lepoglavu. Tako su došli za stranku prava tužni dani. Propala joj tiskara i knjižara, njezini listovi nazadovali i samo životarili... jer čim bi progovorili o domaćim stvarima, odmah bi sliedio aps, globa, gubitak jamčevine, a razpršena stranka i iztrošeni njezini prvaci nisu mogli više smagati na ljudima ni na novcu. Uz nečuvena nasilja i mito došli su i izbori 1887., iz kojih je stranka prava izašla silno oslabljena, a vidjelo se da će još više propadati, jer su ljudi klonuli i sve više se pitali, je li se vriedno toliko izlagati i žrtvovati... Tko je bio starčevićanac, nosio je glavu u torbi.«

Istinski je tu u kratko opisano, što su rodoljubni pravaši prepatili. No mi pitamo: A gdje je u to doba bio onaj dr. Josip Frank, koji je već god. 1875. bio mladi odvjetnik i valjda već došao k pravoj spoznaji, tim više, što je već onda pritekao u pomoć jednomu starčevićancu? Je li i on bio medju starčevićancima i nosio glavu u torbi? — Nije. On je bio već g. 1884. zastupnik, ali nije bio u stranci prava. Kada je stupio u stranku, toga knjižica ne kaže; kaže samo, da je god. 1892. u ime stranke predložio u saboru adresu, kad je već »naša stranka« — u godinama 1890. do 1894. — opet silno porasla i sav se narod opet počeo oduševljavati za starčevićansku »nauku« — kaže knjižica, ali dalje ne pripovieda ništa o Khuenovom nasilju, nego veli: »Sve ovo gledali su slavosrbi priekim okom«. Khuenu ni traga!

(»Dom«. God. 1907. Br. 49)

Program od godine 1894. Glasoviti ovaj program, za koji se otimaju tri stranke prava (»starčevićeva«, »hrvatska« i mrtvorodjena »kršćansko-socijalna«) — ima samo 27 tiskanih redaka, t. j. nema ni cielu tiskanu stranu. No prije nego kažemo, što o tom mislimo, treba spomenuti ovo: »Stranka prava« premda je stara već 46 godina, nije zapravo imala programa do god. 1894. pa kad su pravaši htjeli ili morali baš kazati, što im je program, onda su se pozivali na svoje »adrese« t. j. na sastavke, koje je stranka prava, zapravo sam Ante Starčević, predlagao saboru, da se pošalju kralju. Na žalost ni jedna takva »adresa« nije došla kralju u ruke, ali to je sad svejedno. Mi sad ne prigova-

ramo ni tomu, što stranka prava nije tako dugo imala programa, jer znamo prosuditi, da se je onda politika drugačije vodila. Onda, kad je stranka prava počela voditi politiku, vodila su politiku samo gospoda, to je jedno. A drugo: onda je bilo glavno, hoće li Hrvatska biti svoja, ili će biti pod tudjom vladom, njemačkom, ili magjarskom. Drugim riečima: gospoda su vodila samo »državopravnu« politiku, vodili su borbu za državno pravo, — a za narodno pravo i za gospodske krivice nisu pitali. Sramota je doduše i šteta, što se je u nas tako dugo vodila samo gospodska politika, — ali takva su gospoda dugo bila i drugdje, pa ne ćemo radi toga prigovarati samo našoj hrvatskoj gospodi, nego nam je drago i veselimo se, što su se i naša gospoda po primjeru drugoga svieta oko nas barem malo sjetila i naroda i što su nješto barem o tom metnula i u svoj program. A učinila su to zajedno gospoda starčevićanska i obzoraška (»slavosrbska«), kad su se njihove stranke složile.

Nije dakle ciela istina, da je glasoviti program god. 1894. program »Starčevićeve stranke prava«, nego je ono program sdružene opozicije, koja se je istom deset godina poslie prihvaćenja toga programa sjedinila pod imenom »hrvatska stranka prava«. U ovo sjedinjenje nije pristupio jedan dio stare »stranke prava«, t. j. Jos. Frank i njegovi drugovi, ali su pridržali isti onaj program, što su ga zajedno sa »slavosrbima« stvorili i prihvatili; a zvali su se najprije »čista stranka prava«, zatim »hrvatska stranka prava«*), napokon »Starčevićeva hrvatska stranka prava«.

Mi ovo razlažemo zato, da se vidi nedostojno postupanje današnjih starčevićanaca, koji ovaj program od god. 1894. slave kao njekakvu posebnu starčevićansku i Starčevićevu nauku, a u isti čas ruže i psuju one iste »slavosrbe«, s kojima su zajedno ovaj program sastavili i prihvatili.

A sada da još kraće kažemo, što je u tom kratkom programu.

---

*) Vriedno je zabilježiti, kako se je i zašto se je »čista stranka prava« prozvala »hrvatska stranka prava«. Bilo je to ovako: Pok. Eugen Kumičić obećao je prije izbora u Zlataru (1903 god.), da će položiti mandat, ako »čista« stranka ne primi ime »hrvatska stranka prava« jer se je »čista« stranka samo po imenu razlikovala od one sjedinjene »hrvatske stranke prava« u kojoj su bili i pravaši i obzoraši. Za volju dakle Kumičiću moralo se to učiniti — radi jednoga mandata.

Taj program zahtieva ovo četvero: 1) da se hrvatski narod u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, na Rieci, u Medjumurju, u Bosni-Hercegovini i Istri sjedini u samostalnu državu, i to u okviru habsburške monarkije; 2) da u Hrvatskoj ima vladati »parlamentarna vlada« t. j. vlada uz koju pristaje sabor; 3) da Hrvatska ima biti ravnopravna Ugarskoj; 4) da u Hrvatskoj ima biti sloboda, i to slobodni izborni red, sloboda sastajanja i t. d.

Kako se vidi, onoj glavnoj pravaškoj misli dodane su još tri. Radi narodnoga prava važna je druga i četvrta misao, jer pravaši prije nisu do toga obojega mnogo držali, a kako ćemo vidjeti, ne drže ni danas.

Važna je i treća točka koja od rieči kaže: »Poslove skupne cieloj monarkiji potičuće iz hrvatske pragmatičke sankcije riešavat će kraljevina Hrvatska, ravnopravno kraljevini Ugarskoj, s ostalim zemljama Nj. Veličanstva« (t. j. s Austrijom). — Ovdje je važno dvoje, i to prvo, što ovaj program priznaje zajedničke poslove cieloj monarkiji, drugo, što priznaje, da će Hrvatska zajedno s Ugarskom rješavati zajedničke poslove s Austrijom, — priznaje dakle »dualizam« (dvojstvo), t. j. priznaje austro-ugarsku nagodbu od godine 1867., po kojoj je ciela monarkija podieljena na dvoje, na Ugarsku i Austriju.

Ovo je važno zato, što ima i druga politička misao u ovoj stvari, naime: da bi mjesto Ugarske s Hrvatskom i Austrije trebalo zahtievati, neka Hrvatska bude ravnopravna ne samo Ugarskoj, nego neka bude ravnopravna i ostalim zemljama Nj. Veličanstva t. j. neka budu u buduće tri države (Hrvatska, Ugarska i Austrija), a ne samo dvie (Ugarska zajedno s Hrvatskom i Austrija). Ovako su ovaj program i tumačili obzoraši, pa su čitali na kraju ove točke: »I ostalim zemljama« mjesto »S ostalim zemljama«. Radi ovoga i i s bilo je mnogo pisanja i psovanja po novinama.

To je dakle taj »glasoviti« program. Ne ćemo reći, da u njem nema ništa, jer je u njem doista želja svih Hrvata, da se sjedinimo i da budemo slobodni. No to nije jasni politički program. Zašto? Zato, što je u njem kazano samo ono, što svaki osviešteni Hrvat već po naravi želi. Mnogi misle, da je to baš ono, što je u tom programu dobro, jer se, kažu, tu možemo svi složiti. Ali to baš nije istina, kako vidimo na svoje oči. Ta nemaju li Tuškanovi i Frankovi pravaši isti ovaj program? Pa jesu li složni? Jesu li u jednoj stranci? Nisu!

Što ovo dokazuje? Dokazuje, da ovakav program nije dosta i da razni ljudi a i stranke mogu po istom programu različno raditi. Po ovom programu mogu, kako znamo, jedni političari ići u peštanski sabor, a drugi ih, koji taj isti program priznaju, šalju tamo i u isti čas govore i pišu, da nisu za nagodbu! Zašto ne bi, kad program ne kaže, da se ne smije ići u Peštu! A koliko još ima drugih stvari, za koje taj program ne kaže ništa, pa pristaše mogu misliti i raditi i ovako i onako!

U jednu rieč ovo i nije program, t. j. nacrt ili popis rada (jer to znači »program« t. j. baš »popis«). Ovo je samo želja ili cilj, koji bi trebalo postići; a kako i kojim putem — to ovaj program ne kaže. Što je ovaj program, to može svatko prosuditi po ovom primjeru: Ovo je liepa rieč: »Vjeruj u Boga i živi pošteno! To ti je vjera. Što ti treba druga vjera?« Ovo je liepa rieč i nijedan čovjek joj ne može prigovoriti, pak i zbilja da sve vjere i svi svećenici na svietu ovako jednako naučaju, a ipak vidimo, da svi ljudi nisu jedne vjere i da ne idu u jednu crkvu. Pa kao što bi uzaludno bilo, kad bi koji svećenik pozivao narod drugih vjera k sebi govoreći i propoviedajući: »Naš je nauk to: Vjeruj u Boga i živi pošteno! Zato hajde svi k meni!« — tako je uzalud i to, kad starčevićanci govore: »Mi smo za ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku! Zato hajde svi k nama!« A uzalud je to zato, jer im se može odgovoriti: »I mi smo za ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku, pa hajdete vi k nama!«

Za ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku bili su svi pravi Hrvati i prije Starčevića, danas su, i bit će, dok ih bude. No ujedinjena i slobodna Hrvatska — to još nije politički program, jer bi po tom morali svi pravi Hrvati biti u jednoj stranci, a oni, koji nisu u toj stranci, to ne bi bili pravi Hrvati, to bi bili izrodi i izdajice. No premda starčevićanci doista znadu tako govoriti i pisati, ipak bi i svaki pametniji od njih prije malo bolje promislio, nego što bi na svoju dušu kazao, da su samo oni za ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku, pa da osim njih pravih Hrvata — nema. To starčevićanci ne bi rekli već zato, što bi time priznali, da pravih Hrvata ima dosta malo, a mnogo više da ima kojekakvih »slavosrba«, a time bi opet priznali, da je većina hrvatskoga naroda pokvarena, pa da je tomu narodu propasti.

(»Dom«. God. 1907. Br 51.)

Kako će seljak doći do zemlje?

Što je zemlja i kakovu ima vriednost, toga ne treba razlagati seljaku, jer on to dobro znade, pa zato još bolje osjeća, kad nema zemlje. Naša domovina Hrvatska ima za svoj narod dosta zemlje vlastničtvo aga i begova, a seljak ju samo obradjuje i daje Najgore je u toj stvari u Bosni, gdje je još i danas velika većina zemlje vlasništvo aga i begova, a seljak ju samo obradjuje i daje gospodaru trećinu priroda. Mnogo bolje nije ni u Dalmaciji, gdje je seljačtvo još velikim dielom kmet gospodi. Najbolje je u banskoj Hrvatskoj, gdje je već god. 1848. ban Jelačić ukinuo kmetstvo i tako zvanu »tlaku«. No i u banskoj Hrvatskoj ima još mnogo zemlje u rukama velikim posjednicima, od kojih njekoji imadu više zemlje nego cieli jedan kotar od 30.000 duša! Ima velikih posjednika, koji imadu i preko 60.000 (šestdeset tisuća!) jutara zemlje, dok u njekim krajevima, na pr. u zagrebačkom zagorju, mnoga seljačka obitelj nema ni dva jutra!

Ovo nije ni dobro ni pravedno. Dobro nije zato, što zemlja ni iz daleka ne nosi prave koristi, kad je u rukama onomu, tko je ne obradjuje; a pravedno nije zato, što na ovaj način jedan ima previše, a drugi nema skoro ništa, a da i ne pitamo, kako su današnji posjednici došli do tolike zemlje, i da ne spominjemo, da su gotovo svi veliki posjednici ili tudjinci ili protivnici hrvatskomu narodu.

Zato seljačka stranka ima u svojem programu i to, da se ima stvoriti takav zakon, po kojem bi se svaki veliki posjed mogao odkupiti i na više godina polako vlastniku izplatiti. Radi ove stvari mnoga gospoda viču na seljačku stranku, no mi se ne ćemo na to osvrtati, nego ćemo u kratko kazati, što o toj stranci misle hrvatski naprednjaci, koji kažu, da su za svaku slobodu i olakšicu naroda.

O toj stvari razlagao je na II. zboru napredne stranke g. dr. Franjo Poljak, i to ovako:

Ni u jednoj zemlji nisu bez krvi i revolucije veleposjednicima oduzeta njihova imanja te razdielila narodu uz odštetu ili bez nje. Tako je bilo samo u francezkoj revoluciji. To je i razumljivo. Kod svake reforme (preuredbe) ima rieč i kralj, bez čije potvrde nema zakona. »Nemoguće je i pomisliti« (kaže od rieči do rieči g. Poljak) da bi kralj ikad mogao pristati u tom pravcu

na onakav zakon, kaki predlaže primjerice t. zv. seljačka stranka — pogotovo za volju jednoga malenoga naroda hrvatskoga, bez primjera u povjesti, bez velikoga pokreta u ostalom svietu... Dirati jednostavno u tudje privatno vlasničtvo, znači po današnjem shvaćanju povriediti upravo temelje pravne države, znači ogriešiti se o dobre medjunarodne običaje«. — To je jedno, kaže g. Poljak, drugo je ovo: »Naš autonomni (domaći) državni erar (blagajna) imao bi prema predlogu »seljačke stranke« iz svojih čednih sredstava namaknuti ogromne miljune, da prekupi mnogobrojne veleposjede. To bi zemlja mogla očito učiniti samo kroz vanredno dugi niz od stotinu i stotinu godina... Pošto bi zemlja morala plaćati po svoj prilici podpunu odštetu, morali bi i seljaci plaćati podpunu, dakle gotovo običajnu prometnu cienu državi. Cieli taj zahtjev svršio bi slabim uspjehom...

S ovih razloga odbacila je napredna stranka ovakova »prazna, neprovediva i nezrela gesla«, nego je udarila prigodnim i razumnim putem te u svoj program stavila druga »jaka sredstva« i to: 1) ukinuće fideikomisa (t. j. ukinuće povlastica, po kojoj se njekoji veliki posjedi ne mogu dieliti ni prodati), 2) uzakonjenje prava prvo kupa, t. j. da naša država ima pravo prva kupiti veliki posjed, ako je na prodaju; 3) najjače sredstvo je »progresivni porez« t. j. porez koji se plaća ovako na pr.: »od 1000 K dohodka 10 K poreza, od 2000 K dohodka 40 K (ne 20 K) poreza, od 4000 K dohodka 160 (ne 30 ili 80) poreza i t. d.

Šta bi bilo, kad bi se uveo ovakav porez, to g. Poljak tumači ovako: Progresivni porez donio bi veleposjedu više nego razmjerno (t. j. preveliko) obterećenje posjeda, tako da bi veleposjednici bili prisiljeni riešiti se većega diela zemljišta, a tim bi se seljak mogao izdašno okoristiti. — Napokon g. Poljak dopušta odkup crkvenih zemljišta.

Tako je u kratko razlagao g. Poljak, koji zajedno sa svojim drugovima zaslužuje i naše priznanje, što doista ozbiljno misli na to, kako bi seljak lakše i brže došao do zemlje. On doduše zove predloge seljačke stranke o toj stvari »prazna, neprovediva i nezrela gesla«, ali mi ne ćemo njemu slično vratiti, nego prepuštamo našim čitaocima i pristašama, neka sami prosude ovo dalje, a onda ona »jaka sredstva« g. Poljaka.

G. Poljak kaže, da kralj ne bi to dopustio. Ovo je vrlo čudno, da ne rečemo sumnjivo, i to ne samo zato, što je napredna stranka bila uz vladu s onim ljudima, koji su htjeli »odmah s puškom na Beč« (to je rečeno u saboru!), nego i zato, što ni naprednjačke novine nimalo ne pitaju za kralja, kad pišu o drugim stvarima, za koje dobro znadu, kako o njima misli kralj. Čudno je zato i sumnjivo, što im je najednom zapreka kralj — onda, kad se radi o pomoći seljačtvu! No o tom je suvišno dalje govoriti i plašiti njekoga, nego treba nastojati i raditi, da dobijemo sabor, koji će to zaključiti, — a onda ćemo vidjeti, hoće li to kralj potvrditi. Od kuda najednom u naprednjaka takav strah pred kraljem i takovo — neustavno shvaćanje? Ta sabor i kralj — to su jednaki faktori, pa kako se kralj ne žaca uzkratiti potvrdu, nema se sabor žacati da stvori zaključak!

Što se tiče onih »ogromnih milijuna« i »stotine i stotine« (!) godina, — toga ne bi trebalo. Naša bi država veleposjednicima kupovninu jamčila, a novi bi posjednici (seljaci) kupovninu odplaćivali 30 do 40 godina, kako su već odplatili svoja zemljišta iza ukinuća tlake.

Ukinuće »fideikomisa« nuždna je stvar, to se razumije, — samo ako na to pristane kralj. Je li tako?

Na glavno je — progresivni porez, koji će veleposjednike prisiliti, da se rieše zemlje, i to pošto po to, tako da se seljak može baš izdašno okoristiti tom gospodskom neprilikom. Samo je pitanje: A hoće li na to pristati kralj? Ako hoće, t. j. ako pristane na to, da sabor veleposjednike najprije nerazmjernim porezom oglobi i time prisili, da se po što po to rieše svoje zemlje, — zašto ne bi pristao, da seljačtvo zemlju od njih odkupi? Možda bi kralj pristao na progresivni porez zato, što on ni njegovi ljudi ne znadu, da bi to veleposjednike prisililo da prodadu svoju zemlju? To valjda ne misli nitko, pa ni gospoda naprednjaci, pa zato nikako ne razumijemo zašto bi kralj bio zapreka zahtjevu seljačke stranke, a ne bi bio zapreka zahtjevu napredne stranke, koji bi za veleposjednike bio po razlaganju gosp. Poljaka još nepovoljniji.

Napokon se krivo izražava g. Poljak, kad kaže, da predlog seljačke stranke »dira« u privatno vlasništvo, jer i on dobro zna, da već ima i kod nas zakon, po kojem vlastnik mora svoje vlastničtvo prodati i predati drugomu, na pr. državi za željeznicu ili cestu, a i drugomu vlastniku u zamjenu (u svrhu komasacije). To ne znači »dirati« u vlastničtvo, t. j. uzimati ili oti-

mati vlastničtvo, nego to znači odredjivati promjenu vlastničtva za obće koristne svrhe. A državi to pravo priznaje i g. Poljak, kad živo zagovara, da se crkveno zemljište odkupi.

(»Dom«. God. 1907. Br. 52.)

Frankove sljeparije.

O razgovoru predsjednika Starčevićeve stranke prava s Vekerlom priobćuje »Hrv. Pravo« čudnu izjavu saborskoga kluba te stranke. U toj se izjavi u glavnom kaže, da je Frank razgovarao s Vekerlom pet sati, da hrvatski narod mora u Starčevićevu stranku prava i poslie ovoga razgovora gledati s povjerenjem, jer je Frank izjavio Vekerlu, da Starč. str. prava ostaje »strogo« na stanovištu svoga programa i načela i da se ona ne upušta u nikakve pregovore s nikim, dok se Hrvatskoj ne prizna nezavisnost i ravnopravnost. (A »jedinstvo i cjelokupnost?« Što ćete izdati Dalmaciju, Bosnu, Hercegovinu, Istru, Rieku, Medjumurje i t. d.?!), napokon da se taj razgovor ne tiče postupka stranke u budućem zasjedanju hrv. sabora. »Zanimljive potankosti i utiske« veli dalje izjava »što ih je Frank saznao i dobio od Vekerla kao i svoje odgovore »priobćit će prigodice sam nar. zast. Frank.«

Ova čudna izjava doista je dokaz, da Frank može i svojim drugovima zastupnicima komandirati, što hoće. Izjava ova naime nema druge svrhe, nego da brani Franka, što je pet sati razgovarao s protivnikom hrvatske slobode i nezavisnosti, a mogao je biti gotov u pet minuta. Dakako, da neprijatelji ne razgovaraju pet sati, pa da se jadni pristaše ne pobune na Franka, — daje mu svjedočbu cieli klub.

Gotovo sve hrvatske novine pišući o tom razgovoru kažu, da se Frank nije imao odazvati pozivu Vekerlovu, nego da je Vekerle imao doći u Zagreb k Franku, jer samo kralju pristoji pravo, da k sebi pozove političare, da ga svjetuju. No i bez obzira na to ne treba zaboraviti, da Starčevićeva nauka kaže, da Hrvati nemaju posla s nikim, nego samo sa svojim kraljem. Toga bi se morali držati i današnji starčevićanci osobito zato,

što oni ne će nikakve nagodbe s Magjarima, jer se Magjarima ne smije priznati pravo, da naša sloboda i nezavisnost zavisi od njihove volje.

Sve je ovo znao i sam Frank vrlo dobro, a sjetile su ga na koješta i novine, pa i sami njegovi drugovi. Zato se je našao u velikoj stisci, pa je u sviet turio glas, da ga je Vekerle zvao »na izričit kraljev zahtjev« (»H. P.« 11. Pros.). No to nije istina, pa je i sam Vekerle, kad su ga u proračunskom odboru ugarskoga sabora o tom pitali, odgovorio, da je to drzovita izmišljotina, da je Franka zvao po kraljevu nalogu, nego je istina samo to, da je Vekerle nedavno, kad je bio u audienciji, obaviestio kralja, da će se o političkom položaju upitati kod svih stranaka, pa i kod Starčevićeve stranke prava.

A to je nješto posve drugo, nego ono, što pišu frankovci, da je to »prvi put u političkoj povjesti hrvatskoga naroda, da se vladajući krugovi obaziru na opoziciju« — tobože prvi je Frank to izposlovao, da kralj pita za pravedne zahtjeve hrv. naroda! Doista je bezkrajna židovska bezobraznost!

No sluteći slabost ove laži postarao se Frank i za drugu obranu: kao svagda, kad zasnuje kakovu petljaniju, tako i sada zove iz groba pok. Starčevića, neka mu potvrdi, da pravo radi. Zove naime u pomoć pismo toga pokojnika od god. 1893. »koje se (piše doslovce »Hrv. Pravo«) posve odnosi na sadanji dogodjaj«! Pa premda Starčević u tom pismu, što ga je god. 1893 pisao Franku, ne kaže ništa osobitoga (»čuvati se svakoga, koga dobro ne poznaš; slepo ne verovati nikomu; za reči davati samo reči; za obećanje pitati zašto nije izpunjeno; računati, što bi Hrvatska kroz to dobila«) — ipak čifutu to pismo dobro dolazi samo radi rieči »računati« što bi Hrvatska kroz to dobila«, tobože: Frank je išao Vekerlu, a išao bi i k vragu, samo ako Hrvatska kroz to što dobije. No kad drugi tako računaju (kad na pr. traže, da se Hrvatskoj dade ono, što je za nju dobro u nagodbi) — onda je to izdajstvo, ako odmah ne zahtievaju i ujedinjenu i nezavisnu Hrvatsku!

Gadi nam se sva ova sljeparija, kojoj je vrhunac to, što se sav razgovor Frankov s Vekerlom drži tajnom i pred samim pristašama stranke. Evo, što o tom piše »Hrv. Pravo« (10. pros.) »A bogme, što je dr. Frank čuo, vidio, razabrao, mnogo je vriedno . . . Oni pak, koji bi sve htjeli znati, neka oproste, jer

se ovakove stvari ne vješaju nikomu ni na nos, ni na veliko zvono. Mi razumijemo znatiželjnost mnogih, ali pomoći im se ne može!«

Jeste li čuli, vi pristaše »prave« seljačke stranke? Ono, što je mnogo vriedno, to smije znati samo Frank, a ne će to vješati vama na nos (Liepo li je to rečeno, zar ne?) — Pravo i ima: nije on badava potrošio do 100.000 da istom komugod objesi na nos ono, što mnogo vriedi, — jer to mnogo i košta!

Čestitamo vam, dični čelični ugledni... starčevićanci, vam i vašemu — dugomu nosu!

(»Dom«, God. 1907. Br. 54.)

Božić.

Njeke ruke učenjaci kažu, da su njegdašnji Hrvati kao i drugi slavenski narodi slavili ili svetkovali Božić još prije, nego što su bili kršteni. Ondašnji Hrvati nisu dakako znali za kršćansku nauku, da se je svietu rodio Spasitelj, »mali Bog« ili »Božić«, — nego su se oni suncu klanjali kao Bogu, a u zimi, kad dan počima rasti, t. j. kad sunce počima sve to više svietliti veselili su se tomu slaveći rodjenje sunca.

Možda je to istina, a možda i nije. No svakako je vrlo lako vjerovati, pače bi se moglo i dokazati, da su i Hrvati, kao i drugi slavenski i neslavenski narodi, negdje u zimi, kad sunce počima dulje svietliti, slavili njekakvu veliku svečanost po svojoj ondašnjoj »vjeri«, kako se kaže. Kažemo: po svojoj ondašnjoj »vjeri« t. j. po tobožnjoj vjeri, — jer mi kažemo, da ono nije bila nikakva vjera. Zašto ono nije bila nikakva vjera i zašto o tom pišemo ovom zgodom, pred Božić, to ćemo u njekoliko rieči razložiti, jer je stvar važna.

Stalno se i točno znade, da su mnogi neznabožni narodi, pa i naši pradjedovi, dok nisu bili kršteni, a i poslie, kad su već bili kršteni, slavili mnogobrojne svečanosti kod kojih se je jelo, pilo, veselilo, uživalo, mirovalo i počivalo, — kako još i danas mnogi i mnogi ljudi svetkuju — jedući, pijući i uživajući. Neka je tako, ne korimo i ne prigovaramo, samo kažemo: To nije vjera.

Nismo nakanili razlagati vjersku tajnu o Spasitelju i o spasenju griešnoga čovječanstva. To nije naš posao. Nego evo, što mislimo:

Ako su naši davni pradjedovi — obožavajući tobože »prirodu« ili narav, kako naučaju njeki mudraci — slavili pomladjenje sunca — nisu vjerovali, a ni mislili ništa, nego su samo osjećali, kako je to liepo, kad je čovjeku toplo i kad oko sebe sve liepo vidi. Ali to je samo tjelesna toplina, to je samo tjelesno svjetlo, takvo veselje samo je tjelesno veselje, i to samo za onaj čas i samo za sebe, a u duši je tvrdi mraz, crna tama.

U takovom mrazu i takovoj tami bio je još cieli sviet, kad mu je došla viest, da se je rodio Bog, koji će od svakoga zla izbaviti i za vieke spasiti sve ljude. To je bila misao, ideja, to je bilo svjetlo duši, — to je bila vjera. I što se je dogodilo? Stari sviet grčki i rimski, koliko nije u tami i zlu propao, pomladio se, vjera se nastanila u duše mnogobrojnih poludivljih naroda, pa i naših pradjedova, — i svi su se vjerujući borili i ostali živi, i sve, što su stvorili i nama ostavili, nosi u sebi i na sebi biljeg vjere, i to baš one vjere, koja je medju ljude došla s viešću o narodjenju Spasitelja svieta.

Mi smo ovo njekoliko rieči, za koje želimo, da ih naši čitaoci shvate, spomenuli s dva razloga.

Prvo, mi držimo, da je čovjek bez vjere — mrtav. Tko ne vjeruje, da si može pomoći, da se može »spasiti« i da si nije dužan pomoći i spasiti se, taj je mrtav. — A to treba glasno kazati i našemu narodu.

Drugo, mi držimo, da je vjera u Spasitelja svieta — temeljna misao prosviećenoga čovječanstva. Mi, kako već rekosmo, ne ćemo tumačiti tajne o Spasitelju svieta; mi govorimo samo o tom, da prosviećeno čovječanstvo već stotine i stotine godina ništa drugo i ne radi, za ništa drugo se i ne bori — nego spasavajući i pridižući brat brata — pridiže i spašava sebe, cielo čovječanstvo. A toga na svietu ne bi nikad bilo bez »dobre viesti« ili evangjelja (a to će reći baš »dobra viest«) — bez dobre viesti o narodjenju Spasitelja svieta.

A što je drugo i pisanje ovih novina naših — nego spasavanje hrvatskoga naroda, hrvatskoga seljačtva? Spasavamo jedni druge, spasavamo sami sebe, dolazimo jedan k drugima

s dobrom viešću: Braćo, došao nam je spas, vjerujte, u istinu je došao!

Ovakvo mišljenje, ovakva vjera, ovakav rad medju braćom — a svi smo braća — doniela nam je dobra viest o narodjenju Spasitelja svieta, kojemu ćemo spomen slaviti ovih blagih dana, o Božiću.

Čestit Božić!

(»Dom«. God. 1907. Br. 55.)

Miče se u staroj Hrvatskoj (Dalmaciji).

Dalmacija s turskom Hrvatskom (Bosnom) — to je prava stara Hrvatska; dok je to bilo naše i s nama, vriedili smo nešto. Danas je baš u ovim krajevima najteže hrvatskomu seljaku — težaku.

Kad se je počela slagati seljačka stranka, bili smo se mi u Zagrebu prenaglili i pohvalili, da je s nama i Dalmacija, t. j. da je s nama urednik »Pučkoga Lista«, Juraj Kapić. Pa i bio je i bio bi, da nije bilo riječke rezolucije, uz koju je pristao kao i ostala gospoda, pa hvalio u »Pučkom Listu« Magjare do neba. Badava mi govorili sa Magjarima nema ništa, — nama se ne vjeruje. Na nas udarilo sve, pa i isti »Pučki List«, zato, što ne vjerujemo Magjaru!

No kad se pokazalo, da s Magjarima nema ništa (a njekoji ljudi bili se pustili u nemar očekujući, da će nam sada uz Magjara ići sve samo po sebi!), pa kad se je rezolucionaška stranka u Dalmaciji raztepla i raštrkala, počeli se ljudi opet laćati kakvoga takvoga posla političkoga, pa se tako i za Jurja Kapića, mnogogodišnjega urednika »Pučkoga Lista«, čulo, da je počeo slagati »pučku slogu«, pače i »pučku stranku«. Pitali smo njekoje znance od onuda, što radi Kapić, pa su se smijali »pučkoj stranci«, — kao i naša gospoda ovdje. Sad eto čitamo u »Pučkom Listu«, da je Kapić sazvao pučku skupštinu i to u Trogiru.

Evo da čujemo u glavnom, što piše o tom »Pučki List«. No unaprijed upozorujemo čitaoce, da su se i ovdje odmah našli popi i advokati, za koje do sada nismo čuli, da su pitali, je li

seljaku težko, pa su i sad stali vodu navraćati na svoj mlin. Još treba za bolje razumijevanje spomenuti, da seljaci u onim krajevima živu na gospodskoj zemlji, od koje gospodi daju trećinu, pače i polovicu. No od kad treba vinograde radi filoksere (žiloždere) duboko kopati i drugačije rediti, a s velikim troškom, ne mogu to seljaci na svoj trošak, a za drugoga. Zato traže polakšicu u dosadašnjoj »pravi«, kako oni kažu, t. j. u dosadašnjem gospodskom pravu.

»Pučki List« u posljednjem broju prošle godine piše o toj skupštini:

U nedjelju, dne 1. prosinca, na 10 sati prije podne sastala se je u Trogiru pučka skupština, na koju su pristupili svi težaci iz Trogira i bližnjih sela, te znatan broj težaka i težačkih prijatelja iz Splita i Kaštela. Učestvovalo je preko 2000 naroda. U ime sazivača otvorio je skupštinu urednik »Pučkoga Lista« g. J. Kapić, te je isti uz oduševljenje svih prisutnih bio izabran predsjednikom, a gosp. Ivan Belas podpredsjednikom skupštine. Kapić je pozdravio skupštinare, te istaknuo, da je ovo prvi put, što se trogirski težaci okupljaju na javni sastanak pod vedrim nebom. Sve do najzadnjih dana, ne samo u Trogiru, već, može se reći po cijeloj Dalmaciji, težačka ruka, koja sačinjava ogromnu većinu pučanstva, boravila je u mrtvilu; spavala je tvrdim snom. I na Primorju i po zagori gradska i varoška gospoda držala su puk u potištenosti, te je malen broj vlastele vladao, a puk nije nikada ni zašto pitao, koliko da ga nije bilo živa. Mnogi su pako kamatom derali siromašnog težaka, koji je sve više propadao. Lihvari su otimali pučke krvave trude i gradili sebi tančice kule, bacajuć na bubanj siromaške potleušice, težačko uboštvo, oranice i vinograde. Držala su varoška gospoda puk u neznanstvu, znajući da će ga tako moći lakše izrabljivati.

Dugo je trajalo ovo nepravedno stanje, ali nadošla su nova vremena. Puk se je stao buditi i protarivati oči. Oni, što su u raznim mjestima vladali i sa pukom okrečali, izvrpoljili se sada i stali se bojati pučke osvete i pobune, ali u tom pretjeravaju, jer je naš puk dobar i oprašta nanešene mu uvrede. Žao je gradskim i varoškim gospodarima, da puk nije više onako pokoran, kao što je prije bio; da nije više ona tiha ovčica, koja je mirno ležala, dok su je kamatnici strigli. Ne će se naš puk buniti, jer

je pun duha kršćanskoga. On tek počima uskrsavati kao Lazar i hoće da živi do Božje volje, ali ne, kao do sada, u duševnom i tjelesnom ropstvu i potištenosti, već kao čovjek, stvoren na sliku i priliku božju poput svih drugih ljudi. Puk će uvijek slušati pametnije i učenije od sebe, ali ne će više dati, da bude guljen i globljen; hoće da i on bude upitan i na zboru i na dogovoru, a ne da dvojica, trojica varoške gospode, kao što je bilo prije, odredjuju samovoljno sa hiljadama i hiljadama naroda težačke ruke. To pravo narodu mora da prizna svaki pošten čovjek, s toga Kapić pozdravlja težačko probudjenje u Dalmaciji. Preporuča skupštinarima, da iskažu danas otvoreno i neustrašivo, što ih tišti i boli, te da potraže melema svojim ranama. To sve neka iskažu mirno i dostojanstveno kao pravi ljudi, a da gospoda uvide, da se težaci znadu ljudski ponašati i da nijesu nikakovi buntovnici, već da jedino traže svoja ljudska i težačka prava.

Ove riječi naišle su na opće odobravanje.

Tada se je prešlo na prvu točku zborovanja: o odnošajima izmedju težaka i gospodara. Prvi je prozborio ob ovom pitanju trogirski kanonik Don Ivan Lubin. On pozdravlja trogirske težake kao njihov mješćanin i svećenik. Veli, da svećenik prati narod u svim njegovim potrebama od povoja do pokrova, s toga danas, kad se radi, da se poboljša težačko stanje pravednim načinom, on je rado pristupio na ovu skupštinu, da priloži svoj kamenčić pučkome boljitku. Preporuča, da nam sveta Isusova nauka bude uputom i vodićem u svakom našem djelovanju. Bez Boga i božje pomoći nigdje ništa! Kad je Konstantin Veliki izašao na boj proti Maksenciju, ukazao mu se nad glavom na nebu znak križa, na kojem je stajalo napisano: pod ovim ćeš znamenjem pobjediti! I ti ćeš, puče, u zakrilju naše svete vjere izvojevati što ti je potrebito za dušu i za tijelo! Dalje kaže, da su protekle stotine i stotine godina, odkada postoje današnji odnošaji težaka i gospodara zemalja, a vladala je svedjer sloga i ljubav (?) medju jednim i drugim. Izmijenilo se je više pokoljenja, a jedna zemlja ostala je u istoj obitelji. Sada su došle nove prilike. Strašna živinica žiloždera okužila je i trogirsko polje. Sa amerikanskom lozom nastaje drugačiji rad. Pravedno je, da gospodari dodju u susret svojim težacima u borbi proti žiloždери. Čita odbor od sedam lica, sve samih težaka (skupština

ih s oduševljenjem prima) koji će se u ime sve svoje težačke braće dogovarati sa vlasnicima. Ne će biti lako promjeniti današnje odnošaje; ovo je pitanje odveć škakljivo (?) ali treba pamtiti, da dub ne pada na prvi udar sjekire. Dobrom voljom i mirnoćom moći će se sporazumjeti težaci i gospodari. Silom se ništa ne postizava. (Odobravanje i poklici živio!)

Vicko Šantić, težak (seljak) iz Trogira uspe se sada na govornicu i prozbori, da se je žiloždera ukazala na 20 mjesta u trogirskom polju. Čime ćemo mi saditi nove vinograde, kad smo zaduženi? Gospodaru dajemo sada polovinu i tretinu, pa što nama ostaje? Glad i nevolja! Evo ovu kaplju vina ne možemo prodati, a sve poskupilo, osobito kruh, koji je siromaška hrana. Ne ostaje nam drugo, nego da pobjegnemo u Ameriku sa djecom i ženama našim, a ostavimo zemlje gospodarima, ako li nam oni ne htjedu popuštati prav. Ja mislim, da oni moraju popuštati, jer inače iskopali bi sami sebi grob. Oni nijesu naučni raditi, pa tko će ih hraniti, ako ih mi ostavimo? Braćo težaci, mi budimo svi složni; nemojmo se izdavati, pa valja da izadje na našu, jer tražimo, što je pravedno. Nama ne treba advokata, da se miješaju u naše posle: naše pitanje nije zapleteno; ono je čisto i bistro, mi hoćemo da se promijeni današnja prav težaštine. Na polovicu i na tretinu nije moguće više raditi. Čuo sam, gdje govore gospoda u gradu, da nam ne će promjeniti prav, već da će nam dati pripomoći u radnji. Jadne su te gospodske pripomoći! Meni je lani jedan moj gospodar dao samih 5 nevoljnih kruna pripomoći na jednu njegovu zemlju, što ju ja držim, a na koju sam ja potrošio, da je bilo sve računati, preko 500 K. Može li težak po taj način živjeti? Složno, braćo; ne dajmo se i ne izdajmo se, pa će nam biti u pomoći Bog i naša pravica! (Burno odobravanje).

Spiro Stipulin, težak iz Kaštel-Šućurca, diže se i kaže, da težaci plaču za svojim vinogradima, kao dijete za materom. Do brza će nemila žiloždera uništiti lozu, što su ju težaci njegovali kao cvijeće. Nastaje nova radnja sa amerikanskom lozom, puno teška i zanovetna. Ako li prije mi težaci nismo mogli živjeti, nego što smo zapali do grla u dug, kako ćemo unaprijed? Pravedno bi bilo, da nam odma sada gospodari popuste prav i na staroj loži, dok ona bude još živjela, da se ilibud okrpimo. Za promjenu pravi sa novom amerikanskom lozom, moraju pak

ustati svi težaci kao jedna duša. Mi svi, mučenici zemlje od Mosora do Trogira, moramo se sjatiti u isto kolo i jedni druge ne izdavati. Jedino sloga nas može spasiti. Kad nas nijedan ne bude htio da radi na staru prav, gospodari neće moći na ino. a da ne popuste, jer zaista ne može im ići u račun, da po njihovim zemljama raste bušin mjesto vinove loze. Kad bismo mi gospodarima ostavili njihove zemlje, oni bi nam morali platiti naše poboljšice i zidove, što su već na nas uknjiženi u zemljišnjim knjigama, a to na nekim mjestima više vrijedi, nego li ista zemlja. Dakle, braćo težaci, kako i sami vidite, mi smo na dobru skoku, samo nam se hoće sloga. Meni srce raste, kad vidim da se za težačko pitanje danas zanimaju težaci i mnoga pravedna gospoda, dočim nazad dvije i po godine, kad sam ja ovo pitanje potaknuo u Sućurcu, mnogi su me nazivali sanjarom. (Oduševljeno odobravanje i pljeskanje rukama.)

Dr. Trumbić odvjetnik i zastupnik koraca na govornicu i kaže, da je sasvim rado došao na ovu skupštinu. Veselilo ga je, kad je malo prije slušao govore Šantića i Stipulina, koji su oba težaci, bez nauka, a onako lijepo i sredno znadu besiditi. Dokaz je to, da je naš puk bistre glave. Jedna stvar nije mu se ipak svidila u Šantićevom govoru, t. j. kad je rekao, da će svi težaci pobjegnuti u Ameriku. To ne bi bilo pametno. Kukavice bježe, a junaci ostaju na poprištu! (Veliko odobravanje.) Govori dalje Trumbić, da od nazad dvadesetak godina mnogi biči biju težaka: klauzola, palac, crn, pa evo se sada objavila i žiloždera. Patvorena vina takodjer su mnoge škode nanijela naravnomu težačkomu vinu. Proti tomu glasovan je zakon na 12. Aprila god. 1907., a baš danas na 1. prosinca taj zakon stupa u krijepost. Taj zakon naredjuje, da se svake godine pregledaju konobe (pivnice, podrumi) i da se pazi, je li u njima vino naravno ili patvoreno. U tu svrhu Vlada je sada raspisala natječaj za samo jednog nadzornika, dočim imala je raspisati natječaj za šestoricu. Proti ovoj vladinoj samovolji mi moramo danas prosvjedovati na namjesništvo u Zadru i na ministarstvo u Beču, te tražiti, da bude odma imenovano svih šest konobarskih nadzornika, a da se ne bi i unaprijed činilo malo vino (pravljeno, djelano vino), kao što se je činilo do sada. Preporuča težacima, da se ne prepadaju i ne plaše; čekaju ih zaista teški dani u borbi sa žiložderom, ali gospodari im moraju pri-

teći u pomoć. To je njihova dužnost i korist, jer propade li težak, propao je i gospodar. Kaže, da su zemlje zasadjene amerikanskom lozom proste poreza za vrijeme od deset godina. To neka težaci zahtijevaju i takodjer neka zahtijevaju u Vlade, beskamatnih zajmova za radnju sa amerikanskom lozom.

Kapić na ove zadnje riječi Trumbićeve nadodaje, da je nakon težačke skupštine u Kaštelima bio pošao u Zadar na namjesništvo i tu mu je podnamjesnik izjavio, da je Vlada spravna doznačiti svakoj općini priličnu svotu beskamatnog zajma.

Sada ustade Ante Ružić, težak iz Splita, te reče, da nosi pozdrav trogirskim težacima od njihove težačke braće iz splitskih varoša. Kaže, da su oni u Splitu ustanovili društvo i nadjeli mu ime Težačka Sloga; u to društvo da su se upisali svi splitski težaci i da ne bi jedan drugoga izdao za Boga jedinoga. Napada na oce domovine i na svete oce, koji su se do sada malo brinuli za dobro puka, već su gledali sebe, a težaku kako izadje, ali sada se je i težak probudio, pa traži svoje pravo. Sada se je zavrglo težačko kolo u svoj Dalmaciji, pa ga ne će rastrgnuti sve gospodske spletke. Mi ne kratimo trud svojih ruku ni znoj svoga čela, ali hoćemo da živimo i mi, a ne da gospodari plivaju u svakoj lasti, a mi da smo i kruha gladni. (Odobravanje.)

Ante Radunić, težak iz Kaštel Novoga, započe ovako: Lijepo nas je i žalosno, braćo, pogledati; lijepo, što nas je mnogo u kitu sabrano, a žalosno, jer nam svima tuga srce para. Kao da se je sve urotilo proti jadnome težaku! Rvemo kao crvi zemlju, a ona nas ne može da hrani. Svaka stvar poskupila, a mi onu kap vina ne možemo prodati. Kako ćemo ovako živiti! Kvintal (100 kg) muke (brašna) izišao je na for. 16, a vele, da će doći i skuplje. Morati ćemo mlatiti smričke, da se prehranimo. Eto nam i žiloždere, da budemo sasvim čisti. O sadjenju amerikanske loze govori jednako kao i prvašnji govornici veleći, da gospodari moraju popustiti, a za tim nastavlja: Do sada nismo imali ljubavi ni milosrdja od ikoga. Od svakoga je bio težak prezren. Dodjemo li i danas mi težaci u kakav ured, treba da čekamo, dočim, netom bane koji klobučar (gospodin s klobukom), odma mu se činovnici ljubezno poklone i opreme ga, a ti, težačino, čekaj! Čemu to? Zar i mi kapari (tamo seljaci

nose kape) nijesmo ljudi kao i klobučari? Zar smo mi lišeni poreza? Zar i mi ne doprinašamo svoj dio za uzdržavanje onih činovnika, koji nas omalovažaju? Kad su izbori, tada je jedina zgoda, da se gospoda k nama približe. Stanu oko nas oblijetati i obliznjivati se, dok izaberemo ovog ili onog za zastupnika, pa kad on udje u čast, ne imade ti ga više medju težake do novih izbora, a mi, ludi, opet ga potvrdimo, jer nas opčaraju naši načelnici i druge poglavice. Ako smo bili budale do sada, nemojmo braćo, unaprijed već izaberimo za naše zastupnike prave pučke prijatelje, koji će se brinuti za težačke potrebe, a ne za svoju taštinu. Eto vlada obećaje velike pripomoći Dalmaciji i ja mislim, da će ona ovog puta uložiti prilično dosta u našu pokrajinu, ali se bojim, da će najmanji kraj od toga opet istegnuti težaci, već će se vladin novac sasuti najvećma u gradove. Što mari, da težak neima pitke vode, da se napije i da napoji svoje blago; što mari, da težaci ne imadu puteva; što mari, da na hiljade i hiljade težačke djece ne imadu škole; što to sve mari; dosta je, da je gradjanima lijepo, a i onako stvorio je Bog seljaka, da nije gora pusta. Najpravednije bi vlada učinila, kad bi otkupila biskupije i duhovšćine, te zemlju slobodnu bez jarma dala u ruke onome, koji ju prevrće i koji ju svakidano kvasi znojem svoga čela. Onda bismo mi težaci ostali kao preporodjeni, te bismo se dvostrukom snagom i ljubavlju prihvatili obradjivanja polja.

Radunić dalje preporuča Vladi, da strogo pazi na trgovačke i velikaške podrume, da ne bi bilo u njima maloga vina; neka slobodno pripazi i na težačke konobe, te gdje nadje prevaru, neka najstrože postupa. (Opće dugotrajno odobravanje.)

Pošto je još govorio obrtnik Mate Jakov iz Splita, uzeo je riječ Kapić o ustroju seoske blagajne u Trogiru, a kanonik Lubin o prosvjeti, na što Kapić završi skupštinu.

Mi na sve ovo kažemo: Hvala Bogu! Počelo je svitati u Dalmaciji.

Ne možemo zamučati, da nam nije pravo, što je govorio kanonik Lubin, za kojega ne znamo, koliko se je do sada brinuo za seljački narod. Ako je sada došao na ovu skupštinu samo zato, da uzme u zaštitu gospodu, bolje bi bio učinio, da nije došao. A čini nam se, da mu je više za gospodu, nego za težake. Zato kaže, da je to »škakljivo«, kad seljaci traže pravicu! I to

govorio svećenik i zove u pomoć našu vjeru! I ono, što je rekao, da su težaci i gospoda stotine godina živjeli u slozi i ljubavi, i to je rečeno više proti seljacima, nego za njih, a nije ni istina.

Trumbiću, za kojega nismo čuli, da je zalazio medju težake, — dobro je rekao Šantić: nama ne treba advokata, naša stvar nije zapletena.

(»Dom«. God. 1908. Br. 1.)

Izborni sporazum seljačke stranke sa hrvatskom strankom prava.

Njeki prijatelji seljačke stranke vrlo žale, što nije došlo do izbornog sporazuma izmedju seljačke stranke i hrv. stranke prava. Medju ove spada i »Hrv. Branik«, koji je o tom donio i poseban člančić. Premda »Hrv. Branik« prilično dobro prosudjuje prilike na jednoj i drugoj strani, ipak je potrebno, da se posve jasno kaže, zašto nije moglo doći do sporazuma.

Tri su poglavita razloga, s kojih glavni odbor selj. stranke nije mogao prihvatiti sporazuma, a prvi je razlog to, što hrv. stranka prava nije ni nudila čvrstoga sporazuma. Hrv. str. prava nudila je naime sporazum uz ova tri dodatka: 1. da će hrv. stranka prava usprkos sporazuma podupirati kandidate koalicije proti seljačkoj stranci (na pr. u Čazmi, Bjelovaru, Petrinji), 2. da pristaše hrv. stranke prava usprkos sporazumu ne će nikako glasovati za kandidata seljačke stranke, a da im vodstvo ne može zapovijedati (to je spomenuto naročito za Ludbreg); 3. da hrv. stranka prava ne može braniti svojim pristašama, da usprkos sporazumu kandiduju proti seljačkoj stranci »na svoju ruku« i »u svoje ime« (to je naročito rečeno za kotar stubički, gdje bi u slučaju sporazuma pravaš g. Bedeković kandidirao »u svoje ime«).

Svatko neka slobodno kaže, može li se to zvati čvrstim sporazumom. Ovakva »ponuda« nije bila drugo nego poziv, da HPSS glasuje za kandidata hrv. stranke prava, a da stranka prava ne bi imala nikakve obveze. Po tom je posve naravski, da nitko u gl. odboru HPSS nije do ove ponude ništa držao.

Tim bismo ujedno mogli i svršiti, jer je ovo dovoljan razlog, što sporazum nije prihvaćen. No za bolje razumijevanje dodat ćemo još ovo:

Cijeli postupak hrvatske stranke prava prema HPSS dokazivao je jasno, da pravaši ne drže ništa do HPSS., nego ju žele štono riječ »izrabiti«, da joj se onda zajedno s ostalim strankama rugaju, kako je to bilo poslie izbora godine 1906., kad je HPSS izabrala više kandidata koalicije, Purića, Babića, pače i Starčevićanca (Gašparovića), sama nije dobila ništa, nego porugu od naprednjaka: da su joj starčevićanci izbornike ispred nosa oteli.

Postupak pravaša može svatko prosuditi i po tom, što su oni neprestano tvrdili, da će i bez sporazuma dobiti 26 mandata, a seljačka stranka — nijednoga. Po tom bi cieli sporazum za stranku prava bio suvišan, a za seljačku stranku puka milost.

Sve je ovo djelovalo tako na cieli odbor, da dalje nije htio biti na sprdnju, tim manje što nije vidio nikakove narodne pogibelji, ako baš ne dodje do sporazuma. I to je treći razlog. Odbor je naime zaključio, da će svakoj stranci pomoći rušiti magjarone. A dodje li u sabor više starčevićanaca, ili koalicionaša, to je napokon svejedno, jer će se oni već složiti — za izbor u Peštu.

Napokon treba držati na umu, da su članovi glavnoga odbora HPSS velikom većinom seljaci, kojima nije do zastupničke časti toliko, da bi za volju njoj pristali i na sporazum s vragom, — kako to na žalost vidimo kod drugih stranaka. Gl. odbor HPSS nije išao za tim, da pošto po to protura u sabor kojega svojega člana, nego i za tim, da neokaljanu i neoslabljenu sačuva misao pučke politike i seljačke stranke.

(»Dom«, god. 1908. Br. 4.)

»Junački« naši branitelji!

U nedjelju dne 24. o. mj. obdržavala se u Zagrebu izbornička skupština rezolucionaškoga zagrebačkoga gradjanstva. Na toj je skupštini medju ostalima progovorio i riečki novinar i bivši narodni zastupnik Frano Supilo i rekao ovo:

»Da tri dana iza toga« (t. j. iza putovanja bana Pejačevića u Peštu, u veljači 1907.) »pozvao me ministar predsjednik Weckerle k sebi, jer da mi ima nešto kazati. Ja sam se pozivu odazvao i došao k njemu. Čim sam ušao, rekao mi je gosp. ministar, da je stvar, koju će mi povjeriti, vrlo važna i diskretna, te mu se moram obvezati, da će ostati tajnom. Moram odmah reći, da sam ju pred javnošću zašutio, ali kada se nama podmiće, da sam dužan tu diskreciju (povjerenu stvar) iznesti na javu, da se vidi tendencija (težnja) magjarske vlade, kako bi Hrvatsku opet skučila. Ministar predsjednik mi je u svom razgovoru rekao, kako je zadovoljan, da je riječko pitanje povoljno riešeno. Zajednička vlada poći će nama opet u susret, ali da i mi njima moramo poći u susret. Pošto je zaj. vlada obvezana ratnom ministarstvu i austrijskoj vladi, da neki dio ratnih brodova dade načiniti i u »ugarskim«, naime hrvatskim lukama, mora se dakle na hrvatskim obalama podići nekoliko brodogradilišta za oklopnjače. Ja sam mu rekao, da je to na Rieci nemoguće, a Weckerle je brzo dometnuo, da je i on toga mnienja, nu da bi se to moglo učiniti u Bakru ili Kraljevici, jer da je to i onako sve jedinstveno sa Riekom. Nakon okolišanja upitao me je, da li bi Hrvatska htjela Ugarskoj odstupiti Bakar i Kraljevicu. Ja sam se na svojim političkim puteštvijama često našao u neprilici, nu nikada kao tom zgodom. Onaj mi je čas projurilo glavom stotinu misli. Vidio sam perfidnu (nepoštenu) zamku, u koju bi imao zapasti. Tom je predlogu bila tendencija: ili se upustiti u pregovore o tom i proigrati sav patriotizam, ili predlog odbiti i izazvati novi sukob«.

»Mi smo još toliko toga imali riešiti u našoj autonomiji, pak sam uvidio, da moram biti oprezan. Svojim sam odgovorom povukao ministra Weckerlea tako za nos, da mi toga nikad oprostiti ne će. On mi je povjerovao i rekao, neka govorim s ministrom trgovine Košutom. Ovaj je o cieloj stvari govorio, kao da je već sve gotovo. Ja sam ga upozorio, da to ne će tako ići, nu on me je »tješio«, da će sve ostati pri starom i uprava i jezik i hrvatski karakter, dapače biti će bolje, jer će narod moći mnogo zaslužiti, a za pravo će Ugarska Bakar uzeti tek u najam na devetdeset i devet godina. Ja sam kod Košuta upotriebio onu istu taktiku kao i kod Weckerlea. Nu htio sam saznati i potankosti, a gdje ću to bolje saznati, nego od naivnoga (dobroćudnoga) gospodina Josipovića. Pošao sam k njemu. Ministar Josi-

pović mi je odmah rekao, da će se to riešiti prema osnovi. On je dakle kao hrvatski ministar znao za sve te osnove i bio s njima sporazuman. Ja sam odmah o tome obaviestio bana Pejačevića, podbana Nikolića, predsjednika sabora Medakovića i predsjednika hrvatsko-srbske koalicije Tuškana. Mi smo svi bili sporazumni, da moramo biti složni i prije pasti, no da dodje do ostvarenja tih osnova«.

»Sada je nastala u našem saboru obstrukcija, a ja sam uvjeren, da je ona u savezu sa planovima magj. vlade. Iz Pešte i iz Rieke — preko guvernera grofa Nakoa — urgirao (požurivao) se je ugovor, a nakon višemjesečnog otezanja odgovorili smo, da ćemo svaki onaj kamen prije krvlju natopiti, nego ga odstupiti«.

»Sada je došla pragmatika (željezn. zakon). Pragmatika dakle nije nevino došla, a infamija (bezsramnost) je, da su na nju pristali oni, koji su radje pali, nego na nju pristali« — Tako Supilo.

Kad sam ovo počeo pisati, nikako nisam mogao naći prave rieči, koju bi u naslovu napisao, a ni sada pravo ne znam, kako bi okrstio sve to, što u našoj politici rade oni, koji ju jedini vode. Tu je toliki ponor pokvarenosti i grieha, da čovjek od snebivanja i ogorčenja ne može pravo doći k sebi.

Gosp. Supilo, kao i svi njegovi drugovi u politici »novoga tečaja«, često se i najviše tuže, što im cieli narod ne priznaje junačtva, kojim su se borili protiv Magjara, a mi se drugi ljudi snebivamo, kako su ova gospoda najedanput željna priznanja i slave za borbu protiv Magjara, s kojima su se jučer bratimili i sav narod naganjali — u to bratimstvo. To smo već stotinu puta kazali i napisali. Rezolucionaši doista i sami osjećaju, da to ne bi bilo naravski, da ih narod slavi, pa zato u čudnoj duševnoj stisci iznalaze sve to veće strahote, koje su Magjari smišljali hrvatskomu narodu i hrvatskoj kraljevini, — i kao da ne vide, da baš time pobudjuju sve to veće nepovjerenje i sami sebe predaju sve to većemu preziru.

Prosudimo: Kad rezolucionaši iznose, sve po malo strašne tajne, nije li naravski, da svatko kod toga pomisli: Koliko ste toga znali već odavna, a narodu niste kazali! A koliko vi toga još znadete! I vi ste to mogli podnositi! Vi ste znajući sve to svoj narod varali i zaludjivali magjarskim bratimstvom! A tko vam smije vjerovati, da ste ikada i u duši bili protivni svemu tome?

Nije li moguće, nije li lahko vjerovati, da je barem gdjekomu medju vama dobro došla »mudra šutnja«, — dok ugrabi, što se ugrabiti dade?

A onda, i to je glavno: Je li u vas bilo i prst obraza, kad ste u oči Magjarima morali biti slatki u času, kad su vas držali za prodance i izdajice? Nije li g. Supilo dopustio Weckerlu, neka slobodno misli, da će Supilo izdati Bakar i Kraljevicu Magjarima? — »On je to dopustio u svojem rodoljublju! On je to pretrpio za domovinu« — odgovorit će tkogod.

A mi vam svi, koji imamo obraza i još nješto krvi u žilama, kažemo: Ne damo da Hrvatsku spasavaju ljudi bez obraza! Gosp. Supilo može u svojem domaćem životu imati kožu debelu, kako mu drago, to je nama svejedno; ali kad je njega u ime Hrvatske Weckerle ono pitao, a on mislio, da mu je biti na oprezu, pa dopustio, da ga drži spremnim na izdajstvo, — to nama ne samo da nije svejedno, i ne samo da ovakvu obranu Hrvatske odbijamo, nego mi držimo u podpunom uvjerenju, da je g. Supilo ovim svojim činom doista počinio izdajstvo.

Mi se »izdajstvom« ne poigravamo, zato ovo ozbiljno tvrdimo, i to s ovoga razloga: Supilo se uzda u »taktiku«, koja dopušta dvolične riječi i čine. No nisu ni drugi ljudi bez pameti, niti su svi, a to je još odlučnije u toj stvari, — nisu svi spremni sve držati dvoličnošću i nadmudrivanjem.

Moglo se je dakle desiti, da bi se našao još i bolji poznavalac »taktike«, pa Supilove rieči i vladanje pograbio tako, da bi Supila oblio smrtni znoj, — ako ne od straha pred izdajstvom, a ono od straha pred onim, što zaslužuju i doživljuju svi, pa i »taktični« izdajice, — a to je smrt.

G. Supilo i drugovi valjda se ovomu smiju, jer na žalost mogu još danas misliti, da je Hrvatska takova igračka, koju oni samo onako za svoju »taktičku vježbu« — poklanjaju tudjincu. Oni, kao i ostali peštanski hodočasnici i Weckerlovi poklonici, mogu na žalost tako misliti, jer Hrvatska kao da nema gospodara — osim njih, njekoliko tih tobože »taktičara«, a u istinu kukavica i podlaca. Hrvatska je doista još danas njihov plien, i oni se time hvale, što toga pliena nisu posve razderali! Oni živu u toj vjeri, da bi to mogli i smjeli!

I onda se tko čudi, što smo protivnici rezolucionašima! A mi smo uvjereni, da ih sve na okupu drže samo još ovakve sramotne tajne, na kojima grade svoje junačtvo.

Do toga vodi politika, koja se diči »taktikom«, »podmetanjem noge«, politika, kojoj je sva snaga u nadmudrivanju, napokon i u nepoštenju. Nama je malo do toga, što ova politika sama sebi jamu kopa hvaleći se svojom neiskrenošću, jer će valjda i narod jednom spoznati, da ovakvi političari već po tom svojem glavnom načelu isto takvu politiku vode i prema narodu, t. j. neprestano ga zavaravaju. Nama je više do toga, da glasno kažemo narodu: Nismo spali na to, da se branimo i da što stičemo cigansko-židovskom »borbom« — mudrolijama i varanjem. Mi naprotiv držimo, da zrnce otvorenosti, odlučnosti i ponosa vriedi u politici više od cente nedostojnih mudrolija, koje uz štetu donose još i prezir i sramotu, — kako se to vidi kod jadnih naših rezolucionaša.

Naš prezir »junacima«, koje su naši dušmani mogli držati izdajicama!

(»Dom«. God. 1908. Br. 5.)

Kamo sve idu narodni novci!

(Gospodska politika — puni žepove)

Sve svjetske novine pišu već dulje vremena o parnici proti bivšemu talijanskom ministru Nasi, koji je na razne načine pokrao silu državnih novaca i napokon ipak došao pred sud i u tamnicu. Mi nismo po novinama pratili, što je sve fini taj razbojnik počinio, nego evo da po jednom članku u bečkoj »Neue freie Presse« (»Novi Slobodni Tisak«) iznesemo i pred naše čitaoce, kakvih sve ima ministara i što se sve medju gospodom dogadja.

Nije spomenuti ministar Nasi bio sam, niti je bio prvi u ovom razbojstvu, nego je pred njim više ministara kralo i haralo — i nikomu ništa! Tako je jedan dao na državni trošak naslikati u pravoj veličini nekoliko nepoštenih ženetina, a koje su mu bile drage. Pa kako se je to moglo platiti? Ovako: Dao je upisati, da je to potrošeno za slikanje gospodarskih životinja: volova, konja, magaraca i t. d., što, treba gospodarskim školama za nauk. Drugi je jedan svoga kočijaša imenovao nadzornikom njekakvih Zastarina, naravski s pristojnom plaćom. Treći je zaračunao 2000 lira (Kruna) za vožnju po Napulju (kao naš khuenovac Gjorgjević, ako se još sjećate!), a jedan je opet zaračunao 1000 K! žigica! I tako dalje. Pa i to je samo ono, što se zna. I nikomu ništa!

To je eto okuražilo i ministra Nasi. Taj je silne svote novaca, koje su bile odredjene za poboljšicu učiteljskih plaća, potrošio sam i podielio svojim ulizicama, a da stvar pokrije, dao je napraviti krive namire, pa se još i tu rugao, te je jedne namire podigao tobože njeki Petar Lažac, druge je potpisao Pavo Varalica i t. d. Uz to je silne novce trošio za putne troškove, a i tu je namire krivotvorio njegov tajnik. Druge je krive namire dobio od raznih trgovaca. Kad je došao na sud, nije ništa ni tajio, nego je rekao, da je novce trebao za mito: da podmiti pisce i novinare, koji su ga hvalili.

*

Koji više čitaju novine, možda se štogod sjećaju, kako su novine bile pune škandala radi toga, što su se njeki francuski ministri i zastupnici dali podmiti, da u saboru zagovaraju i glasuju za podporu njekome velikome dioničkomu družtvu, koje je kopalo kanal u Panami (izmedju sjeverne i južne Amerike). To je bio veliki škandal — ta »Panama«. Poslie je bilo nješto slično, samo manje hiljada, u Italiji, pa su to onda zvali »mala Panama« (ili talijanski »Panamino«), — t. j. pravili su od toga još komediju, kako je i kod »Hrv. Pravo« pisalo, da je to »zanimljivo gospodarstvo«, kad se je ono saznalo, da je zastupnik Egersdorfer pobrao iz državne naše blagajne preko 130.000 K tobože za pravljenje »kazala saborskim zapisnicima«. »Zanimljivo gospodarstvo« — i ništa više. U onim pak bečkim novinama, iz kojih smo ovo ispisali za ministra Nasi, piše poznati talijanski učenjak Lombroso, da je taj Nasi bio luckast — i ništa više.

I u našoj maloj i siromašnoj Hrvatskoj bilo se nješto pročulo za Khuena, kad je vladi (zemlji) kupio imanje Božjakovinu. Onda se bio javio i današnji ban, barun Pavao Rauch, ali se za koji dan izpričao. To je bilo onda, kad je Jos. Frank u saboru kazao, da Khuen ima »čiste prste«, i kad su njeki, kako se poslie pripoviedalo, pisali: »Koliko je za to dobio?« Pa i ovih dana, eto baš jučer, javljaju njeke novine, da su u posliednje vrieme potrošeni silni narodni (zemaljski) novci, a ljudi po Zagrebu pripoviedaju, da je njeki novi veliki župan odplatio već 20.000 K duga, od kad je njekoliko mjeseci u službi, a i drugi,

koji su kod ove promjene došli do službe, da su počeli plaćati dugove. To je sve liepo, i to su sve pošteni ljudi, koji dugove plaćaju, samo se pita: Od kuda ti novci, kad su u njekoliko mjeseci odplatili više duga, nego što im iznaša godišnja plaća?!

*

Ali što ćemo dalje duljiti o tim gospodarskim gadarijama! Mi smo uvjereni, da se po današnjem gospodskom uredjenju vlade narodna muka upravo prosipa, te dok mnoga sirota upravo plače, kad joj ovrhovoditelj vodi ili nosi njezinu sirotinju, a dok većina ostaloga naroda hoda na pol gola, bosa i gladna, samo da se napune državne blagajne, — dotle mnoga velika gospoda bez i najmanje brige za kojekakve svoje voljice, pače i za tepnarije i huncutarije vuku što na prave, što na krive namire tolike stotine, pa i tisuće ove težke narodne muke!

O tom smo mi uvjereni — pa i zato smo protivnici cieloj gospodskoj politici, koja već ni za obične plienitelje državne blagajne nema ni oštrije rieči, a kamo li da bi zahtievala drugi red, poštenje i poštivanje tudjega. Ali što da kažem: »tudjega!« Ova gospoda ne znaju, što je tudje, jer sve, što je narodno, to je njihovo, tomu su gospoda gospodari... I eto, da nema nikakvoga drugoga razloga, ovo je već dosta i previše, da se sveukupno seljačtvo složi na obranu svoje muke i svoga prava.

(*»Dom«. God. 1908. Br. 11.*)

Zašto koalicija ne može dobiti vlade u ruke?

Kod posljednjih izbora dobile su sprežene stranke, koje su god. 1905. prihvatile »riečku rezoluciju«, veliku većinu zastupnika, pa ipak nisu dobile vlade u ruke, kao ono god. 1906., kad same za sebe nisu niti imale većine nad svim strankama, nego samo nad svakom pojedinom. Pita se zato: Zašto koalicija ne može na vladu?

Na to odgovara Mile Starčević, podpredsjednik Starčevićeve stranke prava, u »Hrv. Pravu« na vel. četvrtak (16. travnja) ovako:

»Koalicijono novinstvo napreže se, da uvjeri narod, da banov odgovor na otvoreno pismo samostalnih zastupnika, znači

banov uzmak, pa se sada koalicija u svom novinstvu koči i junači.

Ja se ne ću sa koalicijom inatiti o tome, da li je to zbilja uzmak ili nije, jer u zadnje vrieme koalicija i ne radi drugo, nego hvata u našem listu pojedine izreke, pa ih nateže i izvraća. I zato nikomu draže, nego li koalicijonom novinstvu, kada bi se naša stranka hotjela s njim upustiti u jalovu i bezkoristnu prepirku, u mlaćenje prazne slame o tome, da li znači banova izjava uzmak ili ne. Od te prepirke ne bi ni bana ni Wekerla zabolila glava, pa da se koalicija ma kako s nami pokolje.

Mjesto ovoga jalovog natezanja, ja ću koaliciji radje staviti jedan predlog, od kojega bi i Wekerla i njegove eksponente mogla zaboliti glava. Nu prije osvrnuti ću se i na samu banovu izjavu.

Službeno novinstvo piše, da je g. ban odmah sjeo u kola, pak odnio otvoreno pismo samostalaca u Peštu, te ga predočio i Aerenthalu i Wekerlu, a ovi, da su odobrili i onu banovu izjavu. To primaju na znanje i novine koalicije. Odatle sliedi samo to, da su Aerenthal i Wekerle držali, da je banova izjava dovoljan odgovor na otvoreno pismo samostalaca. Nadalje, da su Wekerle i Aerenthal isto tako uvjereni kao što i ban Rauch, da su samostalci srcem i dušom odani velikosrbskoj ideji, a da inače za nju ne učiniše više, to da nije njihova zasluga, jer nisu više mogli učiniti, ali da bi to učinili, kad bi mogli. Ili drugim riečima: Aerenthal i Wekerle suglasno sa banom Rauchom odgovaraju samostalcem na njihov upit, da im ništa ne vjeruju, da su nepouzdani, a da nisu gori samo radi toga, jer nemaju prilike i mogućnosti, da svoje mišljenje i nakane pretvore u čine.

Ja se ne ću niti sa banovimi novinami upuštati u natezanje o tome, da li je to izpravno ili nije. To bi značilo takodjer mlatiti praznu slamu. Nu mjesto toga troje ću uztvrditi, a prijatelji i protivnici neka po duši sude, ni je li to istina.

Prvo jest ovo: Dok Aerenthal i Wekerle drže samostalce za nepouzdan, antidinastičan elemenat (t. j. da su proti vladaru), dotle oni drže i tiesne prijatelje i saveznike samostalaca, dakle cielu koaliciju, takodjer za nepouzdan elemenat.

Drugo je, da vladar i njegovi doglavnici ne će dati vlasti onim elementom, koji su mu sumnjivi s nevjernosti, pa makar ovi dobili i deset puta većinu kod izbora. Jer vladar će sigurno reći:

ja sam dao ustav vjernim podanikom, a ne nevjernikom, da se njime služe proti interesom moje monarhije!

A treće jest: dok je u saboru hrvatskom, ovakova većina, dok Aerenthal i Wekerle tu većinu takovom drže — dotle je sadanji ban čvrst u sedlu, dotle ga sama ova većina na svojih ramenih nosi.

A što bi iz svega ovoga moralo politički, praktički i patriotički sliediti?

Naši grčko-iztočnjaci bili su prije radi svojih separatističkih (posebnih) ciljeva pouzdani prijatelji naših ugnjetavača Magjara. Ta tko se ne sjeća debelog prijateljstva medju čuvenim Khuen-Hedervarijem i grčko-iztočnjacima u Hrvatskoj?!

Sada su se ovi sukobili sa našim ugnjetavačima i opet radi separatističkih ciljeva. U tih pitanjih poznato je stanovište naše stranke: mi smo jednako odlučni protivnici velikosrbske propagande na hrvatskom zemljištu, kao što smo i protivnici »jedinstvenoj narodnoj magjarskoj državi« na našem zemljištu. Ako su se ove dvie ideje sukobile u Bosni i u Hrvatskoj, — tada mi Hrvati ne imademo razloga niti jednoga protivnika pomagati proti drugomu.

Hrvatska rečenica veli, da pas ne laje radi sela nego radi sebe. Tako i Wekerle i Aerenthal ne galame na velikosrbsku propagandu radi nas Hrvata nego radi »velikog Magyarorszaga« i velike Austrije, pa zato neka se »jedinstveni veliki Magyarorszag« sam bije proti »Velikoj Srbiji«, a mi ćemo naše sile udruživati za oslobodjenje i ujedinjenje hrvatskih zemalja, pa bilo to pravo ili krivo ovomu ili onomu. — Ali na stvar!

Samostalci protestiraju proti onome, s čega ih okrivljuju; da pače oni tvrde, da stoje u sukobu s Magjarima radi prava i slobode kraljevine Hrvatske. E pa dobro. Neka to i činom dokažu, jer same riječi ne će prisiliti Magjare, da to vjeruju, a niti uvjeriti veći dio hrvatskoga naroda. Tu se samostalcima pruža zgoda, da jednim mahom izbiju oružje iz ruku Magjara te da raspršе opravdanu sumnju u velikom dielu hrvatskoga naroda. Evo napokon što predlažem:

Samostalci znadu, da Magjari cielu koaliciju sumnjiče i okrivljuju s nepouzdanja te podržavaju na vladi svoje eksponente u Hrvatskoj, bagateliziraju (omalovažuju) ustav i sabor i rezultate izbora. Da sa sebe i sa koalicije skinu to, neka samostalci svojevoljno izstupe iz koalicije uz obećanje, da će podupirati borbu Hrvata katolika proti jedinstvenoj magjarskoj državi, proti magjarskim ministrom i njihovim eksponentom u Hrvatskoj.

Kad bi ovo učinili samistalci, vidilo bi se naskoro, da se Wekerlu ne bi dalo dugo podržavati absolutizam (samovoljnu vladu) u Hrvatskoj niti njegove eksponente.

To je eto moj predlog, iz kojega će i sliepci moći progledati, kakovi smo mi saveznici Wekerleovi i Rauhovi!

S toga na ždrielo: junak tko je!«

Po ovom pismu vidio je svatko, a i mi, da Mile Starčević želi ovo: Kad koalicija ne može dobiti vlade radi toga, što su u njoj bili samostalci, za koje magjarska i bečka vlada misli, da su proti caru i carevini, jer hoće k Srbiji, — neka samostalci izađu iz koalicije, pa će onda ostala koalicija moći dobiti vladu, i to tako valjda, da k njoj pristupe starčevićanski zastupnici. To bi bila jaka vlada, jer bi i samostalci obećali, da će podupirati borbu »Hrvata katolika« proti Magjarima.

No kad su to ovako neke novine (i»Obzor«) napisale, odgovorio je Mile Starčević, da on nije to mislio, a ipak nije kazao, što je mislio. Ako zbilja nije to mislio, onda je moguće jedino to, da Mile Starčević želi, da se koalicija raztepe. A kad znamo, da to žele i Magjari i oni u Beču, onda je doista čovjek primoran vjerovati, da i Mile Starčević pomaže Magjarima.

Prije su sve novine, pa i naš »Dom«, pisale, da Frank potajno pomaže Rauhu.

To je doista bilo tako očito, da se je na Franka podigla čitava hajka, pa je on vidio, da tu stvar ne će moći provesti tako, kako to žele oni, kojima pomaže. Zato se je uklonio i zato je valjda prepustio vodstvo Mili Starčeviću, kojemu se još vjeruje. No bude li i dalje ovako motao, neće se skoro ni njemu vjerovati.

U ostalom jao nama, dok se vodi ovakova politika, gdje narod mora tek gatati, ako hoće da u toj gospodskoj politici štogod razumije.

(»Dom«. God. 1908. Br. 17.)

Starčevićanska stranka razciepana.

Već od Božića 1906. god. opažala se nesloga u Starčevićanskoj stranci prava. Onda su Mile Starčević i Ante Pavelić pisali starčevićancima poznato pismo, u kojem obtužuju predsjednika Jos. Franka, da se ne drži programa A. Starčevića, nego sve radi po svojoj volji i na korist svoju i svoje familije. No ova se je nesloga kojekako prikrivala, da stranka ne oslabi, osobito pred izbore ove godine. No kad se je prije posljednjih izbora digla na Franka vika radi toga, što je išao na dogovor k Magjaru Wekerlu, pa kad je najviše radi toga Starčevićeva stranka kod izbora dosta zlo prošla, jer je obećavala najmanje 35 zastupnika, a dobila ih samo nešto preko 20, digla se na Franka opet tolika vika, da je morao odstupiti s predsjedničtva. Predsjednikom je izabran Luka Starčević, a vodstvo stranke preuzeo je Mile Starčević. No Frank i njegovi pristaše nisu mirovali, nego su radili proti Mili Starčeviću i prigovarali njegovome pisanju u »Hrv. Pravu«. Radi tih prigovora sazvan je saborski odbor Starčevićeve stranke na dan 23. travnja. Sjednica je trajala od 3 sata do 1 sat po pol noći, a svršila se tako, da je Luka Starčević odstupio s predsjedničtva, da su zastupnici Mile Starčević, David Starčević i Ivan Peršić izstupili iz kluba, a zastupnici Kiš, Novak, Ritig, Kufrin i Jemeršić nisu ostali uz Franka, a nisu pristali ni uz Starčeviće, nego će kažu, najprije pitati svoje izbornike, i tako je Starčevićeva stranka razciepana na troje.

A dogodilo se to ovako: U toj sjednici predložene su dvie odluke; jednu je predložio zast. Horvat, drugu zast. Peršić. Odluka zastup. Peršića kaže:

I. Držeći se strogo svoga programa od g. 1894., stranka ne će, ne može i ne smije imati nikakovog zajedničkog rada s političkim čimbenicima i strankama u Hrvatskoj i izvan nje, koji ne bi htjeli ili mogli raditi odnosno doprinieti oživotvorenju čitavoga njezinoga programa. Zato stranka ne može aktivno sudjelovati kod stvaranja ili podržavanja bilo kojega sustava u Hrvatskoj, koji se ne bi podpuno skladao s njezinim programom.

Dok se za oživotvorenje takovoga sustava na to zvani čimbenici i stranke ne predobe, stranka će se držati naputka svoga jedinoga i trajnoga vodje Ante Starčevića, koji kaže: »Kada politička stranka ne može svoj program podpuno izvesti, ona ima pristati uz muževe, koji makar po drugom programu rade o dobru domovine ili od nje zlo odbijaju«.

II. Držeći se ovoga, stanovišta, stranka će se najodlučnijje boriti proti vladavini baruna Raucha, prema izjavi dra. Wekerla, samo eksponenta magjarske vlasti u Hrvatskoj, a nikakvog bana kraljevine Hrvatske.

III. U sadašnjem isticanju veliko-srbske propagande, stranka ne vidi nego samo manevar (sljepariju), kako bi se jedan dio pučanstva kraljevine Hrvatske odbio od borbe i za ono malo prava, što nam je još preostalo, tim više, što su toj propagandi pogodovali oni isti činbenici, koji sada na nju reže, jer je pošla onamo, gdje je nisu htjeli imati.

IV. Stranka odsudjuje svako približavanje i sudjelovanje svojih pristaša u akcijama baruna Raucha, pa po tom i držanje g. dra. I. Kršnjavoga.«

Odluka zast. Horvata kaže, da Starčevićeva stranka ima najodlučnije pobijati koaliciju, da mora paziti na »srbsko pitanje« i to radi Bosne i Hercegovine, kojih se hrvatski narod ne može odreći, napokon da stranka ne će navaljivati na osobe političkih protivnika. Ovo je zadnje sastavljeno tako, da se vidi, kako se tu misli na to, da se ne piše oštro proti Rauchu.

Za Peršićevu odluku glasovala su tri Starčevića (Luka, David i Mile), Pavelić i Peršić, a oba Franka, Bošnjak, Elegović, Pavlović, Zatluka, Ogrizović, Tkalčić i Horvat glasovali su za Horvatovu, za koju su pismeno glasovala još tri zastupnika (Tomac, Vlahović i Rukavina). Poslie glasovanja dogodilo se, što smo sprieda spomenuli.

»Hrv. Pravo«, koje ostaje u rukama Franku, javilo je sve to isti dan, i to vrlo žalostno, a Starčevići su drugi dan izdali list »Hrvatska Sloboda«, koji će i dalje izdavati. Zagrebački gradski starčevićanski zastupnici, zatim radnici, trgovački pomoćnici i sveučilištni djaci pristali su uz Franka, a pristao je brzojavno uz njega i zast. Badovinac, koji u tom brzojavu zove Starčeviće, Pavelića i Peršića bandom razkolnika i budućih štipendista.

Kako se po svem vidi, razcjep je nastao radi koalicije, radi Rauha i radi Srba. Frank je proti koaliciji, a za Rauha (kojega ne će tobože osobno napadati, kako ga napada koalicija!), Frank puše u isti rog s onima, koji dan na dan pišu, da hrvatski Srbi hoće pod Srbiju. Starčevići naprotiv po Peršićevom predlogu

treba da budu proti Rauhu i da pomognu koaliciju u svem, što hoće dobro, a do hajke na Srbe ne treba mnogo držati, jer je to samo stara sljeparija, samo da se Srbi odvrate od Hrvata, s kojima su sada složni proti Rauhu.

Ovo je već drugi put, što se Starčevićeva stranka radi Franka razciepala. Prvi put je to bilo 1895. god., kad su iz Starčevićeve stranke izstupili svi pravaši osim Franka, Mile Starčevića i Kumičića.

Što će sve iz toga biti, to se sada još ne može reći; nije ni potrebno proricati. Ali dvoje se već sada zna i vidi: Ovaj će razkol oslabiti Rauha, a staromu Franku, koji se je — kako se je »Dom« bojao — evo »povukodlačio«, Franku će prije ili kasnije oduzeti sav ugled pred narodom.

(»Dom«, God. 1908. Br. 18.)

Starčevići proti Franku.

Javili smo u kratko, da se je Starčevićeva hrv. stranka prava razciepala. Starčevići i zast. Peršić, koji su se odciepili od Franka, izdaju, kako smo javili, svoj list »Hrv. Slobodu«, u kojoj se brane, tumače svoje misli i odkrivaju Frankovu politiku. Najprije da vidimo, što pišu, a onda ćemo kazati i mi koju.

U 1. broju »Hrv. Slobode« pišu Starčević i drugovi starčevićancima:

»Tko sretniji od nas, da ne moramo doći pred Vas s glasom, koji će isto tako bolno odjeknuti u Vašim srcima, kako boli duše naše, što je došlo u našem saborskom klubu do žalostnih dogodjaja, koji su prouzročili razdvojenje Vaših narodnih zastupnika na hrv. državnom saboru u Zagrebu.

Desetorica članova saborskoga kluba odielila su se od skupine nar. zastupnika, koja je ostala uz gosp. dra. Josipa Franka. Najstariji drugovi g. dra. Josipa Franka, koji su u najtežim prilikama stajali uz njega, ostavili su kolo, koje on vodi. Već sama ova činjenica dokazuje, da se to nije dogodilo iz obiesti, prkosa ili osobnih razloga, nego da je tome dublji i mnogo važniji povod. — Ne samo mi podpisani, nego i još pet izvanjskih narodnih zastupnika, članova kluba, izjaviše se složni i solidarni sa našim mišljenjem i radom, tek prepustiše svojim izbornicima, da izreknu konačnu odluku o njihovom daljnjem stajalištu.

Neka nas se dobro razumije. Mi nismo izstupili iz Starčevićeve hrv. stranke prava, već smo se samo razkrstili od onih dosadašnjih drugova u saborskom klubu, kojih djelovanje nismo mogli prihvatiti, odobriti i sliediti, jer se takovo djelovanje po našem dubokom uvjerenju ne slaže sa starčevićanstvom i ne odgovara koristi te potrebama sadanjih tužnih vremena hrvatskoga naroda. Za takovo djelovanje nismo htjeli ni mogli preuzeti odgovornsti pred Bogom, hrvatskim narodom i svojom savjesti. Za ovaj naš čin je s toga naša savjest podpuno mirna, a to vidite i odatle, što vam govorimo ovako otvoreno i bez strasti, a ne kao dosadanji drugovi, kad Vas huškaju i nas krste razbojnicima. — U istinu pako razbojnici su oni, koji nemaju u sebi ništa starčevićanskoga, do li imena, dočim im sav rad stoji u opreci sa starčevićanskim načelima.

U dvie tri posljednje godine nekoliko puta smo pokušali, da rad naše stranke skrenemo njezinom pravom pozivu i zadatku, da odstranimo od nje sumnju pomaganja austro-magjarskih prohtjeva i presizanja, ljagu savezničtva s njihovim ovdašnjim eksponentima i pionirima. Ali sve uzalud! Stid nas je, ali dosta je, da spomenemo razne dogadjaje i pojave, kao što su Argus, Štrasnof, pohod k Wekerlu, predizborni članak »Narodnih Novina«, dodir sa barunom Rauhom kroz Kršnjavoga, uredovno poslovanje s Crnkovićem na Markovom trgu u izvanuredsko vrieme i tako dalje.

Da se takve i slične sramote i dalje sbivaju, ne mogosmo više dopustiti, pa zato tražismo sva duševna i stvarna jamstva, koja su nam izopačitelji nauke Ante Starčevića dali samo na polak izborom novoga predsjedničtva i poslovnoga odbora, uz istodobno pakleno i proračunano naprezanje, da svaki njihov rad osujete i čim prije prikažu pristašama, kao da stranka ne može napried, mora propasti, ako joj nije predsjednikom, jedinim vodjom i izključivim gospodarom samo dr. Josip Frank«.

Da se stvar u Starč. hrv. stranci prava konačno rieši, sazvao je poslovni (frankovski) odbor za 7. svibnja vieće stranke. O tom piše »Hrv. Slob.«:

»Mnogi naši prijatelji i istomišljenici pitaju nas, hoćemo li i mi poći na vieće Frankove stranke, sazvano u Zagrebu 7. svibnja 1908. Nekoji nas pak prijatelji i istomišljenici nagovaraju,

da svakako podjemo i mi u vieće, jer da ćemo u vieću dobiti većinu, jer da nije moguće, da ne pobiedi istina i pravo! Jednima i drugima odgovaramo, da pravi Starčevićanci ne će, ne smiju i ne mogu poći u vieće Frankove stranke. A zašto? Evo, odmah ćemo navesti razloge. Obće je poznato, da je hrvatski narod pametan, pošten i plemenit, nu da se dade lahko praznim krilaticama (riečima) zavesti. Takodjer je poznato, da je dr. Josip Frank majstor u izmišljanju kojekakovih praznih krilatica. Sad je izmislio krilaticu »jedinstvo stranke«. Nu pravi Starčevićanci, poučeni gorkim trogodišnjim iskustvom, ne će mu više na ljepak! Može više stranaka raditi za isti cilj uzporedo. Neka se stranke natječu u radu za narod, svaka o sebi. Ovo je sigurno bolje, nego li da se na silu pred javnosti predstavlja jedinstvo stranke, a toga jedinstva medju članovima stranke nema niti u misli, niti u radu.

U vieće Frankovo, sazvano za 7. svibnja t. g. dokomandirati će g. dr. Josip Frank svu silu svojih vjernih, a ove će terorizirati (strahovati) kao uvijek, pa da i mi dodjemo u ovo vieće, bili bi samo izvrgnuti osobnim napadajima i insultima, što nam se je dogadjalo skoro svaki put od 27. prosinca pr. g. na klubskim sastancima.

Radi toga pravih Starčevićanaca ne bude u Frankovo vieće, niti će Starčevićanci ikada više imati ikakov zajednički politički rad sa d-rom Josipom Frankom i njegovom svojtom«.

Braneći se od prigovora, da su Starčevići i drugovi pristali uz »mladomagjarone«, nagodbu i t. d. piše »Hrv. Slob.«:

»Jedno stoji kao klisura: A. Starčević nije nikada ničim ni izravno ni neizravno podupirao vlastodržce u Hrvatskoj.

Mi ali danas vidimo, da frankovci podupiru Rauha i njegovu vladu, da mu olakšavaju posao i da ga podržavaju na vlasti. Frankovi odnošaji sa eksponentima tudje vlasti u Hrvatskoj jesu jedan od najvažnijih razloga, da smo se razkrstili i da smo upravo odahnuli odkad nismo više s njima skupa.«

Vrlo je zanimljivo, što bivši zastupnik dr. Živko Petričić iz Otočca piše u broju 6. »H. S.« pod naslovom »Na raskršću . . .« Dr. Petričić piše:

»Razišli smo se. Presjekli smo gordijski čvor, koji nam je kroz godine stezao dušu i srdce. Sad se spoznajemo. Gledamo se licem u lice, pa se razumijemo. U zadnje vrieme nismo se ni poznavali. Čudili smo se, sgledavali, a nismo znali gdje smo. Vikali smo o Starčevićanstvu, a zatirali smo sebe i starčevićanstvo. Vapeći za slobodu, pregarali smo; dotle se iza naših ledja nad našim glavama plele niti. Mi smo ih vidjeli, ali im nismo mogli uvatiti kraja. Padali smo u bolnu resignaciju; ustajali i padali, i opet — šutili i odobravali. Mnogo smo zla nanieli svome narodu, koji ljubimo preko mjere.

Iza naših ledja stvarala se masa, koja je na zapovied vikala »hosana« i »propni ga«! Mi smo stajali usred toga vrtloga, izmučeni i ogorčeni, ne znajući što da počnemo. A narodu je trebalo skinuti sa prsiju moru, koja je pila starčevićansku krv . . .

Sad ste ju skinuli vi, častni, odvažni, dostojni sinovi hrvatskoga naroda! Kad sam se pred godinu dana uklonio iz one teške atmosfere, u kojoj mi je dah zapinjao, vi ste još pregarali. Ostali ste možda teška srdca. Ja sam se u godini dana nadisao svježega zraka; dišite ga i vi punom dušom! Vaša će imena zasjati posve drugim sjajem, kad budete mogli slobodno, nesmetano dati oduška svome hrvatskom, starčevićanskom srdcu. Odi profanum vulgus et arceo. (Mrzim i odbijam prostu svjetinu)! . Već se dižu na vas gomile. Proglašuju Vas nagodbenjacima. Stara igra već je počela . . . Vi Starčevići, personifikacija, boli i patnja hrvatskoga naroda, Vi podupirete Rauhov režim?! Vi ste njegovi saveznici? I dobar dio naroda vjerovat će to. Vjerovat će i mnogi naši prijatelji i drugovi, s kojima smo se do sada nedavno zajedno borili. Prenut će se i oni . . . Tada neće biti Starčevićanaca, koji će živjeti od starčevićanske misli, i od starčevićanske muke, već samo, onakovih, koji će se boriti i podnositi žrtve za nju . . .

Srdce nam para bol radi ovih posljednjih dogadjaja. Vidimo, da je pobjeda starčevićanske misli opet na neko vrieme odgodjena. No mi krivi nismo. Volimo, da je odgodjena, nego li, da se nadje jednoga dana zakopana. Ta joj se gorka čaša napijala, Naši su neprijatelji svi neprijatelji naroda hrvatskoga; naši su prijatelji svi prijatelji naroda hrvatskoga. Neka zapamte naši klevetnici: mi ne poznamo u hrvatskim zemljama ni jednoga naroda, do li hrvatskoga; mi ne odobravamo u hrvatskim zemljama ni jedne politike, do li starčevićanske. Mi ne očekujemo uspjeha naših težnja, van od odlučnoga, požrtvovnoga rada i borbe proti svakome, tko nije prijatelj naroda hrvatskoga, bila to ma koja

vlada, ma koji ministar predsjednik, ma koji eksponent tudjinske vlade.

Mi stupamo u borbu, te ne ćemo popustiti, dok ne prinukamo narod hrvatski, da vodi svoju starčevićansku politiku u skladu sa svojim srdcem i razborom; da ne bude ničiji medvjed, već dosljedan i samosvojan. Pravedni će Bog dati, te ćemo i uspjeti u svom poštenom nastojanju. Sursum corda!«

U br. 7. »Hrv. Slob.« od 4. svibnja piše M. Starčević medju ostalim:

»Mi smo na razkrsnoj sjednici upravo sgražanjem slušali gg. dr. Horvata i Elegovića isticati, da je Rauhova vlada poslie 40 godina prva hrvatska vlada, te da stotinu puta vole Rauchu nego ma kojoj koalicijonoj vladi! . .

Oni vole Rauchu nego li ijednoj koalicijonoj vladi, jer je ovo prva hrvatska vlada, poslie 40 godina! Ta je izjava prava sramota i za narod i za stranku. Nije bilo do sada vlade, koja je onako kukavno pala na izborih, nije bilo vlade bez većine u saboru bez proračuna ili indemniteta, koja bi uzprkos uspjehu izbora izjavila, da se taj uspjeh nje ne tiče. Ovo je doista prva absolutistička vlada zadnjih 40 godina. Nije bilo do sada bana, za kojega bi magjarski ministar predsjednik izjavio, da je njegov eksponent u Hrvatskoj, te da nije odgovoran hrvatskomu saboru. Osim ove sramote, Rauch u Hrvatskoj postupa sa narodom i činovnici kano kakav azijatski satrap, a ipak takov ban i takova vlada jest: prva hrvatska vlada!

Tko je dakle Rauchov saveznik, tko magjaron? Da li oni, koji se s njime i njegovim doglavnici sastaju, razgovaraju, piju, ili mi, koji to sve osudjujemo, i koji se radi toga riešismo dosadanjih svojih drugova?

Izjava poslovnog odbora od 27. prosinca 1907. dokazuje, da medju nami nije bilo povjerenja. Ovu je izjavu sastavio g. dr. Josip Frank, da oslabi neugodan dojam njegova posjeta kod Wekerla. Poslao mi ju je na podpis 28. prosinca 1907., da se pokrije u javnosti mojim imenom, kao da ja mogu znati sadržaj petsatnog njegova razgovora sa Wekerlom. Zato, da odklonim ličnu odgovornost, nisam hotio podpisati tu izjavu, ako ne dodje u njoj podcrtano da je učinjena: »prema izvještaju predsjednika«. U ovoj izjavi stoji i to, da je poslovni odbor »saznao za činjenice, koje ga utvrdjuju u uvjerenju — da je program Starčevićeve hrvatske stranke prava u okviru habsburške monarkije provediv i da se pobjeda toga programa približava svom cilju više no ikada«. I najnoviji dogadjaji u monarkiji u obće, a u Hrvatskoj napose, dokazuju, kako je g. dr. Josip Frank istinito izviestio poslovni odbor! Pravo značenje i zamašaj toga razgovora pokazao se je kasnije u vrieme izbora. Tad smo vidjeli, za čim su išli Magjari i njihovi eksponenti, ter u što su hotjeli upotriebiti stranku i ime Ante Starčevića. Jedinstvo je stranke prazna rieč. Stranka ma kako jedinstvena bila, ne može danas u Hrvatskoj ništa. Kad ne može jedinstvena i složna koalicija, a gdje ćemo mi, koji negiramo (poričemo) svaki nagodbeni temelj?!

Današnja politička situacija zahtieva, da sav hrvatski narod bude složan i jedinstven u otporu proti 40 godišnjem gospodstvu Magjara. Ali mi Magjare ne ćemo prisiliti na poštivanje naših prava ni u Pešti ni u Beču, već samo u Hrvatskoj, a to onda, ako budemo onemogućivali jednog po jednog, svakog bana i svaku vladu, koja dolazi u njihovo ime i za njihovu korist«.

U istom broju piše Ivan Peršić, da mu je J. Frank dne 5. svibnja 1905. g. rekao: Dvadeset tisuća forinti ukrali ste mi onom viešću o Pejačeviću«. Peršić je naime dne 4. svibnja 1905. metnuo u »Hrv. Pravo« jednu viest iz osječke »Nar. Obrane«, koja kudi ondašnjega bana Pejačevića, što ima samo magjarsku služinčad. Te novce imao je dobiti Frank za posredovanje u njekoj stvari. Još spominje Peršić, da je Frank zastupao jednu magjarsku banku proti grofu Draškoviću iz Bisaga i da je načinio troškovnik na 80.000 (osamdeset tisuća) K. Kad se je to banki činilo previše, tužio se direktor te banke, što mu je grof Khuen preporučio toga advokata! Zašto vlada ne ide tako na ruku drugom fiškalu? — pita Peršić.

I tako dalje. — Mnogo smo toga izpisali, pa to još nije sve, no mi nemamo prostora. A da budemo pravedni, morali bi pretiskivati i ono, što »Hrv. Pravo« odgovara, no ne možemo, nego spominjemo samo ovo: »Hrv. Pravo« pita, gdje je Peršić bio prije i zašto je Pavelić molio Franka za oproštenje radi onoga pisma proti Franku.

Nama, koji smo više puta bili u smrtnoj pogibelji, pred frankovcima, koje je za Franka predobivao isti Peršić, koji danas piše, da i sam nije vjerovao Franku, nama je teško o svem tom kazati svoju. No doći će i to na red. Za danas kažemo samo ovo: I Peršić i Petričić, pišu o svom oslobodjenju od Franka tako, da drugčije ne bi pisali ni onda, kad bi se cieli narod i domovina

poslie tolike borbe oslobodila od Magjara: oni tek sada imaju krv, dušu, preporodjeni su.

Ovo pisanje dokazuje, kako ovi ljudi osjećaju, da su doista bili ne samo u robstvu, nego i u griehu: da su radili zlo, da su mnogo zla učinili narodu, kako piše Petričić. Ovo su sve mladi ljudi, koji mogu zlo popravljati te još i mnogo dobra učiniti. Mi čekamo, hoće li to ozbiljno barem pokušati.

(»Dom«. God. 1908. Br. 19.)

Razciep Starčevićeve stranke.

Još se danas posve jasno ne zna, zašto su se starčevićanci razciepali. Mnogo je toga doduše napisala već nova »Hrvatska Sloboda« proti Franku, ali ono pravo još nije kazano, a valjda i ne će biti, a to zato, što tako zvani »odmetnici« valjda ne smiju svega kazati, jer dok su bili zajedno, dali su poštenu rieč, da će čuvati tajnu, a ta ih rieč veže i sada. Zato se valjda do sada nije doznalo ama baš ništa o tom, što je Wekerle kazao Franku i možda s njim ugovorio. A to valjda i jest ono glavno, rad šta se je stranka razciepala.

Krivo bi naime mislio, tko bi držao, da je razcjepu starčevićanaca kriva obična »svadja«, do koje znade doći medju ljudima. Ne, starčevićanci se nisu »posvadili kao djeca«, štono rieč. Isto tako niesu se razišli radi kakove »pizme«, »mržnje« ili »jala« medju sobom, jer inače ne bi bili mogli biti tako dugo zajedno. A nije napokon moguće opaziti ni to, da su se razišli radi kakove koristi, koja bi ih razdvojila, što se inače u strankama znade dogoditi. Tu je imala posla politika, i to naravski ona gospodska politika, o kojoj mi možemo samo pogadjati i nagadjati, i na koju mi toliko vičemo.

Kakvu politiku vodi Frank, od kojega su se Starčevići i drugovi odielili, mi toga posve javno ne vidimo, a i ne razumijemo. Jasno vidimo do sada samo to, da je Frank znao složiti ovo dvoje: biti žestoko proti vladi, pače i proti zakonu (nagodbi) — i u isti čas za vladu, a uza to još više proti svakoj drugoj opoziciji. Svatko lako razumije, da to vladi treba — imati njekoga, tko će joj pomagati proti jakoj opoziciji (kao što je danas koalicija), — ali mnogi ne razumiju, zašto onda pred narodom govori i piše

proti vladi, protiv Magjara itd. pa se pitaju: A što će vlada onda ako narod — koji ne zna za Frankovu politiku — zbilja bude sav proti vladi? — No na ovo nije teško odgovoriti, jer smo se baš ovih dana mogli uvjeriti, da Frank još može voditi veliku množinu ljudi, kamo hoće, a da se njegovi pristaše ni najmanje ne obaziru na mnogobrojne i očite njegove čine, koji dokazuju posve nješto drugo, nego što on govori. Dapače, što se narodu žešće govori proti vladi i svim drugim »izdajicama«, to će pristaše biti vodji vjerniji — sve do potpune sljepoće, tako da će ih moći predobiti za sve.

Razumije se, da ovakov vodja mora biti upravo paklenski čovjek, pa njekoji Franka i smatraju takvim veleći, da je Frank zato i stupio u Starčevićevu stranku, da ju u zgodan čas izdade i da joj onemogući uspjeh. Mi to ne znamo i ne kažemo. Mi samo vidimo, da je Starčevićeva stranka došla do takve jakosti, da je bilo nuždno i njezine vodje upitati, što misle. U takvom času nastaje i nastajat će za svaku našu stranku velika pogibelj, da se razciepa ili raztepe. Zašto? Zato, što »oni«, oni, koji imadu glavnu rieč — a ti su u Beču i u Pešti — iznesu svoje planove: to ćemo tako, ovo ovako, ono onako, — a sve drugačije, nego što se narodu pisalo i govorilo, — i onda pitaju: Hoćete li? Tu se dakako nudja gospodstvo, službe i t. d., pa bi njeki pristali; drugi misle, da će tako moći pomoći i narodu; trećima je dosta borbe, stradanja i natezanja, pa bi i ovi pristali. Ali ih se znade naći, koji vide, da to nije ono pravo, da to nije ni pošteno, pa ne će pristati — i razcjep je gotov.

Ovako je valjda bilo i u Starčevićevoj stranki. Da su »oni«, — oni u Pešti — pitali Franka, što misli, to je poznato i to nitko ne taji; da su nudili gospodstvo i službe (i novce!), to je Frank sam priznao. Obećali su dapače i to, da će se skoro ispuniti program Starčevićeve stranke. Samo se ne zna, što su za to zahtievali, no kod toga su se starčevićanci razciepali.

Još malo, pa bi i Starčevići i njihovi sadašnji drugovi bili pošli za Frankom, i to ne iz uvjerenja, nego od stida, da ne moraju kuditi i grditi onoga, koga su do jučer hvalili i poštivali, pa da im se sviet ne ruga. Ali oni su, kako se vidi, voljeli i ovo drugo, — i to je u cijeloj ovoj stvari najviše vriedno, naime: što se ovi ljudi ne stide priznati, ne samo, da su se u svojem vodji prevarili, nego da su ga branili još i onda, kad su već znali, što je i kakav je, te da su time narodu mnogo zla učinili. To je tim

više vriedno, što su ovi ljudi sada vjerodostojni svjedoci za mnoge istine, za koje se do sada moglo reći, da su klevete.

Ovo posljednje moglo bi našoj politici biti na veliku korist, da baš starčevićanci nisu i sami sve protivnike tako isklevetali, da se napokon ne zna, što je istina, a što kleveta, te da se svaka kleveta može braniti gotovo kao istina. Da nije toga, da je naime u našem novinstvu više srama i poštenja, što bi Franka opralo od one laži, da je Štrasnoff njegov kolega, — kako je to rekao A. Paveliću? Treba li drugog dokaza, da je varalica, koji vara iste svoje drugove? Bi li bilo moguće — bez obzira na sve drugo — da poslie toga itko ostane uz Franka? Bi li to bilo moguće osobito onda, da je A. Pavelić to odmah iznio i u pomoć pritekao cielomu novinstvu, koje je Frankovo zavaranje samo nagadjalo?

No tu smo došli do onoga kobnoga pitanja: Zašto su Starčevići i drugovi tako dugo šutjeli i progovorili (i to malo) tek onda, kad je bilo blizu, da ih Frank izbaci iz stranke?

Zast. Peršić odgovorio je na to, da su se bojali sramote i nadali se, da će se Frank popraviti, kako se muž boji sramote, kad ženu zateče u nepoštenju, pa čeka, da se popravi. Ovo je slab odgovor i gotovo nikakav. A tko bi dobro odgovorio na ovo pitanje, taj bi ujedno i protumačio, zašto su toliko ostali uz Franka i zašto će i on i dalje sticati pristaše — što je sve za daljnji naš politički i narodni život vrlo važno. A nam se čini, da su šutjeli zato, jer su bili starčevićanci, a starčevićanac ne smije nikomu u ničem priznati, da ima pravo; pravo imadu u svem samo starčevićanci, jer svi drugi ljudi i nisu ljudi, nego slavosrbi itd. itd., — kako ćemo to čitati i slušati od Franka i dalje dan na dan i samo o tom i opet o tom. Drugim riečima mislimo reći: Nije dosta odreći se Franka, nego i — — — —

Htjeli smo napisati: Treba se odreći i — Starčevića. Ali bi nas krivo razumjeli i po običaju digli hajku. Mi pak ne možemo sada svega toga tumačiti, nego kažemo samo ovo: Starčevićanci, osobito frankovci, kažu i viču: Tko nije za Starčevićev program, taj nije za slobodu i ujedinjenje Hrvatske. A to nije istina. Za taj smo program svi mi Hrvati, pa ipak svi ne ćemo da budemo starčevićanci, i to s mnogo razloga. A onim, koji i bez Franka hoće da ostanu starčevićanci, uzalud je sve: Frank će ostati »pravi« starčevićanac, a svi će mu drugi starčevićanci još i pomagati. *(»Dom«. God. 1908. Br. 20.)*

Što hoće starčevićanci?

Iz dosadašnjega pisanja starčevićanske »Hrv. Slobode« jasno se vidi samo to, da Starčevići i njihovi drugovi ne će više s Frankom u ovom dvojem: ne će navaljivati na opoziciju (koaliciju) i time pomagati Rauhu, i drugo: ne će raspirivati lažima i izmišljotinama mržnje na domaće Srbe i time opet pomagati vladi. U jednu rieč: Starčevići hoće da budu poštena opozicija. Ali »teško je biti pošten!« Zato je teško i starčevićancima, jer tko nije proti koaliciji i proti Srbima, taj je s njima, taj je za nagodbu, taj je za srbsko gospodstvo itd.

Što se tiče programa, tu stvar nije tako jasna. Kad je ono nedavno Frank tobože »odstupio«, a M. Starčević vodio poslove Starčevićeve stranke, rekao je M. Starčević jednomu magjarskomu novinaru, da bi Hrvatska s Ugarskom mogla imati njeke »zajedničke poslove« što smo i mi u »Domu« pokudili. Premda je prije toga slično govorio i Frank dopisniku bečke »Nove Slob. Prese«, da je za zdravi i bratski odnošaj s Magjarima — ipak frankovci sada dižu hajku na Milu: da je postao magjaron! I sad je počela u »Hrv. Slob.« i u »Hrv. Pravu« razprava i natezanje »o programu od god. 1894«. »Hrv. Sloboda« posve pravo dokazuje, da taj program kaže svašta i ništa, da se ne zna, je li taj program za »zajedničke poslove« ili nije. No u tom razlaganju, držeći na umu onu izjavu Mile Starčevića o zajedničkim poslovima, pak nedavnu izjavu Luke Starčevića u bečkoj »Nov. Slob. Presi«, koja je takodjer za zajedničke poslove, — mi ništa ne razumijemo. Čekajmo.

U čem su slični frankovci i starčevićanci.

Od kad izlazi starčevićanski dnevnik »Hrvatska Sloboda«, vidi se sve to bolje, da je stari Frank u istinu onakav pokvareni politički mešetar i sljepar, kakav je dobro opisan u »Domu«, naročito u onom članku »Zaslužuje političku smrt«. Gospodi Mili Starčeviću, Anti Paveliću i Ivanu Peršiću napokon je tolika pokvarenost dodijala i njima je sada kao čovjeku, koji se je riešio razbojničke bande, kao curi, koja je napokon utekla iz nepoštene kuće. To je svakako velika i temeljita razlika medju frankovcima i starčevićancima, ali bismo se zato prevarili, da odmah pomislimo, da je medju Milom Starčevićem i Frankom duboka

razlika u političkom mišljenju. Baš naprotiv: Obojica su i proti pučkoj i proti slavenskoj politici. Ovaj put ćemo pokazati samo na to, kako su slični u svojoj plitkoj mržnji prema ostaloj slavenskoj braći.

Dne 7. svibnja bio je u Zlatnom Pragu na sprovodu češkoga vodje Herolda i galički Rušnjak, zastupnik Okunjevski. Taj isti dan došao je u Beč njemački car i pruski kralj Vilim II. da čestita našem caru kralju šestdesetgodišnjicu vladanja, a poveo je sobom i sve ostale njemačke kraljeve i knezove, a udesio je stvar tako, da se čini, kako je tobože naša carevina još u nerazdruživoj vezi s Njemačkom. O tom je posjetu naravski bilo govora i na karminah, a tu je zastupnik Okunjevski kazao, da je baš sada potrebno, da se svi mi Slaveni složimo. Radi tih rieči pozvao je Okunjevskoga na red predsjednik rušnjačkoga zastupničkoga kluba, neka njemačka prišipetla, barun Vasilko, koji se je redom Niemcima ispričavao, da se s onom izjavom Okunjevskoga ne slaže nijedan član rusinskoga kluba, jer da Rusini ne će niti čuti o slavenskoj slozi.

Isto je tako napokon izjavio i onaj Okunjevski, koji se je na karminah valjda napio, pa sad veli, da ga Česi nisu dobro razumjeli, zato, što je govorio rusinski. Ovu ružnu i sramotnu stvar donosi Starčevićeva i Peršićeva »Hrvatska Sloboda« kao kakvu znamenitu viest i onda još valjda sam urednik Peršić popraćuje tu sramotu doslovce ovako: Rusini se razočaraše u slavenskoj solidarnosti (slozi). Pa kao što je i pravo, odbaciše tu staru lumbardu, koja više ne pali kod nikoga, već kod hrvatskih pokretaša, naprednjaka i kod gospode oko staroga drvenoga topa, komu je ime »Obzor«.

Najprije na žalost nije istina, da su naši naprednjaci za slavensku slogu, kako bi trebalo, a nije za njih više ni stari »Obzor«. Zatim je još manje istina, da je ta slavenska sloga stara lumbarda, koja više kod nikoga ne pali. Jer evo, baš nedavno stvorila se je i u Petrogradu i u Moskvi slavenska liga ili zajednica, u kojoj složno rade Rusi i Poljaci, dakle sinovi obaju najvećih slavenskih naroda. Nadalje Poljaci u Krakovu izdaju već četvrtu godinu mjesečnih »Slavenski Sviet«, a u samom Petrogradu dnevnik »Kraj« u smislu slavenske sloge u obće, a rusko-poljskoga bratimstva napose. Nadalje ovo zadnje vrieme baš se živo radi za sveslavenski sastanak ili kongres, te su na zadnjoj sjednici o toj stvari pristali uz tu osnovu i Poljaci, a ovih će dana Čeh Kramarž, Slovenac Hribar, galički Rus Hlibovicki, a možda i jedan Hrvat ravno u Petrograd, da se uredi sve, što je potrebno za kongres.

No dosta je čovjeku pročitati današnji dopis u »Domu«, kojim se javlja, kako su Česi primili naše hrvatske djake u Zlatnom Pragu, pa da se uvjeriš, kako je i ružno i nerazumno i štetno, kad naš čovjek, pravi rodjeni Hrvat k tomu još Zagrebčanin voli biti odsječena suha grana privezana za tudji kolac, nego da na velikom slavenskom stablu bude zelena, kitnjasta i rodna svrž.

I zato pristaše seljačke stranke, koji su se za stalno već poradovali, kako će starčevićanci u svom političkom radu mnogo toga popraviti, što su frankovci pokvarili, mogu po ovom primjeru lahko prosuditi, da će i starčevićanci, možda dok ih bude, ostati onakva naša neprilika i zapreka za slogu s ostalom braćom, kakva su nam i frankovci.

Novinska borba.

Poslie prvoga razciepa godine 1895. vodili su žestoki boj »domovinaši« sa »čistima«. Osobito je žestok bio Tuškan proti Franku. Sadašnja borba mnogo je mirnija i razložnija na strani »odmetnika«. No frankovci su još i gori nego su onda bili. Jučerašnji »dični«, »čelični«, »odlični« i t. d. otačbenici: Mile Starčević, Pavelić i t. d. danas su frankovcima slavosrbi, babe klafrače, žabe kreketače i t. d. U psovanju je prvi Elegović. Taj se mladić javno prieti M. Starčeviću, da će mu izčupati jezičinu, tako da će to u trbuhu osjetiti, a sve samo zato, što »Hrv. Sl.« ne razumije, od kuda Elegović, koji nema nikakve službe, gospodski živi, pa još može silno trošiti na izbore kupujući zlatne darove.

Najvjernije, ali i najnedostojnije brani frankovštinu udova pok. Kumičića pripoviedajući u »Hrv. Pr.« na dugo i široko sve, štogod je kada čula i vidjela kod svojih nekdašnjih prijatelja i kumova. Tiesno mora biti Franku, kad mu je to jedina obrana.

Da je Franku tiesno, vidi se i po tom, što se u »Pravu« hvali, da je za njega na pr. i — Josip Perović iz Vel. Otoka (u dugoselskom kotaru)!

(»Dom«, god. 1908. Br. 21.)

Magjari u Hrvatskoj.

Magjari u Hrvatskoj pokazali su ovih dana, da su pod današnjom Rauch-Crnkovićevom vladom posve sigurni, ako udare i na najveće hrvatske svetinje. Dokaz je za to brzojav, što ga je njeki Magjar Glembaj, činovnik kod državne željeznice i predsjednik njekakvoga željezničarskoga magjarskoga društva, poslao Magjaru grofu Baćaniju. Brzojav kaže: »Primite iskreni bratski pozdrav iz za sada još tudjega, ali ne za dugo tudjega Zagreba.«

Na ovu nečuvenu magjarsku drzovitost udarile su oštro i ogorčeno zagr. novine »Hrv. Slob«. i »Hrvatska« i to na prvom mjestu. »Hrvatska« je stavila pod svoj članak podpis »Hrvatski osvetnici«, što bi imalo valjda nešto značiti, tim više, što se članak svršava riečima: »Hrvati, uprite svu odpornu snagu, da toj guji satarete glavu.« Mnogo jasnije, dostojnije i razboritije piše »Hrv. Slob.«, koja se najprije čudi, što je taj Magjar još u Zagrebu, a onda posve s pravom pita, hoće li državni odvjetnik ovoga čovjeka pozvati pred sud radi bunjenja.

Magjari su naime pred godinu dvie odmah zatvorili Hrvate, koji su na ugarskoj strani u hrvatskom Čakovcu (kraj Varaždina) zapjevali hrvatsku pjesmu! A što rade sa Slovacima i kako ih po sudovima i tamnicama vuku radi toga, što u svojoj domovini Ugarskoj hoće da ostanu Slovaci, to zna već sav sviet. Ako dakle mi imamo svoju državu i svojega državnoga odvjetnika, morao bi i on pozvati na odgovornost Magjara, koji javno proglašuje, da Zagreb sam ne će biti tudji, t. j. da će biti magjarski.

»Hrv. Pravo« (Frankovci) ima samo bilježku o toj stvari, i to vrlo čudnu bilježku, koju bi sam vrag razumio. Bilježka nosi naslov, hajde de (»Bezobrazna Magjarina«), a onda dalje kaže: »Hrvatski je narod odoljevao tečajem stoljeća još kud i kamo jačim neprijateljima, nego li što su ti bahati Magjari.« — Ovo je toliko, kao da tko kaže: A, to nije ništa. Na nas su išli Turci i Tatari, pa nam evo nije ništa, pa što bi nam ti bahati Magjari, a još manje jedan Magjar! — Čudno je i to, što »H. P.« dalje piše, na ime: »Magjarima pak pokazao je hrvatski narod g. 1848. svoje zube, pa može se« (koji to pak čivutin tako hrvatske rieči slaže!) »još u jačoj mjeri« (a kakva je pak to čivutska »mjera«) — »još u jačoj mjeri« — kaže — »može se g. 1848. opetovati«. — Kako biesa, kad je Jelačić, koji je g. 1848. Magjarom pokazao zube, bio izdajicom, slavosrb, bečki sluga — po Starčevićevoj nauci! Što je to opet čivut počeo varati s god. 1848.!

A onda na koncu kaže: »Na ovakav nečuveni izazov nema drugoga odgovora do li mastnih batina«. — Dakle najprije nije ništa, onda god. 1848. a onda poziv ravno na — batine! — No mi se domišljamo, što bi to moglo biti, ali ne ćemo da čivutu damo priliku, da se pričini janjcem.

Najčudnije nam je, što o toj stvari ništa ne vidimo ni u »Obzoru« ni u »Pokretu«. Ili onaj Glembaj znade, što misle ove novine? Možda znade ovo: Zagreb još nije za Magjare, ali će skoro biti (za rezoluciju, bratimstvo), a onda ima — pravo, jer se to već sprema! Je li tako?

(»Dom«. God. 1908. Br. 22.)

Nova vlada.

Čuje se po Zagrebu, da će banska Hrvatska, i to već za koje dvie nedjelje, dobiti novu vladu. A vladu će dobiti u šake hrvatsko-srpska koalicija, i ostat će sve pri starom, — samo će doći novi ban. Koalicija će se pogoditi s Magjarima, neka ostane sve pri starom, samo neka maknu Raucha. Novoj bi vladi koalicija u saboru dozvolila proračun, a vlada bi pristala, da se donese zakon o proširenju izbornoga prava tako, da bi pravo glasa imali svi oni, koji plaćaju najmanje 10 K poreza.

Ne znamo, je li ovo istina, ali nam se čini moguće. To sudimo po cielom dosadašnjem držanju koalicije, s kojim držanjem mi nismo ni najmanje zadovoljni, a sudimo, da nije zadovoljna ni većina naroda.

Da se nješto takovo već duže vremena sprema, t. j. da će koalicija dobiti vladu, moglo bi se suditi i po tom, što se je Starčevićeva stranka razciepala, i što je jedan njezin dio pristao uz držanje koalicije. A da je ovih dana ta stvar postala već vruća, sudimo po tom, što je valjda i Jos. Frank za to doznao, pak se ponudio, da bi on s ostalim pravašima složio većinu za

vladu. Kako smo već javili, pisao je dr. Jos. Frank dne 25. svibnja u »Hrv. Pravu« od rieči do rieči ovako: »Da je otačbeništvo veće nego sićušne osobnosti, lahko za ozdravljenje javnoga našega života. Političari, prožeti pravaškom idejom, organizovali bi se, ako već nije moguće u jedinstvenu stranku, barem u stalnu pravašku kooperaciju (sudjelovanje). Tu bi se onda vidjelo, kakav bi uspjeh imala pravaška borba. Pokus bi bio vriedan truda i nastojanja. Tek kad bi pravaška većina u saboru, jedinstveno u kooperaciju organizovana, pretrpjela konačni poraz u borbi s Magjarima i Austrijom za polučenje državne slobode i ujedinjenja kraljevine Hrvatske, tek onda bi bilo opravdano, uteći se tako zvanoj realnoj politici bližih ciljeva«.

»Realna politika bližih ciljeva« — to je ona zbiljska, istinska politika, koja ne traži ono, što je daleko, nego traži »bliže« ciljeve, kao što je na pr.: drugi izborni zakon, sloboda štampe i sastajanja i tako dalje a onda gospodstvo hrvatskoga jezika u Hrvatskoj i drugo, što je u nagodbi, ili drugim riečima tako zvana »čistoća nagodbe«, t. j. da Hrvatska dobije barem ono, što je u nagodbi.

Pišući ovo dr. Jos. Frank nije se nadao, da će ovo njegovo razlaganje pasti na plodno tlo. Nastavljajući za osam dana (dne 1. lipnja) ovo pisanje, piše dr. J. Frank, da njegov članak »nije naišao na odobrenje koalicije«. Po tom možemo suditi, da je i Frank želio njekakvo odobrenje koalicije, a mi to tumačimo tako, da bi i Hrv. stranka prava (Zagorac—Bauer), kao najjača stranka u koaliciji, imala pristati na to, da valjda mjesto bivšega podbana Nikolića i njegovih šest drugova i mjesto Srba samostalaca primi u svoje kolo starčevićance zajedno s Frankom. Kako bilo, svakako je očito, da je J. Frank spreman stupiti u saborsku većinu, koja bi bila za »bliže ciljeve«, t. j. za vladu.

Ako se komu čini, da je sve ovo naše pisanje samo gatanje, mi odgovaramo, da je to posve naravski, jer sve naše stranke vode pravu gospodsku politiku, t. j. zastupnici, ili bolje: samo njeki vodje ne rade drugo, nego pod kabanicom (gospoda kažu: »Iza kulisa«) nješto snuju, dokončaju, obećavaju i o tom šalju brzojave u svoje novine. Novine pak pišu o Pavlu, pa o Pavlu — i to je sav politički rad. Ima ih pače, koji otvoreno kažu, da se drugo ništa i ne može raditi, nego — »intrigirati«, t. j. kod onih »gore« (u Pešti i u Beču) kušati na sve načine, kako bi Rauchovu vladu srušili »drugo ne možemo« — kažu otvoreno ta gospoda.

Ne treba posebice ni kazati, da smo mi proti ovakovoj gospodskoj politici. Mi smo već kazali, da je silna koalicija, koja ima blizu 60 zastupnika, mogla i morala obići cielu domovinu upućujući narod na slogu i uzstrajnost. Zašto toga nije učinila? Zato, mislimo, mi, jer se za to hoće truda i troška i jer bi narodu trebalo jasno reći, što hoće koalicija i za što ćemo se boriti. A toga se truda i troška gospodi od koalicije ne će, a ne bi ni narodu mogla reći, za što će se boriti, jer je ona bila proti Magjarom i proti ugarskoj vladi samo prije izbora, samo zato da joj narod dade kod izbora glasove — a poslie izbora pušta Magjare gotovo na miru, pače im zast. Zagorac nudi u peštanskom saboru posebni savez.

Sve smo ovo, dakako, kratko, spomenuli zato, da naše pristaše obaviestimo i uputimo, kako mi sve to vidimo i znamo, no više mirujemo nego prije, — ne hoteći, da koaliciji išto pokvarimo, što bi htjela dobro učiniti. Mi joj u tom, što bude htjela dobro, ne ćemo ni u buduće smetati, to se razumije, — samo ako ona nas ne će smetati, kad dobije vladu, kako nas je već smetala, kad nam je Nikolić zabranjivao skupštine. A mi ćemo morati dalje raditi, jer hrvatskomu narodu treba mnogo više, nego ono, čim je zadovoljna koalicija.

(»Dom«. God. 1908. Br. 23.)

Zašto naša saborska većina ne može ništa?

Od posljednjih izbora, koji su prije njekoliko mjeseci obavljeni, nema u hrvatskom saboru baš nijednoga zastupnika, koji bi bio za današnju vladu. Većina zastupnika pripada tako zvanoj »koaliciji« ili spregi od više stranaka, koje se doduše razlikuju medju sobom, ali su sve proti današnjoj vladi. A osim koalicije nisu za današnju vladu ni frankovci, još manje starčevićanci, a najmanje su za vladu dva zastupnika seljačke stranke

Proti vladi je ne samo većina sabora, nego sav sabor, — pa ipak ta većina ne može ništa: barun Rauch, koji je sada ban, ostaje na čelu vlade i radi što hoće. — Zašto je to tako?

Trideset i više godina pisale su naše novine i govorili naši ljudi: Samo da nam je dobiti u saboru većinu proti magjaronskoj vladi, sve bi bilo drugačije! A i danas svi mi, koji hoćemo, da u našoj domovini zavlada pravica i sloboda, i mi svi pišemo i govorimo, da je narod gospodar svemu, t. j. da je svemu u državi gospodar sabor, što ga izabere narod: narod je po tom gospodar vladi, a ne vlada narodu. A sad eto vidimo, da nije tako. Varamo li dakle narod, ili ni sami ne znamo, kako ta stvar ide?

To treba otvoreno i jasno kazati mnogobrojnom onomu narodu, kojemu su sve stranke prije izbora na sve moguće načine dokazivale, da sve dobro i sve zlo zavisi o tom, koga će narod izabrati u sabor. Da vidimo dakle, kako je to.

Prije svega treba reći, da su sasvim pravo govorili samo oni, koji su govorili, da sabor i kralj zajedno mogu sve, kao što su zbilja govorili govornici seljačke stranke, a valjda i drugi. A budući da se vladari u današnje vrieme gotovo nikada ne protive onomu, što hoće koji sabor, dobro su i istinito govorili i oni, koji su dokazivali, da sve zavisi o saboru.

No dogodilo se kod nas baš ono, što se riedko gdje dogadja, naime: da se kralj ne slaže sa saborom. Kralj ima po zakonu pravo sabor odgoditi i razpustiti. Tim se je pravom kralj poslužio i hrvatski sabor odgodio.

Po tom bi tkogod mislio: Ako je tako, onda je kralj nad saborom: Onda sabor ne može ništa, — ako kralj ne da.

Nije ni tako. Bez sabora ne može kralj zvati naroda pod oružje (u vojnike), a ne može dobiti ni novaca za vojsku. Zato vladari u drugim državama, ako i odgode sabor, moraju ga sazvati čim im treba zvati pod oružje novake i čim treba novaca. No tu sad treba znati, da naš hrvatski sabor ne vrši danas nijednoga toga prava, nego je to svoje pravo prenesao na zajednički sabor u Pešti. I zato naš kralj ne mora našega sabora sazvati ni sutra ni prekosutra, jer kralj ne mora od hrvatskoga sabora tražiti ni novaka ni novaca.

No osim vojnika i novaca za vojsku, treba novaca i za oblasti, za sudove, za škole i t. d. a te novce dozvoljava kraljevskoj vladi i naš sabor hrvatski, pa se bez dozvole sabora ne smije potrošiti ni filir. A današnja vlada ipak troši na to novce, i to na svoj način, kako se je doznalo, pa i u novinama o tom pisalo. Kako to smije i može biti?

To doduše ne smije, ali na žalost može biti, kao što se ne smije ni krasti, ali se može. No kao što onaj, koji krade, imade za to odgovarati, tako je za ovakav slučaj odgovorna i vlada, i to saboru, sve po zakonu. A da ne bi tko mahnuo rukom i narugao se toj tobožnjoj odgovornosti, treba spomenuti, da je rad ovakve odgovornosti ne samo zaboljela, nego i odletjela glava, i to ne komugod, nego i samim kraljevima engleskim. Jer kad se radi o narodnom imetku i muki, tu narodi koji put ne poznaju šale.

U Ugarskoj na žalost, gdje je sve pokvareno i gdje ne samo zakoni, nego i poštenje malo vriedi, — tamo nedavno vlada nije doduše pobirala, jer nije smjela pobirati poreza, ali je ipak trošila bez dozvole sabora narodni imetak, pa ni jednomu ministru nije bilo ništa, i to zato, jer su im oprostili oni, koji su vladu od njih preuzeli i koji su, — kakvi su i oni.

Toga se je i nam bojati.

No na koncu konca ipak ne znamo, zašto saborska naša većina ne može ništa? Je li se vriedno za izbore mučiti, kad eto ni najveća većina u saboru ne pomaže?!

Da na ovo odgovorimo, ponovit ćemo najprije u kratko, što smo već razložili, naime:

I. Naš hrvatski sabor nije kralju baš nuždan, i to za to, što hrvatski sabor danas ne dozvoljava kralju ni vojske, ni poreza. Naša je nesrećna zajednica dakle s Ugarskom, t. j. s njezinim saborom, kriva, da je ta stvar kod nas spletena.

II. I u drugim, velikim, starim i prosviećenim državama znalo je kadkada doći do toga, da se je vlada držala, trošila novce i proti većini sabora i proti složnomu narodu, — ali nigdje to nije trajalo dugo, a često se je to zlo svršilo za vladu, a dobro za narod. Zato je to još manje čudo kod nas, koji smo u obrani svoje slobode nevješti, jer smo ju tek počeli braniti. Pa uza sve to ipak se čuje sa svih strana, da ovako dugo ne može ni kod nas potrajati, da treba to njekako riešiti, njekako se pogoditi. I zbilja — naše zastupnike zovu, pitaju, razgova-

raju se s njima, — sve za to, da se zadovolji većini. Nije dakle istina, da za većinu nitko i ne pita, i da ništa ne može.

Ovomu dvojemu treba još ovo dodati:

III. Zadovoljiti današnjoj saborskoj većini — već bi to bila velika promjena, a kamo li zadovoljština hrvatskomu narodu! Pomislite samo na to, da bi vlada, koja bi htjela udovoljiti samo zakonu, morala poskidati u Hrvatskoj magjarske napise i odpraviti iz Hrvatske magjarske veljezničke službenike! A gdje su druge stvari, koje mi zahtievamo! Gdje je Rieka, gdje Dalmacija, gdje Medjimurje! A nova vlada, koja ne bi barem to provela, bi li nam bila po volji? A može li se i misliti, da bi na takvu vladu pristali i drugi, kojih se sve to tiče, tako brzo — za pol godine?

No glavno je ipak ovo: U hrvatskom saboru i nema prave narodne većine, koja uza sve ove potežkoće ne bi dangubila i samo nješto plela i motala, da Rauchu »podmetne nogu«, kako ju je podmetnula Pejačeviću, — pa se ipak s njim pomirila!

Zato velimo: Jest, naš je položaj težak i radi naše zajednice s Magjari, i radi strašne raskomadanosti naše domovine i dugotrajnosti naše narodne parnice s našim neprijateljima, i radi političke neupućenosti, a po tom i nesloge, — ali pravi bi narodni zastupnici uza sve to mnogo više učinili, tako da bi se naša narodna parnica jedanput vidljivo pomakla napried, te bismo jasno vidjeli, kako će se svršiti, mjesto da se moramo bojati, da ćemo sutra biti ondje, gdje smo već bili.

(„Dom«. God. 1908. Br. 27.)

Židovska preuzetnost u Hrvatskoj.

Moramo po duši priznati, da nam je mnogo puta već previše, što naše novine dan na dan pišu samo o Franku i opet o Franku. Stid nas je, što je jedan Židov mogao u našem domu u javnom našem životu dobiti toliko vriednosti, da se bez njega i proti njemu ne može ništa, i da se sve okreće oko njega!

No danas smo evo i sami prisiljeni, da ustanemo proti nečuvenoj židovskoj preuzetnosti. Evo o čem se radi.

Javili smo u posljednjem broju, kako se je kod najvišega našega suda, kod stola sedmorice, vodila rasprava o nepovredivosti narodnih zastupnika, i to u stvari izmedju odvjetnika Šuperine i narod. zastupnika Tuškana. U toj stvari zastupao je Tuškana odvjetnik Hinković. Tomu branitelju nije bilo dosta, što je svoju stranku branio i obranio pred najvišim sudom, nego je cielu stvar iznio i u novine (po primjeru Jos. Franka), i to u »Obzoru« (!) od 9. srpnja. Ni tomu ne bi mogao nitko ništa prigovoriti, da se je taj odvjetnik držao same stvari, pa razlagao svoje znanstveno mišljenje i uvjerenje. No doktor Hinković dozvolio je sebi u tom toliku preuzetnost, da je s obzirom na sramotno izkustvo, što ga mi Hrvati imamo s našim Židovima (i Hinković je naime Židov), nuždno na to posebice upozoriti.

Pošto je dr. Hinković uztvrdio, da za hrvatske delegate kao članove zajedničkoga sabora vriedi ugarski (ne: zajednički) zakon o nepovredivosti saborskih poslanika (zastupnika), piše doslovce:

»Bit će nadripatriota, koji će graknuti na »izdajstvo«: zagovarajući valjanost jednog ugarskog zakona za Hrvatsku da utirem put jedinstvu ugarske države.«

»Za umirenje onih naših političkih neurasteničara*), koji svagdje njuše izdajstvo« . . .

Mi ovaj čas ne ćemo iztraživati, je li dr. Hinković dokazao, da onaj čisto ugarski zakon vriedi za Hrvatsku. No da je i dokazao (što nije), što ga je nagnalo da se ovako pogrdno obori na Hrvate, koji i bez pravničkoga prosudjivanja, po zdravom razumu, kako najbolje znadu, u brigi za pravo doma svoga budno paze, ne uvlači li se k nama vlast tudjih zakona? Nemamo li mi Hrvati dosta i previše razloga, da pred Magjarima budemo na oprezu uviek svagda i u svakoj i najmanjoj stvari? Nije li već cielomu svietu poznato, na kakav se je nasilni i prievarni način uvukla u Hrvatsku magjarska prevlast? Nije li to uvjerenje svakoga poštenoga Hrvata? Nije li to uzrok naše stoljetne, osobito najnovije domoljubne borbe? I sada dolazi jedan Židov i naziva »nadripatriotima«, lažnim rodoljubima, Hrvate, koji, recimo, i bez dubokoga prosudjivanja i potankoga iztraživanja odlučno odklanjaju i odbijaju svaki poku-

*) »neurastenik« je grčka riječ i znači čovjek slabih, bolestnih živaca, ludjak.

šaj i svaki i najmanji znak magjarske prevlasti i vlasti magjarskih zakona nad Hrvatskom. I sada jedan Židov takve ljude naziva čak »neurastenicima«, t. j. ludjacima, — kako samo naši krvni dušmani nazivlju već desetljeća sve poštene borce za naše pravo baš zato, jer drugoga razloga nemaju, da opravdaju svoje nasilje i krivicu, nego sve poštene Hrvate, koji ne će dobrovoljno pod Magjare, jednostavno proglase — ludjacima.

Taj doktor Hinković nauča u istom »Obzoru«, da dokazi i razlozi (logika) nisu ni rodoljubni ni nerodoljubni. Liepo. No mi kažemo, da dokazi i razlozi isto tako ne poznaju ni ljubavi ni mržnje, ni blagosti ni ljutine, — pa zašto se onda taj isti Hinković služi u svojem pisanju riečima »nadripatriote« i »neurasteničari« za ljude, koji — dok je stvar prieporna — imadu protivne dokaze i razloge? A da je stvar prieporna, valjda se barem po tom vidi, što se je imala riešiti pred najvišim sudištem, pošto ju ni sudbeni stol nije držao nepriepornom. Ili je možda onim časom, čim je Hinković kazao svoje dokaze, postala ta stvar tako neprieporom, da se svi protivnici mogu i smiju nazivati nadripatriotama i neurastenicima? — Velika je doista židovska preuzetnost!

Jest, mi hotimice pišući ovo iztičemo Židove, jer, kako rekosmo, imamo i mi — kao i ostali sviet — izkustva sa Židovima. Duša nam se buni i srce ogorčuje, kad vidimo, kako drzovito i bezobrazno Židovi posežu, da nam otmu i ono, što nam je još jedino, za što smo mislili, da nam nitko oteti ne može: sviest i uvjerenje, da mi Hrvati za nesrećni dom i narod svoj imademo barem iskreni osjećaj ljubavi, kad već nemamo snage ni pameti, da ga obranimo i usrećimo! Ali hoćeš! Dodje Židov i u prvim novinama domovine piše jasno i glasno, da smo mi svi Hrvati, mi, koji strepimo za pravo i sreću doma i naroda svojega, mi smo — nadripatriote, ludjaci, a pravi su patriote — Židovi!

Pošto su nas materijalno zarobili i pojarmili hoće da nam otmu čast i poštenje, hoće da nas deposediraju moralno, da nas u vlastitom domu metnu pod sebe: oni su, Židovi su pravi Hrvati, a mi smo nadri-Hrvati!

Doista je Grga Tuškan sjajno završio svoje protužidovsko djelovanje, — on, njekadanji takodjer »nadripatriota« — i »neurastenik«!

No pod zaštitom Grge Tuškana i jest mogao Hinković dobaciti svim poštenim Hrvatima one krvave i drzovite uvrede. Znao je Hinković vrlo dobro, da nitko njemu ne će ni pisnuti, jer se tu radi za Grgu Tuškana, a proti podpredsjedniku — seljačke stranke, Šuperini! To mu je dalo kuraže — i nije se prevario, jer je mudar. Zna on, što i kako radi. Zato si je sticao zasluge braneći naprednjake i odlučivši po što po to »uništiti« drugoga Židova — Jos. Franka . . . . .

No nas jedino tješi: Hinković je stekao pred hrvatskom javnošću toliko »zasluga« te će mu valjda biti otvorene sve novine, da odgovarajući na ovo udari po volji, na koga bude htio. Ali neka pamti, da mu je te »zasluge« hrvatska javnost priznala samo zato, što je zametnuo boj sa — Židovom, s kojim je hrvatska javnost već na čistom. A bit će na čistom i sa Židovom Hinkovićem . . .

Dali smo si oteti gotovo sve! Ali da si dademo oteti jedinu još utjehu, jedini ponos i čast: da smo Hrvati, da smo mi **prava djeca** otaca svojih — toga nam lje ne će oteti istom — tkogod.

Pravi i pošteni osjećaj narodni ne spava.

(»Dom«. God. 1908. Br. 29.)

Bacit će nas iz kuće!

Kad se je prije šest sedam godina osnivala Poljodjelska banka, a i ja bio medju osnivačima, razlagao sam češće pojedinim članovima osnivačkoga odbora, da novčani naši zavodi dosadašnjim svojim poslovanjem vode seljački narod u propast, ili barem u takovu gospodarsku pogibelj, da nitko ne će znati, kako će se narod iz nje izbaviti. Znao sam, kolike je goleme svote narod bio dužan peštanskim, bečkim i drugim bankama, pa sam pametnije i iskusnije od sebe pitao: A što će biti, kad ove banke zatraže svoje novce natrag? Ne će li doći do toga, da će tudjinci protjerati naš sviet s doma i ognjišta?

Mogao bi spomenuti osnivače i predsjednike »rodoljubnih« novčanih zavoda, koji su mi se u lice smijali i govorili, da to

nije moguće. Ja nisam vjerovao, no ipak sam se tješio: možda ovi ljudi bolje znadu, što rade, a napokon i njim je zacielo do naroda, pa ne bi nikako mogli sudjelovati kod posla, koji bi mogao imati tako strašne posljedice, da bi nam narod otjerao sa ognjišta.

Kad je ono prošle jeseni nastupila poznata kriza, nestašica novaca, i kad sam imao prilike vidjeti zabrinuta i očajna lica raznih predsjednika i ravnatelja naših štedionica, koji su od svojih mjeničnih dužnika počeli po što po to zahtievati 40% odplate — od seljaka, koji nema gotovo nikakve gotovine — svanula je predamnom živa slika onoga, čega sam se pred pet, šest godina onako jako bojao. Onda su i oni, koji su to prije držali za nemoguće, kimali glavom i priznavali: Jest, to je moguće! Ova kriza — to nam je dobra škola!

Od onda je, naravski, moj strah i veći. No kad sam ovih dana saznao za jedan živi slučaj, kako našega čovjeka ne tjeraju, nego bacaju iz kuće, moj se strah pretvorio u pravi užas. Ja sam se naime do sada bojao tudjinaca, koji će tvrdo i nesmiljeno tražiti svoje, pa makar protjerao čovjeka s doma i ognjišta, — no nikada nisam ni mislio, da bi naši ljudi, naši »domoljubi«, da bi oni mogli u ovakvim slučajevima tvrdo i nesmiljeno bacati naše ljude iz kuće, — i to uz ovakve prilike, za kakve sam doznao u ovom evo slučaju:

Štefo i Tomo Crnčić, sinovac i stric, iz Hrastelnice kraj Siska, dugovali su zajedno zagrebačkoj jednoj banci oko 2000 K. Kad je došlo do gusta, donio Štefo banci svoj dio duga u gotovom, no banka ne će da primi jedan dio, nego čitav dug, t. j. i Tomin dio, s kojim se je Štefo razdielio, ali se nisu gruntovno razpisali. Banka zatraži dražbu, a na dražbi bio prodan cieli posjed Štefov i Tomin. Posjed je kupila Posavska štedionica u Sisku po svojem odvjetniku A. Valentekoviću, koji odmah nakon dražbe reče i uglavi s prvašnjim vlastnicima Štefom i Tomom Crnčićem, neka ova dvojica za tri mjeseca izplate Posavskoj štedionici u Sisku svotu, što su dugovali zagrebačkoj banci, pa će im posjed ostati. Štefo i sin Tomin (Tomo je medjutim umro) donesu zbilja u tom roku novce odvjetniku Valentekoviću, koji ih odvede u Posavsku štedionicu, da se stvar uredi. No Posavska štedionica — ne će novaca, nego posjed. »Sve je naše, sve je naše« — kaže knjigovodja, njeki

g. Baumeister. Sve je vlastničtvo štedionice, koja će posjed prodavati, dok ne namiri ne samo onu tražbinu (zagrebačke banke), radi koje je posjed prodan, nego i sve — još nedospjele! — mjenice obojice Crnčića, pače dok ne namiri i druge vjerovnike, koji su se medjutim prijavili.

I zbilja Posavska štedionica prodaje komad za komadom, sve s usjevom, što ga je Štefo Crnčić priredio. Prodade pače i vrt, a ostavi mu (do sada) kuću. Prodade i travu na livadi. Jedan komad kupio i njeki tudjinac, doseljenik.

Štefo Crnčić (po čijem pripoviedanju ovo pišem) govori susjedima, koji kupuju prirod, što ga je zasijao, i travu, zašto nisu čekali do jeseni, dok se prirod ne pobere. Jednomu se kupcu dalo to na žao, jer mu je možda Štefo i što više rekao (što ne bi bilo čudo), pa ode do odvj. Valentekovića, koji je Štefu Crnčiću, napisao ovo pismo:

»Štovani gospodaru!

Ako se budete taknuli u livadu, koje prirod je kupio Petar Vuković, tada ću vas dati smjesta zatvoriti, te vas iz kuće van baciti. — Toliko vam na ravnanje!

Sa štovanjem (podpis)«.

Izvorni rukopis je kod mene.

»Tada ću vas dati smjesta zatvoriti, te vas iz kuće van baciti«.

Meni ove rieči tako strašno zuje u ušima, da mi je težko perom micati. Sve se pitam: Tko će to dati smjesta zatvoriti? I koga će to dati smjesta zatvoriti?

Ovo drugo koga će dati zatvoriti, — tumači sve; dat će zatvoriti seljaka, a onda u Hrvatskoj ne treba pitati, tko će ga dati zatvoriti, — jer seljaka u Hrvatskoj može dati zatvoriti — svatko... U nas je već takva pravica, pa... pa smo se naučili.

Ali »iz kuće van baciti« — ne, na to se još nisu tako priučili ni svemu već na svietu naučni naši seljaci. No hrvatski se seljak, ako nam je do njegova obstanka, i ne smije nikada na to priučiti, da ga bacaju iz kuće. Mi pače tvrdimo, jer smo o tom uvjereni: Bacati iz kuće hrvatskoga seljaka — znači ravno podkapati obstanak cieloga hrvatskoga naroda.

Neka nitko ne misli, da mi ovo pišemo u prvom redu radi sisačke Posavske štedionice, ili možda radi mladoga odvjetnika

Valentekovića. Ne tajimo doduše, da je spomenuti slučaj bacanja iz kuće tim važniji, što je kod toga imala posla spomenuta sisačka štedionica, koja je osnovana s tolikim rodoljubnim jaukom, da treba narodu pomoći. Jednaku zaslužuje posebnu pažnju to, što je ono pismo pisao mladić, koji se ističe kao prvak napredne stranke. To obadvoje ima svoju tužnu važnost, — no glavno je, da ovom prigodom upozorimo hrvatsko seljačtvo, kako mu prieti veća pogibelj nego od ognja. Kad naime jedna nada sve rodoljubna štedionica po svojem odvjetniku, koji pripada »pravoj seljačkoj stranci«, na spomenuti način baca iz kuće hrvatskoga seljaka, onda je očevidno, da će tako raditi i druge štedionice i drugi odvjetnici. A što će tek biti, kad pritisnu tudjinci, kad nastupi kriza?

A kad se zna, da danas već nema gotovo nijedne ili baš nijedne kuće u selu, koja nije dužna ili čak prezadužena, — što čeka hrvatskoga seljaka? Nije li uzaludna svaka nada i svako zanašanje, da će se itko dužnomu hrvatskomu seljaku »smilovati«. Ne će! Naši će rodjeni ljudi, naši rodoljubni i nerodoljubni štedioničari i odvjetnici — oni će tvrdo i nesmiljeno bacati hrvatske seljake van iz kuće, onako tvrdo i nesmiljeno, kako to već čini eto sisačka Posavska štedionica i njezin mladi, ali napredni odvjetnik Valenteković.

Ovi bi rodoljubi mogli doduše promisliti, što smo već spomenuli: da bacati iz kuće hrvatsko seljačtvo — znači ravno podkapati obstanak cielomu hrvatskomu narodu. Razlika je naime bacati (»bacati«! liepa rieč!) — bacati iz kuće Hrvata, ili recimo, Niemca, jer Hrvati i nemaju drugo, nego svoje seljačke domove. Drugi narodi imadu u rukama tvornice, trgovinu, novčarstvo, pače i tudju zemlju, pa malo štete za narod, ako koga i »bace van iz kuće«: naći će dostojan i pristojan život i izvan kuće. A Hrvat, hrvatski seljak; Njemu ne preostaje drugo, kad ga bace iz kuće, nego da postane tudji kmet, ili da bježi u Ameriku — ako ima čim!

Sve bi ovo mogla prosuditi hrvatska gospoda, — ali kako se vidi, o tom je zaludu njima govoriti. Jedni će se tomu samo smijati, drugi će govoriti, da si je seljak sam kriv, jer je lien i nemaran, a svi će se zajedno braniti, da je tako svuda na svietu, da se dužnik, ako treba, baca i iz kuće. Tu se s njima ne hasni natezati, jer oni imadu u rukama ne samo novce, nego imadu

na pomoć i svoje zakone, koje su za sebe stvorili i narodu nametnuli. Tu nema druge, nego poraditi, da seljački narod, koji je novcem ove gospode zarobljen, a njihovim zakonima okovan, dobije u svoje ruke i novac i zakone, t. j. gospodarsku snagu i političku vlast; treba da se u gospodarstvu i u politici organizuje.

To je životna nužda seljačkoga naroda, ako ne će, da ga — iz kuće van bace!

(»Dom«. God. 1908. Br. 30.)

Bacit će nas van iz kuće!

Pod ovim naslovom razložio sam u posljednjem broju što hrvatsko seljačtvo ima očekivati od naših štedionica. Razlažući to držao sam se samo ove važne stvari, a spomenuo sam pismo odvjetnika dra. A. Valentekovića, iz Siska samo za živu istinsku potvrdu svojega razlaganja.

Odvjetnik Valentković odgovorio je (u zagr. »Pokretu«) na moje mirno razloganje — biesno, neobuzdano, porugljivo, gospodski i ružno s grožnjama: Sad će tek, kaže, onaj Crnčić vidjeti, što smo mi, mi gospoda novčari (s tudjim novcima!). Tim je opet potvrdio, kako je na žalost opravdana bojazan, da će naši novčari postupati sa seljačtvom tvrdo i nesmiljeno. Da je pisao ono ružno pismo Crnčiću, toga ne taji, jer ne može tajiti, nego plete i mota — dosta nejasno i nespretno, kao svaki krivac. Mene tješi, što se još — hoćeš, ne ćeš — osjeća krivcem i ovako, kako on stvar pripovieda. No ja znam i više. Stvar je Crnčićeva još mnogo gora. Doći će i to na javu.

Još se više razbjesnio sam zagrebački naprednjački »Pokret«. I on je u smrtnom strahu, jer piše o »bombi«, koju sam bacio! Drago mi je, da ih je uskomešala. Prva je. Druge će ubijati — bez praha i olova. Neka slobodnu lažu, — ni u kola ni u sane, nego od nevolje — da rodjenoga brata nisam primio na konak; ima ciela kompanija seljaka, od Sriema do Stubice koji su u mojem gospodskom stanu noćivali, — a ne bi moj brat! Ova kompanija zajedno s mojom braćom dat će već lažljivoj »Pokretovoj« deriščadi »izpravak« da će ga zapamtiti Hrvatska!

(»Dom«. God. 1908. Br. 31.)

Gospodinu dru. Gjuri Šurminu

kr. sveučilištnom profesoru u m.

u Zagrebu.

Prisiljen sam, da Ti napišem njekoliko redaka, i to bez ceremonija, onako, kako smo njegda razgovarali.

Ti znaš, da si Ti god. 1897. kad smo zajedno bili namješteni u zagrebačkoj gimnaziji, glasovao za magjarona, a ja jedini — od nas 36 — nisam glasovao, jer opozicija nije imala kandidata.

Ti znaš, da sam radi toga ja jedini od nas 36 bio premješten, i to u Gospić, a znaš i to, da sam se, ne hoteći se pokoriti tomu masreglovanju, odrekao službe i ostao, sa ženom štono se kaže, na cesti (na žalost bez djece) i punih pet godina i niešto više živio jedino od književnoga svojega rada kod Jugoslavenske akademije. (Da Tvoji politički prijatelji ne bi mislili, da sam i tu bio mastno plaćen, kao što sam sada, reci im, da sam imao samo petdeset for. na mjesec.)

Ti to sve znaš, pak ipak Ti obraz dopušta da novine Tvoje stranke pišu (»Pokret« 27. lipnja o. g.) da se ja »bojim žrtava kao židov vode«, a vi, naprednjaci, da ste »vazda«, »u časovima najteže borbe izloženi najviše bjesnilu silnika«.

No jesu li to »časovi najteže borbe«, kada Tebe radi toga, što si postao žrtvom nasilničke osvete, Rauchove, slavi ciela Hrvatska, pače po malo cieli sviet, — ili su bili možda malo teži časovi borbe za Khuena, kad se za većinu vas današnjih junaka ne samo nije znalo, nego ste za ledjima meni i bratu mojem govorili, da su »Radići norci«?

Odgovori, pošteni obraze!

Odgovori po duši i poštenju: Jesu li današnjoj pobjedi krčili putove ljudi Tvojega i Tvojemu sličnoga kova, ili oni, koji se nisu podali nikada, pamti: nikada, kako se nisam podao ni poklonio ja, — Tvojim današnjim prijateljima tako mrzki (baš radi toga!) »Antonije«?

A Ti si se ne samo podao, nego i poklonio.

Ti znaš, da sam medju onima, koji su sa strane sveučilišta predlagani vladi za mjesto profesora hrvatskoga jezika, bio i ja, ali nisam imenovan ni ja, niti tko drugi, koga je htjelo sveučilište, nego — Ti: imenovala Te Khuenova vlada proti volju sveučilišta. Onda se nisi bunio ni organizovao štrajka radi povrede sveučilištne autonomije. A ja Ti, vidiš, kažem, i mogu Ti spomenuti svjedoke: Da sam koračio Khuenu, bio bih imenovan. Ali mene Khuen nije vidio ni onda, kad me je imenovao ravnateljem, a Kršnjaviju sam u lice rekao, da za magjaronski sistem ne ću nikada glasovati, kao što i nisam. Možeš li Ti to reći? A koliko si Ti koracao i koliko si se klanjao, dok Te je vlada nametnula sveučilištu?

Imenovan si i ja sam Ti čestitao, sjećaš se, jer sam Te držao poštenim čovjekom i jer imaš djece.

A što si Ti učinio? — Čuj, sjećaj se i pamti:

Hvala rodoljubivom poštenju i dobroti onih ljudi, koji su još čuvali tradicije poštene narodne borbe, a još ravnali »Maticom Hrvatskom«, hvala njima, koji nisu na mene zaboravili, ja sam poslie punih pet godina kuburenja izabran tajnikom »Matice Hrvatske«.

A što si Ti učinio? — Mjesto da Ti se umiri savjest, što ja, koji sam s većim pravom mogao zasjesti na Tvoje mjesto, ipak nisam ostao na cesti, Ti si se prodičio ovim poštenim djelima:

Ne ću Ti krivo, pa ne tvrdim za stalno, što se malo za tim, pronosilo: da se nudjaš za tajnika »Matice Hrvatske« — za polovicu moje plaće. No i bez toga učinio si dosta: Zahtievao si u posebnom spisu na odbor »M. H.«, da mi odbor izrazi negodovanje i da povučem konsekvencije. Odbor na sreću toga nije učinio, nego si Ti, pošto si u onom spisu podpisao i očitih laži, koje sam ja pred odborom odkrio, morao povući konsekvencije i — izstupiti iz odbora »M. H.«

Nije Ti uspjelo baciti me opet na cestu.

Jesi li kada kazao današnjim svojim prijateljima, da se onom spisu (koji ću ja u cielosti objelodaniti) zahtievalo od mene, da »povučem konsekvencije« i radi toga, što moje djelovanje izvan »Matice« odbija — svećenstvo? Jesi li im rekao, kako sam pred cielim odborom odbio taj zahtjev? — Nisi zacielo. Ali Tebi zato svejedno obraz dopušta, da novine Tvoje stranke pišu, da sam ja, da ostanem na »toplom mjestu, izdao svoje ideje«. Ja sam se uz ovakvu cienu držao »toploga mjesta«, ja, koji sam do onda tri puta svoje »toplo« mjesto pustio! Tvoja naprednjačka mladež toga i ne zna, a Ti, pošteni rodoljubni obraze, sve moguće činiš, da ostali pošteni sviet to zaboravi. Ali ne zaboravlja toga onaj, koji je prepatio sve one muke, ne zaboravih i ne zaboravljam ja. Evo dakle, kako sam se ja držao »toploga« mjesta:

Služeći (1892) u osječkoj gimnaziji poučio sam jednoga učenika, osječanina (imenom Brkića), da njemu nije domovina Srbija (kako je on to na moje pitanje prigodom čitanja Arnoldove pjesme »Domovina« odgovorio). Za to saznao pravoslavni kateheta, nastala afera, a upravitelj (Gavro Manojlović) otišao u Zagreb Khuenu (sam mi je priznao) — i ja sam bio odpušten. To je bilo prvi put.

Drugi put je bilo u Varaždinu (1896.), kad sam na prijavu profesora N., kao ravnatelj tamošnje u licej pretvorene djevojačke škole ustao protiv jednoga škandala, (za kojim bi si Ti danas kao naprednjak prste oblizavao). Kršnjavi mi je dao ukor, a ja sam ukor odbio i na službi se zahvalio, no vlada ostavke nije prihvatila.

Treći put je bilo ono u Zagrebu, kad sam i Tebe nagovarao na očitu »bunu«.

Tako sam čuvao svoje »toplo« mjesto.

No što su ta mjesta bila prema sadašnjemu mojemu mjestu, radi kojega sam izdao svoje ideje i prodao svoj »Dom«. Da naša javnost bude upućena o tom mastno plaćenom mjestu sa gospodskim stanom, evo neka zna: stotinu forintu na mjesec i gospodski stan!

I dok si Ti — Ti sve takav, kakav jesi — u isto doba imao skoro tri puta toliko, obraz Ti je i duša Ti je podnosila, da novine, koje Te dan na dan slave, spominju javno to moje mastno plaćeno mjesto i gospodski stan! Ti si pače, baš Ti, izmislio i bajku o njekakvim korekturama, od kojih nikada ni filira primio nisam. (Ti si jedini tražio korekture, a nisi ih dobio, jer ih je odbor dao drugomu, da odsluži predujam, a Ti si mislio, da ja to za sebe čuvam). A da je Tebi tko javno spočitnuo, koliko mastnu plaću bereš od narodnih žuljeva, bio bi ga javno s punim pravom izšibao korbačem — a ja bih morao na ovakve nečuvene impertinencije glavnoga organa Tvojih prijatelja šutjeti samo zato, što sam to mastno mjesto dobio iz milosti, pošto sam bio tako lud te ostavio državnu službu i plaću, za koju me nitko na svietu ne bi pitao, kolika je!

Doista je vriedno bilo ne štedeći, položaja i obstanka boriti se proti khuenovštini i pomagati do političke vlasti današnjim Tvojim prijateljima!

Današnji Tvoji prijatelji!

U vrieme najžešće popovske hajke na mene Ti si se još vrzao oko popova i držao predavanja u uredništvu »Glasa Naroda«.

Ljudi, koji Te poznadu, snebivali su se, kako si preko noći postao — naprednjak. Dobroćudni sviet ne zna, kako se to desilo, pa ću i tu posvietiti.

Ti si neustrpljivo izčekivao imenovanje. Kako Ti je habilitaciona radnja bila reprobirana, pisao si »Hrvatski preporod«, da se tim djelom kako tako rehabilitiraš i barem nješto pokažeš. Htio si da Ti to djelo tiska »Matica Hrvatska« i donio si meni predgovor, da ga pročitam. Ja sam Ti otvoreno rekao, da takve konfuzije još nisam čitao, pa ako je i djelo takvo, ostavi, Ti si ipak donio Matici uvod i njekoliko desetaka rukopisa; nastavka nisi nikada donio, nego si i početak povukao i dao djelo sam u tisak: žurilo ti se, znam.

No Ti si sebi zapamtio moj sud o svojem predgovoru i primjetbu o djelu, pa si mi se gledao osvetiti. Sam nisi mogao ništa, nego si se pridružio onima, koji su se onda borili za vladu u »Matici«. Tako si Ti na veliko čudo sam sebi, zapao medju naprednjake, koji su svi do jednoga sudili o Tvojem »Preporodu« onako, kako je sudio i prof. Milčetić. Kad si prešao k njima, postao si imun. A da nisi, Bože pomozi Tvomu »Preporodu«, imenovanju, predavanjima, pisanju i Tebi cielomu! Ti si prva žrtva katilinarskog terora, pa pobudjuješ malo i smilovanja.

Kad smo kod »Preporoda«, da Ti spomenem: zašto nisi nigdje učenomu svietu razložio, kakav je to »drugi« hrvatski preporod, — kako te je u čudu pitao prof. Milčetić? Nisi zato jer si tu ideju za svoj predgovor posudio od mene, kako sam Ti to (u »Glasu M. H.«) dokazao, a Ti liepo ćutiš, a i Tvoja rječita štampa ćuti . . .

No dosta. Sav sviet zna, a i Ti bi morao već znati, da si Ti bogec, jedan od onih, kojima je Krist obećao carstvo nebesko. To nije Tvoja krivnja. Ali je Tvoja krivnja to, što Ti obraz podnosi, da novine, koje Tebe — takova, — kakav jesi — uzdižu i slave, sve ostale naše ljude, koji k vama ne spadaju, ponizuju, grde i kleveću, da pred njima nije nitko siguran, da ne bude povriedjen u najintimnijim svojim osjećajima, kako sam n. pr. bio ja opet ovih dana.

Ti si kriv to, što si u humburgu, što ga je s Tobom a s Tvojom privolom pravila jedna klika, posve zaboravio, da si Ti onaj, bogec, da si svoja i naša tuga, prema kojoj su bezkrajno upravo

smilovanje pokazali tom prigodom mnogi Tvoji kolege, a za uzdarje su bili u Tvom organu opsovani.

Ti si — dakako s pratnjom — danas jedini u Hrvatskoj neokaljani i postojani značaj. Ti jedini rodoljub, Ti jedini naprednjak, ti jedini umnik!

Toga humburga, da se notorni petljanci i kukavci dadu drugim petljancima i kukavcima slaviti kao junaci, — toga je već dosta. Da hrvatska javnost, koju jedna ne s političkim, nego sa socijalnim, pravo: antisocijalnim ciljem organizovana četa već dulje vremena u svakom pogledu terorizuje, — ne će toga dugo podnositi, neka Ti bude dokaz ovo moje pismo, kojemu su povod nečuveni napadaji i laži Tvojih prijatelja i zaštitnika na mene, a razlog mu je nužda, da njetko već jednom ustane protiv njihovoga impertinentnoga a anonimnoga terorizma.

Ova nužda ujedno je razlog i tomu, što je ovo pismo na Te upravljeno. Nuždno je naime jednom znati, tko su ti junački zaplotnjaci, a bezprimjerni psovači i prostaci. Da nisi možda i Ti jedan od njih?

Uza to Ti si danas na najvidnijem mjestu ne samo medju svojima, nego i u cieloj našoj javnosti: obći si slavljenik, »junak dana«. Sve što se kod Tvojih dogadja, dogadja se bez sumnje s Tvojim znanjem ili odobravanjem. Pravo je dakle, da se na Te obrati, ako je komu krivo, i to tim više, što barem ja u onom Tvojem kolu, gdje se to snuje i vodi, ne znam za čovjeka, komu bi bilo vriedno i ime spomenuti, a kamo li od njega kakav razlog tražiti. Ti si mi njegda bio drug i kako spomenuh, držah Te poštenim čovjekom, a što Ti još ovako pišem, dajem Ti svakako čast, barem pred drugima.

Na koncu ovo: Ne šalji i ne puštaj u boj mjesto sebe opet kojekakvih zaplotnjaka, koji će misliti, da je dosta spomenuti »Antonija« i »Stipicu«, pa je sve pobito i dokazano. Izadji sam i odgovori na činjenice.

U Zagrebu, dne 28. srpnja 1908.

Dr. Ante Radić.

(»Dom«. God. 1908. Br. 31.)

Gosp. dru. Gjuri Šurminu.

Na moje pismo pod ovim naslovom poslao si uredniku »Doma« ovaj izpravak:

»Nije istina, da sam »za ledjima« gosp. dra. A. Radića i njegova brata govorio, da su »Radići norci«. — Nije istina, da ja znam, da je »medju onima, koji su sa strane sveučilišta predlagani vladi za mjesto profesora hrvatskoga jezika« bio i g. dr. A. Radić; istina je naprotiv, da kod rješavanja natječaja u sveučilištu u obće nije bio predlagan vladi na imenovanje g. dr. A. Radić ni s jednim glasom, već su bili predlagani drugi, a medju njima i ja. — Nije istina, da sam ja »koracao i klanjao se«, da me vlada nametne sveučilištu, već je istina, da se nisam nikad i nigdje klanjao, a po gotovo ne zato, da budem kome nametnut. — Nije istina, da sam se ikad ikomu nudjao za tajnika »Matice Hrv.«, već je istina, da sam kao odbornik »Mat. Hrv.: tražio izvršivanje zaključaka odbora. Isto tako nije istina, da sam tobože i za polovicu plaće g. Antuna Radića htio biti tajnik »Matice Hrvatske«. Nije istina, da sam morao povući konsekvencije zbog podpisa očitih laži, jer očitih laži nisam podpisao, a pustio sam odborničtvo »Mat. Hrv.« onda, kad sam vidio, da se u odboru nikako ne uzima obzir i na zahtjeve manjine. Nije istina, da sam nestrpljivo izčekivao imenovanje i da sam pisao »Hrvatski preporod«, da se »tim djelom kako tako rehabilitiram i barem nješto pokažem«. Nasuprot je istina, da je moj dekret 8. siečnja 1902. podpisan za sveučilištnoga profesora, da sam u kolovozu 1902. god. štampao u »Viencu« »Bilješke za hrvatski preporod« i da je istom 27. studenoga 1903. izašla prva svezka moga »Hrv. preporoda«. — Nije istina, da sam g. A. Radiću »donio predgovor, da ga pročita«, — jer sam predgovor napisao u studenom; isto tako nije istina da je g. Radić meni za predgovor otvoreno rekao, da »takve konfuzije još nije čitao, pa ako je i djelo takvo«, da ga »ostavim«, već je istina, da on predgovora nije vidio, dok nije bio štampan. Isto tako nije istina, da sam »ipak donio »Matici« uvod i njekoliko desetaka strana rukopisa«, jer »ipak« nisam donio »uvoda«, kojega u djelu nema, već sam donio samo jedan put »njekoliko desetaka strana rukopisa«. — Nije istina, da sam ja »prava žrtva katilinarskoga terora, pa

pobudjujem lako i smilovanje«, već je istina, da ja nisam tražio, a i ne tražim nikakva smilovanja i da ne mogu da budem žrtvom ma čijega »terora«. — U Zagrebu, 4. kolovoza 1908. Dr. Gjuro Šurmin, umirovljeni kr. sveuč. profesor«.

Kako »Dom« nije za gospodsko pravdanje, odgovorit ću Ti samo malo, ali i to da će Ti biti dosta.

Pišeš, da ja kod rješavanja natječaja nisam bio predložen ni jednim glasom. — To je istina, jer se ja nisam ni natjecao, što Ti dobro znaš, pak ipak imaš obraza to izticati, neka bi neupućeni mislili, da sam se natjecao, a ni jednoga glasa dobio! No nije Ti zamjere, u stisci si. — Za mene su bila od trojice (Smičiklas, Maretić, Šrepel) dvojica odbornika, koje je sveučilište izabralo, da predlože kandidate za stolicu hrvatskoga jezika, a to je meni dosta. Za Tebe nije bio nitko, pa se ja doista ne mogu načuditi Tvojoj kuraži, da zabašuriš ovu stvar, dok sav sviet zna, da si sveučilištu nametnut, te da Te mnogi sveučilištni profesori nisu godine i godine radi toga ni gledali. Kako je stvar tekla kod natječaja, ja neznam, no ondašnji mi dekan kaže, da je onda bio predložen Šrepel, a ako vlada ne bi njega htjela, neka imenuje Andrića, Bosanca, Milčetića, ili mene, — a Tebe nitko i ne spomenu. Vlada je ipak Tebe postavila.

A što pišeš, da se nisi nikada nigdje »klanjao«, igraš se petljanski riečima. Išao si u toj stvari k vladi, a ja nisam. O tom se radi.

Što se tiče Tvojega »Preporoda«, zašto si ga pisao, i tu pleteš u nadi, da neupućene zavedeš. Ti si nestrpljivo čekao imenovanje za redovitog profesora (dok ne ode Pavić!), i za to si pisao »Preporod«. Što prtljaš, kad smo to svi znali!

Jednako prtljaš pišući, da mi nisi donio uvod u svoj »Preporod«. Je li ono, što si mi donio i o čem sam Ti kazao svoj sud, bio »uvod«, ili »predgovor«, to je svejedno, — ali konfuzno je to bilo, i to sam Ti rekao. »To se može jednako čitati straga kao i sprieda« — rekao sam Ti, i danas se sjećam. Ta znaš, da za to imam svjedoka, ali Ti prtljaš, jer si u stisci.

Da nisi podpisao očitih laži! Jesi, pa to priznaješ i ovim »ispravkom«, kad ne poričeš, da si izmislio bajku o korekturama, — a tu si bajku u ovom spisu podpisao!

Kao što ono, tako ne poričeš ni to: 1. da si glasovao za magjarona (što Ti neka bude!), i 2. da si nastojao maknuti me s tajničtva »M. H.« (pa još radi toga, što je tobože radi mene proti »Matici« stanoviti dio svećenstva!), 3. da je jedna klika s Tvojom privolom pravila humburg, 4. da si od mene uzajmio onu o »drugom« preporodu. — A da nisi ništa učinio, nego izmislio samo onu bajku o korekturama, koju su bajku, Tvoji prijatelji toliko puta protiv mene iznesli u novinama, bilo bi dosta za čovjeka Tvojega položaja, glasa itd.

No Ti si ostao dužan odgovor na činjenice, kojih ne poričeš, a tiču se ravno Tebe, pa na činjenice, koje se tiču Tvojih političkih prijatelja. Ja sam dakako Tvoj odgovor očekivao, jer sam mislio, da u Tebe ima savjesti (da ne kažem drugačije). No sad, kad vidim, kako si se sakrio za svoj goli i petljanski »ispravak«, ne očekujem ništa.

U Zagrebu, dne 10. kolovoza 1908.

(»Dom«. God. 1908. Br. 35.)

Što je to sa Srbima?

U posljednjem smo broju u kratko javili o »srbskoj koaliciji«. Zagreb i novine pune su glasova o toj stvari. »Hrv. Pravo« već je više dana puno toga pod naslovima: »Statut za uništenje Hrvatske«, »Velikosrbska urota proti Hrvatskoj«, i t. d. Da vidimo, što je to.

Prije svega, gledamo li na domaći politički položaj, nema nikakve sumnje, da ova stvar dobro dolazi Rauchu. Svatko vidi, da je većina hrvatskoga sabora proti Rauchu, a u toj većini ne samo da su i Srbi, nego bez Srba i nema čvrste većine proti Rauchu. Razumije se dakle, da Srbi Rauchu smetaju, te da bi mu dobro došlo, kad bi ih mogao od koalicije odbiti ili onemogućiti, da opet dodju u sabor.

A treba dobro na umu držati i ovo: Odkad su se Srbi doselili u Hrvatsku (glavna velika njihova seoba bila je prije 220 god.), od onda se znade za »vlaške« ili srbske bune (današnji Srbi doista su se zvali prije većinom Vlasi, a i bili su djelomice Vlasi, t. j. Rumuni). Kadgod su gospoda u Beču bila u stisci, tražila su kakvu bilo smutnju, u kojoj će narod kao sliep i lud

udariti bilo na koga, a do toga će gospoda svoje poslove obaviti. Tko to ne vidi, a bavi se politikom, taj je sliep. A Srbi su bili najzgodniji, da se radi njih načini smutnja. Oni su doseljenici, druge su vjere, gdješto i druge ćudi, domaćemu narodu s mnogo razloga većinom nepoćudni, — pa zato treba kadšto samo malo namignuti, i eto klanja! Samo tako se je moglo dogoditi, da su u jesen god. 1902. usred Zagreba i usred biela dana razlupani dućani srbskih trgovaca, a štetu (jedno 50.000 K) morali su po nalogu Khuenovom naplatiti zagrebački gradjani.

Dakle i današnji politički položaj i stara gospodska politika naših dušmana morala bi svakoga opominjati na oprez, kadgod, osobito iznenada, dignu vlasti hajku na Srbe, ili im stanu pomagati.

»No tu su Nastićeva odkrića, koja dokazuju, da domaći Srbi s onima Srbima iz kraljevine Srbije spremaju revoluciju i da kane uništiti Hrvatsku! A mi bome nemamo volje, da dodjemo pod Srbiju i pod njezinog Petra Karagjorgjevića.« — I tako dalje. Tako govore i pišu njekoji Hrvati, i to baš oni, koji hoće da ih držimo za prave i najbolje Hrvate.

Prije nego što kažemo o tom svoje, dobro će biti, da upozorimo i prijatelje i protivnike, da nam nikako nije na pameti, da »branimo« Srbe — onako, kako sav pošteni sviet brani na pr. Poljake proti Niemcima ili Slovake proti Magjarima. A nije nam to na pameti poglavito zato, što su Srbi takvi ljudi, da ih vrlo često brani vlada; kao što ih je na pr. upravo mazio Khuen, — a to se inače nikada ne dogadja doista potlačenomu narodu, koji se pošteno bori za svoje dobro; drugo zato, što još nitko, tko je Srbe branio, nije od toga doživio nikakve koristi.

A što se tiče Nastićevih odkrića, — to nisu nikakva odkrića, to je sve bilo poznato, ako i nije bio poznat »štatut«, što ga je Nastić odkrio. Misao »oslobodjenja južnih Slavena« rodila se je, cvala je i donesla već nješto ploda — kod nas Hrvata. Gaj, i Strosmajer i njihovi prijatelji radili su za tu misao, koliko su i kako su mogli. Dapače i Ante Starčević, kako zgodno piše ovom prilikom »Hrv. Sloboda«, bavio se mišlju o zajedničkom oslobodjenju svih naroda od Jadranskoga mora do Dunava i Crnoga mora. Za pravo dakle mogli bismo se mi Hrvati radovati, što su eto i Srbi, koji nisu htjeli ni čuti za Gajevu i Štrosmajerovu misao, prestali vikati svoju staru »Srbi sve i svuda«, i spoznali

i priznali, da nisu samo oni tu, nego da ima i drugih, koji hoće da živu.

Šteta je dakako, što su neozbiljni ljudi, koji su ovu organizaciju primili u ruke, staru i plemenitu misao naših starih gadno osramotili time, što su ju ludo zamislili revolucionarnom i tajnom. To se može, kad se pomisli, kada je i gdje je ta stara misao obnovljena, razumjeti, ali se dakako takva ludost ne može odobriti. Novi plan za staru misao stvoren je naime

pod imenom »oslobodjenja južnih Slavena« za veliko srbsko carstvo pod vladom Petra Karagjorgjevića, u koje bi carstvo imali doći i svi Hrvati i Slovenci. No ni to se Srbima, u obće govoreći, ne bi moglo zamjeriti, jer su i naši stari, kad su snovali »Jugoslavensko carstvo«, valjda mislili, da ćemo mi Hrvati biti u tom carstvu prvi.

No ne samo što će razborit čovjek biti proti tajnosti i revolucionarnosti ovoga plana,

No o tom sada ne ćemo razpravljati. Htjeli smo samo upozoriti, da za »uništenje Hrvatske« obstoje posve drugi i mnogo pogibeljniji planovi od ove ludorije bivšega austrijskoga častnika, pa da je zato sva hajka na »srbsku urotu« ovaj čas samo stara gospodska smutnja, kojoj na žalost naši Srbi svojim ponašanjem samo pomažu. Mislimo tu posebice na onaj srbski proglas, što ga donosi pučki list »Srpsko Kolo«, a iz kojega se vidi, da se Srbi u Hrvatskoj osjećaju kao tudjinci medju samim dušmanima. To je njihova i naša najveća nesreća.

(»Dom«. God. 1908. Br. 34.)

Katolička misao u službi politike.

Našim čitaocima, a i svim pristašama seljačke stranke dobro je poznato, da je katoličko svećenstvo najljući protivnik seljačkoj stranci. Poznato je i to, što svećenici kažu (čak i s propovjedaonice), zašto su protivnici seljačkoj stranci; zato, što ona

»navaljuje na svećenstvo, na Crkvu, na Vjeru«. Poznato je napokon i to, da za to nemaju nikakvoga dokaza ni u programu seljačke stranke, ni u pisanju njezinih novina, ni u njezinom radu, a kamo li u životu njezinih pristaša. Sve, što mogu za dokaz svoje protivnosti kazati, jest to: da je jedan ili drugi »Radić« to i to negdje njegda napisao ili rekao za papu, ili da je u »Domu« bio nepovoljan dopis o kojem župniku ili kapelanu. No kad bi i bilo istina, baš ono i onako, što se podmeće jednomu ili drugomu Radiću, ne bi na to smjeli ni pisnuti toliki i toliki svećenici, koji pristaju uz ovu ili onu starčevićansku stranku, kad dobro znadu, što je začetnik tih stranaka, pok. A. Starčević, napisao, naime: da su katolički popovi poživinčili hrvatski narod i najviše skrivili njegovu nesreću, da je Muhamedova vjera čišća od kršćanske i još koješta, što sav sviet dobro zna, a čega nitko ne poriče. Zato mora biti drugi razlog, što je svećenstvo proti seljačkoj stranci, a taj je razlog to, što seljačka stranka ne služi, i ne će služiti onoj politici, kojoj katoličko svećenstvo mora služiti uviek i svagda, kad mu se zapovieda. Kakva je to politika, vidjet će se najbolje i najjasnije po ovom živom primjeru:

Evo teče treća godina, što u Sarajevu, u turskoj Hrvatskoj (Bosni) izlaze svaki dan velike novine pod naslovom »Hrvatski Dnevnik«. Ove su novine zasnovali sarajevski katolički kanonici svakako sa znanjem svojega nadbiskupa (Stadlera). Zato su zagrebačke novine odmah od početka počele vikati, da će taj »Hrvatski Dnevnik« biti »furtimaške novine«, t. j. novine, koje će braniti novi katolički pokret, kojemu je zadaća »preporadjanje u Kristu«. Nemamo pri ruci prvih brojeva, pa ne možemo rieč po rieč izpisati, kako se novi »Hrvatski Dnevnik« javio svojim čitaocima, no toliko se dobro sjećamo, da su ga svi držali katoličko-popovskim novinama, a sam se je izticao kao pristaša starčevićanstva.

No što se je dogodilo? Već u prvim brojevima mogao je pažljiv motrilac opaziti, da je »Hrv. Dnevniku« katoličanstvo, štono rieč, deveta briga, jer u njem nije bilo mnogo puta ništa posebno katoličkoga. No još više: u tom »Hrv. Dnev.« opazila se skoro čisto »turska« struja, jer je taj »Hrv. Dnev.« počeo otvoreno braniti ne samo domaću »tursku« (muslimansku) gospodu protiv kršćanskih kmetova (vlaha ili srba), nego je vazda s velikim

poštovanjem i sa hvalom pisao o Turskoj i o sultanu (turskom caru).

Nije li to čudno? Kršćansko-katoličke novine slažu se s muslimanima — proti kršćanima! Nije li čudno, što u katoličkim novinama (»Hrv. Dnev.« 1908. br. 190.) čitamo i ovo: »Jedva ima koja država, gdje se borba za ustavni život i slobodoumnu konstituciju (ustav) svršila tako mirno i dostojanstveno, kao što se to zbilo u Turskoj. Revolucija od par dana postigla je bez krvoprolića sve ono, što imadu danas najslobodnije monarhije. Proglašen je ustav, zajamčena je sloboda i jednakost konfesijama (vjeroispovjestima) i narodnostima podjeljena je ravnopravnost. Sav javni i državni život u Turskoj postavljen je na temelje zakona i pravde«.

Što velite na to? Ne bi li bilo najbolje, da svi dodjemo pod Tursku? Što su kršćanski narodi, koji su u borbi za slobodu prolili toliko krvi, — što su oni prema muslimanima u Turskoj, gdje se sve to svršilo mirno i dostojanstveno? Što po tom vriedi naš kršćanski uzgoj, naša kršćanska prosvjeta, kad tako strašno zaostajemo za muslimanima?

Ovako se mora pitati svaki kršćanin čitajući, što evo pišu katoličke hrvatske novine.

Hrvatske novine? — Nipošto! Iz toga »Hrv. Dn.« nestalo je hrvatstva kao i katoličanstva! To se vidjelo ovih dana, kad je podnačelnik sarajevski Mandić čestitao rodjendan N. Veličanstva kralja pred zemaljskim poglavicom u Sarajevu, a nije hrvatskoga imena ni spomenuo! A »Hrv. Dn.« donosi tu Mandićevu besjedu, opisuje slavlje i veseli se, — a ni riečcom ne prigovara, što hrvatstvu nema u besjedi ni traga. Toliko je »Hrv. Dn.« vikao na sve Hrvate, koji nisu starčevićanci-frankovci radi toga, što ne zahtjevaju, da se Bosna pripoji Hrvatskoj, a sada njegov čovjek, podnačelnik Mandić, ne smije ni spomenuti hrvatskoga imena!

Mi znamo, da je sve to politika, i to politika bosanske vlade, koju ravnaju oni u Beču i Pešti. Mi znamo, da ta politika mora ovaj čas maziti »turke«, a pritiskati Srbe, da se ne usude dignuti glavu, kad se Bosna-Hercegovina pripoji — komu? Zar Hrvatskoj, kako to žele svi Hrvati? Nipošto, nego — »monarkiji«.

Komu je dakle i čemu je služila i katolička misao i hrvat-

sko starčevićanstvo? Služila je politici naših davnih dušmana. Za volju njima metnuli su sebi katolički svećenici hodžinsku ahmediju na glavu; za volju njima složili su se s muslimanskom gospodom proti kršćanskomu kmetu; za volju njima dizali su Hrvati hajku na Srbe, — a sve u to ime, da nam Srbi ne otmu Bosne, da Hrvatima ostane njihova djedovina. Hajde, neka bi bilo. To je politika, makar i nedostojna i nebratska. Ali kad je došlo do toga, da se samo reče rieč, — ti Hrvati ne spomenuše ni hrvatskoga imena!

Komu dakle nije jasno, da je katoličtvo i hrvatsko starčevićanstvo »Hrv. Dnevnika« bila samo gadna sljeparija?

Kad čovjek sve ovo promisli, zar ne, da mu je onda jasnije, što katoličko »Hrvatstvo« u Zagrebu više udara u Rauchovu opoziciju nego na Rauha. Isto tako, kad vidi katoličke popove u Bosni, da pušu isti rog s muslimanskim hodžama, bolje razumije, što svećenici u banskoj Hrvatskoj glasuju u Frankovoj stranci zajedno sa židovima. A kad čovjek sve to zna i promsili, nije li onda mnogo puta sumnjiva sva ona vika ovakvih »katoličkih« i »starčevićanskih« novina na »neprijatelje katoličanstva« i »pravoga hrvatskoga programa«?

Pa tko onda da vjeruje, kad nas opet stanu zvati u boj pod katoličkom i starčevićanskom zastavom?!

Tko će razuman i pošten čovjek zamjeriti seljačkoj stranci, što takvim ljudima ne priznaje ni katoličanstva ni hrvatstva?

(»Dom«. God. 1908. Br. 35.)

Poglavice svećenstva proti seljačkoj stranci.

Evo prije svega odpis, poslan svećeniku Stjepanu Rušcu u Novoj Vesi kraj Varaždina:

»Br. 4047. Časni gospodine. Ovaj je nadbiskupski duhovni stol iz dnevnika »Hrvatstvo« doznao, da ste Vi ostentativno« (da baš pokažete) »na Vaše primicije pozvali dra. A. Radića, jednoga od vodja seljačke stranke, i glavnije pristaše te stranke iz tamošnje okolice, koji su se pozivu i odazvali, da na taj način javno manifestirate (pokažete) Vaše pristajanje uz program te

stranke vodjene po braći Radićima. Povodom tim ovaj duhovni stol stavlja na Vas ova pitanja:

1. Je li Vam poznato, da je St. Radić javno uztvrdio, da naš narod ne će biti sretan, dok ga rimski Papa ne prokune?

2. Je li Vama poznato, kako je Ant. Radić u svom »Domu« napadao crkvu katoličku i kat. svećenstvo, i odvraćao naš katolički narod od svete pričesti porugljivo govoreći o »krušnom bogu«, i kako braća Radići još svedjer u svojim novinama huškaju naš katolički narod proti njegovomu svećenstvu zavodeći ga na odpor proti odredbama crkve?

3. Je li Vama poznato, da je preuzv. Ordinarij naš poradi svega toga svojemu svećenstvu zabranio pristajati uz seljačku stranku braće Radića, i širiti njezina načela?

4. Ako Vam je sve to poznato, kako opravdavate Vaše uvodno spomenuto ostentativno držanje prema rečenoj stranci prigodom Vaših primicija, i ako ste pristaša te stranke, čime to opravdavate?

Na ova pitanja imadete u roku od tjedan dana pismeno odgovoriti.

U Zagrebu, dne 12. kolovoza 1908. Generalni vikar I. Krapac, posv. biskup.«

G. Stj. Rušec zacielo nam ne će zamjeriti, a mi ga i molimo, da nam ne zamjeri, što smo ovaj odpis, koji smo dobili već iz treće ruke objelodanili. Učinili smo to zato, što se ovaj odpis jednako (ako ne više) tiče i glavnih naših ljudi i ciele seljačke stranke.

Ovo je treći put, koliko mi znamo, što svećenici, pristaše seljačke stranke, imadu silnih neprilika i odgovornosti radi svojega političkoga vladanja. Mi smo šutjeli, kad je radi seljačke stranke stradao svećenik Antun Šlegel; mi smo šutjeli, kad je svećenik Koritnik dobio od duh. stola ukor radi toga, što je radio za kandidata seljačke stranke, Tomu Jalžabetića; no mi ne možemo šutjeti, kad jedan duhovni stol širi onakove izmišljotine (ne ćemo kazati drugačije), kakve se nalaze u ovom odpisu zagr. nadb. duh. stola.

Puštamo na stranu ono, što odpis kaže, da je dr. A. Radić u svojem »Domu« »napadao crkvu katoličku i kat. svećenstvo«, i kako »Braća Radići još svedjer huškaju naš katolički narod proti njegovomu svećenstvu zavodeći ga na odpor proti odred-

bama crkve.« Puštamo to za sada na stranu zato, jer je to preobćenita tvrdnja i jer se danas vrlo često čuje i diže prigovor, da tko »napada crkvu i svećenstvo«, ako štogod prigovori, s čime se ne slaže ovaj ili onaj svećenik. Da uzmognemo o tom govoriti, trebalo bi iznesti ono, čim je i kako je dr. Radić »napadao crkvu« itd. kao što i ono, čime »još svedjer« braća Radići »huškaju« i zavode narod na »odpor«. Dok tko to ne iznese, nemamo se proti čemu braniti.

No u odpisu nadb. stola iznesene su dvie grdne i gadne izmišljotine, naime ono o papinom prokletstvu i o »krušnom bogu«. Uredništvo je »Doma« ovlašteno od dra. Antuna Radića i Stjepana Radića izjaviti, da je ovo jedno i drugo grdna i bezbožna izmišljotina.

Ovoliko za sada i ovdje za ravnanje našim čitaocima, a pristašama seljačke stranke možemo javiti, da su se A. Radić i S. Radić radi ove stvari odlučili na takav korak, koji će sigurno zapriečiti, da se ovim izmišljotinama narod i dalje odvraća od seljačke stranke, a svećenici radi njih pozivaju na odgovornost.

(*»Dom«. God. 1908. Br. 35.*)

Tko je kriv?

Dogadjaji najnovijega vremena upravo me sile, da napišem ovo, čemu neznam pravoga naslova.

Prije svega da pripoviedam:

Poslie ljetošnjega izbora narodnoga zastupnika u Dugom selu podjoh u večer u malom družtvu na dugoselski kolodvor, da se povratim u Zagreb. U družtvu je bila jedna zagrebačka gospodja, jedna gospodična, šted. ravnatelj Mance, seljak Cevar iz Dugoga sela, prijatelj Predavec, izučeni gospodar iz susjedne Rugvice, i tri seljaka iz sisačkoga kotara, i to moj najmladji brat Tomo, moj svak Jančir i moj sestrić Kovačić. Na kolodvoru je sve bučno, sve puno Frankovih izbornika i pristaša. Izadjosmo na peron. Čim nas opaziše, udri u viku, psovke, prietnje. Mnogo je pijanih ljudi. Vratimo se u gostionu II. razreda i sjednemo k stolu. Vika, psovke, prietnje nastavljaju se vani. Pojedinci dolaze u sobu, sad s perona, sad iz sobe III. razreda, gdje

je sve puno, bučno. Vlak je otišao, čekamo onaj zadnji. Dolazi vlak iz Ivanića. Provezao se Jos. Frank, dočekali ga bučno. Dovezao se frankovski kandidat učitelj Klemen, koji je propao u Novskoj, i kapelan Satler. Dosta su pri vinu, govore i viču bučno. Klemen sjede uz naš stol i psuje vlahe i »radićevce«. Pojedinci sve to češće ulaze iz sobe III. razreda i s perona, i dovikuju psovke i pogrde u sobi i kroz staklena vrata: »Što ti, Srba! Idi u Srbiju! Izdajice! Lopovi! Nama sve nesnosnije. Ravnatelj Mance zaustavi bregovskoga kapelana (neznam, kako se zove) i kaže mu, neka ljude umiri. Kapelan odgovara, da ljudi ništa ne rade. Traje to dugo, a mi stisnuti šutimo i mislimo, kud li smo zapali. Najednom se otvore vrata sobe III. razreda, a u našu sobu uz silnu viku nahrupi sve, što je moglo u nju stati. Dvojica, trojica idu napried vičući i psujući: Gdje je taj Srba Radić! Primiču se sve uz viku i priete mi šakama čak pod nos. Moj svak i brat i nećak snebivaju se već dugo i škriplju zubima. Svak, kršan mlad čovjek, da će za stolac, pa da potjera pijane pogibeljne napastnike. Rekoh mu, neka pusti mir. Suseljani prijatelja Predavca iz Rugvice prilaze k njemu i priete mu: »Ti Srba«. Vika sveudilj zaglušna, psovke i pogrde nesnosne. Njeki postariji seljak iz Rugvice, posve pijan, hlače mu sprieda otvorene, popne se njekako na stol i počne »govoriti« — psovati, vikati. U sobi stiska, rivanje, vika na nas izdajice, lopove. Tiskaju se oko stola, pred kojim se uspravila gospojica P., da nas, sirotica, zaštiti. Mi oko stola ne znamo već, što da počnemo, kako da umaknemo. Ni govora, da bismo mogli u vlak! Gospodja (bila je to gospodja Ivekovićeva) plače, — plače od boli i stida! Što se je dogodilo s tim narodom, što će biti od toga naroda! Oh, novoizabrani zastupnik, Vladimir Frank, on je tu, u sobi III. razreda. Pošao i on u sobu II. razreda, došao, pogledao, prošao i otišao. Sjedi tu kod stola, pred nama, i kr. kot. predstojnik (Mundorfer) s jednim sud. pristavom. Ne miče se, ne veli ni rieči. Meni već dolazilo, da umolim predstojnika za zaštitu pred milim našim narodom. Dapače — pomislite, — kolebah već, da umolim milost toga čifuta, s kojim nikad rieči progovorio nisam. No osjećah još, kako je malo prije prošao po sobi, pogledao, je li sve u redu, i udaljio se. U zemlju bih bio volio propasti, nego ove časove proživjeti. Ja, domaći sin u ovome kraju, patim se već desetak godina slažući u knjige i novine, što najbolje znam, da

taj narod... A sad ne samo da sam dva puta propao u borbi s jednim čifutom, koji je tako rekući pao s neba, nego sam evo u pogibelji života od toga naroda, koji čeka na mig tog čifuta, i ne preostaje mi drugo, nego da ga u vlastitom svom domu molim milost. Nisam počinio te kukavštine, ali što sam prepatio onda i poslie!

To je bilo drugi put, što sam u pogibelji života od Frankovaca. Prvi put je bilo u Vel. Trgovištu, gdje bih doista bio molio milost Elegovića, da sam do njega mogao. To bi mi obraz još podnio, ta Elegović je Hrvat.

Koliko sam razmišljao, što li se to dogadja u našem narodu. Od kuda jednomu čifutu tolika vlast nad našim narodom? Mislio sam: Hrvati, hrvatski seljak osjeća magjarsku vlast na svakom koraku, pa Magjari i magjaroni hode sigurno, nitko im ne će ništa. A u kraju eto, gdje se za Srbe i ne zna, gdje im narod ni imena ne zna, — ne zna, što je Srbin, nego veli »Srba« — tu nisi siguran za glavu, ako si u sumnji, da si samo prijatelj Srba (jer drugo barem meni ne prigovoriše nikada)!

I stoput sam se u misli ogorčio na čifutsku paklenštinu, što li učini u narodu! No svaki put morah uzmaknuti i pustiti čifuta u mori, jer ga je očito, doista učio — Hrvat, pok. Starčević.

Prijatelji moji i znanci obarahu se na »taj narod«, koji se dade tako zaluditi. A ja se sjetih župnika Abjanovića, dobroga znanca svoga, frankovca, kako sam se slučajno s njim sreo i upitao ga prijateljski: »Reci mi po duši, zar Ti zbilja držiš, da je Frank bolji Hrvat od mene?« — Idi, molim Te!« — »A misliš li zbilja, da je bolji kršćanin?« — »Hajde ne divani!« — »Pa zašto si za njega, a proti meni?« — »E, to je tako!« — I to je bio odgovor! A sjetio sam se i onih popova Hrvata, što su uz Franka i što ga brane, sjetih se Hrvata Mile Starčevića, i moradoh priznati, da ni narod nije kriv. Kako ćeš zamjeriti neuku seljaku, kad eto gospoda, inteligencija...

Tko je kriv? Tko je kriv i što je krivo, da će na mig jednoga čifuta još mnogi Hrvat biti krvavo napadnut, pače i pogrdjen, život u pogibelji i u milosti jednoga čifuta? Tko je kriv i što je krivo, da jedan čifut može pod Starčevićevim imenom raditi, što hoće, danas na pr. otvoreno pomagati Raucha? Zašto uz čifuta bezvjerca-luterana-katolika pristaju katolički svećenici?

Tko je kriv?

Odgovor na ova pitanja odkriva takve griehe hrvatske inteligencije, da ja ovaj čas nemam snage odgovoriti. A i ne hasni o tom pisati, nego početi protiv tih grieha takav sveti rat, u kojem će se zatrti i svaki trag čifutskomu moralu, koji danas u hrvatskoj politici slavi slavlje.

(»Dom«. God. 1908. Br. 39.)

Zlodjelo na vidjelo.

Gdjegod se je seljačka stranka do sada sukobila s frankovcima, svuda se je vidjelo ovo: Frankovski korteši grozili su se, osobito u četiri oka, najvećim strahotama pristašama seljačke stranke, i to grozili su se i takvi seljaci frankovci, koji su inače mirni ljudi i dosta dobri gospodari. Grozeći se, ti su frankovci sve radili u ime hrvatskoga prava i pod hrvatskom zastavom, pa su tim mnoge seljake ne samo uplašili, nego i svojim primjerom za sobom povukli, jer su si pošteni naši ljudi mislili, videći takvoga korteša: E, vidiš, to ti je čovjek, taj za Hrvatsku ne žali ni glavu pogubiti, ni u Lepoglavu dospjeti. Medjutim malo pomalo dolazi sve to zlodjelo na vidjelo. Na mnogim sastancima seljačke stranke čuje se naime već duže vremena, kako je taj i taj frankovac korteširao zato, jer je dobio toliko i toliko novaca, te je sada stalno, da su najljući frankovci korteši bili prosti plaćenici. Za ovu tvrdnju evo jednoga neoborivoga dokaza.

Na sajmu u Novskoj dne 5. listopada o. g. kazao je Gjuro Prebežac iz Krivaja pred članom glavnoga odbora Dragutinom Kovačevićem iz Jazavice ovo: Ja sam za zadnje izbore dobio od uredničtva »Hrvatskoga Prava« brzojavno 100 kruna s ovom porukom: Ne žalite novaca, samo trošite, i kad vam ustreba, brzojavite i mi ćemo vam još poslati. Osim mene dobio je učitelj Martin Plešić iz Krivaja 200 kruna i sivi zimski kaput: nadalje učitelj Jakob Bobinac, koji prije bijaše u Jamarici, a sada je kao frankovac postao ravnajućim učiteljem u Novskoj, taj je dobio 400 kruna; napokon je seljak Nikola Rukavina iz Jamarice dobio 100 kruna kao i ja. Sve je te novce slalo uredničtvo »Hrvatskoga Prava«, a sve smo to dobili zato, da kortešujemo

za frankovskoga kandidata, učitelja Klemena. Ja sam to primio, u tom uvjerenju, da je Frankova politika zbilja spas za Hrvatsku, ali sada poslije razkola vidim, da se je Frank samo sakrivao za Antuna Starčevića, da nas Hrvate namagjari.

Isto je ovo govorio pred Tomom Šteovićem iz Kraljeve Velike i pred pravnikom Pavlom Stanićem iz Medjurića.

Gjuro Prebežac bio je na sastanku seljačke stranke u Lipovljanima dne 11. o. mj. i tu je ne samo vrlo oštro, nego i vrlo umno pobijao — prije sastanka — gospodsku politiku u obće, a Frankovu napose. Već dvadeset godina čita mnoge novine i razlikuje posvema dobro sve naše stranke i programe. Uz seljačku stranku nije pristao, nego veli, da je sada divjak. I dobro je učinio. Ne dao Bog seljačkoj stranci takovih pristaša, pa bili oni i te kako pametni, kojima bi njihova duša i njihovo poštenje dopustilo, da prime od nekoga novaca i da onda strahuju seljačku braću svoju, pa makar i u toj misli, da je to jedini spas hrvatske domovine.

Učitelj Plešić već je pozvao na red Prebežca, što on to okolo govori, ali mu je Prebežac odsjekao: Što govorim, to mogu i dokazati, jer je na pošti ubilježeno, tko nam je poslao i koliko smo primili. Plešić se je, kažu, na to pokunjio.

Kad znamo, i prosudimo, da je učitelj Klemen za frankovca sasvim neznatan pristaša i da u Novskoj nije bilo izgleda, da će tako lahko proći, pa se je ipak toliko mitilo, onda si ipak možemo misliti, koliko je Frank mitio tamo, gdje su proti seljačkoj stranci kandidirali njegovi rodjeni sinovi. I ovakvoga čovjeka brani još i danas s propovjedaonice toliko hrvatskih katoličkih svećenika.

(»Dom«. God. 1908. Br. 42.)

Zlodjelo na vidjelo.

Na naš članak pod gornjim imenom u zadnjem broju »Doma« primili smo ovaj

ISPRAVAK:

»Nije istina, da sam za zadnjih izbora plaćen ma bilo od koga, pa ni od uredničtva »Hrv. Prava«. Dotičnoga ću pisca pozvati pred sud. Josip Bobinac, učitelj.

Gospodin učitelj neka samo pozove pred sud, pak će tako barem biti jedanput odkrivena »čista hrvatska politika najvećega živoga Hrvata«-Židova.

Medjutim, da taj židovski »Hrvat« nije onako radio samo u Novskoj, nego, a sigurno i više, i drugdje, što će se brzo pokazati, kako se za dugoselski kotar, kotar Frankovog sina, pokazuje ovaj dopis:

»Dne 19. o. mj., razgovarao sam o političkim prilikama s bivšim načelnikom jedne občine u dugoselskom kotaru. U razgovoru dodje govor na naš članak o Frankovom izbornom podplaćivanju, i tu mi taj gospodin kaže, gotovo doslovce ovu strašnu stvar:

A čemu vi bog zna kuda tražite dokaze za Frankovo korteširanje s novcem? Po te dokaze dodjite vi k meni. Prije jednih izbora dodje k meni šest seljaka s novcima, koje su dobili od Franka, i upitaju me, šta će s tim novcima, jer da se oni boje primiti te novce. Ja sam novce zapisnički primio i poslao županiji na razpolaganje, ali su novci došli natrag da »načelnik s njima raspolaže po volji«. Htio sam te novce dati u sirotinjsku kasu, ali sam si mislio: Kad su mogli bogatiji seljaci (tu taj gospodin spomene njihova imena!) primiti po 300 i po 200 kruna, zašto ne bi dobili oni siromašniji po 90 i po 60 kruna — i ja sam im te novce dao.

Toliko taj gospodin! A ja, koji sam iz dugoselskog kotara i koji sam u zadnjoj izbornoj borbi imao mnogo posla s Frankovim pristašama, ja sada istom pravo shvaćam ono, što sam onda tek slutio, a to je ovo: Bilo mi je strašno i čudno, kako može čovjek, koji o politici nema ni pojma, upravo biesno i bezrazložno napadati na svoje političke protivnike i najgorim sredstvima, a još čudnije mi je bilo, što je mnogo tih ljudi znalo slušati najtvrdje dokaze proti Franku, a da nisu niti rieči znali reći u njegovu obranu. Tek su se smješkali, kao da mi hoće reći: Samo ti, sirotinjo, pripoviedaj i razlaži, nas više ne možeš dobiti. I ti takovi ljudi su se onda mogli boriti za čisto hrvatstvo.

Ovo je najstrašnija i najsramotnija stvar, u koju je mogao taj Židov dovesti naš hrvatski seljački sviet. Najstrašnija je zato, jer po tom računu bit će uviek naši gospodari oni, koji će imati novaca, a mi drugi, mi ćemo biti sluge, i roblje, koje će vapiti za pravicom. Najsramotnija je ta stvar za to, jer se tim ruši

svako poštenje i savjest a od naših ljudi postaje tako u kratko vrieme ono, što se medju Hrvatima još nikada nije našlo, postaju ljudi — izdajice!

Tko to može podnieti, tomu neka nema mjesta medju poštenim i seljačkim svietom.

Josip Predavec.«

U ovoj stvari primili smo »Izpravak« i od frankovskoga kandidata učitelja Klemena, koji nas doduše na temelju zakona poziylje da mu »Izpravak« uvrstimo, a ne zna taj gospodin i bivši kandidat za narodnoga zastupnika, da on ne može izpravljati ono, što se o njemu nije reklo. Mi nismo nigdje napisali, da je on davao novce, nego nam je onaj seljak rekao, da je primio novce od »Hrvatskoga Prava«. I za to je čudno, još i to, da to »Frankovo Pravo«, koje inače znade u našemu »Domu« naći svaku črknjicu, koja njemu nije po volji, čudno velimo, da to »Pravo« do danas (20. list.) o toj cieloj stvari šuti, kao riba.

(»Dom«. God. 1908. Br. 43.)

Pogibeljna politička spekulacija.

Na posljednjem vieću Frank-Starčevićeve stranke prava prihvaćen je čudan zaključak, o kojem novine mnogo pišu, a i »Dom« danas više o njem javlja na drugom mjestu.

Ustrojila se naime »Hrvatska narodna legija« t. j. oružana četa »za obranu hrvatske domovine«. Da vidimo, što nam je suditi o toj stvari.

Novine, koje pristaju uz današnju većinu hrvatskoga sabora, t. j. uz hrvatsko-srbsku koaliciju, pišu o toj doista neobičnoj stvari kao o kakvoj komediji. To nije čudo, jer te iste novine i svaki drugi politički čin i pokušaj, koji ne dolazi od njihovih ljudi, izvrgavaju ruglu i od svega prave komediju, tako da ti se već čini, da je izrugivanje jedini način ne samo političke borbe, nego i rada naše koalicije ili barem njezinih novina.

Mi se ni u tom s postupkom naše koalicije ne slažemo, nego držimo, da ovu stvar treba ozbiljno razpraviti.

Što hoće stranka Jos. Franka s tom »legijom«, to se je čulo na njezinom vieću, što je kazano i u proglasu i pozivu na upisivanje u legiju, t. j. u kratko rečeno: Hrvatski je narod i hrvatska domovina u pogibelji, i to od Srba u Srbiji i Crnoj Gori, koji se spremaju, da provale u Hrvatsku. Srbske su dobrovoljačke čete dapače »žedne hrvatske krvi«, pa treba da svi Hrvati ustanu, te neka umru oni, koji na Hrvate navaljuju. Tako doslovce kaže proglas, tako pišu »legiji« sklone novine.

No već za dva tri dana poslie vieća i ustrojenja te legije javlja se odlični član Frankove stranke, bivši vladin predstojnik Kršnjavi, i tumači najprije u frankovskoj čitaonici, a onda u »Hrv. Pravu« od prekjučer (9. o. mj.) zadaću i svrhu legije posve drugačije, i to ovako:

U carevini — razlaže Kršnjavi — vladaju danas Magjari i Niemci, pa kad je car i kralj proglasio svoju vrhovnu vlast i nad Bosnom i Hercegovinom, »morao se je taj čin pričiniti drugim državama kao prisvojenje jedne slavenske zemlje za Niemce i Magjare«. Zato je, kaže dalje Kršnjavi, proti pripojenju ustala ne samo Rusija, Englezka i Italija, nego i njeki Slaveni u carevini, n. pr. njeki Česi, i Slovenci. A zašto? Zato, što se Srbi pozivaju na to, da u Bosni i Hercegovini živi srbski narod, t. j. oni se ne pozivaju na starinu, na staro državno pravo, nego se pozivaju na »narodno načelo«. A to je načelo danas u svietu priznato, pa se je baš na tom načelu sjedinio u jednu državu cieli talijanski narod, koji je bio razciepan i podieljen na razne države. Srbi su time postigli liepih uspjeha, jer se Niemci i Magjari, koji hoće Bosnu za sebe, ne mogu pozivati na narodno načelo. Ali je sreća za monarkiju (carevinu); što su tu Hrvati, — kaže Kršnjavi. »Hrvati su srbskoj ideji (misli) suprotstavili hrvatsku ideju, pa su tim ojačali pravo monarkije na Bosnu, jer su joj dali mogućnost, da hrvatskom narodnom mišlju pobije srbsku narodnu misao, jer obzirom na vlasti (Englezku, Italiju), koje su za Srbe, »nije svejedno, da li bi monarkija vojevala u ime njemačko-magjarskoga osvajanja, ili bi se borila uz sudjelovanje hrvatske legije« . . .

I u istinu, stvar stoji tako, kako razlaže Kršnjavi: Monarkija »t. j. gospodujući Niemci i Magjari, hoće Bosnu, ali ne dadu druge vlasti, nego kažu: To nije vaše, tu je srbski narod, to pripada Srbima. Ali u Bosni ne samo da ima Hrvata, nego i onaj narod u Bosni, za koji Srbi kažu, da je srbski, i taj narod gotovo je toliko hrvatski, koliko i srbski. Neka dakle Hrvati ustanu sa

zahtjevom to je naše — i neka pomognu Niemcima i Magjarima, da osvoje Bosnu. — To eto otvoreno priznaje Kršnjavi, te mu treba priznati, da se doista ne igra skrivača, pa da je to kazano na vieću, bila bi stvar mnogo, pače posve drugačija.

Pita se sada: Smije li hrvatski narod pristati na ovakovu politiku? — Mi smo uvjereni, da ne smije, i to s ovih razloga:

1. Mi Hrvati imamo u staroj ovoj svojoj domovini mnogo neprilika sa Srbima — toliko, da je to suvišno razlagati. Najveća je neprilika, što su Srbi gotovo uviek sa svakom vladom i što se protive nastojanju hrvatskih rodoljuba. Srbi su bili glavni stup Khuenove vlade. Kad to čovjek pomisli, onda doista mora doći na misao, da bismo se te neprilike morali riešiti, i to najbolje tako, da Srba i ne bude! Pa i zbilja, kad bi se to kako dalo, makar i tako, da se Srbi bilo kojim načinom, recimo, ovakvom legijom ustraše, pa makar i tako, da budu ustrašeni tamnicama (kako to kuša Rauch), samo da se jednom očituje i ojači čista hrvatska misao, da bude jedna domovina i jedan narod — hajde, pristao bi čovjek i na to, sve držeći na umu, da je doista posve suvišno od naroda jednoga jezika, a u istoj zemlji, praviti dva naroda ili čak i dvije politike.

No recimo, da je to već gotovo i da smo mi Hrvati odobrili, što je Rauch zatvarao Srbe, da smo ustrojili veliku hrvatsku narodnu legiju, koja je Srbe ustrašila tako, da se ne usudjuju ni pisnuti. Recimo, ukinuti su i svi zakoni, koji spominju Srbe, a stvoreni su drugi, koji upravo onemogućuju svako »srbovanje«. Recimo napokon, da su se sve malo po malo srbska gospoda dielom pritajila, a dielom zbilja zaboravila na svoje srbstvo, — znate li, što će se dogoditi? Isti oni, koji danas zovu Hrvate, da hrvatskom mišlju pobiju srbsku misao, — isti ovi pozvati će Srbe, da srbskom mišlju pobiju hrvatsku misao, čim se pokaže, da bi ta hrvatska misao mogla biti na štetu onima, koji danas osvajaju Bosnu, a Frank im u pomoć šalje svoje legije.

Kad mi i ne bi znali, kakvi su Niemci i Magjari nama Hrvatima prijatelji; kad mi i ne bi znali, što su Srbi bili Khuenu i bosanskoj vladi, kad svatko ne bi evo po ovom Kršnjavijevom razlaganju vidio na svoje oči, kako ta politika diže sad Hrvate na Srbe, sad Srbe na Hrvate, — zdrav razum bi nas učio, da ta politika nama ne može donesti dobra, jer bi Niemci i Magjari

bili ne samo loši političari, nego upravo ludi, kad ne bi vidjeli, kako na laki način mogu držati na uzdi i Hrvate i Srbe.

II. Sam Kršnjavi priznaje, da je već danas za Srbe Rusija, Englezka, Italija, pače dielom i austrijski Slaveni, Česi i Slovenci. Pristanemo li pak mi Hrvati uz Niemce i Magjare, i to na ovaj način, kako se to hoće s »legijom«, — stalno je, da će proti nama biti cieli sviet, i to s punim pravom. Cieli naime sviet vidi, da se Srbi ne dižu proti Hrvatima, nego da se dižu proti carevini, u kojoj su gospodari Niemci i Magjari, kako to priznaje i Kršnjavi. A što mi? Frankov odbor proglasuje narodu hrvatskomu, da su Srbi »žedni hrvatske krvi«! Tko će to na svietu vjerovati? Tko ne vidi, da je to napisao samo zato, da se proti Srbima raspiri sliepa i biesna mržnja, kao proti najljućemu neprijatelju? A tko će, tko pozna našu poviest, vjerovati, da su naši najljući neprijatelji i dušmani Srbi? Tko će vjerovati, da nas gnjetu Niemci i Magjari protiv kojih nemamo ni rieči, dok se protiv Srba spremamo na krvavi boj? Pa kad bi i bila istina, da su Srbi naši najljući dušmani, premda sva naša prošlost ne spominje ni jednoga okršaja, a kamo li rata izmedju Srba i Hrvata, — kakvi smo mi ljudi, kakav smo mi narod, da su nam braća i susjedi najljući dušmani? Kakvi smo napokon političari, da tomu ne znamo učiniti kraj?

Nas će cieli sviet punim pravom prezreti.

III. No najstrašnije je ovo: Ovo, što hoće legija, to je ne samo mržnja, to je gotovo klanje Srba. I onda oni, koji su za legiju, govore, da će se Bosna, u kojoj ima oko 700.000 Srba, sjediniti s Hrvatskom, — da te Srbe, »žedne hrvatske krvi«, ili mi pokoljemo, ili oni zbilja popiju našu krv! Pametna bi bila Evropa, kad bi pristala na takvo klanje! Zato se može punim pravom kazati, da je legija ustrojena proti Hrvatskoj, jer po njoj Bosne ne ćemo nikada dobiti.

IV. Kršnjavi piše, da u politici ne smijemo pitati srce, nego treba paziti na svoju korist, — ne smijemo, kaže, biti »sentimentalni«, t. j. ne smijemo ni pitati, jesu li nam Srbi braća, nego gledajmo na svoju korist.

O koristi, kako se vidi, nema za nas u ovoj politici ni govora. Niemci i Magjari nisu takodjer »sentimentalni«, pa nam oni ne će ništa iz ljubavi i od srca ni dati ni popustiti. Hoćemo ih prisiliti? Čim i kako? Ovakovom politikom omrazit ćemo si ne

samo Srbe, koji su po Bogu i po naravi naši saveznici, nego će nas prezreti i ostali sviet. Pa kako ćemo sami prisiliti Niemce i Magjare? Mi smo se predali njima na milost i nemilost.

Ali i bez obzira na sve to — ova politika ruši — sve ono, što je od nas Hrvata učinio narod, što je nas preporodilo. Neka kaže, tko što hoće, — Hrvati ne bi bili nikada postigli ni ovoga, što su u najnovije vrieme postigli, da nisu pristali uz slavensku i posebice uz jugoslavensku misao. Na nas bez te misli prije 80 godina ne bi nitko bio ni gledao. Ovom politikom, koju zagovara Kršnjavi, mi se slavenske i jugoslavenske misli odričemo, pilimo granu, na kojoj smo izrasli.

Sve je ovo još gora spekulacija, nego što je bila riečka rezolucija, jer je pogibeljnija, da bi nas mogla glave stajati.

Mi Srbe poznamo i naše je mišljenje o njima poznato! Mi treba da s njima radimo sporazumno. Na zemljištu hrvatske države nema mjesta srbskoj politici, — jer Hrvati imaju svoju, Srbi svoju, državu. Bosna je po narodu i prošlosti hrvatska, a političke prilike dovele su ju pod istoga vladara s ostalom Hrvatskom. U Bosnu se naselilo Srba kao i u Hrvatsku. Oni su u Bosni naša narodna neprilika kao i u Hrvatskoj, — no krvava legija učinit će tu nepriliku i većom. Tu nepriliku kadro je umanjiti samo spoznanje, da nas od nas jača nužda sili, da zajedno živimo, a onda pravica, čovječnost i ljubav za sve naše, jer su oni naši. Nije istina, da se politika ne ravna po pravici, čovječnosti i ljubavi, — jer ukupni veliki sviet sudi samo po tom. Zato Srbi i u ovoj stvari, gdje je naše pravo sveto, — imaju u svietu više prijatelja, nego Hrvati. — A budu li Hrvate vodili Frankovi legionaši, — za Hrvate ne će nitko ni pitati.

(»Dom«. God. 1908. Br. 46.)

Srbi i hrvatska narodna politika.

Mi smo, osobito u posljednje vrieme, vrlo malo i spominjali Srbe, a još manje o njima pisali. Kad smo što spomenuli, bilo je to tako, da to Srbima i njihovim prijateljima nije bilo drago. Zato su prijatelji Srba govorili i pisali, da smo se u toj stvari promienili, t. j. da smo sada proti Srbima, a prije smo

bili uz njih, a to ipak nije smetalo druge (frankovce), da nas i dalje zovu »vlasi«, da smo pače Hrvatsku prodali Srbiji.

Treba priznati, stvari su se zbilja promienile, Srbi su postali ne samo kamen smutnje, nego i kamen kušnje za hrvatske političare. Da nije ništa drugo, evo ovo: Poznata je i očita stvar, da Hrvatska nema danas sabora radi Srba. Većina hrvatskoga sabora ne može doći do rieči i do vlade — radi Srba. Zašto? Zato, što ne samo da su i Srbi u toj većini, te bez njih te većine ne bi ni bilo, nego bez privole Srba, ne može ta većina u njekim važnim stvarima ništa. To je dobro poznato onima, koji s najviših mjesta upravljaju politikom ciele carevine, pak zato nemaju povjerenja u tu većinu i ne dadu joj vlade. A da se razumije, zašto nemaju povjerenja, dosta je spomenuti jednu stvar: Da je na vladi ta većina, ona bi se protivila tomu, da se Bosna i Hercegovina pripoji carevini, kako je to cesar i kralj nedavno proglasio. Ova većina ni sada ne smije o Bosni i Hercegovini gotovo ni pisnuti, sve radi Srba, koji su proti pripojenju Bosne i Hercegovine.

Je li to hrvatska narodna politika?

Da na ovo pitanje nije tako lako odgovoriti, uvjerit ćemo se, čim spomenemo ovo: Za vrieme Khuenove vlade iznesen je u hrv. zagrebačkom saboru predlog, da se Dalmacija sjedini s banskom Hrvatskom. Pa što mislite, tko je bio proti tomu? Nitko drugi, nego sam Ante Starčević, osnovatelj one stranke, koja danas toliko naglasuje, da je jedina prava hrvatska stranka. K tomu je izmedju Dalmacije i Bosne velika razlika: u Dalmaciji se za Srbe jedva i znade, a u Bosni vode prvu rieč.

Zato, prije nego odgovorimo na pitanje o hrvatskoj narodnoj politici, treba da pogledamo malo dalje u našu noviju prošlost.

Naš se je hrvatski narod počeo buditi na novi sviestni život pred 80 godina. Vodje su i buditelji bili: grof Janko Drašković, Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević i drugi. Glavna je misao ovih ljudi bila: sloga i jedinstvo cieloga našega plemena za Dunavom, t. j. Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara, i bratimstvo s ostalim Slavenima: Česima, Rusima, Poljacima. Posebice su ovi ljudi bili barem u prvo vrieme u svezi s Rusijom i u sporazumu sa Srbima, pače malo da nisu prihvatili i rusko-srbsko (ćirilsko) pismo. Ovi su ljudi s ovom mišlju podpuno prevladali, tako da

u svoje vrieme nisu imali u narodu protivnika, bili su dakle jedini vodje cieloga naroda, a njihova se politika smatrala pravom narodnom politikom. To je bila prava hrvatska narodna stranka.

Nasljednici ove prve narodne stranke, i to u politici i u književnosti, bili su tako zvani »obzoraši«, prijatelji i pristaše biskupa Strosmajera. U njoj su uz Strosmajera bili glavni ljudi kanonik Rački, pa Mrazović, Mazzura, Derenčin, Smičiklas, Zahar, Marković i drugi. Proti ovoj narodnoj stranci digao se Starčević udarajući na Srbe i Slavene (»slavoserbe«) i na — Austriju. Borba izmedju ove »slavosrbske« i »hrvatske« stranke svršila se tim, da je doduše »slavosrbske« stranke (»obzoraša«) nestalo, ali se zato veća polovica starčevićanaca složila sa — Srbima, a manja (Frankova) ne samo prestala udarati na Austriju, nego od nje očekuje oživotvorenje narodnoga hrvatskoga programa. Glavna pak misao ove druge polovice starčevićanstva jest protivnost Srbima.

Po ovim se dogadjajima vidi, da hrvatski političari nemaju stalnoga pravca za narodnu politiku, drugim riečima, da se je taj pravac mienjao, pače da se je u posljednje vrieme posve promjenio.

No ova nestalnost u narodnoj našoj politici ne mora zato nikoga smućivati, jer ona ima svoje uzroke i razloge. Posebice imade svoje uzroke i razloge protivnost Srbima i približavanje »Austriji«, kao što i sve to slabije oduševljenje hrvatske inteligencije za Slavenstvo.

Počnimo sa Srbima. Kad se je naš narod počeo buditi, Srbi još nisu imali svoje države, jer je Srbija bila doduše njekako oslobodjena, ali je bila još pod Turskom. Turska je vojska ostavila Srbiju istom god. 1868. Nije dakako bilo ni bugarske države. Zato se je u to vrieme mogla još snovati zajednička budućnost svih južnih Slavena, pa su naši djedovi i otci dobro i pametno radili, kad su tu zajedničku budućnost snovali. Oni su time podali hrvatskomu narodu tako veliku nadu u zajedničku jakost cieloga našega plemena, cieloga Slavenstva, osobito Rusije, da takve nade i jakosti ne bi hrvatski narod nikada osjetio sam od sebe i u sebi. U toj nadi i osjećajući se uz braću i Slavene jaki — naši su buditelji ne samo hrvatski narod spasili od propasti

u magjarstvu i njemstvu, nego su i mnogo stvorili u Hrvatskoj i za Hrvate.

Nade prvih naših narodnjaka — nisu se ispunile. Oni su gradili narodnu budućnost na račun Turske, a donekle i Austrije, a uz pomoć Rusije. Trebalo je osloboditi Slavene u Austriji: Slovence, Hrvate, Čehe, Poljake. No Rusija je Tursku puštala u miru, a pomogla je — Austriji (1848.) i spasila ju od magjarske bune. Austriji su pače pomagali proti Magjarima i Hrvati pod banom Jelačićem, i od onda Magjari drže naše narodnjake, naše »slavosrbe« — austrijancima, slugama Austrije. Jednako je mislio i pisao o našim narodnjacima i A. Starčević, koji je dapače tvrdio, da je cielo to slavenstvo »delo Austrije«, jer da Slavena i nema, nego su to Rusi, Poljaci, Hrvati i t. d. I doista je Austrija štitila naše narodnjake protiv Magjara. Istina, ona se i sama u početku našla u zabuni, ne znajući, što bi, pa je zato Jelačića skinula s banske časti. No kad su Magjari poslie nagodbe god. 1868., dobivši vladu i nad Hrvatskom, počeli nad Hrvatima upravo pašovati, dok su Hrvati i Slaveni pod Austrijom sve to više napredovali i dobivali sve to više narodnih prava, — sva se borba Hrvata okrenula protiv Magjara, a za Austriju nije nitko ni pitao, osim da potraži tamo — pomoći protiv Magjara.

Medjutim je Rusija podpuno oslobodila (ratom s Turskom god. 1877.) ne samo Srbiju, nego i Bugarsku. Time, što su stvorene dvie posebne jugoslavenske države, koje su počele živjeti posebnim svojim životom, izgubila je konačno pravi smisao ona prva misao jugoslavenskoga jedinstva, a na njezino mjesto stupa misao srbska, i to čisto politička misao, misao, »velike Srbije«, »Dušanova carstva«, t. j. Srbi nastoje, da se svi Srbi i Hrvati ujedine pod srbskim imenom. To bi imalo biti u prvom redu na račun Austrije, od koje bi trebalo uzeti Dalmaciju, Bosnu-Hercegovinu i barem njeke dielove banske Hrvatske.

Ova je misao vrlo dobro došla Magjarima, koji su uviek išli za tim, da je magjaronska Khuenova vlada Srbe u Hrvatskoj pomagala i što su svi Srbi u Hrvatskoj pristali uz košutovske Magjare, zajedno s nekim — Hrvatima (u riečkoj rezoluciji). Austrijski car proglasi u to vrhovnu vlast nad Bosnom i Hercegovinom, a Srbija se diže proti tomu, pače se sprema na rat i traži pomoć po cielom svietu. Frankovi starčevićanci u

Hrvatskoj skupljaju protiv Srba oružane čete (legije), kojima se mnogi, jer je stvar nenadana i neobična, doduše smiju, no — recimo otvoreno — nema gotovo Srbina, koji bi što bolje želio Hrvatima, nego što Srbima spremaju čudne ove »legije«.

Dotle je došla naša narodna politika prema Srbima, a za druge Slavene kod nas već odavna nitko gotovo i ne pita.

Dojdući put ćemo razložiti, kako je do toga došlo.

(»Dom«. God. 1908. Br. 48.)

Hoćemo li što dočekati?

Novine najveće stranke u hrvatskom saboru, »Hrvatska«, pisale su ovih dana, da sada nema druge, nego da mi Hrvati imamo čekati.

Ovo doduše nije ni trebalo posebice napisati, jer političari naše saborske većine i ne rade, nego čekaju evo već skoro godinu dana. Pročulo se nješto prije dvie nedjelje, da su se počeli dogovarati s Magjarima, ali su brzo novine javile, da nema ništa; pa zato su valjda i dali u novine, da treba — čekati.

Mi, koji nastojimo, da budemo pravedni prema svakomu, jedva se možemo suzdržati od zlovolje i ljutine čitajući ovakvu poruku narodu od naše gospode.

Ne ljutimo se mi zato, što bismo mislili, da političar ne smije nikada čekati. Ali kako u životu, tako i u politici, mora čovjek znati, što čeka i što će dočekati, jer čekati u ludo znači dangubiti. To znadu i pametnija djeca. Trebalo je dakle kazati, što imamo čekati i što ćemo dočekati. Čovjek na pr. čeka, kad pada kiša, dok prestane, jer zna, da ne će ni cieli dan padati; čovjek čeka, dok se tko vrati, ako zna, kamo je otišao i do kada bi mogao doći. Čekaju ljudi i na nečiju smrt, jer znadu da će jednom doći, i t. d. U jednu rieč: svako čekanje ima svoj razlog i po prilici barem odredjeni konac. A do kada bi mi Hrvati imali čekati? Dok Rauch sam otidje? Dok nam se Magjari smiluju? Dok »progledaju«? Dok propanu?

No ne ćemo da se rugamo, jer su hrvatske novine i bez toga prepune ruganja; ne ćemo da ponovimo ni ono, što gdjekoji govore, da njekoji političari zato tako uztrpljivo čekaju, jer

dok čekaju, pobiru svejedno svoje tri-četiri tisuće kao peštanski delegati. Radje ćemo pokušati s mnogo dobre volje, ali preko srdca da malo samo pogledamo, što li to naši čekaju.

Naši strpljivi političari misle valjda ovako: Ovo, kako je sada u Hrvatskoj, ne može dugo trajati. To bi bio škandal pred Europom, pred cielim svietom. Sabor se ipak jednom mora sastati.

Premda ima mnogo ljudi, koji bi se odmah s ovim mišljenjem složili, da se naime »sabor mora sastati« i da bi to bio »škandal« i t. d., — ipak ni to nije baš tako sigurno. Očito je naime, da oni, koji ovako misle, računaju na to, da se Evropa ili pače cieli sviet stara za one, — koji se samo za se ne staraju, nego čekaju, dok drugi sviet kaže, da je to »ipak škandal«, ili da će se oni, koji su to tako kod nas odredili, da će se ipak sami — »posramiti« pred sobom, pred Evropom i pred svietom, te udariti pravim i »poštenim« putem. Takvo je mišljenje sasvim djetinsko, a kad vodje kojega naroda tako mogu misliti, onda je to dokaz, da taj narod ne osjeća u sebi jakosti i sposobnosti, da se sam za se stara, pak i ne zaslužuje, da bude svoj. Zato mi posve ozbiljno kažemo, da je ovo mišljenje ne samo pogibeljno, nego jedan očiti znak, da današnji vodje hrvatskoga naroda nemaju ni sposobnosti ni volje da budu vodje narodu, koji hoće da bude sam svoj u svojem domu, pa bi se posve lako moglo dogoditi, da se hrvatski sabor i ne bi »morao« sastati. Ta već se je ta misao pojavila medju Magjarima: da hrvatskoga sabora i ne treba sazivati! A sad se eto javljaju sami Hrvati, koji mogu — čekati.

No i bez obzira na ovo najstrašnije, čega nam se je uz ovakovu većinu bojati, ovo je čekanje zapravo — pomoć svima onima, koji ne čekaju, nego rade. A radi Rauch, radi i Frank. Neka se i sastane sabor, kao što će se, ako Bog da, i sastati, — ali se već danas vidi, koliko smo mlohavošću sadašnje većine izgubili. Ne mislimo na to, a još manje se tomu veselimo, što vidimo, da narod ne će birati i opet svih onih zastupnika, koji su pokazali samo to, da znadu čekati. Mi znamo, da će hrvatski izbornici valjda većinom birati opet dosadašnje svoje zastupnike, no ako je to nada i utjeha našim zastupnicima, nije nama ni jednomu rodoljubu. Mi naime znamo, da će mnogi i mnogi zastupnik biti opet izabran samo zato, — što narod ne

će znati za boljega. A kakova nam korist od zastupnika, za kojima nema osviještenoga, upućenoga, stalnoga i na sve spremnoga naroda? Takvi će zastupnici opet moći — čekati, a ne će pitati, kao ni sada, može li čekati i narod. I to je ono rad šta ovo pišemo.

Neka nitko ne misli, da mi očekujemo od naših zastupnika, da bi oni mogli kakvim bilo svojim činom ukinuti sve zlo, koje narod trpi, tako, te ne bi imao više što očekivati. Neka nam se ne rugaju prijatelji današnje saborske većine, da očekujemo, kako bi po Hrvatskoj poteklo med i mlijeko, kad bi ta većina činila svoju dužnost. Mi rado priznajemo, da narod ni sam ne zna, zašto mu je tako zlo i koliko bi mu moglo biti bolje. No zato baš i krivimo današnju saborsku većinu, koja bi to morala i sama znati i — narodu kazati i pripravljati ga na borbu, a mjesto toga mu poručuje, da se mora — čekati.

No čekati ne može i ne smije nijedan prosviećeni narod, koji hoće živjeti i napredovati, pa zbilja i ne čeka, a kamo li bi mogao i smio čekati hrvatski narod. Naši bi naime političari morali znati, da hrvatski narod ne čeka samo kakvogod poboljšanje, na koje bi se moglo zbilja i pričekati, nego da čeka upravo oslobodjenje. Dosta je spomenuti samo glavnu našu nesreću, naime to, što naša muka ide u magjarsko ždrielo bez našega pitanja i bez računa, što narod doduše ne zna, jasno, nego misli, da su tomu kriva samo naša »gospoda«. Spomenemo li još naše državne šume, koje su narodu zatvorene i za drvo i za pašu, dok milijuni od njih idu u korist tudjinu; dodademo li, da u banskoj Hrvatskoj ima proti pravu i proti zakonu do deset tisuća Magjara na željeznicama, koji tako u našem domu služe, dok naši ljudi moraju u sviet, — onda zaista nemamo rieči, kojom bi okrstili vladanje naših političara, koji su nakanili samo čekati.

Mi znamo, da se ove i još druge krivice ne mogu odmah odstraniti. Ali znamo i to, da bi se narod sasvim drugačije vladao, kad bi znao, t. j. kad bi upućen bio, gdje je uzrok tim krivicama i kojim putem ih narod može odstraniti. Ne prigovaramo mi zato našim političarima, što ne će da se pomire s Rauchom i s Magjarima (premda bi se mi i u toj stvari drugačije vladali), nego im prigovaramo, što samo čekaju — a ne idu medju narod, ne upućuju ga i ne skupljaju na sviestnu i složnu borbu.

No naši političari možda i znadu, da ne će ništa dočekati, ali im nije ni stalo, jer oni mogu čekati. Gospodi je u Hrvatskoj još prilično dobro, pa ih ne boli glava. Neka čekaju. Ali veliki dio hrvatskoga naroda čeka i očekuje mnogo, osobito od svojih zastupnika, ili pak samo od toga, da će se »već nješto promieniti i preokrenuti«, a ne zna, — da ne će ništa dočekati.

Zato mi ovim putem kažemo i dovikujemo: Neka nitko ne misli i neka se ne nada, da će hrvatski narod išto dobra dočekati bilo od čije milosti, bilo od čije nesreće. I doklegod bude u našem narodu prevladavalo ovo starinsko, djetinsko, neiskusno i — da tako kažemo — zalupano mišljenje, da ćemo nješto dočekati, da će se »nješto« već bilo za koju stranu preokrenuti«, dotle će s nama raditi naši neprijatelji, što budu htjeli, a za nas ne će ni pitati. Narode, koji čekaju, čeka smrt!

A što treba mjesto čekanja, to je našim čitateljima poznato: treba se gibati, treba raditi. A što i kako, i to znamo: upoznavati se, sastajati se, dogovarati se, slagati se — od jednoga sela do drugoga, od jednoga kraja do drugoga — i tako stvoriti živ narod, koji ne će čekati, nego ići napried, pa makar samo za korak.

Tko čeka, dočeka najsigurnije smrt!

(»Dom«, God. 1908. Br. 49.)

Ne dajmo se smesti!

Hrvatska politika opet se udaljila od naroda.

Pitanje, što će biti s koalicijom, s Rauchom, a osobito s Bosnom i Hercegovinom, tako je zaokupilo sve stranke, da se ni o čem drugom gotovo ne govori i ne piše. Dakako, da je to djelovalo i na seljačku stranku, pa se to opaža i u pisanju njezinih novina »Doma«, a opazilo se i na nedavnoj sjednici glavnoga odbora.

Najjače se to opazilo, u pisanju »Hrvatskih Novina« u Virju, koje su proglasile dapače, da će stupati samostalno i nezavisno, t. j. da ćemo se opet početi dieliti u stranke, samo po

tom, što tko misli o Austriji, o Magjarima i o Srbima i ne pitajući više za težke potrebe velike većine naroda, posebice seljačkoga.

Razumije se, to su važna pitanja; kako ćemo i što ćemo s Austrijom, s Magjarima, sa Srbima; no mi, koji smo osnovali hrvatsku pučku seljačku stranku, premda smo imali na pameti i Austriju i t. d., imali smo i morali smo imati tvrde razloge, da ne pristupimo nijednoj hrvatskoj polit. stranci, nego da se okupimo na novom temelju u novu stranku. Ti su razlozi našim čitaocima dovoljno poznati, — samo treba paziti, da tih razloga u ovoj buki i grmljavini ne zaboravimo. Ti su razlozi tako tvrdi i tako jaki, da im ništa ne može ni uzeti ni dati ni Austrija, ni Magjari, ni Srbi. Neka, recimo, sutra, ne bude nad Hrvatskom imao vlasti nijedan Magjar, ali ako sve drugo ostane, kako je i danas: neka naime ostanu svi današnji zakoni i propisi, koji seljački narod terete i vežu, neka ostane ista ona nebriga vlade za seljačke potrebe, kakva je od vieka do danas; neka ostane ono isto gospodsko nepoštivanje seljaka (»Muž je lopov, dok je bor zelen!«) kakvo je danas; neka narod i dalje ostane ne samo bez svakoga svojega posebnoga prava, nego i bez obćih prava državljanskih (na pr. izbornoga prava), kako je danas; ako seljački narod ostane neprosviećen i nesložen, kako je danas, — što bi većini naroda pomoglo, što smo se riešili Magjara?

Ne ćemo reći, da nam ne bi pomoglo ništa. Bi nam to moglo pomoći i mnogo, i to već zato, što naša krvava muka ne bi išla u tudjinu, kako sada ide, pak što bi naša djeca našla lakšega kruha u našem domu, mjesto da im ga otima tudjinac, i još koješta, da i ne govorimo o tom, kako bismo odahnuli, kad bismo postali svoji. No to bi samo moglo biti, kad bi naša hrvatska gospoda, koja bi onda dobila u ruke cielu vladu, — kad bi ta gospoda postala preko noći drugačija. Mi smo spremni i tome se nadati, ali se ipak ne prestajemo bojati, da bi moglo biti i gore, nego je danas, — ako se naša gospoda ne okrenu na bolje, a kamo li, ako se okrenu na gore!

Ali što o tom i govorimo, kad se mi Magjara i ne možemo riešiti, dok je ovako, kako je danas, t. j. dok politiku vode samo gospoda, dok je narod neprosviećen, u politiku neupućen i nesložen! Ne vidimo li na svoje oči, do čega vodi sama velika

gospodska politika u neprosviećenom i neupućenom narodu? Ne vidimo li, da je u takvim jadnim i praznim riečima zasliepljenom narodu moguće skupljati oružane čete za boj, kojemu ni njegovi začetnici ne znaju ni smisla ni razložne svrhe?

Manimo se zato velike politike i nemojmo se po njoj dieliti, — mi, koji nismo sluge nijednomu tudjinu, nego nastojimo, kako najbolje znademo, pomoći svomu narodu. To vriedi u obće i svagda, a osobito danas, kad je politički položaj tako zapleten i nejasan te nitko stalno ne zna ništa, nego može samo nagadjati, jer svu tu veliku politiku vode osobe, na koje javnost ne može paziti, i po osnovi, koju su načinili vladari na svojim sastancima, kojih je baš u posljednje vrieme bilo više, a nitko stalno ne zna, što je tu odlučeno. U ovako nejasnim prilikama ljudi mogu različno htjeti, ali svi dobro misliti na narod i domovinu.

Mogao bi tko doduše reći, da »srbsko pitanje«, radi kojega se toliko ljudi smućuju, ne spada u veliku politiku, nego da je to domaća stvar. No to baš nije istina. Srbsko je pitanje mnogo zamašnija i važnija stvar, nego sva magjarska i austrijska politika. Za srbsko se pitanje zanima i to živo, i Rusija, i Englezka, i Italija, i Francezka i Turska — ciela Evropa, a to ne samo zato, što se tu radi o promjeni posjeda (radi čega i u svakidanjem životu dolazi medju ljudima do biesne mržnje, svadje i pravde), nego se radi i o važnim trgovačkim i u obće gospodarskim stvarima, koje se tiču gotovo svih spomenutih država. Tu nisu odlučne ni sve države, pa ni sama srbska politika, koja koleba, te sad sprema savez s Bugarskom, sad s Turskom, sad s obadvjema, a onda moli pomoć — od Rusije! I u takvim prilikama hoće njeki, da se stvar najedanput presieče ili ovamo ili onamo, ili za Srbe ili proti njima!

Ali nije ni čudo, što s tim stvarima malo tko što znade, i to ne samo s razloga, koji smo već spomenuli, naime, što se ta velika politika vodi po planu, koji je javnosti nepoznat, nego još i s toga, što za razumievanje i prosudjivanje ovakovih stvari treba velikoga znanja i iskustva, kojega nemaju ni svi naši političari i novinari, a kamo li bi ga imao cieli narod. Tko kod nas znade na pr. točno, od kuda će doći u Tursku roba, ako ne bude dolazila iz Austrije? Tko znade, koliko Francezka ima

novaca u Srbiji? Tko znade, kuda vode glavni trgovački putevi iz Srbije i u nju i kuda bi ih koja država htjela uloviti?

Zato veliku vanjsku politiku vodi samo njekoliko odabranih ljudi na najvišim mjestima i u onim državama, gdje je prava pučka vlada, na pr. u Sjedinjenim Državama američkim, no zato narod odlučuje o domaćim političkim, a osobito gospodarskim pitanjima, t. j. stiče, brani, i čuva ono, zašto dobro zna, što dobro vidi i osjeća svaki dan, — a ne razbija sebi glavu i ne pravda se još po kavanama, gostionama i na skupštinama o stvarima, o kojima nema pojma, kako na pr. mnogi, koji su se upisali u Frankovu »legiju«, nemaju ni pojma, gdje je ta bosanska i hercegovačka granica i što bi na njoj imali braniti, — ali bi se zato s najbližim susjedom bili kadri radi svoje legije potući.

Manimo se dakle sve te velike politike i svadje radi nje. Seljačka je stranka upravo zato i osnovana, da se većina naroda odvrati od trke za praznim riečima o velikim stvarima i dogadjajima, a da se okupi na razboriti rad za čovječje, narodno, državljansko i stależko svoje pravo. Zato, štogod se oko nas dogadjalo, mi ne smijemo biti doduše sliepi, ali nikada ne smijemo s očiju pustiti dve glavne naše zadaće: brige za seljački narod i za njegove potrebe, za njegovu prosvjetu i slogu. U tom moramo biti vazda složni i ne dati se smesti velikom gospodskom politikom, pa činilo nam se na čas, da će bez nje sve propasti. Ne će. Velika je gospodska politika danas ovakva, sutra onakva, i kakogod se okrene, jao narodu svakako. — ako nije složan za svoje dobro.

(»Dom«, God. 1908. Br. 52.)

Što ćemo prije?

Da mi Hrvati u našoj političkoj borbi nemamo gotovo nikakvoga uspjeha, to vidimo svi, ali svi ne znamo, što je tomu krivo. A krivo je tomu najviše to, što naši političari ne znaju ni to: čega bi se najprije primili.

Tako je poznato, da se je dugo vodila pravda izmedju »Hrv. Prava« i »Pokreta« o tom: Treba li prije svega, da domovinu oslobodimo od tudjinca, pa onda da pomognemo narodu, ili pak treba najprije pomoći narodu, t. j. ojačati ga prosvjetom i svakim napredkom, a onda će se narod i sam osloboditi. »Hrv. Pravo« napisalo je mnogo puta, da se narodu ne može pomoći, dok postoji nagodba, t. j. dok Magjari imaju ne samo glavnu riječ u hrvatskoj politici, nego i našu kesu u svojoj ruci. Zato treba, pisalo je i piše »Hrv. Pravo«, najprije, »rušiti nagodbu«.

Kad se pomisli, da naši rodoljubni političari ruše nagodbu od kad postoji, pa je još nisu srušili, onda dolazi na misao, da je valjda i ne će srušiti — na ovaj način, kako se je to do sada radilo, nego da treba početi drugačije, i to ovako: Treba sve malo po malo, ali bez prestanka i uztrajno osviešćivati, upućivati i slagati narod, i to dakako i osobito i seljački narod, koji sačinjava veliku većinu naroda. Očito je naime, da je u našoj borbi baš većina naroda bila nemoćna, jer nije imala ni sviesti ni znanja, a po tom ni sloge ni odlučnosti ni uztrajnosti. Zato su činovnici i druga gospoda radila i na izboru s tom većinom naroda, što su htjela, pa su kod izbora imali uspješnoga posla i žandari i vino itd. To je sve tako poznato, da se čovjeku o tom ne će ni govoriti. Sve su ovo znali i osnivači naše seljačke stranke, pa zato i jesu gotovo sav svoj rad prenesli ravno u seljački narod, da ga osvieste, upute i slože, — a onda će se moći misliti na to, da se sruši nagodba i da se domovina oslobodi tudjinskoga gospodstva.

Čovjek bi mislio, da je ovo tako jasno i naravski, da se samo po sebi razumije, te da takvomu radu ne će nitko prigovarati. Ali nije tako, jer evo pred njekoliko dana vidimo u »Hrv. Novinama« s podpisam P. Ljubića, koji je i sam bio kod osnivanja seljačke stranke, gdje pita, kako i na drugom mjestu, obširnije javljamo: Kako ćemo se djavola pobrinuti za narodna prava, kad nas pritištu, nego, kaže, da je »u prvom redu« nuždno, da se riešimo onih, koji nas tako nemilo pritištu. Kaže dakle ono isto, što bez prestanka govore i pišu frankovci.

Na ovoga »djavola« moglo bi se odgovoriti s drugim »djavolom« ovako: »A kako ćemo se djavola riešiti tudjinskoga gospodstva, kad većina naroda nije nikako spremna na takvu odluku i borbu?«

Je li dakle čudo, što hrvatska politika nema uspjeha, kad

evo još ni danas naši političari ne znadu, gdje bi se primili posla? K tomu još ne samo, da jedni počimaju ovo, drugi ono, — nego jedni te isti političari tako se znadu smesti, te kažu, da u isti čas treba »u prvom redu« t. j. najprije početi i jedno drugo. Tako eto baš urednik »Hrv. Nov.« piše, da se »u prvom redu« treba boriti za čovječja prava i za narodne potrebe — i opet odmah »u prvom redu« da je nuždno riešiti se onih, koji nas pritištu, a ipak je očito svakomu, da jedno i drugo ne može biti »u prvom redu«.

Uz ovakvo, da tako kažemo, smeteno i spleteno mišljenje, iz kojega nema izlaza, ne može biti ni govora o kakvoj stalnosti u političkom radu, a po tom ne može biti govora ni o uspjehu.

No da ne učinimo krivo ni frankovcima, ni uredniku »Hrv. Nov.« razložit ćemo i njihovo mišljenje. Frankovci pišu i govore pred narodom u kratko ovako: Pustimo za sada na stranu sve drugo, složimo se svi u tom, da nam domovina bude slobodna od tudjinaca; a kad se oslobodimo, onda ćemo se lako mi medju sobom pogoditi za staležka, državljanska i čovječja prava. A dok nismo slobodni, kojekakve nam stranke i strančice samo smetaju, jer jedna hoće ovo, druga ono. Kad smo tako dugo trpjeli, strpimo se još malo, pa nemojmo radi kojekakvih mrvica, koje bi nam možda naši gospodari dali, pustiti s vida glavni cilj: slobodu domovine.

Urednik »Hrv. Nov.« misli nješto slično, — no ipak drugačije: njemu je do toga, da srušimo Raucha, jer dok je on tu, ne možemo ni za narod ništa učiniti. Drugim riečima — on bi htio, da se svi složimo s koalicijom, koja je proti Rauchu, ili barem da joj ne prigovaramo.

Mi dakako sada ne diramo u to, misle li frankovci zbilja iskreno, ili tako pišu, samo da mogu u miru pustiti Raucha (»jer su svi nagodbeni bani jednaki«), — kako im to prigovara koalicija. Ne diramo ni u to, što su frankovci prigovarali koaliciji: da ruši Raucha, jer joj se hoće na vladu. Mi ne kažemo ni to, da bi se po frankovskom značenju Hrvatska mogla osloboditi samo čudom ili kakvom velikom (gospodskom) politikom, nego dopuštamo, da oni sve to pomišljaju ovako: sav će narod sviestno pristati uz njihovu stranku, pa kad stranka bude u većini, onda će sve biti u redu: domovina oslobodjena. No baš

u tom mišljenju leži pogreška. Nije naime moguće, da bi se narod mogao oduševiti i složiti za slobodu i za pravo domovine, dok on sam nema podpune sviesti, slobode i prava, dok svaki pojedinac nije podpun čovjek. Dok na pr. seljak može čuti, da je »muž lopov, dok je bor zelen«; dok on vidi i može trpjeti, da ga na svakom koraku domaća gospoda zametavaju, malo ciene i krivo mu čine, — smiešno je i pomisliti, da će zaboraviti na sve to, a oduševljeno ustati za njeku slobodu domovine. »Sloboda domovine« — to je tako visoka misao, do koje se može dići samo podpuno osviešćen čovjek, koji već sve ima i kao čovjek, i kao državljanin i kao član družtva, a ne može se do nje dići čovjek, koji je u strahu i panduru, koji još mirno podnosi krivice, nepoštivanje i t. d. To je tako naravski, da nam je gotovo žao, što smo to morali razlagati. Iz toga je ujedno jasno, što ćemo najprije: najprije raditi u narodu u seljačtvu, i to onako, kako smo do sada radili.

Ovoga našega rada ne razumiju, kako se vidi, ni oni, koji su bili s nama, jer kao da misle, da sav taj rad ide samo za tim, da narod izabere takvu i takvu većinu zastupnika u sabor. Nipošto samo to! Ta mi i danas imamo većinu, koja je proti Rauchu, — pa je Rauch ipak tu! Zašto? Za to, što većina hrvatskoga naroda nema još sviesti, da ima biti onako, kako narod hoće, niti se usudjuje zahtievati ono, što hoće. Većina je naroda jošte — rob. I s tim je naša koalicija zadovoljna, samo kad može reći, da narod njoj vjeruje, da je nju poslao, da ga ona zastupa i brani.

Mi s tim naravski nismo zadovoljni, — i onda nam kažu, da radimo proti koaliciji, što narod i dalje budimo, hrabrimo, učimo, i to u onim kotarima (nečuveno!), gdje su izabrani zastupnici koalicije! Mi ne ćemo, kažu, da rušimo Raucha, — a većina ga ne može srušiti!

Ovo isto moglo bi se dogoditi i frankovcima: mogli bi dobiti većinu, a sve bi ostalo pri starom.

Mi smo razložili zašto: ne rade ono, što treba najprije.

(»Dom«, God. 1908. Br. 52.)

SADRŽAJ

